

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΠΜΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΝΕΟΤΕΡΗ ΙΣΤΟΡΙΑ
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

***ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΕΜΦΥΛΙΕΣ ΣΥΡΡΑΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ
ΚΑΙ ΤΗ ΔΥΤΙΚΗ ΘΡΑΚΗ (1941-1944)***

Φοιτητής: Γεώργιος Πετρίδης

A.M. 1120M017

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Δέσποινα Παπαδημητρίου

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2023

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι: ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	10
1.1. <i>Η ναζιστική Γερμανία επιτίθεται στην Ελλάδα</i>	10
1.2. <i>Μια αναπάντεχη συνθηκολόγηση</i>	12
1.3. <i>Η εισβολή του βουλγαρικού στρατού και οι πρώτες αντιδράσεις</i>	14
1.4. <i>Η διπλωματική πολιτική της Βουλγαρίας στον Μεσοπόλεμο</i>	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ: Η ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ 1941-1944: ΕΝΑ ΣΧΕΔΙΟ ΠΡΟΣΑΡΤΗΣΗΣ ΣΕ ΠΛΗΡΗ ΕΞΕΛΙΞΗ	27
2.1. <i>Η εγκατάσταση των πολιτικών και διοικητικών αρχών</i>	28
2.2. <i>Αποξένωση του ελληνικού λαού από τους πνευματικούς του ταγούς</i>	29
2.3. <i>Χρήση «νόμιμης» βίας</i>	31
2.4. <i>Τρομοκρατία</i>	34
2.5. <i>Αποικισμός Βουλγάρων</i>	35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ: ΟΠΟΥ ΔΡΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ (ΜΑΙΟΣ-ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1941)	38
3.1. <i>Μάιος-Ιούνιος 1941: Τα πρώτα δείγματα αντάρτικης δράσης</i>	38
3.2. <i>Ιούλιος-Σεπτέμβριος 1941: Το αντάρτικο οργανώνεται πολιτικά</i>	42
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙV: ΤΑ «ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΗΣ ΔΡΑΜΑΣ»: Η ΠΡΩΤΗ ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΕΝΕΡΓΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ-ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1941)	55
4.1. <i>Η εκδήλωση της επίθεσης</i>	55
4.2. <i>Τα αντίποινα και οι συνέπειες τους</i>	57
ΚΕΦΑΛΑΙΟ V : ΤΟ ΕΙΔΗ ΤΗΣ ΑΝΤΑΡΤΙΚΗΣ ΔΡΑΣΗΣ ΣΤΟΝ ΑΠΟΗΧΟ ΤΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ΤΗΣ ΔΡΑΜΑΣ	64
5.1. <i>Οι ένοπλοι φυγάδες</i>	64
5.2. <i>Οι ένοπλοι αγωνιστές</i>	67
5.3. <i>Οι ένοπλοι ληστές</i>	71
ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI: ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΖΥΜΩΣΕΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΩΝ (ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1941-ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1943)	74
6.1 <i>Από την ένωση των ανταρτο-ομάδων στην πρώτη φάση του διαχωρισμού</i>	74
6.2. <i>Οι σχέσεις μεταξύ των κυρίαρχων ενόπλων αντιστασιακών ομάδων</i>	82
ΚΕΦΑΛΑΙΟ VII: Η ΒΟΥΛΓΑΡΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΗ ΠΕΡΙΟΧΗ ΕΝΤΑΣΣΕΤΑΙ ΣΤΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΑ ΣΧΕΔΙΑ ΤΩΝ ΒΡΕΤΑΝΩΝ (ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1943-ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1944)	87
7.1. <i>Η άφιξη του πρώτου βρετανού αξιωματικού στην Αν. Μακεδονία</i>	87

7.2. Η Αγγλική πολιτική στην Ελλάδα.....	89
7.3. Η Αγγλική πολιτική στην Αν. Μακεδονία και τη Δ. Θράκη.....	99
7.4. Η Δράση του ΕΛΑΣ (Σεπτέμβριος -Δεκέμβριος 1943).....	108
7.5. Η Δράση των Ποντιακών Ομάδων (Σεπτέμβριος-Δεκέμβριος 1943).....	112
ΚΕΦΑΛΑΙΟ VIII: ΕΝΑΣ ΔΙΜΕΤΩΠΟΣ ΑΓΩΝΑΣ.....	129
8.1. Κατά του «εξωτερικού εχθρού».....	129
8.2. Κατά του «εσωτερικού εχθρού».....	160
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΧ: ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ ΚΑΙ Η ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΤΟΥ ΕΜΦΥΛΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1944).....	168
9.1. Οι πολιτικές και στρατιωτικές εξελίξεις που οδήγησαν στην απελευθέρωση της Αν. Μακεδονίας και της Δ. Θράκης.....	168
9.2. Ο παράγοντας «Miller».....	176
9.3. Ο αγώνας επικράτησης.....	186
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	200
ΠΗΓΕΣ.....	204
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	213

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Από τον όγκο των διαθέσιμων ερευνών που αφορούν την Ιστορία της κατεχομένης Ελλάδας των ετών 1941-1944 γίνεται αντιληπτό ότι η πλειοψηφία αυτών ασχολήθηκε με τα τεκταινόμενα της γερμανοκρατούμενης και ιταλοκρατούμενης Ελλάδας. Η βουλγαροκρατούμενη Ανατολική Μακεδονία και Δυτική Θράκη παραμένει μέχρι και σήμερα μια περιοχή «παραμελημένη» από την ελληνική ιστοριογραφία, παρά το γεγονός ότι η Ιστορία της είναι πλούσια από γεγονότα, τα οποία θα μπορούσαν κάλλιστα να αξιοποιηθούν ως παραδείγματα προς μίμηση ή προς αποφυγή για τις επόμενες γενιές ανθρώπων.

Το αξιοσημείωτο είναι ότι και μεταξύ των μελετών που εστιάζουν την προσοχή τους στο αντιστασιακό κίνημα της βουλγαροκρατούμενης περιοχής, μόλις ελάχιστες ξεχωρίζουν για την επιστημονικότητά τους, καθώς οι περισσότερες «απέχουν πολύ από το να ικανοποιούν το αίτημα της ακρίβειας, της αντικειμενικότητας και της αναγκαίας αποστασιοποίησης και άρα, σε τελική ανάλυση της αλήθειας».¹ Σε αυτές, αδιαμφισβήτητα, ανήκει η διδακτορική διατριβή του Τάσου Χατζηαναστασίου (1998), η οποία, μάλιστα, αποτέλεσε τομή στην ελληνική ιστοριογραφία της συγκεκριμένης περιοχής, καθώς, εκτός του ότι αξιοποίησε με νηφαλιότητα ένα πλούσιο από πληροφορίες υλικό (προφορικές και γραπτές μαρτυρίες ανταρτών, αφηγήσεις των πρωταγωνιστών κ.τ.λ.) που βρισκόταν διασκορπισμένο στα πονήματα όλων των προγενέστερων μελετητών/αφηγητών, την εμπλούτισε με πλήθος προσωπικών μαρτυριών που κατέγραψε ο ίδιος, αδημοσίευτων δευτερογενών πηγών και, φυσικά, τη δική του ιστορική ανάλυση, φιλτραρισμένη μέσα από πρωτογενές υλικό που έβλεπε για πρώτη φορά το φως της δημοσιότητας.

Η καταγραφή της ιστορικής πραγματικότητας γίνεται ακόμη πιο δύσκολη διαδικασία, απαιτώντας λεπτούς χειρισμούς και συναισθηματική αποστασιοποίηση, όταν κινούμαστε στα μονοπάτια του Εμφυλίου Πολέμου. Όπως επισημαίνει ο Σ. Καλύβας, και εδώ η υπάρχουσα βιβλιογραφία συνιστά «ένα κράμα από κείμενα προπαγάνδας, επίσημης και ανεπίσημης, κρατικής, κομματικής, δημοσιογραφικής και

¹ Τάσος Χατζηαναστασίου, «Οι εθνικιστές οπλαρχηγοί στη βουλγαροκρατούμενη Μακεδονία και Θράκη», Νίκος Μαραντζίδης (επιμ.), *ΟΙ Άλλοι Καπεταναίοι: Αντικομμουνιστές ένοπλοι στα χρόνια της κατοχής και του εμφυλίου*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα, 2005, σ. 300-302.

ερασιτεχνικής ιστορίας, απομνημονευμάτων και μαρτυριών, μέσα στο οποίο η επιστημονική ιστοριογραφία κατέχει μικρό μόνο μέρος». Έχουμε να κάνουμε, δηλαδή με μια αφηγηματική κατασκευή, έναν «μύθο» στο βαθμό που εκφράζει μια «στρατευμένη μνήμη» ή, έστω, τα ίχνη της.²

Η συγκεκριμένη μελέτη, επομένως, αποτελεί μια νέα απόπειρα νηφάλιας προσέγγισης των φαινομένων της Ένοπλης Αντίστασης και του Εμφυλίου Πολέμου στην Αν. Μακεδονία και τη Δ. Θράκη, φιλοδοξώντας έτσι να καλύψει ένα μέρος του ιστοριογραφικού κενού. Στην προσπάθεια μου, λοιπόν, αυτή στηρίχθηκα στον Τύπο της εποχής, σε προφορικές μαρτυρίες, στην υπάρχουσα βιβλιογραφία και αρκετά ελληνικά και βρετανικά αρχεία. Στα τελευταία ανήκουν και τα αρχεία HS 5/634 και HS 5/ 317, τα οποία εμπεριέχουν τις αναφορές των περισσότερων μελών της Συμμαχικής Στρατιωτικής Αποστολής (ΣΣΑ). Οι αναφορές αυτές, οι οποίες αξιοποιούνται για πρώτη φορά από την ελληνική βιβλιογραφία, είναι πολυσέλιδες, με αποτέλεσμα να αναδύονται στην επιφάνεια χρήσιμες πληροφορίες, που φωτίζουν τις άγνωστες πτυχές της δράσης όχι μόνο των ανταρτών και των Βουλγάρων, αλλά και των ίδιων των μελών της ΣΣΑ, και ιδιαίτερα του επικεφαλής της, Guy Micklethwait («Miller»), η δράση του οποίου σχολιάστηκε ποικιλοτρόπως τόσο από τους ίδιους τους πρωταγωνιστές όσο και από τους ιστορικούς ερευνητές. Τέλος, η μελέτη αντλεί χρήσιμες ιστορικές πληροφορίες και από το αδημοσίευτο «Ημερολόγιο του Βουνού» του αντάρτη Δημήτριου Μυλωνά. Το συγκεκριμένο ιστορικό τεκμήριο ρίχνει φως στην λίγο-πολύ άγνωστη μέχρι σήμερα δράση των ληστρικών ενόπλων ομάδων και δη εκείνης του Ν. Κάππα, το όνομα του οποίου θα μας απασχολήσει ιδιαίτερα. Πρόκειται, μάλιστα, για την μοναδική γραπτή πηγή πληροφοριών που προέρχεται μέσα από τους κόλπους των ενόπλων ληστών.

Ο λόγος που αποφασίστηκε να συμπεριληφθούν στη συγκεκριμένη μελέτη οι πιο ένδοξες και ρομαντικές στιγμές του μακεδονικού και θρακικού λαού μαζί με τις πιο επαίσχυντες οφείλεται στην πεποίθηση του υποφαινόμενου ότι τα χαρακτηριστικά που έλαβε η ένοπλη αντίσταση μέσα στο ιδιαίτερο καθεστώς της βουλγαροκρατούμενης ζώνης συσχετίζονται άμεσα με την όξυνση του ανταγωνισμού μεταξύ των κυρίαρχων αντάρτικων οργανώσεων και, συνεπώς, το ξέσπασμα του Εμφυλίου Πολέμου. Πεποίθηση, βέβαια, που θα ήταν προτιμότερο να θέσει υπό την κριτική του σκέψη ο

² Στάθης Καλύβας, «Εμφύλιος πόλεμος (1943-1949): Το τέλος των μύθων και η στροφή προς το μαζικό επίπεδο», *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 11, 37–70.

αναγνώστης, φτάνοντας στο τέλος της ιστορικής αυτής αναδρομής. Έτσι, όπως καταλαβαίνουμε, τα χρονικά όρια της μελέτης εκτείνονται από τον Μάιο του 1941, όταν ξεκίνησε η βουλγαρική κατοχή και εκδηλώθηκαν οι πρώτες αντιδράσεις, μέχρι τον Δεκέμβριο του 1944, όταν και έλαβε τέλος – προσωρινά τουλάχιστον – ο αγώνας εξουσίας μεταξύ των κυρίαρχων ένοπλων υποκειμένων της περιοχής.

Αρχικά, το πρώτο κεφάλαιο επιχειρεί να αποτυπώσει το ιστορικό πλαίσιο εντός του οποίου έλαβε χώρα η βουλγαρική κατοχή. Η εξωτερική πολιτική που άσκησε η Βουλγαρία κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου και η στάση που κράτησαν απέναντι της τα όμορα κράτη, όπως η Ελλάδα και η Τουρκία, καθώς και οι Μ. Δυνάμεις, είναι κάποια από τα ζητήματα που διερευνώνται επιμελώς. Στη συνέχεια, η μελέτη καταπιάνεται με την αλληλεπίδραση μεταξύ κατακτητή και κατακτημένου. Δηλαδή, η εξέλιξη της ένοπλης αντίστασης εξετάζεται σε πλήρη συνάρτηση με το πρόσωπο της βουλγαρικής κατοχής. Ειδικότερα, στο κεφάλαιο II αποκρυσταλλώνεται η βουλγαρική πολιτική έτσι όπως αυτή ασκήθηκε στην κατεχόμενη Αν. Μακεδονία και Δ. Θράκη. Ποια ήταν τα χαρακτηριστικά της και σε τι αποσκοπούσε; Γιατί οι Έλληνες αυτής της κατοχικής ζώνης βίωσαν πιο έντονα την παρουσία του κατακτητή;

Η ιδιαιτερότητα της βουλγαροκρατούμενης ζώνης επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι στην περιοχή αυτή συγκροτούνται οι πρώτες αντιστασιακές ένοπλες ομάδες πανελληνίως. Στο κεφάλαιο III εξετάζονται η μορφή και η δράση τους, δίνοντας έτσι στον αναγνώστη την ευκαιρία όχι μόνο να εισέλθει για πρώτη φορά στον κόσμο των ενόπλων ανταρτών αλλά και να αποκτήσει μια εικόνα για το κοινωνικοπολιτικό καθεστώς που επικρατούσε στην υπό μελέτη περιοχή κατά τη δεδομένη χρονική στιγμή. Όπως έχει παρατηρήσει ο Χατζηαναστασίου, ο πληθυσμός της χαρακτηριζόταν από διαφοροποιήσεις. Διαφοροποιήσεις γλωσσικές, κοινωνικές και συνεπώς ιδεολογικές, οι οποίες καθόρισαν ως ένα βαθμό όχι μόνο τη φύση και τον χαρακτήρα της ένοπλης αντίστασης αλλά και τις ρίζες του τοπικού εμφυλίου πολέμου.

Το Κεφάλαιο IV καταπιάνεται με τα «Γεγονότα της Δράμας», την εκδήλωση, δηλαδή, της πρώτης οργανωμένης επαναστατικής ενέργειας στην Ελλάδα και την πρωτοφανούς διαστάσεων καταστολή που ακολούθησε από τις κατοχικές δυνάμεις. Ο λόγος που τα «Γεγονότα της Δράμας» καταλαμβάνουν ένα ολόκληρο ξεχωριστό κεφάλαιο έχει να κάνει όχι μόνο με το γεγονός ότι αποτελεί μια πλούσια σε ιστορικές πληροφορίες θεματική αλλά και με την πεποίθηση του υποφαινόμενου ότι αποτέλεσαν τομή, όχι όμως ως προς την ποιότητα αλλά την ποσότητα δράσης των υποκειμένων και τις συνέπειες που αυτή είχε πάνω στο αντιστασιακό αγώνα της περιοχής. Η

αναζωπύρωση του αντάρτικου κινήματος είναι μια από αυτές γι' αυτό και το αμέσως επόμενο κεφάλαιο (κεφάλαιο V) συνιστά μια προσπάθεια παρουσίασης και εν συνεχεία κατηγοριοποίησης των ανταρτο-ομάδων που συγκροτήθηκαν το φθινόπωρο του 1941 στην περιοχή, με γνώμονα όχι το πεδίο αλλά το είδος δράσης τους.

Κατόπιν, η μελέτη εξετάζει την δραστηριότητα που ανέπτυξαν οι εν λόγω ανταρτο-ομάδες από το Φθινόπωρο του 1941 έως και τα τέλη Αυγούστου του 1943, εστιάζοντας στις κοινωνικές διεργασίες που έλαβαν χώρα και οδήγησαν στην πρώτη φάση του διαχωρισμού και, συνεπώς, στην αναδιαμόρφωση του αντάρτικου κινήματος. Στο κεφάλαιο VI, δηλαδή, επιχειρείται να απαντηθούν μεταξύ άλλων και τα εξής ερωτήματα: Γιατί η ένοπλη αντίσταση επικράτησε ως το κυρίαρχο είδος δράσης; Ποια ήταν τα σημεία επαφής των ανταρτο-ομάδων και ποια η διαχωριστική γραμμή; Καταβλήθηκαν προσπάθειες για την ενοποίηση όλων των αντιστασιακών ομάδων; Και αν ναι, που προσέκρουσαν και δεν προέκυψε μια ενιαία οργάνωση;

Ο λόγος που η καταγραφή και η ερμηνεία της δραστηριότητας των ανταρτών διακόπτεται τον Αύγουστο του 1943 έχει να κάνει αποκλειστικά και μόνο με το γεγονός ότι από τις πρώτες ημέρες του Σεπτεμβρίου θα πρέπει να συνυπολογίζεται ένας ακόμη παράγοντας, ο Συμμαχικός. Η απόφαση των Βρετανών να πλαισιώσουν το αντιστασιακό κίνημα της βουλγαροκρατούμενης περιοχής, αποστέλλοντας ως British Liaison Officer (BLO) τον Miller υπήρξε αναμφίβολα καθοριστική. Έτσι, στο κεφάλαιο VII επιχειρείται να μελετηθεί η συμπεριφορά των ενόπλων ανταρτών σε πλήρη συνάρτηση όχι μόνο με αυτή καθαυτή την παρουσία του Miller αλλά και την δράση του, η οποία καταγράφεται λεπτομερώς. Μόνο τότε ο αναγνώστης δύναται να ανακαλύψει τις αληθινές προθέσεις των ανταρτο-ομάδων και να κατανοήσει την αιτία που ο διαχωρισμός έλαβε βίαια μορφή, οδηγώντας στην συγκρότηση δυο διαφορετικών αντιστασιακών οργανώσεων, του Ελληνικού Λαϊκού Απελευθερωτικού Συνδέσμου (ΕΛΑΣ) και της Ένωσης Συμπολεμιστών Εθνικής Αντίστασης (ΕΣΕΑ). Την ίδια στιγμή κρίθηκε σκόπιμο να αναφερθούμε στο γενικότερο πλαίσιο άσκησης της βρετανικής πολιτικής στην Ελλάδα, αναδεικνύοντας τις πιθανές ομοιότητες και διαφορές με την βουλγαροκρατούμενη ζώνη.

Έπειτα, η ιστορική αφήγηση επανέρχεται στο ζήτημα των σχέσεων κατακτητή-κατακτημένου, χωρίς όμως να απομακρύνεται από το μέτωπο του εμφυλίου πολέμου που έχει ανοίξει το Φθινόπωρο του 1943. Συγκεκριμένα, το κεφάλαιο VIII περιγράφει την παράλληλη αντιστασιακή πορεία των δυο κυρίαρχων αντιστασιακών οργανώσεων της περιοχής, έτσι όπως αυτή διαμορφώθηκε κατά τη διάρκεια του 1944,

καταγράφοντας συνάμα και τις εμφύλιες συγκρούσεις που έλαβαν χώρα κατά το ίδιο χρονικό διάστημα. Επίσης, στο επίκεντρο της ιστορικής έρευνας βρίσκεται για ακόμη μια φορά η δραστηριότητα του Miller και των υπόλοιπων μελών της ΣΣΑ. Έτσι, στο κεφάλαιο αυτό ο αναγνώστης δύναται να παρακολουθήσει βήμα προς βήμα τις κινήσεις όχι μόνο των ανταρτών αλλά και των Βρετανών, να καταγράψει τον τρόπο σκέψης τους και, εν συνεχεία, να διερευνήσει εάν και σε ποιο βαθμό επηρέασαν στην διαμόρφωση του αντιστασιακού κινήματος και, συνεπώς, στην όξυνση του ανταγωνισμού στην περιοχή.

Η μελέτη ολοκληρώνεται με το κεφάλαιο ΙΧ, όπου ο αναγνώστης παρακολουθεί τις πολιτικές εξελίξεις που οδήγησαν στην απελευθέρωση και τις εμφύλιες συγκρούσεις που ακολούθησαν μέχρι το τέλος του 1944. Ωστόσο, το κεφάλαιο αυτό δεν περιορίζεται στην παρουσίαση του πεδίου μάχης και την καταγραφή των συγκρούσεων, αλλά αντιθέτως προσφέρεται ως ιδανική ευκαιρία για να εντοπιστεί η ρίζα του διχασμού και να αναζητηθούν οι αιτίες και οι αφορμές που οδήγησαν στην επανέναρξη των μαχών. Θα μπορούσαμε, άραγε, να ισχυριστούμε ότι οι εμφύλιες συρράξεις που έλαβαν χώρα το Φθινόπωρο του 1943 και ο ανταγωνισμός που αναπτύχθηκε στην συνέχεια προκαθόρισαν τις μεταπολεμικές εξελίξεις; Και εάν ναι σε ποιο βαθμό; Θα ήταν σωστό, για παράδειγμα, να εκμηδενίζαμε πλήρως την βαρύτητα που είχαν οι πράξεις των ενόπλων υποκειμένων μετά το τέλος της κατοχής, θεωρώντας ότι η επανέναρξη των εμφύλιων συγκρούσεων ήταν κάτι το αναπόφευκτο, μια φυσική συνέχεια των όσων διαδραματίστηκαν κατά τη διάρκεια της κατοχής και μόνο; Μήπως, τελικά, η δράση των ενόπλων υποκειμένων, έτσι όπως αυτή διαμορφώθηκε τον Σεπτέμβριο του 1944, ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με τον εκτροχιασμό της κατάστασης;

Πριν κλείσω το εισαγωγικό μου σημείωμα θα ήθελα να ευχαριστήσω από τα βάθη της καρδιάς όλους εκείνους – οικείους και μη – που με βοήθησαν με τον δικό τους ξεχωριστό τρόπο. Παρόλα αυτά νιώθω την ιδιαίτερη ανάγκη να αναφερθώ ονοματικά σε μερικούς ανθρώπους, χωρίς την βοήθεια των οποίων θα ήταν αδύνατο να περατώσω τη συγκεκριμένη μελέτη. Αυτοί δεν είναι άλλοι από: την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου, Δέσποινα Παπαδημητρίου, η οποία ήταν δίπλα μου και με καθοδηγούσε σε κάθε συγγραφικό μου βήμα, τους Προκόπη Παπαστράτη και Τάσο Χατζηαναστασίου που μου έδωσαν απάντηση σε πολλά από τα ερευνητικά μου ερωτήματα και, φυσικά, τον Στράτο Δορδανά που μου παραχώρησε πρωτογενές υλικό, προερχόμενο μέσα από προσωπική του έρευνα, και με συμβούλευσε ως προς την βέλτιστη αξιοποίησή του.

Και αναφέρομαι όχι μόνο στο αδημοσίευτο ημερολόγιο του Δ. Μυλωνά αλλά και στα αταξινόμητα αρχεία της Διεύθυνσης Εφέδρων Πολεμιστών Αγωνιστών Θυμάτων και Αναπήρων Πολέμου (ΔΕΠΑΘΑ), χάρις τα οποία ξεδιαλύθηκε ακόμη περισσότερο η ταυτότητα και η δράση των εθνικιστικών οργανώσεων της Μακεδονίας. Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την καλή μου φίλη, Αναστασία Μανάβη, που ως κάτοικος Λονδίνου δέχθηκε να επισκεφτεί για λογαριασμό μου το βρετανικό Υπουργείο Εξωτερικών, φωτογραφίζοντας και αποστέλλοντάς μου τα επιζητούμενα αρχεία που φυλάσσονται εκεί. Πρόκειται για τα άκρως αποκαλυπτικά αρχεία HS 5/ 634 και HS 5/350.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι: ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1.1. Η ναζιστική Γερμανία επιτίθεται στην Ελλάδα

6 Απριλίου 1941 και ώρα 02:00 π.μ.. Οι στρατιώτες του Τριεθνούς Ελληνικού φυλακίου καταφέρνουν να αντιληφθούν τις πρώτες κινήσεις των εχθρικών τμημάτων και προετοιμάζονται για την αναχαίτηση της πιο σύγχρονης και άρτιας εξοπλισμένης πολεμικής μηχανής, η οποία βρίσκεται από καιρό σταθμευμένη στην ελληνοβουλγαρική μεθόριο.³ Ώρα 05:15 π.μ., ο Γερμανός Πρέσβης στην Αθήνα διαμηνύει – μέσω ενός μακροσκελούς υπομνήματος – στον Έλληνα Πρωθυπουργό, Αλέξανδρο Κορυζή, ότι η κυβέρνηση του Γ' Ράιχ έδωσε εντολή στα γερμανικά στρατεύματα να κινηθούν προς το εσωτερικό της Ελλάδας, με μοναδικό σκοπό να εκδιώξουν τα βρετανικά στρατεύματα⁴, ενώ την ίδια ακριβώς στιγμή τα οχυρά Ντεμίρ Καπού και Καλέ Μπαίρ του όρους Μπέλες δέχονται τα πρώτα πυρά μιας σφοδρής και καλά συντονισμένης επιθετικής ενέργειας, που στα επόμενα δεκαπέντε λεπτά έμελλε να γενικευτεί σε όλο το μήκος του μετώπου της XVIII Μεραρχίας.⁵ Η έναρξη του «Αστραπιαίου Πολέμου» στην Ελλάδα αποτελούσε πλέον γεγονός και σύσσωμος ο ελληνικός λαός παρακολουθούσε τον Έλληνα Βασιλιά που τον ενημέρωνε για τα τεκταινόμενα και τον καλούσε «να υψώσει το ανάστημά του», «να σφίξει τους γρόνθους του», για να αντιμετωπίσει τον επερχόμενο κίνδυνο.⁶

Για τους πολίτες της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης, το διάγγελμα του Γεωργίου Β' ήρθε μονάχα να επιβεβαιώσει τα όσα αντίκριζαν με τα μάτια τους. Οι πυκνοί καπνοί που ορθώνονταν πάνω από τα οχυρά και οι πολεμικές βοές που «απλόχερα» πρόσφεραν τα πυρά των πολυβόλων και τα γερμανικά βομβαρδιστικά υπήρξαν για τους κατοίκους της Κομοτηνής, της Ξάνθης, της Δράμας

³ Δ.Ι.Σ., *Αγώνες εις την Ανατολικήν Μακεδονίαν και την Δυτικήν Θράκην*, Μέρος Α, Επένδυση Α.Ε., Αθήνα, 2021, σ. 137-139.

⁴ Βασίλης Παπαδάκης, *Διπλωματική ιστορία του ελληνικού πολέμου 1940-1945*, Αθήνα, 1957, σ. 167-1973.

⁵ *Αγώνες εις την Ανατολικήν Μακεδονίαν...*, ό.π., σ. 141.

⁶ Παπαδάκης, ό.π., σ. 174-176.

και των Σερρών οι πρώτες αδιάψευστες ενδείξεις της κατάστασης που είχε μόλις εκδηλωθεί. Οι τελευταίοι, μάλιστα, έντρομοι αντίκριζαν μερικά αεροπλάνα της “Luftwaffe” να πετούν σε χαμηλό υψόμετρο πάνω από την πόλη, βομβαρδίζοντας τις περιφερειακές συνοικίες της. Σύμφωνα με τον Βασίλη Τζανακάρη, από τα ερείπια της οδού Ψαρρών ανασυρθήκαν τα άψυχα σώματα της Ευτυχίας Γεωργίου και των τριών ανήλικων τέκνων της, όντας έτσι τα πρώτα θύματα του άμαχου ελληνικού πληθυσμού.⁷

Χαρακτηριστικά είναι τα όσα σημειώνει στο ημερολόγιο του ο τότε νομάρχης των Σερρών, Κωνσταντίνος Μπόνης: «Εκινούμην επί της δημοσίας οδού Θεσσαλονίκης-Λαχανά-Σερρών με ανάλογον ταχύτηταν ώστε να ευρεθώ το ταχύτερον δυνατόν εις την έδραν μου προς αντιμετώπισιν της νεοδημιουργουμένης καταστάσεως. Όταν έφτασα εις τον Λαχανάν αντίκρυσσα τα κορυφάς του Μπέλλες, ένθα η γραμμή Μεταξά. Αμέσως αντελήφθην τας πυρκαϊάς αίτινες είχαν εξαπλωθή κατά μήκος των κορυφών του Μπέλλες αι οποίαι είχαν προκληθή από τας εμπρηστικάς βόμβας των γερμανικών αεροπλάνων προς δημιουργίαν συγχύσεως και δυσχερείας ορατότητος εις τους πολεμιστάς των οχυρών [...]. Ολίγον της προσεγγίσεως μου εις το χωρίον Προβατάς ήκουσα πολυβολισμούς, όμως ουδέν αντελήφθην εις τον ορίζοντα. Όταν επλησίασα εις το χωρίον συνήνητσα έναν ίππον φονευμένον επι της δημοσίας οδού και ολίγον μακρύτερον αυτού ένα ενετραπέν αυτοκίνητον Φορντ, επιβατικόν το οποίον ανεγνώρισα ότι άνηκε εις γνωστόν μου επιστρατευμένον έφεδρον ανθυπίατρον της κοινότητος Προβατά [...]. Φθάσας εν συνεχεία πλησίον της κοινότητος και μετά από επίμονον κορνάρισμα ο γραμματεύς της κοινότητος Α. Θεοχαρίδης εξήλθε του καταφυγίου καλώντας με να προφυλαχθώ διότι μόλις προ ολίγου ένα γερμανικόν αεροπλάνον χαμηλής πτήσεως επολυβόλει παν μεταφορικόν μέσον και πάν υποζύγιον κινούμενον επι της δημοσίας οδού [...]. Κατόπιν εκινήθην προς Σέρρας όπου έφθασα την 13.30 ακριβώς. Οι στρατώνες του πεζικού είχαν βομβαρδισθή και είχαν καταστραφή ορισμένοι οικοδομαί των ενώ είχαν καή περί τα 13 αυτοκίνητα».⁸

Τις τραγικές εκείνες ημέρες, με το θέαμα των πύρινων λόφων και το άκουσμα των πολεμικών μηχανών να επισκιάζουν την ομορφιά της εύφορης βλάστησης, με την αίσθηση του τρόμου και της αβεβαιότητας να ριζώνει στις ψυχές όχι μόνο των Ελλήνων ακριτών αλλά και του υπόλοιπου έθνους, γράφτηκαν, συνάμα, οι πιο ένδοξες

⁷ Βασίλης Τζανακάρης, *Τα Σέρρας του Πολέμου, της Κατοχής και της Αντίστασης*, Σέρρας, 1998, σ.27.

⁸ Βασίλης Τζανακάρης, *Η Ελλάδα φλέγεται*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2016, σ. 51-53.

σελίδες της πολεμικής Ιστορίας της χώρας. Από τις 6 έως τις 9 Απριλίου 1941, οι Έλληνες στρατιώτες, υπερασπιστές των οχυρών, αποδείχθηκαν άξιοι συνεχιστές της πολεμικής τους Ιστορίας, κατορθώνοντας να κρατήσουν απόρθητα πολλά από τα οχυρά της αμυντικής γραμμής Μεταξά, παρά την ευκρινή πολεμική υπεροχή του αντιπάλου και τις ζωτικής σημασίας ελλείψεις σε άψυχο και έμψυχο υλικό. Οι στρατιώτες των οχυρών Κελχαγιά και Ιστιμπεη του όρους Μπέλλες, ύστερα από τις συνεχείς προσπάθειες των Γερμανών να κατακτήσουν τα οχυρά, βάλλοντάς τα με παντός είδους πυρών και εναέριες βόμβες, παραδόθηκαν τελικά στις 11:30 και 16:00 της ίδιας ημέρας αντιστοίχως, ενώ στην Δυτική Θράκη τα οχυρά Νυμφαία και Εχίνος κράτησαν μέχρι τις πρώτες ώρες της 8^{ης} και της 9^{ης} Απριλίου. Τέλος, οι πολεμιστές των οχυρών Κάλης, Καρατάς και Ρούπελ του Συγκροτήματος Σιδηροκάστρου συνέχιζαν να ανθίστανται μέχρι το απόγευμα της 9^{ης} Απριλίου, όταν και θα πληροφορηθούν από τους Γερμανούς απεσταλμένους ότι πρέπει να παραδοθούν, κατόπιν εισόδου των γερμανικού στρατού στη Θεσσαλονίκη και της υπογραφής σύμφωνου παράδοσης.⁹

1.2. Μια αναπάντεχη συνθηκολόγηση

Κατά το ίδιο χρονικό διάστημα που οι εχθροπραξίες στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα συνεχίζονταν, η 2^η βαριά Τεθωρακισμένη Μεραρχία του στρατηγού φον Φάιφελ, αφού κατηφόρισε γρήγορα από τη Στρωμνίτσα και τη Γευγελή, παρακάμπτοντας τις οχυρωματικές αμυντικές γραμμές, βρέθηκε στις 9 Απριλίου και ώρα 08:00 έξω από την Θεσσαλονίκη.¹⁰ Λίγες ώρες νωρίτερα ο Στρατιωτικός Διοικητής Θεσσαλονίκης, Αντιστράτηγος Ραγκαβής, ανακοίνωσε στον διοικητή του Τμήματος Στρατιάς Ανατολικής Μακεδονίας (ΤΣΑΜ) ότι είχε κανονίσει την παράδοση της πόλης στους Γερμανούς. «Στις 12 η ώρα το βράδυ (8 Απριλίου) ξύπνησε το Γερμανό συνταγματάρχη ένας Έλληνας στρατηγός που μιλούσε τέλεια γερμανικά (στρατηγός Ραγκαβής) και του είπε “εις την επιθυμίαν σας να παραδώσωμεν την πόλιν δεν έχουμε αντίρρησιν. Η Θεσσαλονίκη έχει τελείως εκκενωθεί από τον στρατόν. Όσον

⁹ Δ.Ι.Σ., *Αγώνες εις την Ανατολικήν Μακεδονίαν και την Δυτικήν Θράκην*, Μέρος Β, Επένδυση, 2021, σ. 14-63.

¹⁰ *Τζανακάρης, Τα Σέρρας...*, ό.π., σ., 30-31.

αφορά τον πληθυσμόν θα λάβω όλα τα αναγκαία μέτρα διά να μην προβεί εις εχθρικές εκδηλώσεις”».¹¹

Στο μεταξύ, κατόπιν διαταγής του στρατηγού Ραγκαβή, ο αντισυνταγματάρχης Πετίνης είχε αναχωρήσει για το χωριό Πρόχωμα, με σκοπό να συναντήσει τον αντιστράτηγο φον Φάιφελ και να του παραδώσει την έγγραφη απόφαση του διοικητή του ΤΣΑΜ, αντιστράτηγου Κωνσταντίνου Μπακόπουλου, για την επίσπευση της συνθηκολόγησης. Εκεί, σε συνεργασία με τον Γερμανό αξιωματούχο προέβη – δίχως να έχει λάβει και την αντίστοιχη εντολή – στη σύνταξη ενός πρωτοκόλλου συνθηκολόγησης και έπειτα συνόδευσε τον Γερμανό αξιωματούχο στη Θεσσαλονίκη, όπου έλαβαν χώρα και οι τελικές διαπραγματεύσεις. Στις 9 Απριλίου και ώρα 14:00, στο κτήριο του Γερμανικού Προξενείου στη Θεσσαλονίκη, ο Αντιστράτηγος Μπακόπουλος και ο Γερμανός ομόλογος του, υπέγραψαν το τελικό πρωτόκολλο παράδοσης.¹² Ο αγώνας στα βουνά της Αν. Μακεδονίας και της Δ. Θράκης είχε επισήμως τερματιστεί.

Η φλόγα της λευτεριάς κρατήθηκε ζωντανή με τους αγώνες των Ελλήνων στρατιωτών που συνεχίστηκαν μέχρι τις 22 Απριλίου, αρχικά στην αμυντική γραμμή του Βερμίου και έπειτα των Θερμοπυλών. Ωστόσο, η υπογραφή της τελικής συνθηκολόγησης στις 20 Απριλίου από τον διοικητή του Γ΄ Σ.Σ., αντιστράτηγο Γ. Τσολάκογλου, έδωσε τέλος στις προσπάθειες αυτές, ανοίγοντας τον δρόμο για την είσοδο των εχθρικών στρατευμάτων στο εσωτερικό της υπόλοιπης χώρας.¹³ Το πρωί της 20^{ης} Απριλίου 1941 ο Γ. Τσολάκογλου έδωσε διαταγή σε μια Τριμελή Επιτροπή αξιωματικών με αρχηγό τον συνταγματάρχη Πυροβολικού Ν. Μπάλη να έλθει σε επαφή με τον Γερμανό Μέραρχο, στρατηγό Ντήτριχ, προκειμένου να αρχίσουν οι διαδικασίες της συνθηκολόγησης. Έπειτα από σύντομες επαφές μεταξύ της Επιτροπής και του Μέραρχου αποφασίστηκε η από κοινού μετάβαση στο χωριό Βοτονάσι Ιωαννίνων για την οριστική διαμόρφωση του πρωτοκόλλου συνθηκολόγησης.¹⁴

¹¹ Σπύρος Κουζινόπουλος, *Σελίδες Κατοχής*, Ιανός, Θεσσαλονίκη, 2018, σ. 16.

¹² *Αγώνες εις την Ανατολικήν Μακεδονίαν...*, Μέρος Β΄, ό.π., σ. 65-69.

¹³ Σόλων Γρηγοριάδης, *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας 1941-1974*, τ. Α, Polaris, Αθήνα, 2009, σ. 30-34.

¹⁴ Μετά το Πρωτόκολλο της 20^{ης} Απριλίου ακολούθησε, την επομένη, η υπογραφή ενός δεύτερου τροποποιημένου Πρωτοκόλλου μεταξύ του αντιστράτηγου Τσολάκογλου και του αρχηγού του

Τελικά, η άνευ όρων παράδοση του ελληνικού στρατού υπογράφηκε την έκτη απογευματινή ώρα της 20^{ης} Απριλίου μεταξύ του Γ. Τσολάκογλου και του Ντήτριχ.¹⁵

Όπως σημείωσε αργότερα, ο Γ. Τσολάκογλου, η απόφασή του για σύναψη της τελικής συνθηκολόγησης ενθαρρύνθηκε από τις ληφθείσες αναφορές των στρατηγών Πιτσικά, Δεμέστιχα και Μπάκου, οι οποίοι τον ενημέρωναν ότι «η κατάσταση δεν εγγυάται περαιτέρω συνέχισιν του αγώνος», καθώς και από την σύγχυση που επικρατούσε στο εσωτερικό έπειτα από τον θάνατο του Πρωθυπουργού, Αλέξανδρου Κορυζή, και την αδυναμία διαφύλαξης της τάξης στις εγκαταλειφθείσες από τις Αρχές περιοχές της υπαίθρου. Τι σίγουρο είναι ότι δεν μετάνιωσε ποτέ γι' αυτήν του την πράξη, διατηρώντας μέχρι το τέλος της ζωής του την πεποίθηση ότι η συνθηκολόγηση συνιστούσε μοναδική λύση «για να μην οδηγηθή ολόκληρος Γενεά του Έθνους εις βέβαιον σφαγιασμόν και ασφαλή εξόντωσιν του».¹⁶

1.3. Η εισβολή του βουλγαρικού στρατού και οι πρώτες αντιδράσεις

Την ίδια στιγμή που λάμβαναν χώρα οι παραπάνω εξελίξεις, οι ελληνικός λαός μάθαινε ότι, παρά τις λυσσαλέες προσπάθειες των Γερμανών, οι στρατιώτες κρατούν τα μετόπισθεν στις Θερμοπύλες καθώς και ότι ο αγώνας συνεχίζεται «ΧΩΡΙΣ ΟΥΔΕΙΣ ΝΑ ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΨΗ ΤΗΝ ΘΕΣΙΝ ΤΟΥ».¹⁷ Στις 20 Απριλίου 1941, ο βασιλιάς Γεώργιος Β΄, έχοντας προσωρινά αναλάβει μετά τον θάνατο του Α. Κορυζή την Προεδρία της νεοσύστατης ελληνικής κυβέρνησης, καλούσε μέσω ενός διαγγέλματος όλους τους Έλληνες «όπως ήρεμοι, αποφασιστικοί, ηνωμένοι και πειθαρχικοί» να σταθούν στο πλευρό του, σε μια στιγμή που «η μέχρις εσχάτων άμυνα του Έθνους κατά των εισβολέων επιβάλλεται»,¹⁸ ενώ την επομένη ο νέος πρωθυπουργός Εμμ. Τσουδερός, σε ομιλία που έδωσε στον Ραδιοφωνικό Σταθμό Αθηνών, τόνιζε ότι ο

γερμανικού ΓΕΣ, αντιστράτηγου Γκρέϊτζεμπεργκ, ενώ στις 23 Απριλίου υπογράφηκε ένα τρίτο, και τελευταίο, στο οποίο συμμετείχε και ο ανώτατος στρατιωτικός εκπρόσωπος της Ιταλίας.

¹⁵ Γεώργιος Τσολάκογλου, *Απομνημονεύματα*, Ακροπόλεως, Αθήνα, 1959, σ. 138-141.

¹⁶ Στο ίδιο, σ. 88-132.

¹⁷ *Ακρόπολις*, 19 Απριλίου 1941.

¹⁸ Στο ίδιο, 21 Απριλίου 1941.

αγώνας, αν και «τραχύς, αλλά και αμείλικτος κατά του εχθρού», θα φθάσει μέχρι το τέρμα.¹⁹

Την ίδια στιγμή, όμως, στη Βόρεια Ελλάδα, και πιο συγκεκριμένα στην Αν. Μακεδονία και Θράκη, οι κάτοικοι έβλεπαν με πικρία τα βουλγαρικά στρατεύματα να διασχίζουν τα σύνορα. «Κι όταν ύστερ' από πολλές ώρες γεμάτες καταθλιπτική αγωνία η κεφαλή της φάλαγγας ζύγωσε τις ακρινές συνοικίες των Σερρών, οι φοβισμένοι κάτοικοι αντίκρισαν κατάπληκτοι ένα παρδαλό караβάνι από κουρασμένους, κατασκοπισμένους, βαρυστημένους φαντάρους και μάθαιναν πως ο απίθανος αυτός στρατός που έμοιαζε με τσίρκο λαϊκού πανηγυριού θ' αντικαταστούσε τους Γερμανούς και θ' αποτελούσε τα στρατεύματα κατοχής που θα εδραίωναν στη χώρα μας τη “νέα τάξη πραγμάτων”. Αραμπάδες σκεπασμένοι με ψάθες, παλιοκουβέρτες ή μουσαμάδες γεμάτους μπαλώματα, τέντες κάθε λογής με τσέρκια μεταλλικά ή ξύλινα, για να προστατευτούν απ' τον ήλιο, τη βροχή και τα αδιάκριτα βλέμματα. Άλογα ψωριασμένα, σκελετωμένα μουλάρια, φορτωμένα σκόνη, ιδρώτα και λάσπη, βόδια, βουβάλια, γαϊδούρια. Στρατιώτες ντυμένοι με κεραμιδιές χειμωνιάτικες στολές από χοντρό ακατέργαστο ύφασμα, άλλοι με καλοκαιριάτικες ή δίχως χιτώνια, ποδεμένοι με δερμάτινες ή ελάχιστες μπότες, κάμποσοι με τσαρούχια [...]. Οι αξιωματικοί όμως; Θα αδικούσα τους Βούλγαρους αξιωματικούς αν τους έβαζα στην ίδια μοίρα με τους φαντάρους της “Μπέλο Μόρε”. Κομποί με στολές από καμπαρντίνα, ψηλές δερμάτινες μπότες, με ριχτές στους ώμους μπέρτες, με χρυσά κι ασημένια σειρήτια κι αστέρια [...].», δίνει παραστατικά την εικόνα του πορευμένου βουλγαρικού στρατού, ο Στέργιος Βαλιούλης,²⁰ ενώ ο Τζανακάρης την ολοκληρώνει, προσθέτοντας ότι πολλοί από αυτούς, θέλοντας να παρουσιάσουν «φιλική διάθεση», είχαν τοποθετήσει στις κάνες τους κόκκινα τριαντάφυλλα και χρωματιστά λουλούδια.²¹

Στις 12 Απριλίου 1941 ανακοινώθηκε στις Βουλγαρικές αρχές η απόφαση του Χίτλερ για την παραχώρηση της διοίκησης του ελληνικού εδάφους, ενώ στις 17 Απριλίου ο Γερμανός αντιστράτηγος Φ. Γράιφενμπεργκ, επιτελάρχης του Στρατάρχη φον Λίστ, με επιστολή του προς το βουλγαρικό Γενικό Επιτελείο Στρατού επιβεβαίωσε την παραπάνω απόφαση. Την επομένη ημέρα, κιόλας, ο Βούλγαρος στρατηγός, Νικόλα

¹⁹ Στο ίδιο, 22 Απριλίου 1941.

²⁰ Στέργιος Βαλιούλης, *Πολίτης Β' κατηγορίας*, Ελληνικές Εκδόσεις, Θεσσαλονίκη, 1985, σ. 160-161.

²¹ Τζανακάρης, *Τα Σέρρας...*, ό.π., σ. 38.

Χατζηπέτκοφ έδωσε διαταγή στον διοικητή της 2^{ης} Βουλγαρικής Στρατιάς, Γκεόργκι Μάρκοφ, να κινηθεί με τις δυνάμεις του προς την Αν. Μακεδονία και τη Θράκη «για να υπερασπιστεί τον βουλγαρικό πληθυσμό από τα άτακτα ελληνικά σώματα και αποσπάσματα που τριγυρνούσαν ακόμη στην περιοχή» καθώς και να πετύχει την γρήγορη κατάληψη της Θράκης, ώστε να εξασφαλιστεί η άμεση ενσωμάτωσή της στον εθνικό κορμό της Βουλγαρίας.²² Στις 20 Απριλίου 1941 η βουλγαρική Στρατιά εισέβαλε στην Ελλάδα,²³ ενώ μέχρι τις 24 Απριλίου είχε ήδη καταλάβει τις πόλεις Ξάνθη, Κομοτηνή, Καβάλα, Αλεξανδρούπολη, Σέρρες και Δράμα.²⁴

Η είδηση της βουλγαρικής καθόδου δεν άργησε να γίνει γνωστή μέχρι και στον τελευταίο κάτοικο της Αν. Μακεδονίας και Θράκης, προκαλώντας πανικό. Πιο συγκεκριμένα, όσοι παρέμειναν και δεν πρόλαβαν να μετακινηθούν σε ασφαλέστερα μέρη κατά το προηγούμενο χρονικό διάστημα, σχημάτιζαν τώρα ατελείωτες ουρές έξω από τους σιδηροδρομικούς σταθμούς και τις στάσεις λεωφορείων, ενώ εκείνοι που δεν διέθεταν δικό τους μεταφορικό μέσο ή αδυνατούσαν να καταβάλουν το αντίτιμο μίσθωσης διέσχιζαν τα βουνά και του κάμπους προς αναζήτηση ασφαλέστερης περιοχής.²⁵ Χαρακτηριστικό της κατάστασης που επικρατούσε είναι ότι ακόμη και ο μεγάλος οδικός άξονας που οδηγούσε από την Θεσσαλονίκη στην «Ελεύθερη Ελλάδα» ήταν πλημμυρισμένος από κάθε λογής οχήματα καθώς και υποζύγια.²⁶ Στην Καβάλα και την Αλεξανδρούπολη, των οποίων η φυσική γεωγραφική τους θέση καθιστούσε την χρησιμοποίηση πλωτών μέσων εφικτή, πλήθος ανθρώπων συνέρρεε προς το λιμάνι και τις παραλίες των πόλεων, θυμίζοντας – σύμφωνα με τον αφηγητή – τις τραγικές εκείνες ώρες των Ελλήνων της Σμύρνης το 1922.²⁷

²² Ξανθίπη Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, «Η παραχώρηση της Ανατ. Μακεδονίας και της Θράκης στη Βουλγαρία εκ μέρους των Γερμανών», Ξανθίπη Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη (επιμ.), *Η Βουλγαρική Κατοχή στην Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη 1941-1944*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 2002, σ. 37.

²³ Στο ίδιο, σ. 39. Βλ., επίσης, *Ασύρματος*, 21 Απριλίου 1941.

²⁴ *Ακρόπολις*, 22 Απριλίου 1941.

²⁵ Υπολογίζεται ότι περίπου 60.000-80.000 Έλληνες είχαν μεταναστεύει δυτικά του Στρυμόνα από τον Μάρτιο του 1941, όταν και άρχισαν να διαφαίνονται καθαρά οι βουλγαρικές προθέσεις. Βλ. Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, ό.π., σ. 137.

²⁶ Τζανακάρης, *Η Ελλάδα φλέγεται*, ό.π., σ. 111-112.

²⁷ Γιώργος Πέγιος, *Κατοχή, Αφελληνισμός, Εθνική αντίσταση, (1941-1944)*, Καβάλα, 1996, σ. 52-53.

Η πλειοψηφία όμως των κατοίκων της Αν. Μακεδονίας και της Θράκης είχε αποδεχτεί τη μοίρα της. Οι πιο φτωχοί δίστασαν να παραχωρήσουν στον ξένο δυνάστη την περιουσία που με κόπο και ιδρώτα δημιούργησαν κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου, ενώ οι πρόσφυγες από την Μικρά Ασία και τον Πόντο είχαν ψυχικά και σωματικά καταρρακωθεί από την προηγηθείσα αναζήτηση μιας νέας, πιο υποσχόμενης και ασφαλούς κατοικίας. Ασφαλώς, υπήρξαν και εκείνοι που, ενώ επιθυμούσαν την μετακίνησή τους, η απουσία συγγενικών ή φιλικών τους προσώπων στην Ελεύθερη Ελλάδα, την καθιστούσε αβέβαιη και συνεπώς μη εφικτή. Τέλος, θα συνιστούσε παράλειψη εάν δεν συγκαταλέγαμε στους εναπομείναντες και τον άγνωστο αριθμό εκείνων που η μεταπήδηση της εξουσίας από τα χέρια των Ελλήνων στα χέρια των Βουλγάρων ευθύς ερμηνεύτηκε ως η πιο κατάλληλη ευκαιρία για κοινωνική ανέλιξη και επίτευξη του προσωπικού τους οφέλους.

Το πρώτο σκέλος του εθνοκαθαρτικού σχεδίου των Βουλγάρων – όπως θα δούμε στη συνέχεια – είχε από μόνο του πραγματοποιηθεί. Η θύμηση των τραγικών γεγονότων των περιόδων 1912-13 και 1916-18, όταν οι Βούλγαροι αποδεκάτισαν τον ελληνικό πληθυσμό της Αν. Μακεδονίας, δολοφονώντας μαζικά, βασανίζοντας, αιχμαλωτίζοντας και μεταφέροντας πολλούς απ' αυτούς στο εσωτερικό της Βουλγαρίας ως όμηρους, αρκούσε για να τρέψει σε φυγή πολλούς Έλληνες κατοίκους νωρίτερα από την τυπική έναρξη της Κατοχής.²⁸ Πώς, όμως, αυτή κατόρθωσε να γίνει εφικτή και γιατί οι Έλληνες ιθύνοντες της προπολεμικής πολιτικής σκηνης δεν κατάφεραν να θέσουν μόνιμο φραγμό στις φιλοδοξίες ενός κράτους που εδώ και τουλάχιστον μισό αιώνα φρόντιζε να φανερώνει τις αλυτρωτικές του βλέψεις με κάθε πιθανό τρόπο;

1.4. Η διπλωματική πολιτική της Βουλγαρίας στον Μεσοπόλεμο

Από την ίδρυση του Βουλγαρικού Πριγκιπάτου τον Μάρτιο του 1878 και έπειτα, το ζήτημα της οριοθέτησης των βουλγαρικών συνόρων, γενικότερα, αλλά και της διεξόδου στο Αιγαίο Πέλαγος, ειδικότερα, αποτέλεσε έναν από τους βασικούς πυλώνες της βουλγαρικής εξωτερικής πολιτικής. Η ιδέα της «Μεγάλης Βουλγαρίας» - απόρροια

²⁸ Βλ. ενδεικτικά, Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Βιώματα του Μακεδονικού Ζητήματος, Δοξάτο Δράμας 1912-1946*, Πατάκη, Αθήνα, 2014.

της πολιτικής Πανσλαβισμού της τσαρικής Ρωσίας – πολύ γρήγορα μεταβλήθηκε από εφικτό όραμα σε ανοιχτό τραύμα, τροφοδοτώντας τον βουλγαρικό εθνικισμό για περισσότερο από μισό αιώνα και δηλητηριάζοντας την εξέλιξη των διμερών σχέσεων της χώρας με τους βαλκάνιους γείτονές της σε απόλυτο βαθμό.²⁹

Όταν με την υπογραφή της Συνθήκης του Βουκουρεστίου (Ιούλιος/Αύγουστος 1913) δόθηκε τέλος στις εθνικές διαμάχες που έλαβαν χώρα στα Βαλκάνια μετά τη κατάρρευση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, και οι εδαφικές απολαβές της Βουλγαρίας δεν κατόρθωσαν να της εξασφαλίσουν την πολυπόθητη έξοδο στην «Άσπρη Θάλασσα», προκαθορίστηκε ουσιαστικά και η θέση που θα έπαιρνε η Βουλγαρία σε μια ενδεχόμενη μελλοντική πολεμική σύρραξη. Αυτή, μάλιστα, δεν άργησε να έρθει και τον Οκτώβριο του 1915 δόθηκε η ευκαιρία στην Βουλγαρία να παρατάξει περίπου 650.000 άνδρες για την επίτευξη του σκοπού της.³⁰ Η ήττα της, ωστόσο, στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, όχι μόνο δεν έβαλε τέλος στις διεκδικήσεις, αλλά, απεναντίας, ενέτεινε το αίσθημα του φανατισμού και του ρεβανσισμού, προσδίδοντάς της την ιδιότητα μιας χώρας αδικημένης που τα συμφέροντά της ταυτίζονται μονάχα με εκείνους που δύνανται να αποκαταστήσουν την αδικία.

Στη όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του '20, η αναθεώρηση των υφιστάμενων συμφωνιών που τερμάτισαν τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και, επομένως, η διέξοδος στο Αιγαίο, αποτέλεσε πάγια πολιτική όλων των βουλγαρικών κυβερνήσεων, παρά το γεγονός ότι οι ανταλλαγές των πληθυσμών μεταξύ της Ελλάδας και της Βουλγαρίας (*Συνθήκη του Νειγύ*), και της Ελλάδας με την Τουρκία (*Συνθήκη της Λωζάνης*) είχαν συμβάλει σημαντικά στον εξελληνισμό της Μακεδονίας. Ήδη από το 1920 η κυβέρνηση Σταμπολίνσκυ, μέσω ενός νόμου για την «υποχρεωτική εργασία», κατάφερε, στην πραγματικότητα, να εκπαιδεύσει μυστικά όλους τους νέους άνω των 20 ετών και τις νέες άνω των 16 ετών για την επόμενη πολεμική σύγκρουση, ενώ με αφορμή την παγκόσμια οικονομική κρίση που ξέσπασε το 1929, η βουλγαρική κυβέρνηση του Λιάπτσεφ ανέβαλε την πληρωμή των πολεμικών αποζημιώσεων στην

²⁹ Σπυρίδων Σφέτας, «Ελλάδα-Βουλγαρία», Νικόλαος Μέρτζος, Σπυρίδων Σφέτας, Ιωάννης Ζούκας, Μάνος Καραγιάννης, Στράτος Δορδανάς, Ηλίας Σκουλίδας (Επιμ.), *Βαλκάνια 1913-2011, Εκατό Χρόνια Θύελλες και Χίμαιρες*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2012, σ. 181.

³⁰ Κωνσταντίνος Χαλάστρας, «Οι ελληνοβουλγαρικές προστριβές στην αυγή του Μεσοπολέμου και το επεισόδιο Πετριτσίου», Προπτυχιακή εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Θεσσαλονίκη, σ. 1-3.

Ελλάδα και κατάφερε να ελαχιστοποιήσει το ύψος των επανορθώσεων που όριζε η *Συνθήκη του Νειγύ* (Νοέμβριος 1919).³¹

Κατά τη διάρκεια της δεκαετία του '30 η κατάσταση στη Γηραιά Ήπειρο γινόταν όλο και πιο έκρυθμη. Η αδυναμία του καπιταλιστικού τρόπου διακυβέρνησης να άρει τις επιπτώσεις της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης έκανε όλο και πιο αισθητή της αποτυχία του συστήματος των Βερσαλλιών. Την ίδια στιγμή που μέσα από την οικονομική εξαθλίωση και την αγανάκτηση ενός ολόκληρου λαού ξεπηδούσε ο άκρατος εθνικισμός, οι νικητές, παγιδευμένοι σε ένα κλίμα αμοιβαίας δυσπιστίας και εγωκεντρικά προσηλωμένοι στην επίλυση των εσωτερικών τους προβλημάτων, αρνούσαν να κοιτάξουν «κατάματα» την πραγματικότητα. Τόσο για την Αγγλία όσο και για την Γαλλία η εμπλοκή σε μια νέα πολεμική σύρραξη συνιστούσε το πιο τρομακτικό ενδεχόμενο. Καμία από τις δυο δεν μπορούσε να λησμονήσει τις αιματηρές μάχες του Α΄ Παγκοσμίου με τις εκατόμβες θυμάτων, καθώς ούτε και το πλήγμα που υπέστη η εθνική τους οικονομία.³² Ωστόσο, και οι δυο ευελπιστούσαν ότι με μικρές παραχωρήσεις θα μπορούσαν να αναχαιτίσουν την επιθετικότητα των ηττημένων, καταφέροντας, σε τελική φάση, να διατηρήσουν το ευρωπαϊκό *status quo*.³³

Οι συνέπειες της πολιτικής αυτής δεν άργησαν να γίνουν αντιληπτές. Στις 14 Φεβρουαρίου 1938 η Ελληνική Πρεσβεία στο Λονδίνο, μέσω απόρρητου τηλεγραφήματος, γνωστοποιούσε στον δικτάτορα και πρωθυπουργό της χώρας Ι. Μεταξά, για την πρωτόγνωρη στάση του Βρετανού Πρέσβη στην Άγκυρα, Πέρσι Λόρεν, επί του ζητήματος των ελληνοβουλγαρικών σχέσεων. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με την Πρεσβεία, ο εν λόγω Βρετανός διπλωμάτης προσπάθησε να πείσει τις κυβερνήσεις της Τουρκίας και της Γιουγκοσλαβίας να πιέσουν την Ελλάδα να προβεί σε παραχωρήσεις απέναντι στη Βουλγαρία.³⁴ Μάλιστα, μετά την προσάρτηση της Αυστρίας από την ναζιστική Γερμανία (Μάρτιος 1938), η βρετανική κυβέρνηση του Νέβιλ Τσάμπερλεϊν πείστηκε ακόμη περισσότερο για την αναγκαιότητα εφαρμογής της

³¹ Σφέτας, «Ελλάδα-Βουλγαρία», ό.π., σ. 185-191.

³² Eric Hobsbawm, *Η Εποχή των Άκρων. Ο σύντομος Εικοστός Αιώνας 1914-1991*, Θεμέλιο, 2004. Αξίζει να σημειωθεί ότι στην Μ. Βρετανία έχασαν την ζωή τους περίπου 500.000 άνδρες ηλικίας κάτω των τριάντα ετών, ενώ η Γαλλία απώλεσε το 20% των ανδρών στρατεύσιμης ηλικίας.

³³ Ουίνστον Τσόρτσιλ, *Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος*, τ. Α΄, Το Βήμα, Αθήνα, 2022, σ. 106-170, βλ. επίσης Σφέτας, «Ελλάδα-Βουλγαρία», ό.π., σ. 190-191.

³⁴ Ιωάννης Μεταξάς, *Το προσωπικό του ημερολόγιο 1933-1944*, Ίκαρος, Αθήνα, 1960, σ. 294-296.

πολιτικής του κατευνασμού απέναντι στη Βουλγαρία, προτρέποντας τον Ι. Μεταξά να υπογράψει, στις 31 Ιουλίου 1938, με τον Βούλγαρο ομόλογό του, Ιβάν Κιοσειβάνωφ, μια συμφωνία που επέτρεπε τον επανεξοπλισμό της Βουλγαρίας και καταργούσε το καθεστώς των αποστρατικοποιημένων ζωνών στη Θράκη.³⁵

Η Βουλγαρία, ωστόσο, ερμηνεύοντας την διαλλακτικότητα των Βαλκάνιων γειτόνων της και της Αγγλίας ως εμφανή αδυναμία διατήρησης της τάξης στην Ευρώπη, όχι μόνο δεν εγκατέλειψε την αναθεωρητική της πολιτική, αλλά, απεναντίας, συνέχισε να εγείρει εδαφικές διεκδικήσεις προς όλες τις κατευθύνσεις. Τον Μάρτιο του 1939, ο Βούλγαρος πρωθυπουργός δεν δίστασε να θέσει ως απαραίτητη προϋπόθεση για την ένταξη της Βουλγαρίας στην *Βαλκανική Συνεννόηση* την εδαφική προσάρτηση της Ν. Δοβρουτσάς,³⁶ ενώ από τον Απρίλιο του 1939 η χώρα οικοδομεί και επίσημα την εξωτερική της πολιτική αποκλειστικά σε τρεις άξονες: 1) στην επιστροφή της Νότιας Δοβρουτσάς και της Δυτικής Θράκης, 2) στη διατήρηση της πολιτικής ουδετερότητας και στην αναμονή των εξελίξεων και 3) στη στενή συνεργασία με τη Γερμανία.³⁷

Στις παραμονές του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η Βουλγαρία επιχείρησε να συνδεθεί όλο και πιο στενά με τον Άξονα, χωρίς όμως να διαταράξει την πολιτική της ουδετερότητα. Στις αρχές Ιουλίου του 1939, ο Βούλγαρος Πρωθυπουργός μετέβη στο Βερολίνο, προκειμένου να βολιδοσκοπήσει τις σκέψεις των Γερμανών για τις εθνικές ανησυχίες της Βουλγαρίας. Το ανακοινωθέν που ακολούθησε την επίσκεψη του Κιοσειβάνωφ στην γερμανική πρωτεύουσα τόνιζε την «παλαιάν, εγκάρδιον, πατροπαράδοτον, φυσικὴν φιλίαν μεταξύ Γερμανίας και Βουλγαρίας» και εξέφραζε την πεποίθηση ότι η Βουλγαρίας δύναται ως μέρος του Άξονα «να συμβάλῃ εἰς τὴν ἐδραΐωσιν τῆς τάξεως εἰς τὴν Νοτιοανατολικὴν Ευρώπην».³⁸

Εν των μεταξύ, η εισβολή των ναζιστικών στρατευμάτων στην Πράγα, τον Μάρτιο του 1939, και η κατάληψη της Αλβανίας από την Ιταλία, τον Απρίλιο του 1939, είχαν συντελέσει στην μεταστροφή της βρετανικής πολιτικής. Ο Τσάμπερλεϊν, που

³⁵ Στο ίδιο σ. 306, Σπυρίδων Σφέτας, *Εισαγωγή στη Βαλκανική Ιστορία*, τ. Β΄, Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2011, σ. 138.

³⁶ Παπαδάκης, *ό.π.*, σ. 19.

³⁷ Σφέτας, «Ελλάδα-Βουλγαρία», *ό.π.*, σ. 192-193.

³⁸ Παπαδάκης, *ό.π.*, σ. 27.

μέχρι πρότινος θεωρούσε ότι μια πιθανή συνάντηση μεταξύ του ιδίου και των δικτατόρων θα συντελούσε στην αποφυγή ενός πολέμου, πείστηκε, τώρα, για το αναπόφευκτο και ξεκίνησε να προετοιμάζει το αγγλικό έθνος για την επικείμενη σύγκρουση.³⁹ Αξίζει να σημειωθεί πως, στο πλαίσιο της νέας τους πολιτικής κατεύθυνσης, οι Βρετανοί – όπως και οι Γάλλοι – επιδίωξαν τη στενότερη επαφή με τη Σοβιετική Ένωση, η οποία την περίοδο εκείνη βρισκόταν εντός μιας οικονομικής και πολιτικής καραντίνας, επισείοντας συχνά τον κίνδυνο της ανόδου του φασισμού.

Πάρα το γεγονός ότι η έναρξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, με την εισβολή της Γερμανίας στην Πολωνία, την 1^η Σεπτεμβρίου 1939, απέδειξε περίτρανα ότι η πολιτική του κατευνασμού απέναντι στην Γερμανία είχε αποτύχει, τίποτε ακόμη δεν είχε προκαταβάλει την αποτυχία της πολιτικής αυτής στην περίπτωση της Βουλγαρίας που μέχρι τότε παρέμενε ουδέτερη. Σύμφωνα με τον Φλάισερ, παρόλο που ο βαθμός των βρετανικών παραχωρήσεων προς την Βουλγαρία είναι δύσκολο να διαπιστωθεί, λόγω πλήθους βρετανικών εγγράφων που παραμένουν μέχρι και σήμερα απόρρητα, αποτελεί γεγονός πως το ζήτημα της παραχώρησης της Δ. Θράκης στη Βουλγαρία εξετάζονταν θετικά από τις βρετανικές αρχές όχι μόνο στις παραμονές προσχώρησης της Βουλγαρίας στον Πόλεμο, αλλά και σε όλη τη διάρκεια του Πολέμου.⁴⁰

Η Βουλγαρία, που από τον Φεβρουάριο του 1940 καθοδηγείτο από τον γερμανόφιλο ιστορικό και αρχαιολόγο Μπόγγταν Φίλωφ, εκμεταλλευόμενη την παθητικότητα βρετανικής διπλωματίας και την στρατιωτική επιτυχία του γερμανικού στρατού στις σκανδιναβικές χώρες και την Κεντρική Ευρώπη, έθεσε σε πλήρη εφαρμογή το σχέδιο για την υλοποίηση της εθνικής της ολοκλήρωσης. Σε μια περίοδο, όμως, κατά την οποία οι ραγδαίες εξελίξεις διαδέχονταν η μια την άλλη η υιοθέτηση σταθερών και αργών βημάτων προς την παραπάνω κατεύθυνση θεωρήθηκε από εκείνη ως η καταλληλότερη τακτική.

Με την έλευση του νέου έτους ο Βούλγαρος Πρωθυπουργός διαμήνυε ότι η «ειρήνη και η συνεννόησης» συνεχίζουν να αποτελούν τους δύο πόλους της βουλγαρικής εξωτερικής πολιτικής,⁴¹ ενώ τον Απρίλιο του 1940, ο Βούλγαρος

³⁹ Ουίνστον Τσόρτσιλ, *ό.π.*, σ. 250-258.

⁴⁰ Χάγκεν Φλάισερ, *Στέμματα και Σβάστικα, Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης 1941-1944*, Παπαζήση, Αθήνα, 1988, σ. 92.

⁴¹ Παπαδάκης, *ό.π.*, σ. 38.

Υπουργός Εξωτερικών διαβεβαίωσε ότι η χώρα του «ήταν πιστό μέλος ης οικογένειας των Βαλκανικών λαών» και ως εκ τούτου δεν θα διέπραττε «τίποτα που θα μπορούσε να κλονίσει την αμοιβαία εμπιστοσύνη ανάμεσα σε αυτήν και τους γείτονές της».⁴² Ακόμη και κατά τη διάρκεια των εχθροπραξιών στα ελληνοαλβανικά σύνορα, αρνούμενη την προσφορά του Άξονα να συμβάλει στρατιωτικά στον πόλεμο με αντάλλαγμα την Δυτική Θράκη, η Βουλγαρία συνέχισε να διατρανώνει την πρόθεσή της για διατήρηση της ουδετερότητάς της και προστασίας της ανεξαρτησίας της.⁴³

Παράλληλα, όμως, άφηνε ανοιχτό το ενδεχόμενο προσχώρησής της στον Άξονα, προσπαθώντας να ωφεληθεί στον μέγιστο θαμβό από τις επικρατούσες συνθήκες. Παραδείγματος χάριν, τον Σεπτέμβριο του 1940 τάχθηκε υπέρ της διέλευσης των ναζιστικών στρατευμάτων στην Ρουμανία, αποκτώντας ως αντάλλαγμα από τους Γερμανούς – και με την ανοχή της Μ. Βρετανίας – την Νότιο Δοβρουτσά (*Συνθήκη Κραιόβας*).⁴⁴ Για τη Βουλγαρία, η προσάρτηση της Νότιας Δοβρουτσάς συμβόλιζε την έναρξη μιας διαδικασίας αποκατάστασης των αδικιών που υπέστη στο παρελθόν, της οποίας κινητήριοις δυνάμεις αποτελούσε ο γερμανικός επεκτατισμός.

Από αυτό το σημείο και έπειτα παρατηρούμε ότι οι δισταγμοί της Βουλγαρίας αρχίζουν σιγά-σιγά να κάμπτονται. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Διεύθυνσης Ιστορίας Στρατού (Δ.Ι.Σ), τον Δεκέμβριο του 1940 εγκαταστάθηκαν στην ελληνοβουλγαρική μεθόριο τρεις λόχοι Πληροφοριών της Γερμανικής Αεροπορίας, με βουλγαρική στρατιωτική ενδυμασία ή με πολιτική περιβολή, σκοπεύοντας να διεξάγουν αποστολές αναγνώρισης του εδάφους και κατασκοπείας.⁴⁵ Λίγο αργότερα, στις 1 Ιανουαρίου 1941, ο Φίλωφ δέχθηκε την πρόσκληση του Χίτλερ να ταξιδέψει στο Σάλτσμπουργκ, προκειμένου να διαπραγματευθούν τους όρους ένταξης της Βουλγαρίας στον Άξονα, ενώ στις 7 Ιανουαρίου 1941 ο Βασιλιάς Βόρις Γ΄, έχοντας λάβει ως προφορική διαβεβαίωση από τους Γερμανούς την προσάρτηση της «Θράκης και Μακεδονίας του Αιγαίου», αποφάσισε να προχωρήσουν οι διαπραγματεύσεις, ζητώντας παράλληλα

⁴² Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, «Η παραχώρηση της Ανατ. Μακεδονίας...», ό.π., σ. 24.

⁴³ Σφέτας, «Ελλάδα-Βουλγαρία», ό.π., σ. 194-195 και Παπαδάκης, ό.π., σ. 113.

⁴⁴ Σφέτας, ό.π., σ. 140-141.

⁴⁵ *Αγώνες εις την Ανατολική Μακεδονίαν...*, Μέρος Α΄, ό.π., σ. 34. Βλ. και Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, «Η παραχώρηση της Ανατ. Μακεδονίας», ό.π., σ. 26-28.

διευκρινίσεις ως προς τα ακριβή όρια της ελληνικής γης που επρόκειτο να προσαρτηθεί στη Βουλγαρία.⁴⁶

Μέχρι το τέλος του Ιανουαρίου 1941 οι Βούλγαροι θα έχουν κατορθώσει να εξασφαλίσουν από τον Χίτλερ, ως εγγύηση, την εδαφική προσάρτηση ολόκληρης της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης,⁴⁷ με αποτέλεσμα στις 8 Φεβρουαρίου 1941 να υπογραφεί μεταξύ του Γερμανού στρατάρχη Λίστ και του Βούλγαρου στρατηγού Β. Μπόιντεφ ένα μνημόνιο στρατιωτικής συνεργασίας.⁴⁸

Όλα τα παραπάνω εξύψωσαν, όπως ήταν φυσικό, το γόητρο των Βουλγάρων, χωρίς, ωστόσο, να τους επηρεάσουν στην επιλογή μιας βεβιασμένης πολιτικής πρακτικής που θα τους αποπροσανατόλιζε από την εκπλήρωση της εθνικής τους Ιδέας. Οι ίδιοι γνώριζαν ότι η πολιτική στάση της γειτονικής Τουρκίας έπαιξε καθοριστικό ρολό στην εξέλιξη του πολεμικού μετώπου στα Βαλκάνια, γι' αυτό και όφειλαν, πριν από όλα, να διατηρήσουν αρραγείς σχέσεις μαζί της. Κινούμενος προς αυτή την κατεύθυνση, από πολύ νωρίτερα, στις 28 Οκτωβρίου 1940 – ανήμερα της Ιταλικής επίθεσης στην Ελλάδα – ο Βασιλιάς Βόρις Γ' εξύψωνε, σε λόγο του, τους δεσμούς της χώρας του με την Τουρκία και τη Γιουγκοσλαβία, διασκεδάζοντας τις ανησυχίες της τουρκικής κυβέρνησης⁴⁹, ενώ παράλληλα, ο Βούλγαρος Πρέσβης στην Άγκυρα βολιδοσκοπούσε τον Βρετανό ομόλογό του για την τουρκική στάση στον πόλεμο.⁵⁰ Τελικά, στις 17 Φεβρουαρίου 1941, «Αι κυβερνήσεις Τουρκίας και Βουλγαρίας διαπιστώσασα τα ευτυχή αποτελέσματα τα επιτεχθέντα δια των πολλάκις λαβουσών χώραν μεταξύ των ανταλαλαγών απόψεων [...] (και) επιθυμούσαι να συνεχίσουν, η μία απέναντι της άλλης, την πολιτικήν ταύτην εμπιστοσύνης [...], αποφάσισαν να υπογράψουν από κοινού μια Δήλωση μη επίθεσης και αμοιβαίας φιλίας.⁵¹

⁴⁶ Στο ίδιο, σ. 35.

⁴⁷ Στο ίδιο, σ. 35-36.

⁴⁸ Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, «Η Παραχώρηση της Ανατ. Μακεδονίας...», ό.π., σ. 29.

⁴⁹ Παπαδάκης, ό.π., σ. 113. Βλ., επίσης, F.O. 371/24919/R8092, Knatchbull-Hugessen προς F.O. στο Μαρία Σπηλιωτοπούλου-Προκόπης Παπαστράτης, *Χρονολόγιο γεγονότων 1940-1944 από τα έγγραφα του Βρετανικού Υπουργείου των Εξωτερικών Foreign Office 371*, τ. Α', Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα, 2002, σ. 34

⁵⁰ F.O. 371/24919/R8092, Knatchbull-Hugessen προς F.O, Σπηλιωτοπούλου-Παπαστράτης, ό.π., σ. 35.

⁵¹ Παπαδάκης, ό.π., σ. 147.

Η υπογραφή της Βουλγαροτουρκικής Δήλωσης πραγματοποιήθηκε μέσα σε ένα κλίμα αμοιβαίας ευγνωμοσύνης και ανταλλαγής φιλοφρονήσεων. Σε δήλωσή του ο Υπουργός Εξωτερικών της Τουρκίας, Σ. Σαράτσογλου, σημείωνε ότι «Μικραί αιτίαι δύνανται ενίοτε να παράγουν μεγάλα αποτελέσματα και να γεννήσουν πολύ καλόν. Το μετριόφρον έγγραφον, το οποίον προ ολίγου υπεγράψαμεν, θα είνε ίσως ικανόν να εμποδίση νέας περιπλοκάς εις τα Βαλκάνια», ενώ ο Τούρκος Πρέσβης στην Σόφια διαμήνυε την προσωπική του ευχαρίστηση για την από κοινού υπογραφή της Δήλωσης, η οποία αποτελούσε δείγμα «φιλίας και εμπιστοσύνης μεταξύ Βουλγαρίας και Τουρκίας». Από την άλλη πλευρά, ο Υπουργός Εξωτερικών της Βουλγαρίας, Ποπόφ, τόνιζε ότι η υπογραφείσα συμφωνία είναι «απόδειξις της ειλικρινούς αγάπης προς την ειρήνην, υπό την οποίαν διαπνέονται αι δύο χώραι»,⁵² ενώ ο Φίλωφ μετέφραζε το γεγονός ως «μια νέαν απόδειξιν της φιλειρηνικής πολιτικής της βουλγαρικής κυβερνήσεως».⁵³ Αξίζει, μάλιστα, να σημειωθεί ότι στον ελληνικό Τύπο, η είδηση της βουλγαροτουρκικής Δήλωσης ερμηνεύτηκε ως μια ελπιδοφόρα πράξη που θα καθιστούσε δυνατή την διαφύλαξη της ειρήνης στα Βαλκάνια.⁵⁴

Η Βουλγαρία εξασφαλισμένη πλέον από την ενδεχόμενη τουρκική απειλή έκρινε πως είχε έρθει η κατάλληλη στιγμή για να αποκαλύψει τα πραγματικά της σχέδια. Την 1^η Μαρτίου 1941, ο Βούλγαρος πρωθυπουργός Φίλωφ και ο Γερμανός Υπουργός Εξωτερικών Ρίμπεντροπ μετέβησαν στο αυστριακό παλάτι Μπελβεντέρε, όπου εν παρουσία του ίδιου του Χίτλερ συνυπέγραψαν το τελικό σύμφωνο προσχώρησης, καθιστώντας την Βουλγαρία το έβδομο μέλος του Άξονα. Από την ίδια κιόλας ημέρα ξεκίνησε και επίσημα η είσοδος του ναζιστικού στρατού στην Βουλγαρία, απ' όπου εκδηλώθηκε η επίθεση της 6^{ης} Απριλίου 1941. Η τήρηση των προσχημάτων ήταν περιττή πλέον για την Βουλγαρία.

Κλείνοντας το παρόν υποκεφάλαιο οφείλουμε να κάνουμε μια σύντομη μνεία στη στάση που κράτησαν οι ελληνικές κυβερνήσεις απέναντι στην πολιτική της Βουλγαρίας – όπως εξετάστηκε παραπάνω – τουλάχιστον κατά την χρονική περίοδο που προηγήθηκε της έναρξης του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

⁵² *Ακρόπολις*, 18 Φεβρουαρίου 1941.

⁵³ Στο ίδιο, 20 Φεβρουαρίου 1941.

⁵⁴ Στο ίδιο, 18 Φεβρουαρίου 1941.

Ήδη από τα τέλη Απριλίου του 1939, ο Ι. Μεταξάς, πεπεισμένος ότι το πνεύμα της Βαλκανικής Συνεννοήσεως είχε από καιρό ατονήσει – όχι μόνο εξαιτίας των πρόσφατων επαφών μεταξύ της Γιουγκοσλαβίας⁵⁵ και της Ρουμανίας και των χωρών του Άξονα, αλλά και της ευκρινής αδυναμίας των Μ. Δυνάμεων να εγγυηθούν για την ασφάλεια των μελών της – επέσειε συχνά τον κίνδυνο της Βουλγαρικής απειλής.⁵⁶ Συγκεκριμένα, στις 27 Απριλίου 1939, σε τηλεγράφημα του προς τις Πρεσβείες του Λονδίνου και του Παρισιού, εξέφραζε την ανησυχία για την στάση της Βουλγαρίας, η οποία, όπως ανέφερε, «ενθαρρύνεται, ατυχώς, και από μερίδα του αγγλικού και γαλλικού Τύπου» και ζήτησε από τις «δυο φίλοι Μεγάλοι Δυνάμεις» να τηρήσουν απολύτως τας υποχρεώσεις των, μη ενθαρρύνουσαι την Βουλγαρίαν εις αξιώσεις της προς το Αιγαίον».⁵⁷

Στις 28 Οκτωβρίου 1940, ο βουλγαρικός κίνδυνος έγινε, εκ νέου, αντιληπτός από την ελληνική κυβέρνηση. Η απουσία μνημόνευσης των δεσμών μεταξύ Βουλγαρίας και Ελλάδας στον βασιλικό λόγο στη σύνοδο της «Σοβράνιε» σε συνδυασμό με τις αναφορές του Έλληνα Πρέσβη στη Σόφια, Παναγιώτη Πιπινέλη, ότι σε συζήτηση με τον Βούλγαρο Υπουργό Εξωτερικών διαφάνηκε η απροθυμία της Βουλγαρίας να προβάλει ένοπλη αντίσταση σε περίπτωση γερμανικής επίθεσης, αποτέλεσαν σαφείς ενδείξεις για τους Έλληνες ιθύνοντες ότι σύντομα η ο πόλεμος θα εξαπλώνονταν στην Μακεδονία και τη Θράκη.⁵⁸

Παρά τις αγωνιώδεις προσπάθειες της Βουλγαρίας να αποδείξει ότι η διατήρηση της ουδετερότητας παραμένει πάγια πολιτική της θέση, για την Ελλάδα μια επερχόμενη ελληνοβουλγαρική σύγκρουση γινόταν όλο και περισσότερο απτή πραγματικότητα. Αυτό που προβλημάτιζε τόσο την κυβέρνηση του Ι. Μεταξά όσο και του διαδόχου του, Α. Κορυζή, δεν ήταν τόσο το ενδεχόμενο μιας πολεμικής αναμέτρησης με την γειτονική χώρα, αλλά η στάση που θα κρατούσαν η Τουρκία και η Γιουγκοσλαβία

⁵⁵ Ο Υπουργός Εξωτερικών της Γιουγκοσλαβίας μετέβη στα τέλη Απριλίου του 1939 στην Βενετία και το Βερολίνο, προκειμένου να συναντήσει τους Υπουργούς Εξωτερικών της Ιταλίας και της Γερμανίας, αντίστοιχα. Βλ. Παπαδάκης, ό.π., σ. 17-19.

⁵⁶ Αξίζει να σημειωθεί πως στις 27 Απριλίου 1939 ένα τηλεγράφημα της Πρεσβείας του Λονδίνου ενημέρωνε την Αθήνα ότι το Foreign Office είχε πιστώσει την Βουλγαρία με το ποσό των 500.00 λιρών. Βλ. Στο ίδιο, σ. 19.

⁵⁷ Μεταξάς, ό.π., 370.

⁵⁸ F.O. 371/24919/R8088, Halifax προς Palairret, Σπηλιωτοπούλου-Παπαστράτης, ό.π., σ. 24.

πάνω σε αυτήν. Οι διαβεβαιώσεις που έδινε η πρώτη ότι σε περίπτωση βουλγαρικής ή γερμανικής επίθεσης εναντίον της Ελλάδος θα εισέρχονταν στον πόλεμο⁵⁹, αλλά και τα σημάδια φιλοβρετανικής πολιτικής που εμφάνιζε η δεύτερη, δεν έπεισαν την ελληνική κυβέρνηση για τις ειλικρινείς τους προθέσεις.⁶⁰ Ο παραπάνω συλλογισμός γίνεται ακόμη πιο κατανοητός αν λάβουμε υπόψη ότι η Βουλγαροτουρκική Δήλωση της 17^{ης} Φεβρουαρίου 1941 καθώς και η σχετικά αμφιλεγόμενη μέχρι τότε στάση της Γιουγκοσλαβίας έπεισε την ελληνική κυβέρνηση για την αναγκαιότητα της βρετανικής υποστήριξης. Με αφορμή την άφιξη του Βρετανού Υπουργού Εξωτερικών, A. Eden, στην Αθήνα στις 22 Φεβρουαρίου 1941, ο Πρωθυπουργός, A. Κορυζής και ο Βασιλιάς Γεώργιος Β΄ γνωστοποιούσαν στους Βρετανούς ότι η Ελλάδα ως «πιστός σύμμαχος» είναι πρόθυμη να συνεχίσει τον αγώνα στο πλευρό της Βρετανίας μέχρις εσχάτων.⁶¹

Πλέον είναι ξεκάθαρο ότι επιτυχία της Βουλγαρικής πολιτικής έγκειτο ακριβώς στην αποτυχημένη προσπάθεια των νικητών να συνάψουν εκείνο το είδος ειρήνης που θα καθιστούσε αδύνατο έναν νέο πόλεμο. Ο ρους των διεθνών εξελίξεων, έτσι όπως άρχισε να διαμορφώνεται με την Γερμανία του Αδόλφου Χίτλερ να ηγείται ενός αγώνα αναθεωρητισμού, τον οποίο οι πρώην νικητές αδυνατούσαν να διακόψουν, απέδωσε αυτή τη φορά στην Βουλγαρία την διαπραγματευτική ισχύ που χρειαζόταν για να λύσει προς όφελός της τις διαφωνίες με τους Βαλκάνιους γείτονές της. Τι θα γινόταν, άραγε, εάν οι νικητές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου δεν είχαν επιβάλει μια εκδικητική συνθηκολόγηση με τους ηττημένους; Θα συνέχιζαν οι τελευταίοι να διακατέχονται από αλυτρωτικούς πόθους;

⁵⁹ Βλ. ενδεικτικά F.O. 371/24919/R8092, Knatchbull-Hugessen προς F.O. και F.O. 371/24916/R8477, στο ίδιο, σ. 33 και 91.

⁶⁰ *Αγώνες εις την Ανατολικήν Μακεδονίαν...*, Μέρος Α, ό.π., σ. 50-54.

⁶¹ Eden, ό.π., σ. 230-233 και 241-253.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ: Η ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ 1941-1944: ΕΝΑ ΣΧΕΔΙΟ ΠΡΟΣΑΡΤΗΣΗΣ ΣΕ ΠΛΗΡΗ ΕΞΕΛΙΞΗ

Η οριοθέτηση της ζώνης της βουλγαρικής διοίκησης πραγματοποιήθηκε μέσω ενός γερμανικού χάρτη που στάλθηκε στον Βούλγαρο αρχηγό το Γενικού Στρατηγείου στις 15 Απριλίου 1941. Τα προσαρτημένα εδάφη κάλυπταν το σύνολο της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης, πλην της συνοριακής γραμμής του Διδυμότειχου, η οποία παρέμεινε στη Γερμανική Διοίκηση για λόγους που αφορούσαν πρωτίστως τον κατευνασμό της τουρκικής αντίδρασης, αλλά και την πιθανή εκμετάλλευση της γεωγραφικής της θέσης, καθώς η λωρίδα αυτή ευθυγραμμιζόταν πλήρως με τους λιμένες της Οδησσού, καθιστώντας εφικτή την ενίσχυση του Ανατολικού Μετώπου. Πιο συγκεκριμένα, η βουλγαροκρατούμενη ζώνη εκτεινόταν δυτικά από τις όχθες του ποταμού Στρυμόνα μέχρι την ανατολική γραμμή Αλεξανδρούπολης-Σβίλενγκρατ, ούσα μια έκταση 14.000 τετραγωνικών χιλιομέτρων, στην οποία ζούσαν περίπου 700.000 Έλληνες πολίτες.⁶²

Παρατηρούμε, εν ολίγοις, ένα πρωτοφανές φαινόμενο για τη διεθνή πρακτική της παραχώρησης τους εδάφους των ηττημένων από την νικήτρια χώρα σε μια τρίτη χώρα, η οποία μάλιστα δεν βρίσκεται σε εμπόλεμη κατάσταση με την ηττημένη ούτε και έχει διακόψει τις διπλωματικές σχέσεις μαζί της. Βέβαια, η παραχώρηση αυτή έγινε με το πρόσχημα της «στρατιωτικής φρούρησης» και της διασφάλισης της τάξης στην περιοχή, έχοντας συνάμα προσωρινό χαρακτήρα. Για τους Γερμανούς, η διασφάλιση της τουρκικής ουδετερότητας αποτελούσε μείζονος σημασίας ζήτημα.⁶³

Για του Βούλγαρους, όμως, που διακατεχόταν από την πεποίθηση πως ολόκληρη η περιοχή της Μακεδονίας και της Θράκης είναι βουλγαρικό εθνικό έδαφος, το οποίο εξελληνίστηκε βίαια, ο ρόλος του «χωροφύλακα της ναζιστικής Γερμανίας» δεν τους ικανοποιούσε. Ας μην ξεχνάμε, άλλωστε, πως την ίδια στιγμή πίεζαν την Γερμανία να τους παραχωρήσει και το υπόλοιπο μέρος της Μακεδονίας. Παρόλα αυτά, πίστευαν ότι

⁶² Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, «Η παραχώρηση της Ανατ. Μακεδονίας...», ό.π., σ. 38. Βλ. επίσης, Παπαδάκης, ό.π., σ. 187.

⁶³ Τάσος Χατζηαναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης στη Βουλγαρική Κατοχή της Ανατολικής Μακεδονίας και Δυτικής Θράκης, 1941-1944», Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Θεσσαλονίκη, 1998, σ. 12-13.

η de facto κατάκτηση της περιοχής θα μπορούσε να καταλήξει στην de jure προσάρτησή της μετά το πέρας του Πολέμου και τη νίκη του Άξονα.⁶⁴ Ωστόσο, ακόμη και τότε, η πλειοψηφική παρουσία του ελληνικού στοιχείου στην περιοχή θα αποτελούσε σοβαρό εμπόδιο, καθώς θα κατέρριπτε το επιχείρημα του βουλγαρικού αλυτρωτισμού, γι' αυτό και η αισθητή αλλοίωση του θεωρήθηκε επιτακτικής σημασίας ζήτημα. Ωστόσο, δεδομένης της αντικειμενικής δυσκολίας του εν λόγω εγχειρήματος, οι ιθύνοντες της βουλγαρικής πολιτικής δεν έδρασαν επιπόλαια, αντιθέτως έθεσαν σε εφαρμογή ένα καλά μελετημένο σχέδιο, το οποίο περιλάμβανε τα εξής στάδια:

2.1. Η εγκατάσταση των πολιτικών και διοικητικών αρχών

Ήδη από τα τέλη του Απριλίου 1941 συστάθηκε από την βουλγαρική κυβέρνηση ειδική επιτροπή για την οργάνωση και την ενίσχυση του βουλγαρικού στοιχείου στην «Μπελομόριε», ενώ με απόφαση του Υπουργικού Συμβουλίου ορίστηκε ως τελική ημερομηνία εγκατάστασης των πολιτικών αρχών η 26^η Απριλίου 1941. Η ναζιστική Γερμανία είδαμε, ωστόσο, ότι είχε, αρχικά, μια διαφορετική αντίληψη. Έτσι, όταν με την είσοδο του βουλγαρικού στρατού στις πόλεις της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δυτικής Θράκης ο Βουλγαρικός στρατός επιχείρησε να καταλάβει αμέσως τα κατά τόπους κτήρια που φιλοξενούσαν τις ελληνικές δημοτικές και αστυνομικές υπηρεσίες, οι γερμανικές αρχές παρενέβησαν, αναγκάζοντάς τον να υποχωρήσει.⁶⁵

Η επιτυχής διπλωματική πολιτική της Βουλγαρίας, ωστόσο, είχε προκαθορίσει - έστω και προσωρινά - την μοίρα της Αν. Μακεδονίας και της Δ. Θράκης. Οι γερμανικές αρχές αρχίζουν από τις 5 Μαΐου να αποχωρούν από την περιοχή και, ταυτόχρονα, να εγκαθίστανται οι βουλγαρικές, με σκοπό τη διαφύλαξη «της τάξης και της ασφάλειας». Πιο συγκεκριμένα, στις Σέρρες, η ελληνική Χωροφυλακή αντικαταστάθηκε από τις βουλγαρικές αστυνομικές δυνάμεις στις 8 Μαΐου και στις 11 Μαΐου η Δημαρχία παραδόθηκε στους νέους Βούλγαρους διοικητές. Το ίδιο συνέβη στη Δράμα και την Ξάνθη στις 8 και 15 Μαΐου αντίστοιχα, ενώ μέσα στις επόμενες ημέρες είχε ολοκληρωθεί η εγκατάσταση των βουλγαρικών διοικητικών αρχών στην

⁶⁴ Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, «Η παραχώρηση της Ανατ. Μακεδονίας...», ό.π., σ. 49.

⁶⁵ Στο ίδιο, σ. 50-51.

Κομοτηνή και την Αλεξανδρούπολη. Στις 28 Μαΐου 1941 κατόπιν γερμανικής διαταγής η διοίκηση όλης της περιοχής περνάει ολοκληρωτικά στα χέρια των Βουλγάρων.⁶⁶

Αξίζει να σημειωθεί ότι μέσα από την ανάγνωση του ημερολογίου του Κ. Μπόνη γίνεται εμφανής μια άλλη σημαντική παράμετρος, η οποία συντέλεσε στην άμεση εγκατάσταση των βουλγαρικών αρχών. Στο ημερολόγιό του, ο τότε Νομάρχης Σερρών σημείωνε, μεταξύ άλλων, ότι η μόνη παρηγοριά του λαού κατά τη διάρκεια της βουλγαρικής εισβολής ήταν «η παραμονή των γερμανικών αρχών, έστω και σκιωδώς υφισταμένη», καθώς οι ελληνικές αρχές είχαν εγκαταλείψει την πόλη από την απαρχή της γερμανικής κατοχής. Και συνέχιζε: «Ευρεθείς προ τιαύτης καταστάσεως μετέβην εις Θεσσαλονίκην προς λήψιν οδηγιών παρά του Γεν. Διοικητού κ. Κυρίμη, πλην και αυτός δεν ηδύνατο να με διαφωτίση ως μη επικοινωνήσας μετά της Κυβερνήσεως».⁶⁷ Αλλά και στην περιγραφή του Στ. Βαλιούλη πληροφορούμαστε ότι «Σε μια νύχτα μέσα, Αρχές και υπεύθυνοι κρατικού λειτουργοί, όλοι αυτοί που στον καιρό της μεταξικής τυραννίας διατυμπάνιζαν πως “στα σύνορα μας γράψαμε κανείς δεν θα περάσει”, οι πιο πλούσιοι έμποροι, μεγαλοϊδιοκτήτες γης, επιστήμονες, πνευματικοί άνθρωποι, όλοι όσοι με την παρουσία του σε κάτι θα ωφελούσαν έγιναν μπουχός κι ο λαός πικραμένος διαπίστωνε πως έμεινε ολομόναχος να τα πορέψει όπως θα μπορούσε [...]. Κι επειδή οι αρμόδιοι ήταν Ρωμιοί, φρόντισαν να το αποδείξουν έμπραχτα. Πριν φύγουν, έβγαλαν μια τελευταία διαταγή με την οποία απειλούσαν όσους θα εγκατέλειπαν τις θέσεις τους».⁶⁸

2.2. Αποξένωση του ελληνικού λαού από τους πνευματικούς του ταγούς

Η ελπίδα που έτρεφε ο ελληνικός προσφυγικός πληθυσμός⁶⁹ ότι ο κατακτητής πιθανόν να σεβόταν την κοινή θρησκευτική κουλτούρα, αποφεύγοντας να

⁶⁶ Αθανάσιος Χρυσοχόου, *Η κατοχή εν Μακεδονία*, Τεύχος Α, *Οι Βούλγαροι εν Ανατολική Μακεδονία και Θράκη*, Θεσσαλονίκη, 1951, σ. 10-14

⁶⁷ Τζανακάρης, *Η Ελλάδα Φλέγεται*, ό.π., σ. 116-117.

⁶⁸ Βαλιούλης, ό.π., σ. 163.

⁶⁹ Σε αντίθεση με τους Έλληνες γηγενείς, οι οποίοι διέθεταν ενεργές μνήμες από την προηγούμενη βουλγαρική κατοχή, οι Έλληνες πρόσφυγες από την Μ. Ασία και τον Πόντο αδυνατούσαν να συλλάβουν το μέγεθος της επιθετικότητας ενός ομόδοξου κατακτητή.

απελευθερώσει το μένος του πάνω στην Ελληνική Εκκλησία, θάφτηκε στα ερείπια των πυρολυμένων ή κατεστραμμένων εκκλησιαστικών δομών, που συνάντησε ο βουλγαρικός στρατός στο πέρασμά του, ήδη από την πρώτη ημέρα.⁷⁰ Ωστόσο, σκοπός της βουλγαρικής πολιτικής δεν ήταν να επιδοθεί μονάχα σε εκδικητικές πράξεις λεηλασίας, οι οποίες θα επέφεραν μονάχα βραχυπρόθεσμα οφέλη, συναισθηματικής, κυρίως, φύσεως, αλλά να εντάξει την βουλγαροποίηση της Εκκλησίας στο ευρύτερο σχέδιο εξόντωσης του ελληνικού στοιχείου.

Για την περάτωση του σκοπού τους, οι Βούλγαροι στράφηκαν πρώτα στην απομάκρυνση των υψηλά ιστάμενων εκκλησιαστικών προσώπων και έπειτα στην εκδίωξη του κατώτερου κλήρου. Έτσι, ο πρώτος που απελάθηκε στην Θεσσαλονίκη και τις άλλες γερμανοκρατούμενες περιοχές ήταν ο Μητροπολίτης Σιδηροκάστρου, Βασίλειος, ενώ ακολούθησαν οι Μητροπολίτες, Ζιχνών, Δράμας, Μαρώνειας και Θάσου, Καβάλας, Αλεξανδρουπόλεως και Σερρών.⁷¹ Γενικότερα, η απομάκρυνση του ανώτερου κλήρου έγινε «αθόρυβα», χωρίς να πραγματοποιηθούν βιαιοπραγίες εις βάρος του. Εξαίρεση αποτέλεσαν οι Μητροπολίτες Σιδηροκάστρου και Μαρώνειας που αμφότεροι ληστεύτηκαν και κακοποιήθηκαν από τις βουλγαρικές αστυνομικές αρχές που τους συνόδευαν κατά την αποχώρησή τους.⁷²

Αντίθετα, η αντικατάσταση του κατώτερου κλήρου από Βούλγαρους ιερείς έγινε με την συνοδεία απειλών, ύβρεων και ξυλοδαρμών. «[...] Αμέσως κατόπιν ήρχισαν να ξυλοκοπούν διά των υποκοπάνων των υποδημάτων, αποκαλούντες με κομιτατζήν και ερωτώντες με: “Πόσον αίμα βουλγαρικών έχεις ρουφήξει διαβολόπαππα”; Η τραγωδία αυτή επανελήφθη πεντάκις εις διάστημα τριών ωρών και κατόπιν κάθε ξυλοκοπήματος τραβούσαν δι’ όλης της δυνάμεως τα μαλλία και γένειά μου, εις τρόπον ώστε πολλαί τρίχες να μείνωσιν εις χείρας των», κατέθετε ο τότε αρχιμανδρίτης Μικροπόλεως, Δ. Νικολαΐδης.⁷³

Υπολογίζεται ότι 44 Έλληνες ιερείς δολοφονήθηκαν κατά τη διάρκεια της Βουλγαρικής Κατοχής, ενώ περίπου άλλοι 250 κακοποιήθηκαν και τελικά εκδιώχθηκαν. Παρέμειναν περίπου 225 Έλληνες κληρικοί, εξαιτίας της αδυναμίας των

⁷⁰ Τζανακάρης, *Η Ελλάδα φλέγεται*, ό.π., σ. 131.

⁷¹ Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, «Η Παραχώρηση της Ανατ. Μακεδονίας...», ό.π., σ. 72.

⁷² Χρυσόχοου, ό.π., σ. 26-27.

⁷³ Στο ίδιο, σ. 27.

βουλγαρικών αρχών να τους αναπληρώσουν.⁷⁴ Τέλος, αναφορικά με το ήθος των Βουλγάρων ιερέων, αξίζει να σημειωθεί ότι η πλειοψηφία αυτών τελούσε τα καθήκοντα της καιροσκοπικά, αντλώντας υπέρογκα πόσα για την τέλεση των εκκλησιαστικών μυστηρίων, ενώ – σύμφωνα με μαρτυρίες – δεν ήταν λίγοι αυτοί που συμμετείχαν και στις εκτελέσεις που έγιναν μετά την εξέγερση της Δράμας.⁷⁵

2.3. Χρήση «νόμιμης» βίας

Όντας, πλέον, κυρίαρχοι της πολιτικής ζωής του τόπου, οι Βούλγαροι επιχείρησαν να μεταβάλλουν την πληθυσμιακή σύνθεση της περιοχής, αυτή τη φορά δια της «νόμιμης» οδού. Με πλήθος ανακοινώσεων και διαταγμάτων άρχισαν να ρυθμίζουν όλες τις όψεις του καθημερινού βίου των πολιτών, καθιστώντας όλο και πιο αφιλόξενο το κλίμα για την παραμονή των Ελλήνων. Οι τελευταίοι αναγκάστηκαν να αντικαταστήσουν την ελληνική γλώσσα με την βουλγαρική, να προμηθευτούν βουλγαρική ταυτότητα, στην οποία θα αναγράφονταν τα ονόματά τους με την βουλγαρική κατάληξη -εφ ή ωφ, να εφοδιαστούν με βουλγαρικές σημαίες, τις οποίες θα τις τοποθετούσαν επιδεικτικά στην οικία ή το μαγαζί τους, να μετατρέψουν την επιγραφή της επιχείρησής τους στα βουλγαρικά, να παρακολουθούν τη θεία λειτουργία αποκλειστικά και μόνο στη βουλγαρική γλώσσα, καθώς και να μνημονεύουν τον Βούλγαρο Βασιλιά σε κάθε εθνική εορτή.⁷⁶

Μέσα από την έκδοση διαταγμάτων οι βουλγάρικες αρχές θέλησαν, επίσης, να περιορίσουν την οικονομική δραστηριότητα των Ελλήνων. Στις πόλεις, όλες οι τράπεζες, οι εταιρείες, οι επιχειρήσεις, οι αντιπροσωπείες, τα κοινωφελή ιδρύματα και οι οργανισμοί δημοσίου και ιδιωτικού δικαίου επήλθαν στα χέρια των κατοχικών αρχών.⁷⁷ Επιπλέον, διατάχθηκε η αποχώρηση από την Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη όλων των δημοσίων υπαλλήλων και των εφέδρων αξιωματικών, απαγορεύτηκε

⁷⁴ Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, «Η Παραχώρηση της Ανατ. Μακεδονίας...», ό.π., σ. 73.

⁷⁵ Σπύρος Κουζινόπουλος, *Δράμα 1941: Μια παρεξηγημένη εξέγερση*, Καστανιώτη, Αθήνα, 2011, σ.

⁷⁶ Βλ. τα πρώτα βουλγαρικά διαγγέλματα στο Τζανακάρης, ό.π., σ. 120-138. Βλ. επίσης, Πέγιος, ό.π., σ. 54-55.

⁷⁷ Πέγιος, ό.π., σ. 63-64.

στους Έλληνες ιατρούς, δικηγόρους και φαρμακοποιούς η άσκηση του επαγγέλματός τους στην περιοχή, μπήκαν δυσβάσταχτοι φόροι και περιορισμοί σε όλους τους ελεύθερους επαγγελματίες, ενώ καθιερώθηκε κι ένα σύστημα ειδικών αδειών εργασίας, με σκοπό να μειώσουν τον αριθμό των ενδιαφερόμενων.

Για την αποθάρρυνση των αγροτών οι Βούλγαροι προέβησαν στην υποχρεωτική επίταξη του μεγαλύτερου μέρους της ετήσιας παραγωγής, κατάσχεσαν τα πιο σύγχρονα και αποδοτικά γεωργικά εργαλεία και κατέργησαν τον θεσμό της ελεύθερης οικονομίας, με βάση τον οποίο οι παραγωγοί θα δύναντο να πουλήσουν το κομμάτι της παραγωγής που τους απέμεινε, ώστε να εξασφαλίσουν τα προς το ζην.⁷⁸ Οφείλουμε να σημειώσουμε ότι ιδιαίτερα επιζήμια για την αγροτική οικονομία υπήρξε και η απαγόρευση της κυκλοφορίας από τις 8 το βράδυ μέχρι τις 7 το πρωί που επέβαλλαν οι βουλγαρικές αρχές, καθώς εξαιτίας του μέτρου αυτού αρκετοί αγρότες αδυνατούσαν να μεταβούν εγκαίρως στα χωράφια που βρίσκονταν σε μεγάλη απόσταση από την οικία τους.⁷⁹

Το πιο «εντυπωσιακό», όμως, μέτρο που επέβαλλαν ήταν αυτό του υποχρεωτικού συνεταιρισμού. Η διαδικασία είχε ως εξής: «Νεοφερμένοι Βούλγαροι περιφέρονταν σε μικρές ομάδες από 3-5 άτομα, στην αγορά. Παρακολουθούσαν και συγκέντρωναν πληροφορίες ποια από τα καταστήματα, εμπορικά, βιοτεχνικά ή επαγγελματικά, είχαν καλό τζίρο. Κι αφού τα στάμπαραν, έπαιρναν την διεύθυνση και το όνομα του ιδιοκτήτη κι έδιναν τα στοιχεία αυτά στην αστυνομία. Την επομένη η βουλγαρική αστυνομία καλούσε τον ιδιοκτήτη. Και μετά τις αναγκαίες απειλές και φοβέρες του έδινε εντολή σε καθορισμένη ημερομηνία να βάλει στην δουλειά τον Βούλγαρο συνεταιίρο, ν' αλλάξει την ταμπέλα του μαγαζιού του και να βάλει άλλη με τ' όνομα του συνεταιίρου του».⁸⁰ Μάλιστα, ο Βούλγαρος συνέταιρος θα συμμετείχε μονάχα στη μοίρασμα των εσόδων, χωρίς όμως απαραίτητα να συμβάλλει και στην κάλυψη των εξόδων λειτουργίας. Ως αποτέλεσμα, η επιχείρηση χρεωκοπούσε και ο Έλληνας επιχειρηματίας αναγκαζόταν κάτω από πιέσεις, εκβιασμούς, και απειλές να παραχωρήσει τον ολοκληρωτικό της έλεγχο στον «συνέταιρο» του.⁸¹

⁷⁸ Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, *ό.π.*, σ. 113-124.

⁷⁹ Χρυσοχόου, *ό.π.*, σ. 45.

⁸⁰ Βαγγέλης Κασάπης, *Στον κόρφο της Γκυμπρένας*, τ. Α', Ιδιωτική, 1999, σ. 28-29.

⁸¹ Τζανακάρης, *Η Ελλάδα φλέγεται*, *ό.π.*, σ. 139.

Μέσα από την έκδοση των πρώτων απαγορευτικών διατάξεων οι Βούλγαροι πίστεψαν ότι θα μπορούσαν όχι μόνο να χειραγωγήσουν τους Έλληνες οικογενειάρχες, εξασφαλίζοντας την υποταγή τους στο νέο σύστημα αλλά και ότι αργά η γρήγορα θα τους ωθούσαν να πάρουν τον δρόμο της προσφυγιάς, για να εξασφαλίσουν την τύχη των οικογενειών τους. Τι θα γίνονταν, όμως, με όλους εκείνους τους ατίθασους νέους;

Στα τέλη του Ιουλίου 1941 δημοσιεύθηκε μια ανακοίνωση, με βάση την οποία οι γεννηθέντες κατά τα έτη 1921 και 1922 όφειλαν να παρουσιαστούν στις τοπικές αρχές, για να λάβουν αριθμό κατάταξης στον βουλγαρικό στρατό. Η παρουσία τους ήταν υποχρεωτική, ενώ τονίζονταν ότι «αυτοί που θα παρακούσουν θα υποστούν τις πιο αυστηρές κυρώσεις που προβλέπονται στον νόμο περί των στρατιωτικών δυνάμεων και στον ποινικό νόμο».⁸² Εξαιρέθηκαν ως μη δυνάμενοι να καταταχθούν μονάχα όσοι κρίθηκαν από τις βουλγαρικές υγειονομικές φορείς μεταδοτικών νοσημάτων.⁸³

Οι πρώτοι 35.000 νέοι επιστρατεύθηκαν στις αρχές Μαΐου του 1942,⁸⁴ όταν και διαπιστώθηκε ότι οι Βούλγαροι δεν απέβλεπαν μονάχα στον εκφοβισμό αλλά και στην ψυχική και σωματική τους καταρράκωση, διότι με την άφιξη τους στο εσωτερικό της Βουλγαρίας έλαβαν, αντί για όπλο, φτυάρι, με το οποίο θα εργάζονταν ακατάπαυστα και υπό άθλιες συνθήκες για τους επόμενους μήνες.⁸⁵ Η ιστορία των νέων της Μακεδονίας και της Θράκης που υπηρέτησαν στα βουλγαρικά τάγματα καταναγκαστικής εργασίας, τα λεγόμενα «ντουρντουβάκια», θα ήταν αδύνατον να συμπεριληφθεί στην παρούσα μελέτη, καθώς αποτελεί μια εξαιρετικά πλούσια από πληροφορίες θεματική. Εκείνο, όμως που αξίζει να σημειωθεί είναι ότι το εν λόγω μέτρο επηρέασε άμεσα τους νέους, όχι ακριβώς όμως με τρόπο που επιθυμούσαν οι Βούλγαροι, αφού – όπως θα δούμε στην συνέχεια – αρκετοί ήταν αυτοί που αποφάσισαν να ζήσουν την ζωή του αντάρτη, αποκλειστικά και μόνο επειδή αρνήθηκαν να απαντήσουν στη βουλγαρική κλήση.

⁸² Στο ίδιο, σ. 140-142

⁸³ Σοφία Αυγέρη, «Ντουρντουβάκια: Έλληνες σε βουλγαρικά Τάγματα Εργασίας (1941-1944)», 24 *γράμματα*, εν καινώ, 3, Αθήνα, 2012, 4.

⁸⁴ Στο ίδιο, 5.

⁸⁵ Παναγιώτης Αμπεριάδης, *Μια προσφυγική οικογένεια στα ορεινά της Καβάλας 1922-1952 (σελίδες αυτοβιογραφίας)*, Καβάλα, 1994, σ. 72-160.

2.4. Τρομοκρατία

Το πρόσωπο του κατακτητή έγινε γνωστό κυρίως μέσα από φαινόμενα αυθαίρετης βίας. Τα μεμονωμένα περιστατικά ξυλοδαρμών, λεηλασίας και βιασμών, που έλαβαν χώρα κατά τη διάρκεια των πρώτων ημερών της βουλγαρικής εισβολής, συστηματοποιήθηκαν και ενσωματώθηκαν στην ανθελληνική πολιτική των βουλγαρικών αρχών. Η πιο προσφιλής μέθοδος που ακολούθησαν ήταν αυτή της κατ' οίκον έρευνας, που γίνονταν συνήθως με το πρόσχημα των κρυμμένων όπλων και πολεμοφοδίων. Χαρακτηριστικά είναι τα όσα αναφέρει ο Ι. Μηλιάδης, κάτοικος Ζυγού Δράμας: «Την 10^η Αυγούστου ήλθον εις την οικία μου Βούλγαροι χωροφύλακες, οίτινες προέβησαν εις έρευναν προς ανεύρεσιν δήθεν των κρυπτομένων όπλων και πυρομαχικών. Αντί τούτων εύρον μόνον μια ελληνικήν σημαίαν, μίαν εικόνα του βασιλέως Γεωργίου και τα μητρώα αρρένων της κοινότητος Ζυγού. Άμα τη ανευρέσει των ανωτέρω εξυλοκόπησαν εμέ και την δεκαπνταετή θυγατέρα μου Βασιλικήν, ενώ τα μικρότερα τέκνα μου εξεδίωξαν δια λακτισμών εκ της οικίας. Εκεί Βούλγαρος αξιωματικός (λοχαγός) ήρχισε να με κτυπά διά της λαβής του περιστρόφου του εις διάφορα μέρη του σώματος μου και εις την κεφαλήν, προσπαθών δια των δαχτύλων να μου εξόρυξη τους οφθαλμούς. Το ξυλοκόπημα εσυνεχίσθη, μέχρις ότου έχασα τας αισθήσεις μου. Αλλά, μόλις συνήλθον, επανήρχισαν πάλιν».⁸⁶

Συχνά, ακόμη και η πρόφαση της κατ' οίκον έρευνας συνιστούσε περιττή. Οι βουλγαρικές αρχές απλά εισέβαλλαν στις οικίες των Ελλήνων, κακοποιώντας τους και δίνοντάς του προθεσμία μόλις λίγα λεπτά της ώρας για να μαζέψουν τα υπάρχοντά τους και να αποχωρήσουν οριστικά. Μάλιστα, οι τελευταίοι πριν την αποχώρησή τους ήταν υποχρεωμένοι να υπογράψουν μια υπεύθυνη δήλωση περί εκούσιας μετανάστευσης και παραχώρησης όλων των υπάρχοντων τους στο βουλγαρικό κράτος. Αξίζει να σημειωθεί ότι και στις δύο περιπτώσεις τα σπίτια και, συνεπώς, οι οικογένειες, οι οποίες επιλέγονταν από τις βουλγαρικές αρχές, ήταν συχνά εγνωσμένων κοινωνικών φρονημάτων.⁸⁷ Επίσης, στο στόχαστρο είχαν μπει και οι Έλληνες πρόσφυγες από τον Πόντο, μια και πολλοί από αυτούς είχαν πάρει μέρος στη στρατιωτική εκστρατεία

⁸⁶ Χρυσοχόου, ό.π., σ. 55.

⁸⁷ ΓΑΚ, ANK, ABE 445-AEE. ΣΥΛΛ. 172, «Μαρτυρία 1941-1944 Κωνσταντίνου Συρόπουλου, Γενικού Συνδέσμου 6^{ης} Μεραρχίας ΕΛΑΣ». Βλ. επίσης και Χρυσοχόου, ό.π., σ. 53. Σύμφωνα με τον Συρόπουλο στοχοποιήθηκαν οι κομμουνιστές που διέθεταν φάκελο στις ελληνικές υπηρεσίες, ενώ κατά τον Χρυσοχόου οι εξυμνητές του μεταξικού καθεστώτος.

εναντίον της Βουλγαρίας που κήρυξε η δικτατορία του Θεόδωρου Πάγκαλου τον Οκτώβριο του 1925, μετά το επεισόδιο του Πετρισίου. Μία από τις πρώτες ενέργειες των Βουλγάρων διοικητικών υπαλλήλων ήταν να ενημερωθούν για την παρουσία των Ποντίων, αξιολογώντας τις ονομαστικές καταστάσεις των κοινοτήτων, και να πάρουν τα «κατάλληλα μέτρα».⁸⁸

2.5. Αποικισμός Βουλγάρων

Η εγκατάσταση στα εδάφη της Αν. Μακεδονίας και της Δ. Θράκης Βούλγαρων υπηκόων συνιστά μια συνεχή διαδικασία, η οποία ξεκινάει από την πρώτη ημέρα της εισβολής του βουλγαρικού στρατού και εξελίσσεται ανάλογα με έκταση που λαμβάνει το φαινόμενο της μετανάστευσης των Ελλήνων στην Γερμανοκρατούμενη Ελλάδα ή στο εξωτερικό. Οι πρώτη κατηγορία Βουλγάρων αποίκων που έφθασαν στην μακεδονική και θρακική γη ήταν είτε οι οικογένειες των πολιτικών και διοικητικών υπαλλήλων είτε τα ασθενέστερα οικονομικά στρώματα της Νότιας Βουλγαρίας, πολλοί από τους οποίους ήταν παλαιοί «Κομιτατζήδες».⁸⁹ Άλλη μια ομάδα που αποίκισε σταδιακά την περιοχή ήταν αυτή των Βουλγάρων εμπόρων και ελεύθερων επαγγελματιών. Σύμφωνα με την έρευνα της Ξ. Κοτζαγεώργη, οι περισσότεροι από αυτούς ήταν έφεδροι αξιωματικοί, με συμμετοχή σε διάφορους βουλγαρικούς πολέμους, των οποίων η εγκατάσταση ενθαρρύνθηκε από τις βουλγαρικές αρχές που πίστευαν ότι θα αποτελούσαν τους ισχυρότερους φορείς της βουλγαρικής εθνικής ιδέας.⁹⁰

Από τον Φθινόπωρο του 1941 ο αποικισμός της κατεχόμενης περιοχής με Βούλγαρους γίνεται επίσημη κυβερνητική πολιτική. Ειδικότερα, η κυβέρνηση Φύλωφ, προκειμένου να ενθαρρύνει τους πολίτες της χώρας να μεταναστεύσουν στην «Μπελομόριε», προσέφερε μια σειρά από διευκολύνσεις στους ενδιαφερομένους, όπως δωρεάν μετακίνηση των ζώων και της κινητής τους περιουσίας στην περιοχή,

⁸⁸ Βάιος Καλογρηάς, *Το αντίπαλο δέος, οι εθνικιστικές οργανώσεις αντίστασης στην κατεχόμενη Μακεδονία (1941-1944)*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2012, σ. 113, Γεώργιος Αντωνιάδης, *Οι Γενναίοι του Βορρά*, τ. Α', Ερωδιός, Θεσσαλονίκη, 2021, σ. 23-26.

⁸⁹ Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, ό.π., σ. 168-169.

⁹⁰ Στο ίδιο, σ. 169-170.

εξασφάλιση της διατροφής τους κατά το πρώτο χρονικό διάστημα από την εγκατάστασή τους, τη δυνατότητα να προμηθεύονται φθηνότερα τα προϊόντα, να λαμβάνουν άτοκα δάνεια κ.τ.λ.⁹¹ Τα κριτήρια που έπρεπε να πληρούν οι τελευταίοι ήταν να διατηρούν «αγνά εθνικά συναισθήματα» και να ανήκουν σε πολυμελείς οικογένειες. Σε άλλες πάλι περιπτώσεις το ενδιαφέρον εκδηλώθηκε πρώτα από τους ίδιους τους Βούλγαρους πολίτες, που ζητούσαν από την κυβέρνηση να τους επιτρέψει να μεταναστεύσουν «στην όμορφη και εύφορη βουλγαρική γη του Αιγαίου».⁹²

Αν και με δυσκολία μπορεί κανείς να προσδιορίσει με ακρίβεια τον αριθμό των Βουλγάρων αποίκων που εγκαταστάθηκαν στην Αν. Μακεδονία και τη Δ. Θράκη κατά το χρονικό διάστημα 1941-1944, οι περισσότεροι μελετητές – Βούλγαροι και Έλληνες – κάνουν λόγο για έναν αριθμό που ξεπερνάει του 120.000. Με βάση τα στοιχεία της απογραφής που πραγματοποίησαν οι κατοχικές βουλγαρικές αρχές, τον Μάιο του 1943, γνωρίζουμε ότι περίπου 128.000 ήταν Βούλγαροι κάτοικοι. Οι πλειοψηφία αυτών εγκαταστάθηκε στις περιφέρειες των Σερρών, καθώς και εντός των πόλεων της Ξάνθης, των Σερρών και της Καβάλας.⁹³

Το βουλγαρικό σχέδιο απορρόφησης της κατεχόμενης Αν. Μακεδονίας και Δ. Θράκης συνέχισε να υφίσταται από τις αρχές με τον ίδιο «υπερβάλλοντα» ζήλο καθ' όλη τη διάρκεια της κατοχής, δημιουργώντας για τους Έλληνες μια κατάσταση αφόρητη. Οι τελευταίοι, απομονωμένοι πολιτικά και γεωγραφικά και εγκαταλελειμμένοι από τους προστάτες τους, θα αναγκάζονταν για τα επόμενα χρόνια να βιώνουν οδυνηρά την βουλγαροποίηση του τόπου τους και την ίδια στιγμή να υπακούουν και να μνημονεύουν τους υπαίτιους όλων τους των δεινών. Ενδεικτικό της κατάστασης που επικρατούσε είναι ότι προσφυγική ροή προς το εξωτερικό και τη γερμανοκρατούμενη Ελλάδα συνέχισε να υφίσταται σε έντονους ρυθμούς και κατά τα υπόλοιπα έτη. Υπολογίζεται ότι μέχρι το 1943 ο αριθμός των προσφύγων στην Θεσσαλονίκη ξεπερνούσε τις 120.000.

Μέσα, όμως, σε αυτή την αφόρητη κατάσταση που δημιούργησαν οι Βούλγαροι άναψε και η σπίθα της επανάστασης. Οι πιο τολμηροί και αγανακτισμένοι Έλληνες, οι πιο ασυμβίβαστοι, με τρόπο αυθόρμητο και μυστικό και με τη συνοδεία του όπλου

⁹¹ Χρυσοχόου, ό.π., σ. 260.

⁹² Κοτζαγεώργη-ζυμάρη, ό.π., σ. 17-171.

⁹³ Στο ίδιο, σ. 186-192.

τους, θα τραβήξουν για τα βουνά της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δ. Θράκης, προκειμένου να υπερασπιστούν την αξιοπρέπεια κάθε ανθρώπινης ύπαρξης και να τα γνωστοποιήσουν στους κατακτητές την ανυπότακτη φύση του ελληνικού πνεύματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ: ΟΠΟΥ ΔΡΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ (ΜΑΙΟΣ-ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1941)

3.1. Μάιος-Ιούνιος 1941: Τα πρώτα δείγματα αντάρτικης δράσης

Στην περιοχή της Ανατολικής Μακεδονίας και της Δ. Θράκης, όπως και στην υπόλοιπη κατεχόμενη Ελλάδα, οι πρώτες αντιστασιακές ενέργειες εκδηλώθηκαν αυθόρμητα από την πρώτη ημέρα της εισόδου των ξένων στρατευμάτων. Στα Λιμενάρια της Θάσου οι κάτοικοι περικύκλωσαν την αποθήκη τροφίμων της περιοχής, αποτρέποντας τους Γερμανούς να τη λεηλατήσουν,⁹⁴ στην Καβάλα, με αφορμή τον βιασμό ενός εννιάχρονου κοριτσιού, εκδηλώθηκε η πρώτη μαζική διαδήλωση αντικατοχικού χαρακτήρα,⁹⁵ στο Μετόχι οι κάτοικοι αρνήθηκαν να επιτρέψουν τους Βουλγάρους να ερευνήσουν τις οικίες τους, ενώ στην Ξάνθη οι αγρότες έκαψαν την σοδειά των σιτηρών που προορίζονταν για τις βουλγαρικές αρχές.⁹⁶ Μερικά άλλα δείγματα πρόιμης αντιστασιακής δράσης ήταν η άρνηση παράδοσης των όπλων στις κατοχικές αρχές από τους Έλληνες στρατιώτες που αποχωρούσαν από το Μέτωπο, καθώς και η άμεση κινητοποίηση των χωρικών στην εύρεση, απόκρυψη και συντήρηση των όπλων. Οι ενέργειες αυτές, εκτός του ότι εξασφάλισαν το μέσο του απελευθερωτικού αγώνα που θα διεξαχθεί κατά τη διάρκεια της κατοχής, συντέλεσαν και στη δημιουργία των πρώτων ένοπλων αντιστασιακών ομάδων.

Τόσο για τους μεν όσο και για τους δε η απόκρυψη του οπλισμού – όπως διαπιστώσαμε παραπάνω – συνιστούσε πράξη που επέσειε τη θανατική ποινή. Η σημασία που αποδίδονταν στην απόκρυψη του οπλισμού και η επικινδυνότητα αυτής καθ'αυτής της πράξης συντέλεσαν στην δημιουργία ενός κλίματος μυστικότητας μέσα στο οποίο αναπτύχθηκαν οι πρώτοι ένοπλοι αντιστασιακοί πυρήνες. Λόγου χάριν, τον Μάιο του 1941 σχηματίστηκε στον Σκοπό Σερρών μια ομάδα νέων που θεώρησε

⁹⁴ Χατζηαναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π. σ. 48.

⁹⁵ Πέγιος, ό.π., σ. 77-78.

⁹⁶ Χατζηαναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 48-49.

καθήκον της να αποκρύψει από τους Βουλγάρους όλα τα όπλα και τα πυρομαχικά που είτε διέθετε είτε εντόπιζε κρυμμένα στα μονοπάτια που ακολούθησε κατά την αποχώρηση του ο διαλυμένος ελληνικός στρατός.⁹⁷ Μια τέτοια ομάδα ήταν και αυτή που ίδρυσαν οι Σερραίοι Ευριπίδης Βάβλης και Ηλίας Ματσούκας. Όπως επισημαίνει ο πρώτος: «Με την κατάρρευση του Μετώπου πρώτη μου δουλειά ήταν να εφοδιασθώ με όσο το δυνατόν καλύτερο και περισσότερο οπλισμό, χωρίς φυσικά να ξέρω την αξία του και την χρήση του».⁹⁸

Η πολιτική της ελληνικής πολιτείας του Μεσοπολέμου να εγκαταστήσει τους πρόσφυγες από τον Πόντο στις περιοχές που θεωρούνταν «εθνικά ασθενέστερες», ώστε να ενισχύσουν την πληθυσμιακή τους σύνθεση αλλά και να δημιουργήσουν ένα εν δυνάμει σώμα πολιτοφυλακής, το οποίο στην εσχάτη των στιγμών θα αρνούνταν να εγκαταλείψει αμαχητί την νέα του πατρίδα φαίνεται ότι επέφερε τελικά το επιθυμητό αποτέλεσμα. Η πείρα που απέκτησαν οι Έλληνες του Πόντου στην μέθοδο του ανταρτοπόλεμου κατά τη διάρκεια του 1916-1919, αλλά και η μακραίωνη εμπειρία τους να επιβιώνουν και να ευημερούν όντας μέλη ισχυρών πατριαρχικών ομάδων, προκαθόρισε ουσιαστικά και την πορεία τους στα χρόνια της κατοχής. Έτσι, από τα μέσα Μαΐου συγκροτείται μια ομάδα από Πόντιους οπλαρχηγούς στην Περιοχή του Παρανεστίου-Νικηφόρου από τους: Κωσταντίνο Βασιλειάδη, Θεόδωρο Μικρόπουλο, Ιορδάνη Χασιάρη, Θεόδωρο Καζαντζίδη κ.α.,⁹⁹ ενώ στα τέλη του καλοκαιριού με αρχές φθινοπώρου του 1941 στήνουν το κρησφύγετό τους στη θέση «Σνίτσοβα» του Παγγαίου μερικοί κάτοικοι του χωριού Νέας Μπάφρας Σερρών με επικεφαλής τον άλλοτε οπλαρχηγό στα βουνά του Πόντου, Θεόδωρο Τσακιρίδη, χωρίς ωστόσο να καταφύγουν οριστικά σε αυτό.¹⁰⁰

Ένα άλλο ιδιαίτερο γνώρισμα της περιοχής είναι ότι συνδέεται με την έντονη συνδικαλιστική δραστηριότητά των οργανωμένων, κυρίως στην Αριστερά, εργατών

⁹⁷ Σπύρος Κουζινόπουλος, «Οι ηρωικοί αγώνες στο νομό Σερρών κατά την περίοδο της Κατοχής», Πέτρος Σασμάρης και Γεώργιος Πάσχος (Επίμ.), *Πρακτικά Γ' Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου: Οι Σέρρες και η περιοχή τους. 100 χρόνια από την απελευθέρωση (1913-2013)*, Σέρρες, 2016, σ. 284.

⁹⁸ Τζανακάρης, *Τα Σέρρες...*, ό.π., σ. 63.

⁹⁹ Αντωνιάδης, τ. Α, ό.π., σ. 31.

¹⁰⁰ Παναγιώτης Τσακιρίδης, *Τα απομνημονεύματα του Καπετάν Μπάρμπα Θεόδωρου*, Πελασγός, Αθήνα, 2019, σ. 109-113.

των καπνοβιομηχανιών.¹⁰¹ Αποτελεί γεγονός ότι η ένοπλη αντιστασιακή δράση των οργανωμένων στην Αριστερά τοπικών στελεχών αποκτά νέα δυναμική μετά τη γερμανική επίθεση στην Σοβιετική Ένωση (Ε.Σ.) τον Ιούνιο του 1941. Έτσι, κατά τον μήνα εκείνο, ο Γιάννης Χουρμάς, με το ψευδώνυμο «Πουρνάρας», ο οποίος μόλις είχε επιστρέψει από την εξορία στην Ανάφη, ήρθε σε επαφή με την ομάδα Βάβλη-Ματσούκα και κατόπιν συνεννοήσεων αποφασίστηκε η δημιουργία μιας τριμελούς, αρχικά, αντιστασιακής ομάδας, η οποία ήδη από τέλος του μήνα σημείωσε στο ενεργητικό της βομβιστική επίθεση σε βουλγαρικό φυλάκιο στην περιοχή Μονοκκλησιά-Κουμαριά.¹⁰²

Επίσης, τον Ιούλιο του 1941 με πρωτοβουλία ενός άλλου εξόριστου κομμουνιστή, του Παναγιώτη Βυζιώτη, συγκροτήθηκε ο πρώτος αντιστασιακός πυρήνας στη Θάσο. Όπως σημείωνε ένας εκ των ιδρυτών της ομάδας, ο Σωτήρης Χριστοδούλου: «Γινόταν πανηγύρι στο εξωκλήσι του Προφήτη Ηλία, ανάμεσα Θεολόγο και Ποταμιά, και κάλεσε τον Γιάννη Μπαρούτη (ενν. ο Βυζιώτης), με τον οποίο γνωρίζονταν από παλιά, εμένα και το Νικόλαο Λ. Καφανδάρη και μας μίλησε για την ανάγκη να δημιουργήσουμε έναν κομματικό πυρήνα, με σκοπό την πάλη κατά των κατακτητών. Πραγματικά την άλλη μέρα συγκροτήσαμε την πρώτο πυρήνα στη Θάσο, στον οποίο μπήκαν οι Ν. Καφανδάρης (γραμματέας του πυρήνα), Σωτήρης Χριστοδούλου, Γιώργος Δ. Κοκκαλάς, Δημ. Κοντός, Γ. Ζωντανός και ορισμένοι άλλοι». Λίγο αργότερα, δημιουργήθηκαν άλλοι δυο πυρήνες στην Ποταμιά και τα Λιμενάρια με υπεύθυνους τους Γ. Μανίτσα και Κ. Μωραϊτή, αντιστοίχως.¹⁰³

Μεγάλος όγκος ένοπλων συγκεντρώθηκε, επίσης, στο όρος Κερδύλιο και το ομώνυμο χωριό που άνηκε στην γερμανική ζώνη κατοχής. Χάρης αφενός στην εγγύτητά της με τη συνοριακή γραμμή του Στρυμόνα και την δυνατότητα που παρείχε στους εκδιωκόμενους από την βουλγαροκρατούμενη περιοχή να την προσεγγίσουν, διαγράφοντας μια σχετικά πιο ασφαλή πορεία μέσα από ορεινούς όγκους, και αφετέρου στην απουσία κάποιας επίσημης Αρχής, η περιοχή αποτέλεσε τόπος συσπείρωσης

¹⁰¹ Κουζινόπουλος, «Οι ηρωικοί αγώνες...», ό.π., σ. 275-279.

¹⁰² Κουζινόπουλος, «Οι ηρωικοί αγώνες...», ό.π., σ. 284.

¹⁰³ Σωτήρης Χριστοδούλου, «Από την Αντίσταση στη Θάσο», *Εθνική Αντίσταση*, Συλλογή 45^η, Μάιος 1985, 57-58.

πολλών αντιδραστικών στοιχείων.¹⁰⁴ Αρκετοί από αυτούς εκμεταλλεύτηκαν τις περιστάσεις προς προσωπικό τους όφελος, επιδιδόμενοι σε ληστρικές πράξεις έναντι των συγχωριανών τους και άλλοι για το εθνικό συμφέρον, αναλαμβάνοντας δράση κατά του κατακτητή. Στην πρώτη κατηγορία άνηκε και ο «συμμορίτης» Δημήτριος Κίκηρας, του οποίου οι πράξεις αποτέλεσαν την αφορμή που επιζητούσαν οι Γερμανοί για να σκορπίσουν τον θάνατο στην περιοχή τα ξημερώματα της 17^{ης} Οκτωβρίου 1944,¹⁰⁵ ενώ στην τελευταία ο Θανάσης Γκένιος (Λασσάνης), ο οποίος, ακριβώς μετά την έναρξη της γερμανικής επίθεσης στην Σ.Ε., ήλθε από την Θεσσαλονίκη στην περιοχή με στόχο να οργανωθεί στο ένοπλο κίνημα της περιοχής.¹⁰⁶

Συνάμα, όμως, αποτελεί αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι ανάμεσα στις πρώτες αντιστασιακές ομάδες που συγκροτήθηκαν πανελλαδικά συγκαταλέγονται και αυτές του Παγγαίου που σχηματίζονται από προσκείμενους στην Αριστερά αγωνιστές. Σύμφωνα με τον Κουζινόπουλο, στις 19 Μαΐου 1941 σχηματίζεται νοτιοδυτικά του όρους μια ανταρτο-ομάδα 9 ατόμων με επικεφαλής τον Κώστα Παπακωνσταντίνου,¹⁰⁷ ενώ στην περιοχή του μοναστηριού της Ανάληψης δημιουργείται μια ομάδα 10-12 κάτοικων του χωριού Νέα Φυλή Σερρών, οι οποίοι σύμφωνα με τον Μ. Βαφειάδη ήταν άρτια εξοπλισμένοι, έμπειροι μαχητές.¹⁰⁸

Στη Δυτική Θράκη, το ζήτημα της οργάνωσης του ένοπλου αντιστασιακού κινήματος παρουσίαζε κάποια προβλήματα, που σχετίζονταν κυρίως με την ιδιομορφία της περιοχής. Αρχικά, τα πρώτα στελέχη που επιχείρησαν την ανασύσταση της Περιφερειακής Επιτροπής Έβρου, διαπίστωσαν ότι η Δ. Θράκη, όχι μόνο βρίσκονταν αποκομμένη από την κεντρική καθοδήγηση του Κόμματος αλλά και αδυνατούσε να συνδεθεί και με τις Περιφερειακές Οργανώσεις των περιοχών της Αν. Μακεδονίας. Επιπλέον, το κυριότερο πρόβλημα που προέκυψε στην ανάπτυξη του αντάρτικου τμήματος οφείλονταν στην αδυναμία ευρέσεως οπλισμού. Σε αντίθεση με την Αν. Μακεδονία, όπου υπήρχαν παντού κρυμμένα ή πεταμένα τα όπλα και τα πυρομαχικά

¹⁰⁴ ΓΑΚ, ANK, ABE 445-AEE. ΣΥΛΛ. 172, ό.π.

¹⁰⁵ Τζανακάρης, *Η Ελλάδα φλέγεται*, ό.π., σ. 205-207.

¹⁰⁶ Κώστας Κωσταντάρης, *Αγώνες και διωγμοί*, Αθήνα, 1964, σ. 55-56, Τζανακάρης, *Η Ελλάδα φλέγεται*, ό.π., σ. 226-227.

¹⁰⁷ Κουζινόπουλος, «Οι ηρωικοί αγώνες...», ό.π., σ. 285.

¹⁰⁸ Χατζηναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 179.180, Κωσταντάρης, ό.π., σ. 107.

του ελληνικού στρατού, στην Δ. Θράκη το φαινόμενο αυτό εντοπίζονταν μονάχα στα οχυρά Νυμφαίας-Εχίνου, καθώς – όπως προαναφέρθηκε – με βάση την τακτική άμυνας που υιοθέτησε ο ελληνικός στρατός, η περαιτέρω επάνδρωση των οχυρών της Δυτικής Θράκης κρίθηκε στρατηγικά επιζήμια.¹⁰⁹

Συνοψίζοντας, οφείλουμε να σημειώσουμε ότι όλες οι ενέργειες που εκδηλώθηκαν παραπάνω, ανεξαρτήτως της αιτίας που τις πυροδότησε, υπήρξαν αποτέλεσμα προσωπικών πρωτοβουλιών και αυθορμητισμού και όχι ενός ευρύτερου συντονισμένου πλάνου, που θα προέρχονταν από μια ανώτερη πολιτική ή στρατιωτική διοίκηση. Τέλος, αν λάβουμε υπόψη ότι οι ολιγομελείς αυτές ομάδες περνούν αμέσως στην ένοπλη δράση, διενεργώντας σαμποτάζ και επιθέσεις μικρής κλίμακας κατά των βουλγαρικών φυλακίων, διαπιστώνουμε ότι ο σκοπός της ύπαρξης τους έγκειτο κατά κύριο λόγο στην αντίσταση ενάντια στον κατακτητή.

3.2. Ιούλιος-Σεπτέμβριος 1941: Το αντάρτικο οργανώνεται πολιτικά

Η έναρξη της Κατοχής στην Ελλάδα βρήκε το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας (ΚΚΕ) βαριά χτυπημένο. Η τετράχρονη διακυβέρνηση της χώρας από την δικτατορία του Ι. Μεταξά και του Γεώργιου Β΄ είχε επιφέρει βαρύ πλήγμα στο κόμμα. Παρόλο που το ενδεχόμενο της δημοκρατικής εκτροπής φάνταζε πιθανό σενάριο για το ΚΚΕ και παρά το γεγονός ότι η μακρόχρονη πείρα των μελών του στην παρανομία συνιστούσε το στοιχείο εκείνο που το διαφοροποιούσε σημαντικά από τα ελληνικά αστικά κόμματα, όσον αφορά όχι μόνο την δυνατότητα επιβίωσης αλλά και την προβολή σθεναρής αντίδρασης, την επίμαχη στιγμή αποδείχθηκε απροετοίμαστο. Η κυβερνητική καταστολή που εκφράστηκε κυρίως μέσα από ένα μεγάλο κύμα συλλήψεων συνδικαλιστικών στελεχών και πολλών κομμουνιστών προκάλεσε την ταχεία εξασθένιση του ΚΚΕ. Στις 17 Σεπτεμβρίου 1936 συλλαμβάνεται ο Γενικός Γραμματέας του ΚΚΕ, Νίκος Ζαχαριάδης, τον Απρίλιο του 1938 οι Β. Νεφελούδης, Στ. Σκλάβαινας και Δ. Παρτσαλίδης μαζί με 150 κομματικά στελέχη και τον Νοέμβριο του 1939 οι Γιώργης Σιάντος και Γρηγόρης Σκαφίδας.¹¹⁰ Μόνο ένα μέλος όμως ΚΕ του

¹⁰⁹ Κασάπης, ό.π., σ. 40.

¹¹⁰ Γαβρίλης Λαμπάτος, *ΚΚΕ και Εξουσία (1940-1944)*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2017, σ. 68-71.

ΚΚΕ κατάφερε να αποφύγει τη σύλληψη και να βρίσκεται στην Αθήνα, ο πρώην αξιωματικός Δαμιανός Μάθεσης, ο οποίος, όμως, εξαιτίας ακριβώς του γεγονότος αυτού, κατηγορήθηκε από τον Γενικό Γραμματέα του Κόμματος ως «πράκτορας του εχθρού».¹¹¹

Το μεταξικό καθεστώς δεν αρκέστηκε μονό στην αποκεφαλισμό του Κόμματος, αλλά φρόντιζε ώστε να προκληθεί το ανάλογο πλήγμα και στις κατώτερες βαθμίδες του. Με αφορμή του σύλληψη του Ν. Ζαχαριάδη, ανακοινώθηκε στον αθηναϊκό Τύπο η έκδοση ενός Νομοθετικού Διατάγματος «περί μέτρων προς καταπολέμησιν του κομμουνισμού και των εκ τούτου συνεπειών»,¹¹² ενώ στις 18 Δεκεμβρίου του ίδιου έτους δημοσιεύθηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως ο γνωστός αντικομμουνιστικός νόμος 375 «περί τιμωρίας των εγκλημάτων κατασκοπείας και των εγκληματικών ενεργειών των απειλουσών την εξωτερικήν ασφάλειαν της χώρας».¹¹³

Με το σύνολο των μελών της Κεντρικής Επιτροπής του 6^{ου} Συνεδρίου του 1936 να βρίσκεται στις φυλακές και τα ξερονήσια, η εξουσία ασκούσαν τυπικά από κάποια ελεύθερα στελέχη με επικεφαλής τους: Δημήτρη Παπαγιάννη, Βαγγέλη Κτιστάκη, Χρήστο Κανάκη και άλλους. Η ομάδα αυτή θεωρούσε τον εαυτό της ως διάδοχο σχήμα της Κεντρικής Επιτροπής που συγκροτήθηκε το 1936, γι' αυτό και ονομάστηκε «Παλιά Κεντρική Επιτροπή».¹¹⁴ Στην πραγματικότητα, όμως, η καθοδήγηση του Κόμματος πραγματοποιούνταν από το στρατόπεδο της Ακροναυπλίας, όπου βρίσκονταν ο μεγαλύτερος αριθμός των πιο σκληροπυρηνικών κομμουνιστών.¹¹⁵ Σύμφωνα με τον Γ. Ιωαννίδη, ο οποίος, όντας φυλακισμένος από τον Ιούνιο του 1936, μετατέθηκε εν συνεχεία στην Ακροναυπλία: «Κατά τη διάρκεια του πολέμου και πριν το: “τι λέει η Ακροναυπλία;” μένει πια ιστορικό [...]. Εμείς στέλναμε γράμματα συνθηματικά κατά

¹¹¹ Γιάννης Ιωαννίδης, «Αναμνήσεις. Προβλήματα της πολιτικής του ΚΚΕ στην Εθνική Αντίσταση 1940-1945», Αλέκος Παπαπαναγιώτου (Επίμ.), Θεμέλιο, Αθήνα. 1979, ό.π., σ. 107-108.

¹¹² *Ακρόπολις*, 19 Σεπτεμβρίου 1936.

¹¹³ Φ.Ε.Κ., Τεύχος Α', 18/12/1936, αρ. 546, «περί τιμωρίας των εγκλημάτων κατασκοπείας και των εγκληματικών ενεργειών των απειλουσών την εξωτερικήν ασφάλειαν της χώρας».

¹¹⁴ Λαμπάτος, ό.π., σ. 70.

¹¹⁵ Κατά την περίοδο της ιταλικής επίθεσης ο αριθμός των κρατουμένων στην Ακροναυπλία ήταν 630. Ανάμεσα τους βρίσκονταν ο Γιάννης Ιωαννίδης, μέλος του ΠΓ και τα μέλη της ΚΕ, Βασίλης Βερβέρης, Κώστας Θεός, Δημήτρης Παπαρρήγας, Μιχάλης Σινάκος και Ανδρέας Τσίπας. (*ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα*, τ. Ε', 1940-1945, Εκδόσεις ΚΚΕ (Εσωτερικού), Αθήνα, 1973, σ. 11-12.)

τρόπο που εκείνος που θα τάπαιρνε να μπαίνει στο νόημα για το τι κάνουμε, που πάμε, προς τα που πάμε, τι πρέπει να κάνουμε, πως να παλέψουμε, πως πρέπει καθένα να κάνει το καθήκον του».¹¹⁶

Το μεγαλύτερο πλήγμα που δέχτηκε το ΚΚΕ ήταν αυτό της δημιουργίας της «Προσωρινής Διοίκησης», που εμφανιζόταν ως το γνήσιο καθηγητικό όργανο του κόμματος. Στην πραγματικότητα, η «Προσωρινή Διοίκηση» υπήρξε κατασκευάσμα του ίδιου του Υφυπουργού Δημοσίας Ασφάλειας, Κωνσταντίνου Μανιαδάκη, και είχε ως σκοπό να εντείνει το κλίμα καχυποψίας που είχε διαμορφωθεί μετά την καταγγελία του Ζαχαριάδη για την ύπαρξη πληροφοριοδοτών στο εσωτερικό του κόμματος. Στην προσπάθειά τους αυτή, οι αντικομμουνιστικοί μηχανισμοί του μεταξικού καθεστώτος επιστράτευσαν τα παλαιότερα μέλη του ΚΚΕ που κατείχαν θέσεις κλειδιά, όπως ο πρώην βουλευτής Μιχάλης Τύριμος, ο Δημήτρης Κουτσογιάννης καθώς και ο Γιάννης Μιχαηλίδης. Η υπονομευτική δράση της «Προσωρινής Διοίκησης» ξεκίνησε στις αρχές του 1940, διαγράφοντας σχετική επιτυχία, καθώς με αρχηγό τον Γ. Μιχαηλίδη, ο οποίος, όντας πράγματι εξουσιοδοτημένος από τον Ν. Ζαχαριάδη να έρθει σε επαφή με την Ακροναυπλία και ως εκ τούτου εφοδιασμένος με τις χειρόγραφες παρεμβάσεις του, κατάφερε να ξεγελάσει προσωρινά τους Ακροναυπλιώτες, κερδίζοντας την εμπιστοσύνη τους.¹¹⁷ Οι τελευταίοι, μάλιστα, έπειτα από επαφή που είχαν με τον Μιχαηλίδη, προέβησαν στην δημοσίευση μιας δήλωσης, με βάση την οποία η «Προσωρινή Διοίκηση» συνιστούσε την μοναδική και πραγματική οργάνωση του κόμματος.¹¹⁸

Οι επιπτώσεις από την παρουσία δυο πανομοιότυπων κέντρων εξουσίας – ο *Ριζοσπάστης* εκδιδόταν και στις δυο περιπτώσεις – που το ένα κατηγορούσε το άλλο ως καταδοτικό, καθώς και ενός τρίτου που επιχειρούσε να κατανοήσει την νέα πραγματικότητα, δεν άργησαν να φανούν. Στο στρατόπεδο των κομμουνιστών επήλθε ακόμη μεγαλύτερη σύγχυση, όταν, μετά την εισβολή της φασιστικής Ιταλίας στην Ελλάδα, ακολούθησε η δημοσίευση από τον αθηναϊκό Τύπο μιας ανοιχτής επιστολής που έφερε την υπογραφή του έγκλειστου Γενικού Γραμματέα του Κόμματος, με βάση την οποία ο πόλεμος έπαιρνε απελευθερωτικό χαρακτήρα, γι' αυτό και καλούνταν όλοι

¹¹⁶ Ιωαννίδης, ό.π., σ. 68-69.

¹¹⁷ *ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα*, ό.π., σ. 33-34, υποσημείωση 4., Λαμπάτος, ό.π., σ. 72.

¹¹⁸ Ιωαννίδης, ό.π., σ. 71.

οι κομμουνιστές να συμμετάσχουν μαζικά στον αγώνα.¹¹⁹ Από την μια πλευρά, η «Παλιά Κεντρική Επιτροπή», με προεξέχοντα την Νίκο Πλουμπίδη, θεωρώντας πλαστό το περιεχόμενο της επιστολής, συνέχιζε να υιοθετεί την γραμμή της Κομμουνιστικής Διεθνούς – δηλαδή ότι ο πόλεμος ήταν ιμπεριαλιστικός – και καλούσε όλες τις εργατικές τάξεις να δημιουργήσουν ένα «Ενιαίο Εργατικό Φιλειρηνικό Μέτωπο»,¹²⁰ ενώ από την άλλη πλευρά η «Προσωρινή Διοίκηση», εκμεταλλευόμενη την ευνοϊκή αυτή στιγμή πήρε θέση καθαρά πολεμική, υιοθετώντας μια ασυνήθιστα φιλοδικτατορική φρασεολογία.¹²¹ Αναφορικά με τον τρίτο πυλώνα εξουσίας, τους εξόριστους της Ακροναυπλίας, αυτοί ευθυγραμμίστηκαν πλήρως με την κομματική εντολή του αρχηγού και συνεπώς με την «Προσωρινή Διοίκηση», μη δυνάμενοι προς το παρόν να αντιληφθούν την πλεκτάνη του Μανιαδάκη.¹²²

Πρωτοστάτες στην κομματική ανασυγκρότηση αποτέλεσαν οι ηγετικές φυσιογνωμίες που δραπέτευσαν από τους τόπους εξορίας τους, μετά την κατάρρευση του Μετώπου και την επικείμενη εγκατάλειψη της περιοχής από τις ελληνικές αρχές.¹²³

Με την άφιξή τους στην Αθήνα, οι εξόριστοι κομμουνιστές επέλεξαν να κρατήσουν ίσες αποστάσεις τόσο από την «Παλιά Κεντρική Επιτροπή» όσο και από την «Προσωρινή Διοίκηση» και να συνεργαστούν μονάχα με τους παλιούς τους γνώριμους κι έναν αξιόλογο αριθμό συνδικαλιστικών οργάνων και μελών του Κόμματος, οι οποίοι παρόλο που εξασφάλισαν την ελευθερία τους υπογράφοντας

¹¹⁹ *Ακρόπολις*, 2/11/1940.

¹²⁰ *ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα...*, ό.π., σ. 24-30.

¹²¹ Λαμπάτος, ό.π., σ. 77.

¹²² Ιωαννίδης, ό.π., σ. 65 και σ. 74.

¹²³ Οι πρώτοι που κατάφεραν να αποδράσουν ήταν οι εξόριστοι της Φολεγάνδρου. Στις αρχές Μαΐου του 1941, μια ομάδα έξι κρητικών με επικεφαλής των Στέργιο Αναστασιάδη κατόρθωσε να επιβιβαστεί σε ένα καΐκι με προορισμό την Κρήτη, όπου συνεχίζονταν ο αγώνας, ενώ λίγες ημέρες αργότερα δραπέτευσαν και υπόλοιποι, καταφεύγοντας αρχικά στη Μύλο και έπειτα στον Πειραιά.. Ανάμεσα σε αυτούς ήταν ο Παντελής (Σίμος) Καραγκίτσης, αναπληρωματικό μέλος της ΚΕ του ΚΚΕ, η Καίτη Ζευγού, ο Γ. Ερυθριάδης ο Γ. Δημητρίου, ο Αριστοτέλης Μπούρας και άλλοι. Το ίδιο δρομολόγιο ακολούθησαν οι Χρύσα Χατζηβασιλείου, ο Πέτρος Ρούσος και δεκάδες άλλοι δραπέτες από την Κίμωλο. (Θανάσης Χατζής, «Η νικηφόρα επανάσταση που χάθηκε», τ. Α', Δωρικός, Αθήνα, 1983, σ. 94-100.)

δηλώσεις μετάνοιας, παρέμειναν απόλυτα πιστοί στο κόμμα και την ιδεολογία του.¹²⁴ Με πρωτοβουλία της ομάδας της Κιμώλου (Παντελής Καραγκίτσης, Αριστοτέλης Μπούρας και Λευτέρης Αποστόλου) και με την έγκριση της Ακροναυπλίας δημιουργήθηκε μια «Νέα Κεντρική Επιτροπή» με Γραμματέα τον Α. Τσίπα, η οποία συγκάλεσε στις αρχές Ιουλίου την 6^η Ολομέλεια με σκοπό να καθορισθούν με σαφήνεια τα νέα καθήκοντα και οι προσανατολισμοί του Κόμματος.

Τα κυρία θέματα που συζητήθηκαν αφορούσαν πριν από όλα τον χαρακτήρα του πολέμου, την μέχρι τότε κατάσταση του κόμματος και φυσικά τις πρωτοβουλίες που απαιτούνταν να αναλάβουν από αυτό το σημείο και έπειτα. Έτσι, αφού συμφώνησαν ότι ο πόλεμος, αν και ξεκίνησε ως καθαρά ιμπεριαλιστικός, γινόταν τώρα εθνικο-απελευθερωτικός και αντιφασιστικός, έθεσαν ως στόχο το κόμμα να περάσει το ταχύτερο δυνατό «από το στάδιο της σύγχυσης, του χαφιεδισμού και της διασποράς στο στάδιο της ανασυγκρότησης και συνένωσης των δυνάμεων του, αποφάσισαν να ξεκινήσουν τον αγώνα μέσω των μαζικών εργατικών κινητοποιήσεων, και τέλος δεσμεύτηκαν στην αποστολή στελεχών προς όλες σχεδόν τις περιοχές της χώρας, για να ανασυγκροτηθούν και οι κατά τόπους κομματικές οργανώσεις. Υπεύθυνος για την περιοχή της Μακεδονίας και της Θράκης ορίστηκε ο Γιώργος Ερυθριάδης (Πέτρος).¹²⁵

Αξίζει να σημειωθεί στην απόφαση που δημοσιεύθηκε μετά το πέρας των εργασιών του συνεδρίου δεν υπήρχε πουθενά μνεία στην ένοπλη δράση. Αντί αυτής, όμως, επισημαίνεται στο κείμενο η υποχρέωση «κάθε κομμουνιστή, κάθε εργαζόμενου, κάθε ανθρώπου που θέλει τη λευτεριά της χώρας του από τον φασιστικό ζυγό» να υποστηρίζει «με όλα τα μέσα» (η υπογράμμιση δική μου) την νίκη της Σοβιετικής Ένωσης.¹²⁶ Μια δεύτερη γενική αναφορά που ενδέχεται να παραπέμπει στον ένοπλο αγώνα εμπεριέχεται και στην απόφαση της 7^{ης} Ολομέλειας, η οποία συνήλθε στις αρχές Σεπτεμβρίου του 1941, στην οποία γίνεται λόγος για την ανάγκη δημιουργίας ενός Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου «που θα αντισταχθεί και θα πολεμήσει με όλα τα μέσα (η υπογράμμιση δική μου) τη φασιστική κατοχή».¹²⁷ Και

¹²⁴ Πέτρος Ρούσος, *Η μεγάλη πενταετία 1940-1945*, τ. Α', Αθήνα, 1976, σ. 49 και σ. 56-60, Λαμπάτος, ό.π., σ. 93-94.

¹²⁵ *ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα*, ό.π., σ. 58-65.

¹²⁶ Στο ίδιο, σ. 60.

¹²⁷ Στο ίδιο, σ. 78.

στις δυο περιπτώσεις, παρόλα αυτά, – όπως δηλώνει ο Θ. Χατζής – η αδυναμία του κόμματος να υποδείξει συγκεκριμένα μέτρα για την οργάνωση της ένοπλης αντίστασης φανέρωναν την απουσία ενός συντονισμένου σχεδίου.¹²⁸

Τα κενά και οι ελλείψεις που παρουσίαζε το ΚΚΕ σε εκείνη την δεδομένη στιγμή ήταν πολλά και ποίκιλα, γι' αυτό και δόθηκε προτεραιότητα στην ανασυγκρότηση του κομματικού ιστού και στην αντιμετώπιση των αντικειμενικών δυσκολιών που προκύπταν καθημερινά στην κατοχή. Μάλιστα, το γεγονός ότι η νέα πολιτική γραμμή που καθορίστηκε δεν λάμβανε υπόψη της ούτε τις συμβουλές των έγκλειστων μελών της Ακροναυπλίας για σχηματισμό ένοπλων τμημάτων σαμποτέρ καθώς ούτε και τις οδηγίες της Κομμουνιστικής Διεθνούς, με βάση τις οποίες όλες οι κατεχόμενες χώρες έπρεπε να συμπράξουν στον αντιφασιστικό αγώνα, αντικατοπτρίζουν καθαρά την προσωρινή αδυναμία του ΚΚΕ να προφτάσει τα τεκταινόμενα και ως εκ τούτου να εκμεταλλευτεί τις προοπτικές που γεννούσε ο ένοπλος αντάρτικος αγώνας. Για το ΚΚΕ ήταν βέβαιο ότι ο αγώνας αργά ή γρήγορα θα έπαιρνε ένοπλη μορφή. Ωστόσο, σύμφωνα με την μαρξιστική θεωρία, η ριζοσπαστικοποίηση της κοινωνίας θα επέρχονταν σταδιακά μέσα πρώτα από το φούντωμα των λαϊκών κινητοποιήσεων και της εργατικής πάλης. Κατά την κρίση των επικεφαλής του ΚΚΕ, όμως, η στιγμή αυτή δεν έφτασε πριν από το χειμώνα του 1943 και αυτό φανερώνει, εκτός των άλλων, και την άγνοια – μερική ή ολική – της ηγετικής ομάδας σχετικά με την ύπαρξη και τη δράση των αντάρτικων ομάδων στην υπόλοιπη Ελλάδα.

Όπως διαπιστώνουμε, οι κατασταλτικοί μηχανισμοί του καθεστώτος της μεταξικής δικτατορίας είχαν τοποθετήσει το ΚΚΕ σε καθεστώς πολιτικής αδράνειας και αποσύνθεσης. Παρ' όλα όμως τα σκληρά χτυπήματα που δέχθηκε, κατόρθωσε να διατηρήσει σε ορισμένες περιοχές της χώρας μικρές οργανώσεις, οι οποίες έμελλε να πρωτοστατήσουν όχι μόνο στην κομματική ανασυγκρότηση, αλλά και στον ένοπλο αγώνα. Μεταξύ αυτών ήταν και το «Μακεδονικό Γραφείο» (στο εξής ΜΓ).

Η ισχυρή εκλογική και συνδικαλιστική επιρροή του ΚΚΕ στην Αν. Μακεδονία και την Θράκη συνιστούσε την βασική αιτία που το ΜΓ κατόρθωσε να παραμείνει «ζωντανό». Χαρακτηριστικό της εκλογικής απήχησης που είχε το ΚΚΕ στον ελληνικό βορρά είναι ότι κατά τη διάρκεια της μεταξικής δικτατορίας παρέμειναν ενεργές ολιγάριθμες οργανώσεις τόσο στα μεγάλα αστικά κέντρα της Θεσσαλονίκης, της

¹²⁸ Χατζής, ό.π., σ. 150.

Δράμας, της Καβάλας και των Σερρών όσο και στην ύπαιθρο, σε χωριά όπως η Μεσολακκιά, η Ν. Φυλή, η Παλαιοκόμη, το Ροδολίβος, η Πρώτη, η Μυρίνη, η Αλιστράτη κ.α..¹²⁹ Μέσα στο κλίμα του ακραιφνούς αντικομμουνισμού που καλλιέργησε η Δικτατορία του Μεταξά, τα στελέχη του ΜΓ επιβίωναν, διατηρώντας κλειστούς και συνωμοτικούς κύκλους έμπιστων ατόμων. Η επαφή των «συνωμοτών» γινόταν κατά κύριο λόγο στις μυστικές κρυψώνες που είχαν δημιουργήσει, τις λεγόμενες «γιάφκες». Κάποιες από αυτές ήταν η οικία του Γιοβάνη Παντούδη στην Ηλιοκόμη και αυτή των αδελφών Χρυσόστομου και Κώστα Κουτουρούση στην Μυρίνη, όπου λειτουργούσε, μάλιστα, το παράνομο τυπογραφείο της οργάνωσης εκδίδοντας την εφημερίδα *Αγώνας*.¹³⁰

Άλλα και η ανασυγκρότηση του ΜΓ στην Αν. Μακεδονία πραγματοποιήθηκε, αφού πρώτα συνέβη το αναπόφευκτο. Σύμφωνα με τον Θεόκλητο Κρόκο, μετά την σύλληψη του τότε γραμματέα του ΜΓ Δημήτρη Μιχελίδη, οι αρχές απέσπασαν πληροφορίες που οδήγησαν στην αποκάλυψη των μυστικών αυτών χώρων που χρησιμοποιούσε η οργάνωση και στην σύλληψη αρκετών στελεχών της. Μετά το χτύπημα αυτό, η ΠΕ των Σερρών, αποφάσισε να ανασχηματίσει το ΜΓ, ορίζοντας ως έδρα την πόλη των Σερρών. Πιο συγκεκριμένα, στις 24 Ιουλίου του 1939 πραγματοποιήθηκε μια σύσκεψη μεταξύ των στελεχών που παρέμεναν στην παρανομία και σχηματίστηκε η νέα ηγετική ομάδα του Γραφείου. Αυτή αποτελούνταν από τους: Παρασκευά Δράκο (Γραμματέα), Απόστολο Τζανή, Βασίλη Τσουκαλίδη, Σίμο Κερασίδη, Παντελή Τσέγα, Γιώργο Κοχρανίδη, Θεόκλητο (Μιχάλη) Κρόκο και Παντελή Χαμαλίδη.¹³¹

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλεί ο λόγος που παρέμειναν ασύλληπτα τα μέλη της ΠΕ Σερρών. Σύμφωνα με τον Κουτουρούση, την άνοιξη του 1939 – πιθανόν μετά τη σύλληψη του Μιχελίδη – ειδοποιήθηκε η οργάνωση των Σερρών ότι έφτασε στην πόλη ένας σύνδεσμος από την Αθήνα, ζητώντας να συνδεθεί με τον «Μπάρμπα» (Π. Δράκος). Επειδή, όμως, η τήρηση των συνωμοτικών μέτρων ήταν αναγκαία και δεδομένου ότι ο «Μπάρμπα» ήταν υπέρβαρος και δυσκίνητος αποφασίστηκε να σταλεί προς συνάντηση του ο Γραμματέας της κομμουνιστικής νεολαίας, Λεωνίδας

¹²⁹ Σπύρος Κουζινόπουλος, *Δράμα 1941...*, ό.π., σ. 60.

¹³⁰ Στο ίδιο, σ. 57-58.

¹³¹ Στο ίδιο, σ. 58-59.

Κοχρανίδης, ο οποίος ήταν αθλητής και έχαιρε άκρας υγείας. Τελικά, η κίνηση αυτή αποδείχθηκε σωτήρια, διότι ο Κοχρανίδης αντιλήφθηκε ότι επρόκειτο για άτομο της ασφάλειας και κατάφερε να διαφύγει παρά το γεγονός ότι η περιοχή ήταν περικυκλωμένη.¹³²

Τον Μάιο του 1940 εντοπίζονται οι πρώτες προσπάθειες του ΜΓ να αποκτήσει επαφή με την ΚΕ του Κόμματος. Τα στελέχη που αποφάσισαν να πραγματοποιήσουν το ταξίδι την Αθήνα ήταν οι Παρασκευάς Δράκος και Βασίλης Τσουκαλίδης. Ωστόσο, μετά την ολιγοήμερη παραμονή τους στην πρωτεύουσα, αντίκρισαν την τραγική κατάσταση που βρισκόταν το Κόμμα, εξαιτίας του φαινομένου της διπλής καθοδήγησης και των δυο *Ριζοσπαστών*. Όπως έγραφε ο τελευταίος: «[...] Οχτώ μέρες καθόμασταν στην Αθήνα, με ξενοδοχείο τα πεύκα του Φιλοπάππου, με τρόπο επισκεπτόμασταν τον κάθε γνωστό μας, όμως δεν μπορέσαμε να τους βρούμε. Έτσι επιστρέψαμε άπρακτοι. Εξήγησε ο Δράκος και το τι αντικρίσαμε, και πάρθηκε η απόφαση να κινηθούμε ανεξάρτητα».¹³³

Η ανεξάρτητη πορεία που τράβηξε το ΜΓ γίνεται ευκολά διακριτή μέσα στην εσωκομματική σύγχυση που δημιουργήθηκε με αφορμή την ιταλική επίθεση και την γνωστή επιστολή του Ν. Ζαχαριάδη. Η θέση που κράτησε βασίστηκε στην πολιτική των ίσων αποστάσεων από τη γραμμή που ακολουθούσαν η «Παλιά Κεντρική Επιτροπή» και η «Προσωρινή Διοίκηση», και πιθανόν, ακριβώς γι' αυτόν τον λόγο, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως αντιφατική. Από την μία ερμήνευε τον πόλεμο ως αμιγώς ιμπεριαλιστικό και κρατούσε συνεχή αντιδικτατορική στάση και από την άλλη ενθάρρυνε τον αγώνα ενάντια στον ξένο κατακτητή. Όσον αφορά την γνησιότητα της επιστολής, το ΜΓ θεώρησε ότι το περιεχόμενο του μηνύματος δικαιολογούνταν από την τολμηρή φυσιογνωμία του συντάκτη του, πλην ενός σημείου που καλούσε τους απανταχού κομμουνιστές να συμπράξουν στον αγώνα που ξεκίνησε ο Μεταξάς γι' αυτό και άφηνε ανοιχτό το ενδεχόμενο.¹³⁴

Τα μέλη του ΜΓ παρέμειναν προσηλωμένα στην ανασυγκρότηση της οργάνωσης, αναλαμβάνοντας δράση ακόμη και κατά τη διάρκεια του ελληνο-ιταλικού

¹³² Κουζινόπουλος, «Οι ηρωικοί αγώνες...», ό.π., σ. 281.

¹³³ Κουζινόπουλος, *Δράμα 1941...*, ό.π., σ. 60-61, Χατζηναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 33.

¹³⁴ Θανάσης Χατζής, *Οι ρίζες της Εθνικής Αντίστασης*, Φιλίστωρ, Αθήνα, 2000, σ. 240-242.

πολέμου, κινδυνεύοντας να κατηγορηθούν ως λιποτάκτες. Ειδικότερα, όπως πληροφορούμαστε από τον Χρυσόστομο Κουτουρούση, μετά την ιταλική επίθεση, το ΜΓ πήρε την απόφαση να στρατευθούν όλα τα μέλη και στελέχη του στον ελληνικό στρατό που έδινε μάχες στα βουνά της Ηπείρου. Όμως, η απόφαση αφορούσε όλους εκτός από τους Μπάρμπα, Τζανή και Κερασίδη, που έπρεπε να μείνουν και να συνεχίσουν την παράνομη δράση τους.¹³⁵ Ήταν, μάλιστα, τέτοια η ετοιμότητα του ΜΓ που πριν ακόμη από την κατάρρευση του μετώπου πραγματοποιήθηκε στην γιάφκα της Μυρίνης σύσκεψη των στελεχών του, με σκοπό να προσαρμόσουν την δράση τους στα νέα δεδομένα που προέκυψαν. Στη σύσκεψη αυτή αποφασίστηκε το ΜΓ να χωριστεί σε δυο τμήματα. Το ένα, με Γραμματέα τον Απόστολο Τζανή («Κωστάκης»), θα εγκαθίστατο στην Θεσσαλονίκη και το άλλο, με Γραμματέα τον Παρασκευά Δράκο, («Μπάρμπα») θα παρέμενε στην πόλη των Σερρών. Δυτικά του Στρυμόνα το ΜΓ στελεχώθηκε από τους Σίμο Κερασίδη, Γρηγόρη Πασχαλίδη, Στέργιο Αλεξανδρίδη, Γιώργο Μελίδη και Γιώργο Τσαρουχά, ενώ ανατολικά από τους Μάλαμα Αλεξανδρίδη και Λάμπρο Μαζαράκη.¹³⁶ Δεν πέρασαν λίγες ημέρες και στις 8 Απριλίου του 1941 – λίγες ώρες δηλαδή πριν την παράδοση της Θεσσαλονίκης στον γερμανικό στρατό – οι Τζανής και Κερασίδης οργάνωσαν την απελευθέρωση δώδεκα φυματικών κρατουμένων που νοσηλεύονταν στο Σανατόριο Ασβεστοχωρίου. Ανάμεσα σε αυτούς ήταν ο Σπύρος Κωτσάκης και ο Βαγγέλης Βασβανάς.¹³⁷

Από αυτό το σημείο και έπειτα το ΜΓ περνάει δυναμικά στην αντιστασιακή δράση. Σε εύθετο χρόνο, εξέδωσε μια προκήρυξη, η οποία καλούσε όλους «τους πατριώτες» να ενταχθούν στον αγώνα, χτυπώντας τους «ξένους και ντόπιους φασίστες», και προγραμματίσε συνάντηση στελεχών, έτσι ώστε να οργανωθεί και το ένοπλο αντιστασιακό κίνημα.¹³⁸ Με βάση την μαρτυρία του Στάθη Μελισσά, η συνάντηση έλαβε χώρα στις αρχές Μαΐου 1941 στο χωριό Παλαιοκώμη και πήραν μέρος οι Παρασκευάς Δράκος, Θεόκλητος Κρόκος και Παντελής Χαμαλίδης.¹³⁹

¹³⁵ Χατζηαναστασίου, ό.π., σ. 34, Κουζινόπουλος, *Σελίδες Κατοχής*, ό.π., σ. 202-203.

¹³⁶ Στο ίδιο, σ. 35-36, Κουζινόπουλος, *Δράμα 1941...*, ό.π., σ. 61-62.

¹³⁷ Κουζινόπουλος, *Σελίδες Κατοχής*, ό.π., σ. 187-189.

¹³⁸ Χατζής, *Η νικηφόρα...*, τ. Α, ό.π., σ. 102-103.

¹³⁹ Ε.Λ.Ι.Α., Συλλογή Προφορικών Μαρτυριών, συνέντευξη του Στάθη Μελισσά στον Τάσο Χατζηαναστασίου, 1996.

Πιθανόν, σε αυτή την συνάντηση να αναφέρεται και ο Θ. Κρόκος, όταν κάνει λόγο στην αυτοβιογραφική του έκθεση για μια «άκτιφ» στελεχών του ΜΓ, που έγινε μετά την κατάρρευση του μετώπου και στην οποία έλαβαν την απόφαση για την ίδρυση της ανταρτο-ομάδας με το όνομα «Φιλική Εταιρεία».¹⁴⁰ Σύμφωνα με την έρευνα του Δ. Καραϊσαρλή, την ιδέα για την δημιουργία του ένοπλου αυτού τμήματος συμερίστηκαν και μερικοί οπλαρχηγοί του Πόντου, με αποτέλεσμα να σχηματιστούν οι πρώτες οργανωμένες ομάδες ένοπλης κρούσης, οι «Ιεροί Λόχοι», που θα δρούσαν κυρίως στις περιοχές της Δράμας, της Καβάλας και των Σερρών. Μεταξύ αυτών ήταν ο Ιωάννης Χασιαρής από την Καλλίφυτο Δράμας, ο Ευστάθιος Λεοντιάδης από Αίγειρο Πηγαδίων Δράμας, ο Ματθαίος Καλτσιδής από τη Νέα Σεβάστεια Δράμας, ο Θόδωρος Μικρόπουλος από την Δράμα και ο Κώστας Βασιλειάδης από Υψηλή Ράχη Δράμας.¹⁴¹

Με ευθύνη, επίσης, του ΜΓ, σχηματίστηκε στα μέσα Ιουλίου με αρχές Αυγούστου του 1941 στο Τσαλ-Νταγ¹⁴² η πρώτη ανταρτο-ομάδα δύναμης 75 ανδρών με αρχηγό τον Μιχάλη Γεωργιάδη («Σπάρτακο») και υπαρχηγό τον Χρίστο Παστουρματζή («Κίτσο»). Ο πολιτικός επίτροπος της ομάδας ήταν ο Γραμματέας της ΠΕ Δράμας, Παντελής Χαμαλίδης («Αλέκος» ή «Αρμένης»)¹⁴³ Όπως προκύπτει από τις μαρτυρίες ανταρτών, τα θεμέλια της ανταρτο-ομάδας του Τσαλ-Νταγ είχαν τεθεί ήδη από τις αρχές Ιουνίου 1941, όταν αρχικά η Κομματική Οργάνωση Δράμας προώθησε στο βουνό ένα τμήμα από τα Κύργια με αποτέλεσμα να ακολουθήσουν στην συνέχεια οι Κομματικές Οργανώσεις, όπως αυτή του Δοξάτου, η οποία απέστειλε στο βουνό τους Θ. Γιάμαλη, Μαδεμλή, Δημητρακούδη, Κ. Κυριακίδη κ.α..¹⁴⁴ Τα πιθανά κρησφύγετα της ομάδας ήταν στις θέσεις «Τσίμπλα», «Μαϊμούν-Ντερεσί» και «Δρυμότοπος». Η δράση των ανταρτών του Τσαλ-Νταγ ξεκίνησε τις πρώτες ημέρες

¹⁴⁰ Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ), Κ. 416, Φ. 23/9/12, «Στοιχεία για τα γεγονότα από την ανακαταγραφή του Θ. Κρόκου».

¹⁴¹ Δημήτρης Καραϊσαρλής, *Σκληροί Αγώνες και Μεγάλες Θυσίες*, Ορίζων, Αθήνα, 1996, σ. 25-26.

¹⁴² Το Τσαλ-Νταγ, όπως ονομάζονται και σήμερα τα Όρη της Λεκάνης, είναι βουνό της Ανατολικής Μακεδονίας που βρίσκεται ανάμεσα στην πεδιάδα της Δράμας στα δυτικά, την περιοχή της Καβάλας στο Νότο, τη Χρυσούπολη και τη Λεκάνη στα ανατολικά και τους μαιάνδρους του Νέστου στα βόρεια.

¹⁴³ Χατζηναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 37

¹⁴⁴ Βλ. μαρτυρίες Γιώργου Ζήκου και Τάκη Λαμπρίδη στο Κουζινόπουλος, *Δράμα 1941 ...*, ό.π., σ. 319-322.

του Αυγούστου και αφορούσε την περισυλλογή οπλισμού, τροφίμων και φαρμάκων, τη στρατολόγηση νέων ατόμων, τη διενέργεια σαμποτάζ στον εχθρό και την εκκαθάριση της περιοχής από αυτούς που θεωρήθηκαν ως συνεργάτες του κατακτητή.¹⁴⁵

Άμεση υπήρξε και η κινητοποίηση του σκέλους του ΜΓ που βρίσκονταν δυτικά του Στρυμόνα. Στην Θεσσαλονίκη, με πρωτοβουλία του Α. Τζανή ιδρύθηκε στις 15 Μαΐου 1941 η πρώτη απελευθερωτική οργάνωση με το όνομα «Ελευθερία». Σύμφωνα με την αφήγηση ενός εκ των πρώτων μελών της οργάνωσης, του Βασίλη Μελίδη, κατά το προηγούμενο χρονικό διάστημα ο Τζανής συναντήθηκε δυο φορές με τον Αντισυνταγματάρχη Δημήτριο Ψαρρό με σκοπό να επεξεργαστούν το σχέδιο συγκρότησης ενός οργανωμένου αντιστασιακού κινήματος στην περιοχή. Η τρίτη φορά που συναντήθηκαν ήταν στις 15 Μαΐου, όταν μαζί και με τους Σίμο Κερασίδη, Γιάννη Πασαλίδη (εκπρόσωπος του Σοσιαλιστικού Κόμματος Ελλάδας), Θανάση Φειδά (εκπρόσωπος του Αγροτικού Κόμματος Ελλάδας) και Γιώργο Ευθυμιάδη συνυπέγραψαν το ιδρυτικό πρωτόκολλο της οργάνωσης. Οι στόχοι που έθεσαν συνοψίζονταν σε τρεις τομείς: 1) στην δημιουργία οργανώσεων σε μαζικούς χώρους (εργοστάσια, συλλόγους, πανεπιστήμια κ.α.), 2) στην συγκρότηση ημιστρατιωτικών τμημάτων στις πόλεις και την ύπαιθρο, 3) στην σύσταση ένοπλων τμημάτων σε κοντινούς στη Θεσσαλονίκη ορεινούς όγκους.¹⁴⁶ Στο πλαίσιο της «Ελευθερίας» σχηματίστηκαν και δυο ανταρτο-ομάδες – η μία στην περιοχή των Κερδυλλίων και η άλλη στο Κιλκίς – οι οποίες συμπεριλαμβανομένης και της προαναφερθείσας ομάδας του Τσαλ-Νταγ αποτέλεσαν – σύμφωνα με τον Κωνσταντάρα – τα πρώτα προΕΛΑΣίτικα τμήματα στην Μακεδονία.¹⁴⁷

Ειδικότερα, όπως παρατηρήσαμε νωρίτερα, ο μεγαλύτερος όγκος των ένοπλων τμημάτων που συγκροτήθηκαν κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού του 1941 βρίσκονταν στο όρος Κερδύλιο. Σύμφωνα με τον Δ. Συρόπουλο, το ΜΓ εκμεταλλεύτηκε την ύπαρξη αυτών των ενόπλων, τοποθετώντας τους υπό τον έλεγχό του με την δημιουργία, στα μέσα Ιουλίου, της ανταρτο-ομάδας, που λίγο αργότερα θα

¹⁴⁵ Στο ίδιο, σ. 97-99.

¹⁴⁶ Σπύρος Κουζινόπουλος, *Ελευθερία. Η άγνωστη ιστορία της πρώτης παράνομης οργάνωσης και εφημερίδας της Κατοχής*, Καστανιώτης, 1983, σ. 33-34.

¹⁴⁷ Κωνσταντάρας, ό.π., σ. 43.

ονομαστεί «Οδυσσέας Ανδρούτσος».¹⁴⁸ Αρχηγός της ομάδας ορίσθηκε, αρχικά, ο Στέργιος Μουδιώτης και εν συνεχεία ο Θανάσης Γκένιος.¹⁴⁹ Αλλά και στο Κιλκίς φαίνεται ότι οι συνθήκες υπήρξαν εξαιρετικά ευνοϊκές. Σύμφωνα, με τον Θανάση Μητσόπουλο, ήδη τους πρώτους μήνες από την κατάρρευση του μετώπου είχε γίνει σημαντική δουλειά, καθώς, εκτός του ότι είχαν συγκεντρωθεί αρκετά όπλα και πυρομαχικά, υπήρξε ένας σημαντικός αριθμός ανθρώπων που ήταν διατεθειμένοι να αναλάβουν αντιστασιακή δράση. Έτσι, τον Αύγουστο του 1941 ακολούθησε η συγκρότηση της δεύτερης ανταρτο-ομάδας με το όνομα «Αθανάσιος Διάκος». Επικεφαλής της ήταν ο ανθυπολοχαγός Χρήστος Μόσχος.¹⁵⁰ Αμφότερες, υπολογίζεται ότι αποτελούνταν από 60 περίπου άνδρες.¹⁵¹

Χαρακτηριστική είναι η προσπάθεια δημιουργίας και μιας τρίτης ομάδας με αρχηγό τον ταγματάρχη Βασίλη Μερκουρίου, αποτελούμενη κυρίως από έμπειρους αξιωματικούς του στρατού. Ο Μερκουρίου πρέπει να ήταν από τα πρώτα μέλη της νεοϊδρυθείσας οργάνωσης, καθώς βρισκόταν σε επαφή με τα ηγετικά μέλη του ΜΓ ήδη από τα τέλη Ιουλίου. Το αξιοσημείωτο είναι ότι στο πλαίσιο συγκρότησης αυτής της ομάδας πραγματοποιήθηκε στα τέλη Ιουλίου με αρχές Αυγούστου του 1941, στο χωριό Άμπελοι Νιγρίτας, και συγκεκριμένα στην οικία του Απόστολου Καλαϊτζή, μια σύσκεψη μερικών σημειουσών προσωπικοτήτων με θέμα την συλλογική αντιστασιακή δράση. Μεταξύ των συμμετεχόντων ήταν ο Α. Τζανής, ο Β. Μερκουρίου, ο Κωνσταντίνος Μήτσου (μετέπειτα διοικητής τμημάτων της Πανελληνίας Απελευθερωτικής Οργάνωσης), ο Παναγιώτης Κουτρίδης, (επίσης μετέπειτα αρχηγός της ΠΑΟ), ο Βασίλης Γκέκας, Απόστολος Ζαπρούδης (έφεδρος αξιωματικός από το Δημητρίτσι που στη συνέχεια συνεργάστηκε με τον κατακτητή για να πολεμήσει τον ΕΛΑΣ), ο Βασίλης Σαρηγιαννίδης, ο Χρήστος Κοσμίδης (διοικητής αργότερα του Π/26 Τάγματος του ΕΛΑΣ) καθώς και μερικοί ένοπλοι τουρκόφωνοι Πόντιοι από την Μπάφρα με αρχηγό τον Γιαχιά από το χωριό Σίβρη Σερρών. Τελικά, η προσπάθεια δεν καρποφόρησε, λόγω διαφωνιών, και ο Β. Μερκουρίου ταξίδεψε στην Θεσσαλονίκη, με

¹⁴⁸ Κατά τον Χατζηναστασίου, η ονομασία της ομάδας έγινε το φθινόπωρο του 1941. (Χατζηναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 51).

¹⁴⁹ ΓΑΚ, ANK, ABE 445-AEE. ΣΥΛΛ. 172, ό.π.

¹⁵⁰ Χατζηναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 40-51.

¹⁵¹ Χατζής, *Η νικηφόρα...*, τ. Α', ό.π., σ. 136.

στόχο να στρατολογήσει αξιωματικούς από το οικείο του περιβάλλον, όπως τον Κώστα Μάρκου (κατατάχθηκε αργότερα στον ΕΛΑΣ) και τον Αλέκο Σπυρίδη (εισχώρησε στην ΠΑΟ και συνεργάστηκε και αυτός με τους Γερμανούς). Ωστόσο, ούτε αυτή την φορά σημείωσε επιτυχία με αποτέλεσμα να επιστρέψει στο χωριό Κλειστό. Από εκεί σύντομα οδηγήθηκε στην ορεινή περιοχή της Ποντοκερασιάς, όπου στις αρχές Σεπτεμβρίου 1941 συγκρότησε ένοπλη ομάδα δέκα ανδρών και αρχηγό το ίδιο εν ονόματι «Ελευθερία».¹⁵²

Αναφορικά με την κινητοποίηση και των τριών αυτών ένοπλων ομάδων, αυτή υπήρξε άμεση. Η ομάδα «Οδυσσέας Ανδρούτσος» επιτέθηκε και αφόπλισε στις 7 Σεπτεμβρίου τους σταθμούς χωροφυλακής της Ευκαρπίας, κατά την διάρκεια του ίδιου μήνα ο «Αθανάσιος Διάκος» ανατίναξε την γέφυρα των Μουριών κοντά στο Κιλκίς, ενώ τον Οκτώβριο η ομάδα του Μερκουρίου χτύπησε ένα γερμανικό όχημα στον δρόμο Σερρών – Θεσσαλονίκης, σκοτώνοντας δύο από τους επιβαίνοντές του.¹⁵³

¹⁵² Χατζηναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης», ό.π., σ. 42-43.

¹⁵³ Στο ίδιο, σ. 50-51.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV: ΤΑ «ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΗΣ ΔΡΑΜΑΣ»: Η ΠΡΩΤΗ ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΕΝΕΡΓΕΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ-ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1941)

4.1. Η εκδήλωση της επίθεσης

Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού είχαν τοποθετηθεί ισχυρά θεμέλια για την ανάπτυξη του ένοπλου αντιστασιακού κινήματος σε όλη την ευρύτερη περιοχή της Μακεδονίας. Η μεγαλύτερη όμως πρόοδος σημειώθηκε στην βουλγαροκρατούμενη περιοχή, όπου τα ένοπλα τμήματα του Τσαλ-Νταγ μέχρι τον Σεπτέμβριο έφτασαν την δύναμη περίπου 200 ανδρών. Επίσης, είχαν δημιουργηθεί αποθήκες με φάρμακα, τρόφιμα και πυρομαχικά, ενώ με τον έρανο που πραγματοποίησε η εφημερίδα *Λευτεριά* συγκεντρώθηκε το ποσό των 150.000 δρχ. για την κάλυψη των μετέπειτα αναγκών των ανταρτών.¹⁵⁴ Ακόμη και το θέμα της ιατρικής περίθαλψης λύθηκε με την αποστολή στο Τσαλ-Νταγ του επίατρου Γιάννη Ιωαννίδη.¹⁵⁵ Εν κατακλείδι, για τους αντάρτες του Τσαλ-Νταγ οι προϋποθέσεις ήταν πιο ευνοϊκές από ποτέ άλλοτε για τη διενέργεια μιας μεγαλύτερης κλίμακας ένοπλης επίθεσης εναντίον των Βουλγάρων. Μάλιστα, είχαν εξασφαλίσει και την υποστήριξη και άλλων τοπικών ενόπλων ομάδων, όπως του Ιορδάνη Χασιάρη και του Θεόδωρου Μικρόπουλου.¹⁵⁶

Τελικά, οι αντάρτες του Τσαλ-Νταγ πραγματοποίησαν την πρώτη οργανωμένη μαζική επίθεση εναντίον των βουλγαρικών αρχών μόλις στις 28 Σεπτεμβρίου 1941. Ο

¹⁵⁴ Χατζηναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 90,

¹⁵⁵ Κουζινόπουλος, *Δράμα 1941...*, ό.π., σ. 98. Σύμφωνα με τον Καφτατζή την μεταφορά του επιμελήθηκε ο Δοξατινός Νίκος Αλεξίου, όποιος αφού πρώτα τον έπεισε να έρθει στο Δοξάτο με το πρόσχημα τη ύπαρξης εκεί μιας εγκυμονούσα γυναίκας, εν συνεχεία τον οδήγησε στο Βουνό. (Χατζηναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης», ό.π., σ. 91). Ο Ηρακλής Μελετιάδης, ωστόσο, υποστηρίζει στην μαρτυρία του ότι ο πρώην πρόεδρος του Εργατικού Κέντρου Δράμας, Χαράλαμπος Νικολαΐδης, ήταν αυτός που οδήγησε τον γιατρό Ιωαννίδη στο Τσαλ-Νταγ με την απειλή του όπλου, (Κουζινόπουλος, *Δράμα 1941...*, ό.π., σ. 98.), ενώ και ο Κωσταντάρας τονίζει ότι η μεταφορά του Ιωαννίδη στο βουνό έγινε χωρίς την θέληση του. (Κωσταντάρας, ό.π., σ. 46).

¹⁵⁶ Αντωνιάδης, τ. Α', ό.π., σ.60, Αντωνιάδης, τ. Β', ό.π., σ. 69-91.

στόχος τους ήταν η οριστική κατάλυση της εξουσίας των Βουλγάρων από την περιοχή της Δράμας, φιλοδοξώντας ότι με την πράξη τους αυτή θα εξαπλώνονταν η φλόγα της επανάστασης και στην υπόλοιπη βουλγαροκρατούμενη Ελλάδα. Για τον σκοπό αυτό οι ένοπλοι του Τσαλ-Νταγ χωρίστηκαν σε πολυάριθμα τμήματα, με το κάθε ένα από αυτά να ηγείται της επίθεσης εναντίον των βουλγαρικών αρχών που βρίσκονταν εγκαταστημένες στην πόλη της Δράμας και τα γειτονικά σε αυτή χωριά και κωμοπόλεις. Η επίθεση έπρεπε να είναι χρονικά συντονισμένη, γι' αυτό και ορίστηκε ως σύνθημα εκκίνησης η πυρπόληση του εργοστασίου ηλεκτρισμού της Δράμας, γεγονός το οποίο εκτός του ότι θα γινόταν ορατό που τα μαύρα σύννεφα καπνού που θα σκέπαζαν την πόλη θα προκαλούσε και την ολική συσκότιση της περιοχής. Χαρακτηριστικά είναι τα όσα περιγράφει ο άνθρωπος που κλήθηκε να φέρει εις πέρας αυτή την πρώτη αποστολή, ο ηλεκτροτεχνίτης Σαμψών Κανετίδης: «Στις 28 Σεπτεμβρίου το βράδυ ο Ψαρράς Χάρης με έφερε σημείωμα του Αλέκου με την εντολή να ανατινάξω το εργοστάσιο να ενωθώ με την ειδική φρουρά που στάλθηκε γι' αυτή τη δουλειά και να ακολουθήσουμε στον σ. Μάξιμο από το Καράτσαλι για να ανέβουμε στο βουνό. Ήμασταν όλοι 6 που δεν θυμάμαι τα ονόματα τους. Στις 10 η ώρα το βράδυ ανατινάξαμε το εργοστάσιο και ακολουθήσαμε τον σύνδεσμο που μας οδήγησε στο Καράτσαλι».¹⁵⁷

Δύο ήταν τα συμπεράσματα που προέκυψαν από εκείνες τις δύο ημέρες που διήρκεσε η επίθεση: Πρώτον, η επαναστατική έξαρση των χειρόμενων δεν στάθηκε ικανή να υπερκαλύψει τις αντικειμενικές αδυναμίες και ελλείψεις τους. Στην Δράμα, για παράδειγμα, η ομάδα του Αργυριάδη δεν κατάφερε να ανατινάξει το δεύτερο εργοστάσιο ηλεκτρισμού που βρίσκονταν στο κέντρο της πόλης, ενώ η ομάδα του Πέτρου Παστουρματζή απέτυχε να καταλάβει το Φρουραρχείο και να ανατινάξει τον σιδηροδρομικό σταθμό.¹⁵⁸ Άκαρπη ήταν και η προσπάθεια των ανταρτών να ανατινάξουν τον σιδηροδρομικό σταθμό και την σιδηροδρομική γέφυρα του Νικηφόρου.¹⁵⁹ Εκτός του ότι οι στόχοι που είχαν θέσει ήταν εξαιρετικά δύσκολοι – αν όχι και ανέφικτοι – δεν υπήρξε κάποιο σχέδιο που να διευκρίνιζε τον τρόπο για την

¹⁵⁷ ΑΣΚΙ, Κ. 430, Φ. 26/5/6, «Εκθεση Σαμψών Κανετίδη για τα γεγονότα της Δράμας του 1941. Απάντηση σε έγγραφο αριθ. 1092 της Κ.Ε. του ΚΚΕ», 26 Ιουλίου 1952.

¹⁵⁸ Χατζηναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 100-101

¹⁵⁹ Κουζινόπουλος, *Δράμα 1941...*, ό.π., σ. 137.

επίτευξή τους. Απεναντίας, φαίνεται ότι πολλές ενέργειες που έγιναν ήταν προϊόν προσωπικών πρωτοβουλιών των εκάστοτε ανταρτών και όχι απαραίτητα των αρχηγών τους. ««κάψτε ότι βρείτε» (μας έλεγαν). Και εμείς πηδήξαμε τον μαντρότοιχο στο στρατόπεδο του Σώματος Εφοδιασμού Πολέμου και κάψαμε 10-15 αυτοκίνητα, χωρίς όμως να συγκρουστούμε με τους Βούλγαρους στρατιώτες. Τελικά, η ομάδα μας αποχώρησε αφού έριξε 3-4 χειροβομβίδες», διηγείται ο Σωτήρης Παλιάγκας, ένας από τους αντάρτες του τμήματος Παστουρματζή.¹⁶⁰

Δεύτερον, η πλειοψηφία των κατοίκων συσπειρώθηκε κάτω από ένα κοινό σκοπό, θυσιάζοντας τις πολιτικές, ιδεολογικές και προσωπικές τους διαφορές στο βωμό της ελευθερίας για την πατρίδα.¹⁶¹ Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των χωριών Κοκκινόγεια, Μικρόπολη, Προσοτσάνη, Σιταγροί, και Φωτολίβος, οι κάτοικοι των οποίων πήραν τα όπλα και ενώθηκαν με τα τους αντάρτες καθώς και εκείνη του χωριού Πλατανιάς, όπου δεν χρειάστηκε καν να εισέλθουν οι αντάρτες γιατί οι νέοι του χωριού εξεγέρθηκαν αυτοβούλως. Αλλά και στα χωριά των περιοχών Σερρών και Καβάλας, οι κάτοικοι των οποίων δεν ήταν μυημένοι στον σκοπό, ενωμένοι βγήκαν στους κεντρικούς δρόμους και τις πλατείες, πανηγυρίζοντας για την είδηση της εξέγερσης και την αποχώρηση των βουλγαρικών αρχών.¹⁶² Βέβαια, όσον αφορά τη συνεργασία των Ποντίων οπλαρχηγών και των κομμουνιστών του Τσαλ-Νταγ, αυτή αποδείχθηκε βραχύβια και δεν ολοκλήρωσε τον σκοπό της, μιας και οι πρώτοι λίγο πριν από την εκδήλωση της επίθεσης κατέφυγαν στα βουνά της Δράμας αποφεύγοντας να καταλάβουν στρατηγικούς στόχους εντός της πόλης, όπως όριζε το σχέδιο.¹⁶³

4.2. Τα αντίποινα και οι συνέπειες τους

¹⁶⁰ Χατζηαναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», σ. 101.

¹⁶¹ Στην διαπίστωση αυτή καταλήγουν εκτός από τα ίδια κομμουνιστικά στελέχη που ασχολήθηκαν ερευνητικά με το φαινόμενο των Γεγονότων της Δράμας, όπως ο Χατζής, (βλ. Χατζής, τ. Α', ό.π., σ. 180-181.) και άνθρωποι που δεν ανήκουν στον χώρο της Αριστεράς, όπως ο Παπαθανασίου. (Παρμενίων Παπαθανασίου, *Για τον ελληνικό βορρά*, Παπαζήση, Αθήνα, 1997, σ. 661.)

¹⁶² Χατζηαναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», σ. 105-131, Κουζινόπουλος, *Δράμα 1941...*, ό.π., σ. 130-151.

¹⁶³ Στο ίδιο, σ. 101-102.

Όπως γίνεται αντιληπτό από τα παραπάνω, η εξέγερση απέτυχε. Μπορεί η βουλγαρική εξουσία να είχε πρακτικά καταργηθεί σε ολόκληρη την περιοχή της Δράμας και των χωριών του Παγγαίου, αφού οι εκπρόσωποί της είτε είχαν φονευτεί από τους εξεγερμένους είτε είχαν καταφύγει σε πιο ασφαλή μέρη, ήδη, όμως, από το πρωί της 29^{ης} Σεπτεμβρίου οι βουλγαρικές αρχές ανασυντάχθηκαν, και σε συνεργασία με ομάδες ένοπλων σλαβόφωνων, των λεγόμενων «κομιτατζήδων», απώθησαν τους αντάρτες στα γειτονικά βουνά και ευθύς προχώρησαν σε μαζικές συλλήψεις πολιτών. Σύμφωνα με τις βουλγαρικές πηγές που επικαλείται στην διατριβή του ο Τάσος Χατζηναστασίου, ο αριθμός των συλληφθέντων ξεπερνούσε τους 1.000 ήδη από την πρώτη ημέρα. Ωστόσο, οι Βούλγαροι δεν περιορίστηκαν μόνο σε μέτρα πρόληψης αλλά, απεναντίας, εξαπέλυσαν ένα φοβερό πογκρόμ αντίποινων έναντι του ελληνικού στοιχείου τόσο στις περιοχές που εκδηλώθηκε το κίνημα όσο στην υπόλοιπη Αν. Μακεδονία και Δ. Θράκη, προχωρώντας σε βασανισμούς, βιασμούς, εν ψυχρώ δολοφονίες, μαζικές εκτελέσεις, εμπρησμούς σπιτιών, ακόμη και εναέριους βομβαρδισμούς συνοικισμών.¹⁶⁴

Στην περιοχή που εκδηλώθηκε το κίνημα, τον μεγαλύτερο φόρο αίματος τον πλήρωσε η πόλη της Δράμας, όπου το πρωί της 29^{ης} Σεπτεμβρίου είχε παρευρεθεί πλήθος εμπόρων και καταναλωτών από τις γύρω περιοχές στο πλαίσιο του καθιερωμένου παζαριού, καθώς και το Δοξάτο, το οποίο «παραδοσιακά» λειτουργούσε ως τόπος εκτόνωσης του βουλγαρικού μένους.¹⁶⁵ Στην περιοχή των Σερρών, οι μεγαλύτερες ωμότητες διαπράχθηκαν στα χωριά Κορμίστα και Αγγίστα, ενώ στην περιοχή τους Καβάλας το Παλαιοχώρι ήταν αυτό που θρήνησε τους περισσότερους νεκρούς.¹⁶⁶ Τέλος, τα βουλγαρικά αντίποινα επεκτάθηκαν και στην περιοχή της Δ. Θράκης με τη μορφή μαζικών συλλήψεων και άλλων μεθόδων τρομοκράτησης.¹⁶⁷

Η επιχείρηση εξουδετέρωσης του άμαχου πληθυσμού συνέχισε να λαμβάνει χώρα και στο πλαίσιο της καταδίωξης των ένοπλων ομάδων από τον βουλγαρικό

¹⁶⁴ Στο ίδιο, 138-139, 148-159.

¹⁶⁵ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Βιώματα του Μακεδονικού Ζητήματος, Δοξάτο Δράμας 1912-1946*, Πατάκη, Αθήνα, 2014.

¹⁶⁶ Χατζηναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 141-158, Κουζινόπουλος, *Δράμα 141*, ό.π., σ., 156-182. Κωσταντάρας, ό.π., σ. 48-53.

¹⁶⁷ Χρυσόχοου, ό.π., σ. 128-130.

στρατό. Μετά την επίθεση της 28^{ης} και 29^{ης} Σεπτεμβρίου 1941 τα ένοπλα τμήματα των ανταρτών κατέφυγαν στην περιοχή του Τσαλ-Νταγ και του Παγγαίου. Αυτό, ωστόσο, που δεν αναφέρθηκε είναι ότι τα τμήματα των ανταρτών, που ολοκλήρωσαν το σχέδιο επίθεσης στα χωριά της Δράμας πριν από την αποχώρησή τους κατάφεραν να στρατολογήσουν πολλούς νέους, άλλοτε μέσω προκηρύξεων και άλλοτε μέσω του προφορικού λόγου. Έτσι, ανάμεσα στα πυκνά πυρά των βουλγαρικών καταδιωκτικών αποσπασμάτων και τους βομβαρδισμούς της βουλγαρικής αεροπορίας, που εξαπολύθηκαν στη 1 Οκτωβρίου εναντίον των ανταρτών που κατέφυγαν στη Μονή της Παναγίας Εικοσιφοίνισσας στο Παγγαίο,¹⁶⁸ βρέθηκαν και χιλιάδες άμαχοι. Οι περισσότεροι κατέφυγαν στα γειτονικά χωριά μετά το πέρας των πρώτων επιθέσεων.¹⁶⁹

Ο ακριβής αριθμός των θυμάτων της βουλγαρικής θηριωδίας παραμένει μέχρι και σήμερα άγνωστος. Η πιο σύγχρονη και εμπειριστατωμένη έρευνα – αυτή των Πασχαλίδη και Χατζηαναστασίου – προσδιορίζει τον αριθμό των νεκρών στους 2.140, ενώ οι περισσότερες εκτιμήσεις που έγιναν μεταπολεμικά έδιναν ένα εύρος τιμών που κυμαινόταν μεταξύ 2.000 και 15.000. Έτσι, παραδείγματος χάριν, ο Γ. Καφατζής τους υπολόγισε σε 2.000, ο Κωσταντάρας σε 4.000,¹⁷⁰ ο Φλάισερ σε 7.000 με 8.000,¹⁷¹ η Επιτροπή Μακεδόνων και Θρακών σε 13.000¹⁷² και η Τοπική Αυτοδιοίκηση της Δράμας σε 15.000.¹⁷³ Τέλος, οφείλουμε να αναφέρουμε ότι στον μακάβριο αυτό υπολογισμό περιλαμβάνονται και τα ηγετικά στελέχη του ΜΓ. Στις 6 Οκτωβρίου 1941, έπειτα από την καταγγελία στις βουλγαρικές αρχές του γιδοβοσκού Τσάκαλου,

¹⁶⁸ ΑΣΚΙ, Φ. 26/5/6, ό.π., Κωσταντάρας, ό.π., σ. 45., Χρυσοχόου, ό.π., σ. 109-111.

¹⁶⁹ Κουζινόπουλος, *Δράμα 1941...*, ό.π., σ. 200.

¹⁷⁰ Κωσταντάρας, ό.π., σ. 47.

¹⁷¹ Φλάισερ, ό.π., σ. 97.

¹⁷² Αλέξανδρος Σβώλος, *Για τη Μακεδονία και τη Θράκη*, Παπαζήση, Αθήνα, 2009, σ. 34-35.

¹⁷³ Ε.Λ.Ι.Α, Υπ., 1.1., ό.π., «Εκθεσις των κυριότερων γεγονότων των λαβόντων εις τον Νομόν Δράμας κατά τη διάρκεια της Βουλγαρικής Κατοχής ως και της δημιουργηθείσης συνέπεια τούτων καταστάσεως».

πιάστηκαν και εκτελέστηκαν έξω από το χωριό Παλαιοκόμη οι Π. Δράκος, Α. Τζανής, Μ. Πασχαλίδης, Λ. Μαζαράκης και Α. Μαζαράκης.¹⁷⁴

Οι συνέπειες της πρωτοφανούς αυτής διαστάσεων τραγωδίας, που είχε μόλις εκτυλιχθεί, γίνονταν εύκολα ορατές. Αρχικά, ένας μεγάλος αριθμός Ελλήνων αναζήτησε καταφύγιο στην γερμανοκρατούμενη Ελλάδα, το μέγεθος του οποίου απεικονίζεται εν μέρει από το γεγονός ότι η εκστρατεία αποικισμού των Βουλγάρων ξεκινάει συστηματικά και μεθοδευμένα, όπως είδαμε, το φθινόπωρο του 1941 με την άφιξη στην Αν. Μακεδονία και Δ. Θράκη περισσότερων από 18.000 οικογενειών. Από αυτούς, πάλι, που έμειναν πίσω, πολλοί ήταν εκείνοι που με καταρρακωμένο το ηθικό εναπόθεσαν την ελπίδα τους για επιβίωση στην ανοχή και τον συμβιβασμό με την κατοχική αρχή, εξορκίζοντας, παράλληλα, τον ένοπλο αγώνα για τα δεινά που τους προκάλεσε. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του χωριού Περιστερία (Δερμιτζόγιαννη), οι κάτοικοι του οποίου – Πόντιοι ως επί το πλείστον– λειτούργησαν με φανατισμό ως αντίβαρο στην αντάρτικη δράση όχι μόνο των Κομμουνιστών αλλά και των εθνικιστών. Μάλιστα, όπως μαθαίνουμε από τον Κωνσταντάρα, για τον λόγο αυτό τα τμήματα του Τσαούσ-Αντών θέλησαν κάποια στιγμή να το καταλάβουν, χωρίς όμως επιτυχία.¹⁷⁵

Το πλήγμα που δέχτηκε το ένοπλο αντιστασιακό κίνημα της Αριστεράς ήταν μεγαλύτερο καθώς, εκτός του ότι η τελευταία απώλεσε το λαϊκό της έρεισμα, θεωρούμενη ως υπαίτια των βουλγαρικών σφαγών, ήταν πλέον και «αποκεφαλισμένη». Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Π. Ρούσος: «Υστερα από κείνα τα γεγονότα οι οργανώσεις του ΚΚΕ και άλλες πατριωτικές οργανώσεις άργησαν να σηκώσουν κεφάλι σε κείνες τις περιφέρειες και πάντως το κίνημα μάς δεν μπόρεσε να πάρει το πλάτος που πήρε κατόπι η ΕΑΜική πάλη στην υπόλοιπη Ελλάδα».¹⁷⁶ Κατά τον Χατζηαναστασίου, μάλιστα, το αριστερό κίνημα ανέκτησε τις δυνάμεις του μόλις τον Σεπτέμβριο του 1944.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Κωνσταντάρας, ό.π., σ. 45, Ρούσος, ό.π., σ. 163. Οι Τζανής και Πασχαλίδης επέστρεψαν στην περιοχή της Αν. Μακεδονίας στα μέσα Σεπτεμβρίου 1941 (Χατζηαναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 89-90).

¹⁷⁵ Στο ίδιο, ό.π., σ. 193.

¹⁷⁶ Ρούσος, ό.π., σ. 163.

¹⁷⁷ Χατζηαναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 175.

Βέβαια, η εξέλιξη αυτή δεν ήταν άσχετη με την πολιτική που χάραξε η ΚΕ του ΚΚΕ, όταν πληροφορήθηκε για τα τεκταινόμενα στην Ανατολική Μακεδονία. Η στιγμή αυτή τοποθετείται χρονικά στα μέσα Οκτωβρίου του 1941, όταν ως άμεση αντίδραση αποφασίστηκε να σταλθεί στην βουλγαροκρατούμενη περιοχή η Χρύσα Χατζηβασιλείου, προκειμένου να εξετάσει επί τόπου την κατάσταση και να λάβει τα κατάλληλα μέτρα. Πράγματι, η τελευταία έφτασε στην Θεσσαλονίκη στα τέλη Οκτωβρίου με αρχές Νοεμβρίου 1941 και έθεσε το ΜΓ υπό τον έλεγχό της. Ευθύς, κάλεσε όλους τους κομμουνιστές της Αν. Μακεδονίας και της Δ. Θράκης να εκκενώσουν την περιοχή, προκειμένου να γλιτώσουν από τους Βουλγάρους, καταδίκασε την εξέγερση της Δράμας και κάθε μορφή ένοπλης αντίστασης, χαρακτηρίζοντάς την πρόιμη, και καθόρισε ως μοναδική τακτική την οργάνωση της πάλης για τα καθημερινά προβλήματα των πολιτών. Κατά συνέπεια, αυτοδιαλύθηκαν και οι ένοπλες ομάδες του «Οδυσσέα Ανδρούτσου» και του Αθανασίου Διάκου». ¹⁷⁸

Παρά ταύτα, τα πράγματα δεν ήρθαν όπως ακριβώς περιμέναν οι Βούλγαροι, διότι στο αμέσως επόμενο χρονικό διάστημα όχι μόνο θα συνεχίσουν να υπάρχουν οι περισσότερες από τις αντάρτικες ομάδες που προαναφέραμε, αλλά θα προστεθούν και νέες, οι οποίες, ανεξάρτητα από την ποιότητα δράσης που θα υιοθετήσουν, θα καταφέρουν να απασχολήσουν έντονα τις βουλγαρικές αρχές καθ' όλη τη διάρκεια των κατοχικών χρόνων. Μάλιστα, όπως θα παρατηρήσουμε στη συνέχεια, οι ομάδες αυτές θα αποτελέσουν την βασική συνιστώσα των ένοπλων αντιστασιακών υποκειμένων που από το 1944 και έπειτα θα αναπτύξουν ενεργό δράση εναντίον του κατακτητή. Για να μπορέσουμε όμως να κατανοήσουμε αυτό το φαινόμενο, δεν πρέπει να αντιμετωπίσουμε τα γεγονότα της Δράμας ως κάτι το ανεξάρτητο. Αντιθέτως, οφείλουμε να τα εντάξουμε στο πλαίσιο των σχέσεων κατακτητή και κατακτημένου, όπως αυτό άρχισε να διαμορφώνεται από την άνοιξη του 1941. Μόνο με αυτόν τον τρόπο θα μπορέσουμε να αντιληφθούμε ότι η επιθυμία του μακεδονικού και θρακικού λαού να γλιτώσει από τα μαρτύρια των Βουλγάρων και η προσπάθεια που κατέβαλλε για τον σκοπό αυτό είχε ισχυρές ρίζες στο παρελθόν, τις οποίες, όπως αποδείχθηκε, δεν κατάφερε να αποκόψει ούτε ο σκληρός τρόπος αντιμετώπισης της επαναστατικής ενέργειας.

¹⁷⁸ Χατζής, *Η νικηφόρα...*, τ. Α', ό.π., σ. 179-180.

Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Καπετάν Μαύρος, η αναβίωση του ένοπλου κινήματος αργά ή γρήγορα θα συνέβαινε, από την στιγμή που «ο κατακτητής ήταν βάρβαρος και αιμοβόρος, η πείνα αβάστακτη και το κεφάλι κάθε Έλληνα κρεμόταν από τα χέρια κάθε κομιτατζή».¹⁷⁹ Το γεγονός, όμως, ότι συνέβη ακριβώς μετά την άγρια καταστολή του Φθινοπώρου του 1941, υποδηλώνει ότι τα γεγονότα της Δράμας, έτσι όπως αυτά εξελίχθηκαν, επίσπευσαν την ανάληψη της ένοπλης δράσης, καθώς εκτός του ότι γέμισαν τα βουνά καταδιωκόμενους και πληγέντες Έλληνες πολίτες, τότε είναι που πείστηκαν και οι πιο μετριοπαθείς από αυτούς ότι η προστασία των αγαπημένων τους προσώπων απαιτεί αιματηρούς αγώνες. «Άνθρωποι πολλοί στα βουνά της Ανατολικής Μακεδονίας και όλοι θέλουν να περάσουν στην Γερμανική περιοχή. Οι άνδρες (νέοι) έχουν όπλα με ελληνικά Μάλινχερ και λίγα φυσίγγια ο καθένας. Έχουν όμως μεγάλο ενθουσιασμό και θέλουν να συγκροτήσουν αντάρτικα», αναφέρει ο απεσταλμένος της ΥΒΕ στην Αν. Μακεδονία το φθινόπωρο του 1941, Ισαάκ Πεχλιβανίδης.¹⁸⁰

Κατά τον Χατζηναστασίου η συγκέντρωση του ελληνικού πληθυσμού στα βουνά και η μετέπειτα συγκρότηση αντάρτικων ομάδων είχε χαρακτήρα «ατομικής και κοινωνικής αυτοάμυνας» και λιγότερο χαρακτήρα αντιστασιακής δράσης.¹⁸¹ Στο συμπέρασμα αυτό συνηγορεί και το γεγονός ότι αντάρτικες ομάδες δεν σχηματίζονται όλες κάτω από έναν κοινό σκοπό, αυτόν της αντίστασης και καταδίωξης του κατακτητή, αλλά αντιθέτως ο στόχος τους ποικίλει, καθώς συνδέεται άρρηκτα με τον τρόπο που η κάθε μια από αυτές αποφάσισε να αντιμετωπίσει τις συνέπειες της εξοντωτικής πολιτικής των Βουλγάρων. Για κάποιες προτεραιότητα είναι η επιβίωση, ενώ για μερικές άλλες η ζωή συνιστά δευτερευούσης σημασίας αγαθό που θυσιάζεται στην βωμό της ελευθερίας. Τέλος, υπάρχουν και εκείνοι που συναθροίζονται σε ομάδες, με σκοπό, όχι μόνο να επιβιώσουν, αλλά και καρπωθούν τα οφέλη που γεννά η άνομη φύση της αντάρτικης δράσης. Παρακάτω, θα παρουσιάσουμε τις κυριότερες αντάρτικες ομάδες που σχηματίστηκαν μετά τα γεγονότα της Δράμας με γνώμονα τον

¹⁷⁹ Καπετάν-Μαύρος (Νίκος Χατζηνικολάου), *Ταραγμένα χρόνια στο Νέστο*, Νιραγός, Θάσος, 2008, σ. 54-55.

¹⁸⁰ Παπαθανασίου, ό.π., σ. 630.

¹⁸¹ Χατζηναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 177.

αρχικό σκοπό της δημιουργίας τους, μια και με τον έναν ή με τον άλλον τρόπο όλες πολέμησαν ενάντια στον κατακτητή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V : ΤΟ ΕΙΔΗ ΤΗΣ ΑΝΤΑΡΤΙΚΗΣ ΔΡΑΣΗΣ ΣΤΟΝ ΑΠΟΗΧΟ ΤΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ΤΗΣ ΔΡΑΜΑΣ

5.1. Οι ένοπλοι φυγάδες

Κοινό γνώρισμα των ομάδων αυτών είναι ότι δημιουργήθηκαν χάρις τη πρωτοβουλία μερικών ασυμβίβαστων στοιχείων που είχαν βγει στο βουνό, επειδή παραβίασαν τον βουλγαρικό ποινικό κώδικα. Παρόλο που μια διαφορετική δύναμη ώθησε τον καθένα από αυτούς να δράσει εκτός του νομικού πλαισίου, είναι γεγονός ότι μετά τα βουλγαρικά αντίποινα και την μαζική εξόδου του πληθυσμού στο βουνό, οι περισσότεροι έλκουν με την προϋπάρχουσα δράση τους ως αντάρτες αρκετούς από τους καταδιωκόμενους Έλληνες, με αποτέλεσμα να αναλαμβάνουν τον ρόλο του προστάτη και συνεπώς να αναρριχώνται στην κορυφή της ιεραρχίας.

Μια από αυτές είναι και η ανταρτο-ομάδα με επικεφαλής τον Κώστα Τσέτσικα («Μπαλαμούρη»)¹⁸² από το χωριό Ροδολίβος, ο οποίος με βάση τις περισσότερες μαρτυρίες υπήρξε ο πρώτος αντάρτης σε όλη την Ελλάδα. Ο Μπαλαμούρης, έχοντας φυλακιστεί στο κρατητήριο της Κορμίστας, ύστερα από το πρώτο κύμα διώξεων που εφάρμοσε ο κατακτητής, απέδρασε στις 21 Μαΐου 1941 και ανέβηκε στο βουνό του Παγγαίου. Αν και δεν έχει εξακριβωθεί η διάρκεια του μοναχικού του βίου στο βουνό, φαίνεται ότι το μεγαλύτερο διάστημα που μεσολάβησε μέχρι τα γεγονότα της Δράμας, το πέρασε έχοντας συντροφιά μονάχα την εγκυμονούσα γυναίκα του, Φώτω Μπαλαμούρη-Σιλιβρίδη.¹⁸³ Κατά τη διάρκεια του Φθινοπώρου του 1941 ακολούθησαν την ομάδα αυτή και αρκετοί άλλοι, ανάμεσα στους οποίους ήταν οι Α. Τσελεπάκης, Γ. Ρεμπενίκος, Γ. και Ν. Βλάχος από το τη Μουσθένη, οι Φ. Σώφλος, Κ. Δημούδης και Α. Σούπος (ή Σούπας) από τη Νκήσιανη, ο Γ. Μελισσός από το Παλαιοχώρι, οι αδελφοί Ι. και Α. Μποσινός και ο Σ. Σεμερτζίδης από τη Γεωργιανή και οι Χρήστος Γούλας και Κ. Καραγγιάνης. Αργότερα, εντάχθηκαν οι Α. και Σ. Ιντζές, οι Α. και Ν. Πρωτόγερος,

¹⁸² Δηλαδή στρογγυλοπρόσωπος.

¹⁸³ Προσωπική συνάντηση με τον Γιώργο Τσέτσικα, ανιψιό του Κώστα Τσέτσικα («Μπαλαμούρη»), στη Θεσσαλονίκη στις 15 Σεπτεμβρίου 2022.

ο Θ. Τζελέπης. Το κρησφύγετό τους ήταν κοντά στο μοναστήρι της Παναγίας Εικοσιφοίνισσας στη θέση «Πολ Ντερέ».¹⁸⁴

Μια άλλη είναι αυτή με αρχηγό τον Θρακιώτη Βαγγέλη Καρανάσιο που διέμενε στην επαρχία του Νέστου. Ο Καρανάσιος, αφού σκότωσε με μαχαίρι τον αγροφύλακα του χωριού του στις 7 Σεπτεμβρίου 1941, κατέφυγε στο δάσος του Κοτζά-Ορμάν¹⁸⁵, όπου περιπλανιόταν μόνος του μέχρι τον Φεβρουάριο του 1943, όταν και ενώθηκε με άλλους καταδιωκόμενους και δημιούργησε την πρώτη ένοπλη ομάδα στην περιοχή, δύναμης 19 ατόμων. Στη συνέχεια, η ομάδα αυτή ενισχύθηκε και από άλλους καταδιωκόμενους, όπως τον Στρατή Τουτζέρογλου και τους συντοπίτες του, καθώς και από τον Ανδρέα Χρυσάλιδη και μερικούς ακόμη άνδρες, που ήρθαν από την Θεσσαλονίκη τον Απρίλιο του 1943.¹⁸⁶

Επίσης, οι πρώτες αντάρτικες ομάδες που εμφανίζονται στα βουνά της Δράμας, Μποζ-Νταγ και Καρά-Ντερέ¹⁸⁷, συγκροτούνται και αυτές με πρωτοβουλία διωκόμενων από τις βουλγαρικές αρχές ανδρών. Στην πρώτη περίπτωση, ο Παντελής Παπαδάκης, αφού πυροβολεί στο πόδι έναν Βούλγαρο στρατιώτη, που επιχειρεί να τον συλλάβει, βρίσκει καταφύγιο στο Μποζ-Νταγ της Δράμας, όπου τον Οκτώβριο του 1941 θα ιδρύσει σε συνεργασία με τους Οδ. Μακρίδη, Γ. Απανοζίδη, Οδ. Τριανταφυλλίδη, Β. Παπαδόπουλο και Α. Καρυπίδη, επίσης καταδιωκόμενους, την πρώτη ανταρτο-ομάδα στην περιοχή, η οποία σύντομα θα αποτελέσει πόλο έλξης και άλλων φυγάδων.¹⁸⁸ Στη δεύτερη περίπτωση, πέντε άνδρες από το χωριό Ποταμοί, οι Α. Αβραμίδης, Γ. Αμανατίδης, Κ. Λαζαρίδης, Γ. Ελευθεριάδης, Π. Εξαδάχτυλος, αρνούμενοι να καταταχθούν στα εργατικά τάγματα εργασίας, ύστερα από σχετική

¹⁸⁴ Γιώργος Σιλιβρίδης, «Τα πρώτα αντάρτικα στην Ανατολική Μακεδονία», *Εθνική Αντίσταση*, Συλλογή 12^η, Οκτώβριος 1974, 111-113, Κωσταντάρας, ό.π., σ. 106-107.

¹⁸⁵ Πρόκειται για δάσος έκτασης 75.000 περίπου στρεμμάτων ως τη δεκαετία του 1960 όταν και ένα μεγάλο μέρος του εκχερσώθηκε και η περιοχή αποξηράνθηκε για να γίνει καλλιεργήσιμη έκταση. Συνδεόταν με τους πρόποδες του Τσαλ-Νταγ και κάλυπτε την ευρύτερη περιοχή στις δύο όχθες των εκβολών του Νέστου.

¹⁸⁶ ΓΑΚ, ANK, ABE 43, AEE 24, «Εκθεσης δράσης Ευάγγελου Καρανάσιου Καπετάν-Βαγγέλη) 1941-1944»

¹⁸⁷ Βρίσκεται βορειοανατολικά της Δράμας.

¹⁸⁸ Αντωνιάδης, τ. Β', ό.π., σ. 6, Δημήτριος Καραϊσαρλής, *1941-1944, σκληροί αγώνες και μεγάλες θυσίες*, Ορίζων, Αθήνα, 1996, σ.161. Ο τελευταίος υποστηρίζει ότι η ομάδα του Παπαδάκη συγκροτήθηκε τον Οκτώβριο του 1941.

πρόσκληση που έλαβαν στις 12 Μαΐου 1942, αποφασίζουν να στήσουν το κρησφύγετό τους στη θέση «Θησαυρός» στην περιοχή της Σκαλωτής. Αφού χρήζουν τον Αβραμίδη αρχηγό της ομάδας, κατευθύνονται προς το εσωτερικό της Βουλγαρίας και από τον Οκτώβριο του 1942 καταφεύγουν στη Δ. Μακεδονία, στην περιοχή των Γιαννιτσών.¹⁸⁹

Η βίαιη στρατολόγηση των νέων στα βουλγαρικά τάγματα εργασίας αποτέλεσε τη γενεσιουργό αιτία και μιας άλλης ομάδας που σχηματίστηκε στο όρος του Τσαλ-Νταγ στα μέσα του 1942 (Μάιος-Ιούνιος). Η ομάδα αυτή αποτελούνταν από τους Στ. Ελένα, Δ. Νικολαΐδη, Γ. Μπαμπατζάνη, Μ. Βάλλα, Ι. Κουτσουιά, Ε. Τομπαζή, Δ. Δεγδεβερένη, Γ. Βασιλειάδη, Νίκο Χατζηνικολάου («Καπετάν Μαύρος») και μερικούς άλλους. Φαίνεται ότι μόνο ο τελευταίος δεν ήταν φυγάς, ο οποίος πιθανόν να εκμεταλλεύτηκε το κύμα φυγής των παραπάνω για τους δικούς του σκοπούς.¹⁹⁰

Τέλος, μια δημοφιλής περίπτωση ενόπλου φυγά είναι και αυτή του Αντώνη Φωστηρίδη («Αντών-Τσαούς»)¹⁹¹ από τις Κρηνίδες Καβάλας. Αν και οι πηγές που πρόσκεινται στις ΕΑΟ μυθοποιούν την δράση του ανδρός αυτού, που ηγήθηκε από το 1944 και έπειτα στις τάξεις των εθνικιστών, αναφέροντας ότι η αντιστασιακή του δράση ξεκίνησε ευθύς μετά την εισβολή του κατακτητή στη χώρα μας, φαίνεται ότι η αιτία που τον ανάγκασε να ζήσει τον βίο του αντάρτη ήταν ότι διωκόταν ποινικά από τις βουλγαρικές αρχές για την δολοφονία της γυναίκας του.¹⁹² Όπως αναφέρει και ο Γ. Πέγιος, σε μια προσπάθεια που έκανε μαζί με τον φίλο του Βασίλη Μπαχάρη να δώσουν λύση στην πείνα τους, γυρίζοντας παράνομα από χωριό σε χωριό για ένα κομμάτι ψωμί – η οποία πιθανόν να τοποθετείται χρονικά στα τέλη του 1942 – πέρασαν

¹⁸⁹ Καραϊσαρλής, ό.π., σ. 164-165, Αντωνιάδης, ό.π., σ. 333-335.

¹⁹⁰ Καπετάν-Μαύρος, ό.π., σ. 37.

¹⁹¹ Στην ποντιακή διάλεκτο «Τσαούσης» θα πει λοχίας γι' αυτό και το προσωνύμιο αυτό με το οποίο ήταν κυρίως γνωστός παραπέμπει στη δράση του ως λοχίας του Ελληνικού Στρατού.

¹⁹² Στο ίδιο, σ. 51. Την πληροφορία αυτή επιβεβαιώνει σε έκθεση του και ο αντισυνταγματάρχης Θωμάς Σφέτσιος, ο οποίος από τα τέλη του 1944 βρισκόταν στα λημέρια του Φωστηρίδη. Βλ. Αταξινόμητο υλικό της Διεύθυνσης Εφέδρων Πολεμιστών Αγωνιστών Θυμάτων και Αναπήρων Πολέμου (ΔΕΠΑΘΑ) που προήλθε από την έρευνα του Στράτου Δορδανά, «Υπόθεσις Προσφυγής Φωστηρίδη αιτούντος Γεν. Αρχηγού, παράρτημα Δ'». Είναι αξιοσημείωτο ότι στην «εισηγητική έκθεση» που κάνει ο αξιωματικός του Γραφείου «Εθνικής Αντιστάσεως» της ανωτέρω Διεύθυνσης το 1971, αντισυνταγματάρχης πεζικού Φώτιος Αθανασάκης, τονίζει ότι η έναρξη δράσης της ομάδας του Φωστηρίδη και συνεπώς του ίδιου από τον Οκτώβριο του 1941 «δεν τεκμεριώνεται παρ' ουδενός επισήμου στοιχείου». (ΔΕΠΑΘΑ, «Εισηγητική έκθεση δια την επιτροπή κρίσεως άρθρου 13 ΝΔ 179/69», 29/01/1971, σ. 15.)

και από το χωριό Ραχτσά (Κρηνίδες), όπου τις ημέρες εκείνες, επειδή είχε διαπραχθεί η ανωτέρω δολοφονία, οι βουλγαρικές αρχές συνέλαβαν αρκετούς άνδρες του χωριού για να τους ανακρίνουν.¹⁹³ Ο Α. Φωστηρίδης μετά την πράξη αυτή κατέφυγε μαζί με μερικούς άλλους καταδιωκόμενους συντοπίτες τους στην πεδιάδα των Φιλίππων, όπου έζησαν για ένα μικρό χρονικό διάστημα μέχρι να έρθουν σε επαφή με τους Πόντιους οπλαρχηγούς του Τσαλ-Νταγ και να ενταχθούν στα τμήματά τους. Με την ένταξη του δεν ανέλαβε την αρχηγία της ομάδας, παρόλο που εξ αρχής αναγνωρίστηκε ως ηγετική φυσιογνωμία. Από το 1944, όμως και έπειτα, θα ανακηρυχθεί ο Γενικός Αρχηγός όλων των αντιΕΑΜικών ομάδων στην βουλγαροκρατούμενη περιοχή.¹⁹⁴

Φυσικά, ο κατάλογος των αντάρτικων ομάδων που σχηματίστηκαν από τους παραβάτες του βουλγαρικού νόμου δεν εξαντλείται στο σημείο αυτό. Εδώ, απλά εξαντλούνται οι πληροφορίες που διαθέτουμε για την ύπαρξη και τη δράση τους. Είναι βέβαιο ότι ο σκληρός τρόπος διακυβέρνησης αυτής της κατεχόμενης λωρίδας γης ανάγκασε σημαντικό αριθμό Ελλήνων να παραβούν τους κανόνες και ως εκ τούτου να αναζητήσουν καταφύγιο στα ψηλά βουνά και τα πυκνά δάση της περιοχής τους. Στην ύπαρξη τέτοιων σχηματισμών κάνει μια σύντομη μνεία ο «Καπετάν Μαύρος» στα απομνημονεύματά του: «Επίσης είχα επαφή με δυο ή τρεις αντάρτικες ομάδες αποτελούμενες από δυο μέχρι τρία άτομα. Δεν είναι εξακριβωμένο, ποιο θεό λάτρευαν αυτές οι ομάδες. Το μόνο που ήξερα ήταν ότι ήταν κυνηγημένοι Έλληνες που βγήκαν στο βουνό για να σώσουν το κεφάλι τους».¹⁹⁵

5.2. Οι ένοπλοι αγωνιστές

Όπως προαναφέρθηκε το κοινό γνώρισμα των παραπάνω ανταρτο-ομάδων ήταν ότι συγκροτήθηκαν με πρωτοβουλία εκείνων που οδηγήθηκαν στο βουνό, όταν με τον έναν ή τον άλλο τρόπο παραβίασαν τον βουλγαρικό ποινικό κώδικα. Οφείλουμε να σημειώσουμε ότι η κατηγοριοποίηση αυτή σε καμιά περίπτωση δεν αποσκοπεί στο να υπονομεύσει την αντιστασιακή τους δραστηριότητα, καθώς, όπως θα δούμε στη

¹⁹³ Πέγιος, ό.π., σ. 96-97.

¹⁹⁴ Χατζηναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 185-187.

¹⁹⁵ Καπετάν Μαύρος, ό.π., σ.

συνέχεια, έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην απελευθέρωση της Αν. Μακεδονίας και της Δ. Θράκης από τους Βούλγαρους. Ωστόσο, κατά την γνώμη του συγγραφέα της παρούσης μελέτης, οι ομάδες αυτές μπορούν να διαφοροποιηθούν από εκείνες που υπήρξαν προϊόν καθαρά της επαναστατικής έξαρσης.

Ωστόσο, ούτε η κατηγορία αυτή είναι ομοιογενής. Απεναντίας, συντίθεται από αυτούς που όντας στο περιθώριο της ελληνικής κοινωνίας κατά την προπολεμική περίοδο παρακινήθηκαν επιδιωκόμενοι όχι μόνο να εξουδετερώσουν τον ξένο εισβολέα, αλλά και να αλλάξουν ριζικά το πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό γίγνεσθαι της χώρας μετά το πέρας του πολέμου, δηλαδή τους αριστερίζοντες ή τους κομμουνιστές, και από εκείνους που όντας ιδεολογικά πιο μετριοπαθείς και συνεπώς πιο άρτια ενσωματωμένοι στην προπολεμική δομή της ελληνικής κοινωνίας διέβλεπαν τον κίνδυνο μόνο στο πρόσωπο του ξένου εισβολέα, δηλαδή στους πρόσφυγες από τον δυτικό Πόντο. Βέβαια, κοινό γνώρισμα και των δυο υποομάδων ήταν η αγωνιστική εμπειρία που απέκτησαν. Οι μεν δρώντας στο περιθώριο του ελληνικού νόμου από το 1929 και έπειτα και οι δε του τουρκικού κατά τη χρονική περίοδο 1916-1922.

Εκκινώντας από την πρώτη υποκατηγορία, αυτή των αριστερών σχηματισμών, διαπιστώνουμε ότι η ύπαρξή τους στα βουνά της Αν. Μακεδονίας και της Δ. Θράκης, μετά το φθινόπωρο του 1941, οφείλεται στην δραστηριότητα που είχε ανέπτυξε το ΜΓ και μερικές προσκείμενές στην Αριστερά προσωπικότητες κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού. Παρατηρήσαμε ότι, μετά την εκδήλωση της επαναστατικής ενέργειας του Σεπτεμβρίου, τα υπολείμματα των ανταρτών κατέφυγαν στο Τσαλ-Νταγ. Με βάση τα στοιχεία που αντλούμε από τον Σ. Κανετίδη, πληροφορούμαστε ότι η καθυστέρηση εκδήλωσης της βουλγαρικής επίθεσης προς τα κρησφύγετα του Τσαλ-Νταγ έδωσε την ευκαιρία στο μεγαλύτερο τμήμα των ανταρτών, με επικεφαλής τον Χαμαλίδη, να απεγκλωβιστεί από τον Βουλγαρικό κλοιό και να οδηγηθούν στην θέση Ισμαήλοβο. Κατά τη διάρκεια των επόμενων ημερών δόθηκαν σκληρές μάχες μεταξύ του τμήματος αυτού – δύναμης περίπου 800 ανδρών – και του βουλγαρικού στρατού, αναγκάζοντας τους πρώτους να εγκαταλείψουν ξανά το κρησφύγετό τους. Από αυτό το σημείο οι ομάδα του Τσαλ-Νταγ διασπάται, καθώς μερικοί αποφασίζουν να κρυφτούν στα γύρω χωριά, κάποιοι να τα περάσουν τον Στρυμόνα και κάποιοι άλλοι – γύρω στους 250 – να δημιουργήσουν καινούργιο λημέρι στη θέση Όβατσικ. Οι τελευταίοι, έμειναν εκεί για είκοσι περίπου ημέρες, ενώ εξαιτίας των συνεχών βουλγαρικών επιδρομών και της αδυναμίας εξασφάλισης τροφής, οι περισσότεροι από αυτούς αναγκάστηκαν να

μεταναστεύσουν τελικά στην γερμανοκρατούμενη Ελλάδα, αφήνοντας πίσω τους ένα τμήμα 60 ανδρών που παρέμεινε μέχρι το τέλος του 1942.¹⁹⁶

Δυστυχώς, τα τμήματα των ανταρτών που είχαν καταφύγει στο Παγγαίο δεν είχαν καλύτερη τύχη. Οι επιθέσεις του βουλγαρικού πεζικού, συνοδευμένες, μάλιστα, από την πολεμική αεροπορία ξεκίνησαν ήδη από την 1^η Οκτωβρίου 1941 γύρω από την περιοχή του μοναστηριού, αναγκάζοντας τους αντάρτες να διασκορπιστούν και να ανασυνταχθούν γύρω από τα χωριά Μικρό Σούλι και Νέα Φυλή, Τελικά, οι βουλγαρικές δυνάμεις κατόρθωσαν να διασπάσουν τον κλοιό των ανταρτών και στις περιοχές αυτές, ωθώντας τους προς την πλευρά του Στρυμόνα, τον οποίο και επιχείρησαν να διασχίσουν προκειμένου να βρουν απάγκιο. Ωστόσο, και η κίνηση αυτή δεν είχε επιτυχία, καθώς οι περισσότεροι χτυπήθηκαν από τους σκοπούς των βουλγαρικών φυλακίων και βρήκαν τραγικό τέλος. Όπως αναφέρει ο Κωσταντάρας, μετά την απόπειρα αυτή, ο Στρυμόνας γέμισε πτώματα από πνιγμένους και σκοτωμένους.¹⁹⁷

Μια άλλη ομάδα αριστερού προσανατολισμού που εξακολουθεί να υφίσταται είναι αυτή που δημιουργήθηκε στην Θάσο με επικεφαλής τον Βυζιώτη, ενώ ενεργές παραμένουν και η ομάδα των αδελφών Παπακωνσταντίνου, που επέστρεψε οπλισμένη από τα Κερδύλλια στο Παγγαίο μετά τα γεγονότα της Δράμας, καθώς και αυτή της Ν. Φυλής.¹⁹⁸ Σε αυτές, λοιπόν, προστίθεται και η πενταμελής ομάδα, με επικεφαλής τον καπνεργάτη από την Καβάλα και παλιό δηλωσία Νίκο Ρόμτσο («Ντάβελη»), που σχηματίστηκε στα μέσα του 1942 και είχε ως κρησφύγετο τα όρη της Λεκάνης, κοντά στα χωριά Πέρνη και Ζαρκαδιά.¹⁹⁹

Όσον αφορά στη δραστηριότητα των ενόπλων Ποντίων, αναφερθήκαμε προηγουμένως στην ομάδα των τουρκόφωνων Μπαφραίων με αρχηγό τον Θόδωρο Τσακιρίδη, η οποία, μη τρέφοντας αμφιβολίες για το πρόσωπο του κατακτητή, έστησε το κρησφύγετό της στο Παγγαίο νωρίτερα από τα βουλγαρικά αντίποινα. Εκεί άρχισαν να κατασκευάζουν πρόχειρα στεγάσματα, αποθήκες με τρόφιμα και πυρομαχικά, καθώς κι έναν πέτρινο φούρνο, για να ψήνουν ψωμί. Μέχρι την 28^η Σεπτεμβρίου 1941

¹⁹⁶ ΑΣΚΙ, Κ. 430, Φ 26/5/6, ό.π.

¹⁹⁷ Κωσταντάρας ό.π., σ. 45. Χατζηαναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 160-162.

¹⁹⁸ ΓΑΚ, ΑΝΚ, ΑΒΕ 445-ΑΕΕ. ΣΥΛΛ. 172, ό.π.

¹⁹⁹ Καπετάν-Μαύρος, σ. 35-37.

το σύνολο των ανταρτών επέστρεφε στο χωριό, αφήνοντας πίσω δύο άτομα για να επιτηρούν το λημέρι. Μετά τα «γεγονότα της Δράμας», ο Θ. Τσακιρίδης αποφάσισε να μείνει μόνιμα με την ομάδα του στο κρησφύγετο, αφού όμως πρώτα – στις 10 Οκτωβρίου 1941 – πήγε στο χωριό Νικόκλεια (δυτικά του Στρυμόνα) για να αφήσει σε σπίτι οικείων του τον μεγαλύτερό του γιο, Λευτέρη Τσακιρίδη.²⁰⁰

Δίπλα από το λημέρι του «Μπαρμπαθόδωρου» είχαν στήσει το δικό τους λημέρι και οι ομάδες της Ηλιοκώμης και της Νικήσιανης με επικεφαλής τους Θεολόγη. Καραμπουγιούκογλου και Ισάακ Παπαδόπουλου, αντίστοιχα. Σύμφωνα με κάποιους μελετητές όπως τον Καραϊσαρλή η δράση των ομάδων της Ν. Μπάφρας, της Ηλιοκώμης και της Νικήσιανης ταυτίζονταν πλήρως. Δηλαδή, επρόκειτο για μια ενιαία ομάδα με πολλά λημέρια που βρίσκεται κάτω από την αρχηγία του Θ. Τσακιρίδη και όχι για τρεις ανεξάρτητες.²⁰¹ Ωστόσο, μέσα από την ανάγνωση των απομνημονευμάτων του Τσακιρίδη, φαίνεται ότι η κάθε ομάδα απολάμβανε την αυτονομία της. Βέβαια, χάρις την αναγνωρισμένη φήμη του Τσακιρίδη, ως έμπειρου οπλαρχηγού του Πόντου, οι υπόλοιποι δύο αρχηγοί φρόντιζαν να λαμβάνουν σοβαρά υπόψη τους τη συμβουλή του, αναθέτοντάς του άτυπα τον ρόλο του προστάτη: «Το λημέρι της Ηλιοκώμης και το λημέρι των Νικησανιωτών ήταν στην επίβλεψη μου και πάντοτε οι άνδρες τους ζητούσαν την συμβουλή μου για οτιδήποτε τους απασχολούσε», διηγείται ο «Μπαρμπαθόδωρος».²⁰² Μάλιστα, μαθαίνουμε ότι οι ομάδες αυτές κρατούσαν στενή επικοινωνία μεταξύ τους, μέσω των αντιπροσώπων τους, που στέλνονταν σχεδόν σε καθημερινή βάση από το ένα λημέρι στο άλλο.²⁰³ Στους αντάρτες που συμμετείχαν στις ομάδες αυτές συγκαταλέγονται οι Α. Τοπούζογλου, Σ. Μαυρίδης, Π. Σαρόγλου, Η. Τανουσίδης, Γ. Τανουσίδης, Κ. Χατζηθεοδωρίδης, Σ. Χατζηθεοδωρίδης, Α. Κολέογλου, Δ. Τσομπανάκος, Γ. Κυριαζούδης κ.α.²⁰⁴

Μια άλλη ομάδα που δημιουργήθηκε έπειτα από πρωτοβουλία των Ποντίων οπλαρχηγών ήταν και εκείνη με επικεφαλής τους Θωμά Πεγλιβανίδη («Καπετάν

²⁰⁰ Τσακιρίδης, ό.π., σ. 118-119.

²⁰¹ Καραϊσαρλής, ό.π., σ. 150-151.

²⁰² Τσακιρίδης, ό.π., σ. 122.

²⁰³ Στο ίδιο, σ. 156-157.

²⁰⁴ Καραϊσαρλής, ό.π., σ. 150. Αντωνιάδης, τ. Α΄. ό.π., σ. 106.

Θωμά») και Αναστάσιο Καραβασίλη («Καπετάν Κουζλέκη») που δρούσε στο Τσαλ-Νταγ. Η δημιουργία της έγκειτο στην προστασία των αμάχων, που προέρχονταν από τα χωριά Δοξάτο, Κύργια και Φίλιπποι κ.α. και είχαν εγκατασταθεί στο βουνό, έπειτα από τα γεγονότα της Δράμας. Δεδομένου ότι αμφότεροι ήταν κάτοικοι του χωριού Κρηνίδες Καβάλας, δέχθηκαν με μεγαλύτερη προθυμία στις γραμμές τους και άλλους Πόντιους συγχωριανούς τους, όπως τον Αντών-Τσαούς και τον Αναστάσιο Αναστασιάδη.²⁰⁵

Στον κατάλογο των ποντιακών ανταρτο-ομάδων ανήκει και εκείνη Θεόδωρου Μικρόπουλου. Σύμφωνα με τον Γ. Αντωνιάδη, μετά τα γεγονότα της Δράμας ο Μικρόπουλος μαζί με τον Χασιάρη οδηγήθηκαν στο Μπαϊράμ-Τεπέ²⁰⁶, όπου είχε καταφύγει μεγάλο μέρος του ποντιακού πληθυσμού, κυρίως από τα χωριά Νικηφόρο, Πυξάρι, Ψηλή Ράχη και Καλλίφυτο και συγκρότησαν την πρώτη ανταρτο-ομάδα στη περιοχή, δύναμης μερικών ανδρών.²⁰⁷ Αν και ο βίος της φαίνεται να διακόπτεται, μόλις στα τέλη Οκτωβρίου 1941, όταν ο αρχηγός της κατέφυγε στην Κεντρική Μακεδονία από την οποία και επέστρεψε μόλις τον Φεβρουάριο του 1943,²⁰⁸ ο Αντωνιάδης υποδεικνύει ότι συνέχισε να υφίσταται υπό την αρχηγία του Κώστα Βασιλειάδη.²⁰⁹ Τέλος εξακολουθεί να υπάρχει κι ένα τμήμα της ανταρτο-ομάδας του Παρανεστίου, το οποίο είχε εγκαταστήσει τα κρησφύγετά του κοντά στην ελληνοβουλγαρική μεθόριο.²¹⁰

5.3. Οι ένοπλοι ληστές

²⁰⁵ Παπαθανασίου, ό.π., σ. 648-649, Χατζηαναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 184-185.

²⁰⁶ Πρόκειται για μικρό ορεινό όγκο ανάμεσα στο Τσαλ-Νταγ και το Φαλακρό (Μποζ-Νταγ).

²⁰⁷ Αντωνιάδης, τ. Β', ό.π., σ. 75.

²⁰⁸ Τάσος Χατζηαναστασίου, «Οι εθνικιστές οπλαρχηγοί...», ό.π. σ. 314-315, Παπαθανασίου, ό.π., σ. 648.

²⁰⁹ Αντωνιάδης, τ. Β', ό.π., σ. 76-80.

²¹⁰ Παπαθανασίου, ό.π. σ.646.

Κλείνουμε, λοιπόν, το κεφάλαιο με την κατηγορία των ενόπλων ομάδων που σχηματίστηκαν από εκείνους που ευελπιστούσαν να εξασφαλίσουν, αρχικά, την επιβίωσή τους και, στη συνέχεια, την οικονομική και κοινωνική τους ανέλιξη μέσω της τρομοκρατίας και της ληστείας. Η πιο δημοφιλής από αυτές είναι η αυτή με αρχηγό τον Μικρασιάτη Νικόλαο Κάππα από την Ελευθερούπολη Καβάλας.²¹¹ Σύμφωνα με τις διαθέσιμες πληροφορίες, ο Κάππας αρχικά ανέβηκε στο βουνό μαζί με την γυναίκα του, Κατερίνα, και τα επτά παιδιά τους ακριβώς μετά από τα γεγονότα της Δράμας. Αφού έμειναν εκεί για ένα σύντομο χρονικό διάστημα, στη συνέχεια ο Κάππας μετέφερε με ασφάλεια την οικογένειά του Δυτικά του Στρυμόνα και επέστρεψε στην περιοχή του Συμβόλου, όπου συγκρότησε μια ομάδα 10-15 ομοϊδεατών με αρχηγό τον ίδιο και υπαρχηγό τον Γιώργο Λαμπριανίδη από το χωριό Μεσιά Καβάλας.²¹² Πολύ γρήγορα η ομάδα αυτή σημειώνει στο ενεργητικό της πλήθος ληστειών και μερικών δολοφονιών, καταφέροντας να δημιουργήσει μια κακή φήμη, την οποία και αξιοποιεί για να θεμελιώσει την εξουσία της.²¹³

Εκτός από την ομάδα του Κάππα, εντοπίζονται και άλλες ολιγομελείς ομάδες ενόπλων ληστών, όπως αυτή των Αδελφών Μυλωνάδων, των Αυγουλάδων, των Π. Στραγαλά και Γ. Ντουμάνη, του Αρβανίτη και του Κυρ. Σαμιώτη. Όπως και στην περίπτωση των ενόπλων ομάδων στο Παγγαίο, οι ομάδες αυτές, επειδή μοιράζονται το ίδιο βουνό, το Σύμβολο, και υιοθετούν παρόμοια ποιότητα δράσης, έχουν καταγραφεί από μερικούς μελετητές ως τμήματα της μίας και μοναδικής ομάδας ενόπλων ληστών, αυτής του Κάππα.²¹⁴ Ωστόσο, στην συγκεκριμένη μελέτη θα δεχθούμε ως πιο σωστή την ερμηνεία των ξεχωριστών ομάδων που μας δίνουν ο Γιώργος Σιλιβρίδης, ο οποίος υπήρξε αυτόπτης και αυτόκοος μάρτυρας των γεγονότων της εποχής, και ο Τ.

²¹¹ Σύμφωνα με τον Δ. Μυλωνά, αντάρτη του Κάππα από τον Μάιο του 1944, το χωριό του Κάππα ήταν το Σιδηροχώρι Καβάλας. Βλ. Αρχείο Δημητρίου Μυλωνά που προήλθε από την έρευνα του Στράτου Δορδανά, «Ημερολόγιο Βουνού» .

²¹² Παπαθανασίου, ό.π., σ. 249-250.

²¹³ ΓΑΚ, ΑΝΚ, ΑΒΕ 7, ΑΕΕ 2, «26^ο Σύνταγμα του ΕΛΑΣ, 1944-1960», Μαρτυρία ανώνυμου αντάρτη «Η Δράση του Κάππα». Βλ. επίσης, Ε.Λ.Ι.Α, Συλλογή Προφορικών Μαρτυριών, Συνέντευξη του Ηλία Παρασιάκου στον Τ. Χατζηναστασίου, 31/10/1997, Νικησιανή Καβάλας.

²¹⁴ Κωσταντάρας, ό.π., σ. 108-109. Καραϊσαρλής, ό.π., σ. 150-151.

Χατζηαναστασίου που διενήργησε στο πλαίσιο της διδακτορικής του διατριβής εκτεταμένη επιτόπια έρευνα.²¹⁵

Η εκδοχή των ανωτέρω ενισχύεται και από το εξής συμβάν: την άνοιξη του 1943, η ομάδα των Μυλωνάδων λήστεψε από έναν Βούλγαρο καπνέμπορο ένα μεγάλο χρηματικό ποσό. Μόλις η ομάδα του Κάππα πληροφορήθηκε το γεγονός αυτό, πρότεινε στους αδελφούς Μυλωνάδες να οργανώσουν μια κοινή ληστεία σε βάρος ενός εύπορου Σαρακατσάνου και να μοιραστούν ισόποσα τα κέρδη. Ο πραγματικός σκοπός των Καππαίων ήταν να παγιδεύσουν τους Μυλωνάδες και να τους εξοντώσουν, ώστε να πάρουν αυτοί τα χρήματα του καπνέμπορου. γι' αυτό και, όταν οι τελευταίοι αφήσαν τα όπλα τους και κάθισαν να φάνε – μάλλον μετά την επιτυχημένη έκβαση της δεύτερης ληστείας – τους επιτέθηκαν, σκοτώνοντας τους τρεις αδελφούς Μυλωνάδες και τον γαμπρό τους.²¹⁶

²¹⁵ Σιλιβρίδης ό.π., Χατζηαναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 183.

²¹⁶ ΓΑΚ, ΑΝΚ, ΑΒΕ 445-ΑΕΕ. ΣΥΛΛ. 172, ό.π. Κωσταντάρας, ό.π., σ. 109.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI: ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΖΥΜΩΣΕΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΩΝ (ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1941-ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1943)

6.1 Από την ένωση των ανταρτο-ομάδων στην πρώτη φάση του διαχωρισμού

Μέσα από τα παραπάνω αντιλαμβανόμαστε ότι η αντιστασιακή δράση υπήρξε θέμα ενδιαφέροντος κατά κύριο λόγο των ενόπλων αγωνιστών. Ωστόσο, η δράση των ομάδων αυτών σε ελάχιστες περιπτώσεις περιελάμβανε την αναζήτηση του βουλγαρικού στρατού, για να συγκρουστούν μαζί του. Αντιθέτως, οι όποιες μάχες έλαβαν χώρα κατή τη διάρκεια αυτής της περιόδου οφείλονταν είτε στην τυχαία συνάντηση των ανταρτών με τα βουλγαρικά καταδιωχτικά αποσπάσματα είτε στο πλαίσιο της επιχείρησης που αναλάμβαναν συχνά οι αντάρτες να συνοδεύσουν μέχρι τις ανατολικές όχθες του Στρυμόνα τους ενδιαφερόμενους προς μετάβαση στην γερμανοκρατούμενη Μακεδονία. Όπως σημειώνει και Θ. Τσακιρίδης: «Μέχρι τα τέλη του 1943 η αντίστασή μας ήταν να προστατεύσουμε τους καταδιωκόμενους. Είτε τους φυγαδεύαμε πέρα από τον Στρυμόνα είτε τους κρατούσαμε κοντά μας, όσο χρόνο ήθελαν». Και συνεχίζει, δίνοντας μια ακόμη πτυχή του αντιστασιακού τους αγώνα: «Επίσης αντιδρούσαμε με τον τρόπο μας σε πράξεις βίας συγκεκριμένων εκπροσώπων των Βουλγαρικών αρχών, είτε ήταν Βούλγαροι είτε Έλληνες για να μην συνεχίζουν να φέρονται απάνθρωπα στους κατοίκους της περιοχής μας».²¹⁷

Ανάλογα περιορισμένη ήταν και η δράση των καταδιωκτικών βουλγαρικών αποσπασμάτων. Καθ' όλη τη διάρκεια της χρονικής περιόδου που μεσολάβησε από το τέλος των γεγονότων της Δράμας μέχρι το καλοκαίρι του 1943, οι βουλγαρικές αρχές δεν οργάνωσαν σοβαρές εκκαθαριστικές επιχειρήσεις εναντίον των ανταρτών και η δράση τους περιορίστηκε κυρίως στο στήσιμο ενεδρών στα σημεία που εξασφάλιζαν τροφή και νερό οι αντάρτες ή στα υδάτινα περάσματα του ποταμού Στρυμόνα.²¹⁸ Βέβαια, δεν έπαψαν ποτέ τις διώξεις εναντίον των λεγόμενων «αντιδραστικών

²¹⁷ Τσακιρίδης, ό.π., σ. 128

²¹⁸ Παπαθανασίου, ό.π., σ. 662-663. Σε μια από αυτές τις ενέδρες, τον Μάιο του 1942, θα χάσει τη ζωή του ο Αλέκος Χαμαλίδης μαζί με άλλους τρεις συντρόφους του. (βλ. ενδεικτικά, Κωσταντάρας, ό.π., σ. 45.)

στοιχείων» και των «συνεργών» τους, ούτε χαλάρωσαν τα περιοριστικά μέτρα στις κατοικημένες περιοχές ή μείωσαν την χρήση αυθαίρετης βίας εναντίον των αμάχων. Έτσι, το καλοκαίρι τον 1943 συλλαμβάνονται τα μέλη του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου (ΕΑΜ) Παλαιοκόμης: Γιώργος Μάντζαρης, Σάββας Ιωσηφίδης, Γιώργος Σαμόλης και Νίκος Χατζηγεωργιάδης και λίγους μήνες αργότερα εκτελούνται στις φυλακές των Σερρών δια απαγχονισμού, συλλαμβάνονται και ξυλοκοπούνται μέχρι θανάτου οι κάτοικοι του Ροδολίβου, Κωνσταντίνος Πρόκλος και Αλέξιος Σταμπούρλος, ενώ την ίδια τραγική κατάληξη είχαν και μερικοί άλλοι συντοπίτες τους ή κοντοχωριανοί.²¹⁹ Σε πολλές περιπτώσεις ο βουλγαρικός στρατός, για να εντοπίσει όχι μόνο τους «ταραξίες» αλλά και τους «φιλοανταρτικούς», κύκλωνε ολόκληρα χωριά και πραγματοποιούσε αθρόες συλλήψεις και βίαιες ανακρίσεις.²²⁰

Καθ' όλη τη διάρκεια του 1942-1943, λοιπόν, οι ένοπλοι αντάρτες απέκτησαν μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεως και με μία ενστικτώδη αντίδραση αποφάσισαν να μετακινούνται από το ένα βουνό στο άλλο, ώστε να ενημερώνονται για τις κατά τόπους εξελίξεις. Η ανταλλαγή πληροφοριών, λοιπόν, που συντελέστηκε σε αυτό το χρονικό διάστημα ήταν αρκετή για να αναδείξει τα κοινά σημεία επαφής μεταξύ όλων των αντάρτικων σχηματισμών. Ήδη από τον πρώτο καιρό που ο «Καπετάν Μαύρος» και οι άλλοι φυγάδες ανεβαίνουν στο βουνό (άνοιξη του 1942) αποφασίζουν να συνδεθούν με τους αντάρτες του «Νταβέλη».²²¹ Η επιλογή τους αυτή, εκτός του ότι είχε ιδεολογική βάση, μιας και ο «Καπετάν Μαύρος» ήταν οργανωμένο μέλος του ΚΚΕ Καβάλας, μπορεί στηρίχθηκε και στο γεγονός ότι ένα από τα μέλη της ομάδας του «Νταβέλη», ο Χατζής, είχε τοποθετηθεί από το Κόμμα ως υπεύθυνος για όσους στέλνονταν στα βουλγαρικά στρατόπεδα καταναγκαστικής εργασίας, τα λεγόμενα «ντουρντουβάκια».²²² Η συνεργασία αυτή θα αποτελέσει τη βάση ενός άλλου προΕΛΑΣίτικου τμήματος στο Τσαλ-Νταγ, το οποίο ονομάστηκε «Ρήγας Φεραίος».

²¹⁹ Τάσος Χατζηαναστασίου, *Το ημερολόγιο και η δράση του 26^{ου} Συντάγματος ΕΛΑΣ Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης*, σ. 11-12. Διαθέσιμο στο www.academia.edu.

²²⁰ Αμπεριάδης, ό.π., σ. 171-174.

²²¹ Καπετάν-Μαύρος, ό.π., σ. 37-39.

²²² Την πληροφορία αυτή για τον Χατζή την αντλούμε από την μαρτυρία της Έλλης Ερυθριάδου (ΕΛΙΑ, Συλλογή Προφορικών Μαρτυριών, Συνέντευξη της Έλλης Ερυθριάδου στον Τ. Χατζηαναστασίου, 8/04/1996, Βύρωνα)

Μάλιστα, κατά τον «Καπετάν Μαύρο», η ομάδα αυτή ενισχύθηκε αμέσως και με την στρατολόγηση τεσσάρων αριστερίζοντων Θασιτών.²²³

Αλλά και το πρώτο προΕΛΑΣίτικο τμήμα που δημιουργήθηκε στο Παγγαίο ήταν προϊόν ζυμώσεων μεταξύ των αντάρτικων ομάδων που είτε ανήκαν στην Αριστερά είτε έρεπαν προς αυτή. Πιο συγκεκριμένα, τον Φεβρουάριο του 1943 ο καθοδηγητής των Σερρών με το ψευδώνυμο «Αλέξης» μαζί με τον Μανώλη Χαραλάμπους έρχονται, χάρις την βοήθεια του Συρόπουλου, σε επαφή με την αντιστασιακή ομάδα της Ν. Φυλής και την ομάδα του καταδιωκόμενου «Μπαλαμούρη», και αποφασίζουν να συναντηθούν στις αρχές του Μαρτίου στο χωριό Άνω Λακοβίγια για να ενώσουν τις δυνάμεις τους.²²⁴ Στην νέα ομάδα που δημιούργησαν προσχώρησαν και οι Ροδολιβινί Β. Γκόκογλου, Ν. Τερζής, Γ. Σιρλατζής, Γ. Γκόγκας, Δ. Νανούσης Γ. Μέμτσας και Α. Τερζής.²²⁵

Για άλλες πάλι ομάδες ως συνδετικός κρίκος λειτούργησε η πολιτισμική ταυτότητα. Σύμφωνα, με τον Θ. Τσακιρίδη, η γνωριμία μεταξύ των Ποντίων ανταρτών πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο των επιχειρήσεων μετακίνησης του πληθυσμού προς τη γερμανοκρατούμενη Ελλάδα. Αρκετοί καταδιωκόμενοι, κυρίως ποντιακής καταγωγής, που έρχονταν από το Μποζ-Νταγ, το Καρά-Ντερέ και τα άλλα βουνά που βρίσκονταν μακριά από την συνοριακή γραμμή του Στρυμόνα, απευθύνονταν στον ίδιο και την ομάδα του, η οποία γνώριζε καλά τα μονοπάτια, προκειμένου να τους οδηγήσουν με ασφάλεια στην δυτική όχθη του Στρυμόνα. Όπως σημειώνει ο ίδιος, μέσα από τις συναντήσεις αυτές «ενημερώναμε ο ένας τον άλλον για την περιοχή (και έτσι) γνωρίζαμε ότι υπήρχαν αντάρτες Πόντιοι στα βουνά του Τσαλ-Νταγ, του Καρά-Ντερέ, του Μποζ-Νταγ και του Συμβόλου Καβάλας».²²⁶

Φαίνεται ότι ο συγκεκριμένος τρόπος επικοινωνίας είχε πράγματι αποτέλεσμα. Στα τέλη του 1942 με αρχές του 1943 ο Κωσταντίνος Βασιλειάδης μαζί με τον υιό του, Κυριακό, και με μερικούς άνδρες του έρχεται σε επαφή με τον Αντώνη Φωστηρίδη και την ομάδα του που βρίσκονταν κρυμμένοι στον κάμπο των Φιλίπων, δίπλα από το χωριό Κρηνίδες. Στη συνέχεια, ο Φωστηρίδης συνδέεται με την ομάδα του

²²³ Καπετάν-Μαύρος, ό.π., σ. 44.

²²⁴ ΓΑΚ, ΑΝΚ, ΑΒΕ 445-ΑΕΕ. ΣΥΛΛ. 172, ό.π., Κωσταντάρας, ό.π., σ. 109

²²⁵ Κωσταντάρας, ό.π., σ. 109.

²²⁶ Τσακιρίδης, ό.π., σ. 130-131. Αντωνιάδης, τ. Α', ό.π., σ. 125-127.

Πεχλιβανίδη στο Τσαλ-Νταγ, ενώ η ομάδα του Μπαϊράμ-Τεπέ με τις ομάδες του Τσακιρίδη και των άλλων Ποντίων.²²⁷ Επίσης, κατά την ίδια χρονική περίοδο συναντιέται ο Τσακιρίδης με τους Φωστηρίδη και Καραβασίλη («Κουζλέκη») και αλληλο-εκφράζουν τον θαυμασμό και την εκτίμησή τους,²²⁸ ενώ, λαμβάνοντας υπόψιν όλες αυτές τις κινήσεις, δεν θα μας προκαλούσε εντύπωση αν είχε επιτευχθεί επικοινωνία των ομάδων αυτών με εκείνες του Μικρόπουλου και του Αβραμίδη, όταν στις αρχές του 1943 επέστρεψαν στην Αν. Μακεδονία, παρά το γεγονός ότι δεν διαθέτουμε κάποια σχετική πληροφορία που να επιβεβαιώνει τον ισχυρισμό. Εκτός των παραπάνω κοινωνικών διεργασιών έμεινε το ένοπλο τμήμα της πρώτης ανταρτο-ομάδας του Παρανεστίου εξαιτίας της γεωγραφικής του απομόνωσης.²²⁹

Αξίζει να σημειώσουμε ότι οι Ποντιακές ομάδες, σε αντίθεση με τις ομάδες των Αριστερών, δεν υιοθέτησαν κάποιο σχέδιο κοινής οργάνωσης με αποστολές και μεταθέσεις ανδρών ή συντονισμένης δράσης. Η συνεργασία τους περιορίστηκε στην ανταλλαγή πληροφοριών – πιθανόν και τροφίμων – και στην διαβεβαίωση ότι σε περίπτωση ανάγκης θα έσπευδε απευθείας να βοηθήσει η μια την άλλη.²³⁰ Η προσωρινή άρνηση των ποντιακών ομάδων να λειτουργήσουν ως ενιαίο σώμα, συγκροτώντας κοινά κρησφύγετα και αναλαμβάνοντας κοινές επιχειρήσεις, έγκειτο κατά κύριο λόγο στην πεποίθησή τους ότι η επιβίωση και η προστασία της ομάδας εξασφαλιζόνταν με τον καλύτερο τρόπο στα βουνά εκείνα που γνώριζαν «σαν την παλάμη του χεριού τους». «Στα ξένα βουνά θα ήμουν ανάμεσα σε άγνωστα πρόσωπα και σε περιοχές, που για πρώτη φορά, θα έβλεπα [...]. Στο Παγγαίο ήξερα πρόσωπα και πράγματα. Ακόμη ήξερα όλες τις τοποθεσίες στο βουνό και γύρω απ' αυτό πολύ καλά [...]. Είχα την σιγουριά, ότι όποιος τολμούσε να μας πειράξει στο Παγγαίο, αργά ή γρήγορα, θα το μετάνιωανε», διηγείται ο Θ. Τσακιρίδης.²³¹

Συνοψίζοντας, παρατηρούμε ότι το ένοπλο κίνημα στην περιοχή αναδιαμορφώνεται και αποκτά καινούργιο περιεχόμενο. Μέσα από την κοινωνική

²²⁷ Αντωνιάδης, τ. Β', ό.π., σ. 80-81.

²²⁸ Τσακιρίδης, ό.π., σ.

²²⁹ Παπαθανασίου, ό.π., σ. 646.

²³⁰ Τσακιρίδης, ό.π., σ. 131. Παπαθανασίου, ό.π., σ. 652-654.

²³¹ Στο ίδιο, σ. 140-141.

αλληλεπίδραση των ένοπλων αγωνιστών και των ενόπλων καταδιωκόμενων ξεπροβάλλουν δυο διακριτές ομάδες αντιστασιακών ενόπλων με σαφείς προσανατολισμούς και στερεή ιδεολογική ταυτότητα: οι μετριοπαθείς Πόντιοι και οι κομμουνιστές. Στην σκιά των ομάδων αυτών, όμως, εξακολουθούν να δρουν με πλήρη αυτονομία οι ανταρτο-ομάδες των δυο ενόπλων φυγάδων, του Μικρασιάτη Παπαδάκη στο Μποζ-Νταγ Δράμας και του Θρακιώτη Καρανάσιου στο Κοτζά-Ορμάν, καθώς και οι ομάδες των ενόπλων ληστών. Αναφορικά με τις πρώτες εικάζουμε ότι δεν αποτέλεσαν μέρος κανενός εκ των δυο σχηματισμών, αφενός εξαιτίας της μη ποντιακής τους καταγωγής, και αφετέρου χάρις στην αντικομμουνιστική τους ταυτότητα. Όσον αφορά τις ομάδες των ενόπλων ληστών, φαίνεται ότι το είδος δράσης που ακολούθησαν τους κράτησε ακούσια ή εκούσια σε κοινωνική απομόνωση.

Μια μικρή μνεία είναι απαραίτητη να γίνει αναφορικά με την δράση των ενόπλων ληστών, καθώς, όπως προκύπτει από τις διαθέσιμες πληροφορίες, η ένοπλη ομάδα των κομμουνιστών προσέγγισε παραπάνω από μια φορά τις ομάδες αυτές, και συγκεκριμένα εκείνη του Κάππα, η οποία ήταν και η πιο δραστήρια. Όπως μαθαίνουμε από μια ανυπόγραφη έκθεση με τίτλο «Η Δράση του Κάππα», η πρώτη ουσιαστική επαφή των Καππαίων με τις ομάδες των Αριστερών πραγματοποιήθηκε με επιτυχία στις αρχές του καλοκαιριού του 1942, μετά τη ληστεία που διέπραξαν οι πρώτοι εις βάρος ενός τσέλιγκα και κατόπιν πρωτοβουλίας των τελευταίων που θέλησαν να καταστείλουν αυτό το είδος δράσης που διατάραζε την ηρεμία της υπαίθρου και προκαλούσε τα βουλγαρικά αντίποινα. Οι Καππαίοι συμμορφωθήκαν για μερικούς μήνες, αφού εξασφάλισαν και την παροχή τροφίμων από τους συνομιλητές τους και από τις αρχές του 1943 συνέχισαν να διαπράττουν μικροκλοπές, ληστείες και δολοφονίες. Αυτό που προκαλεί ιδιαίτερη εντύπωση και συνάμα ενδέχεται να ενισχύει την πεποίθηση ότι μέχρι και το καλοκαίρι του 1943 η πρόθεση των κομμουνιστών ήταν κυρίως να αποπροσανατολίσουν τους ενόπλους ληστές από το είδος δράσης τους, είναι ότι κάθε φορά που η ομάδα του Κάππα έπραττε αυτό που ήξερε καλύτερα και συνεπώς διάκοπτε την οποιαδήποτε συνεργασία με τους κομμουνιστές, εκείνοι τους αντιμετώπιζαν με σχετική αδιαφορία, επιβάλλοντάς τους να πληρώσουν ως τίμημα μονάχα την επανένταξή τους στο ΕΑΜ.²³² Γίνεται, με λίγα λόγια, αντιληπτό ότι στην παρούσα φάση οι ένοπλοι κομμουνιστές δεν ερμηνεύουν τις ομάδες αυτές ως μια

²³² ΓΑΚ, ΑΝΚ, ΑΒΕ 7, ΑΕΕ 2, «Η Δράση του Κάππα», ό.π.

ενδεχόμενη απειλή τα για συμφέροντά τους στη περιοχή ή ως το ένοπλο σώμα εκείνο που θα δύνατο να γείρει την πλάστιγγα υπέρ τους, εάν συνεργάζονταν μαζί του, γι' αυτό και, όπως αναφέρει η Ε. Ερυθριάδου με μια δόση ειρωνείας, η διαδικασία αυτή επαναλήφθηκε «εκατό φορές».²³³

Βασικό ερώτημα, που προκύπτει από τα παραπάνω, αφορά τον λόγο που κατά το ίδιο χρονικό διάστημα των κοινωνικών ζυμώσεων δεν προέκυψε μια ενιαία αντιστασιακή οργάνωση. Πού οφείλονταν, δηλαδή, η επιλεκτική σύνδεση των ένοπλων ομάδων από την στιγμή που όλες ανεξαιρέτως γνώριζαν για την ύπαρξη της άλλης. Μάλιστα, το ερώτημα αποκτά ακόμη μεγαλύτερο ενδιαφέρον εάν λάβουμε υπόψη ότι οι ομάδες των ενόπλων αγωνιστών της Αριστεράς από τις αρχές του 1943 θα πιέζουν προς αυτήν την κατεύθυνση. Έκτος από τις βολιδοσκοπήσεις που κάνει προσωπικά ο ίδιος ο Γιώργος Ερυθριάδης προς τους πόντιους ενόπλους του Παγγαίου και του Τσαλ-Νταγ,²³⁴ αντίστοιχες προσπάθειες κάνουν και μερικοί άλλοι αγωνιστές της Αριστεράς, όπως ο Δημήτρης Βατσής και Ανέστης Νικολαΐδης, και στα υπόλοιπα βουνά, κατόπιν σχετικών οδηγιών.²³⁵

Ο διαχωρισμός μεταξύ των αντάρτικων σχηματισμών είναι μια διαδικασία σιωπηρή που ξεκινάει από την πρώτη στιγμή που οι αντάρτες ανεβαίνουν στα βουνά. Ακόμη και στην αρχή της κατοχικής περιόδου, δηλαδή όταν οι πρώτοι αντιστασιακοί φαίνεται εκ πρώτης όψεως ότι θέτουν σε δεύτερη μοίρα τις ιδεολογικές και πολιτικές τους διαφορές και συνεργάζονται για την επίτευξη ενός κοινού στόχου, αυτού της απελευθέρωσης, στην πραγματικότητα συνεχίζουν να είναι δέσμιοι των ιδεολογικών διαιρέσεων του παρελθόντος. Είδαμε ότι παρόλη την διάθεση και την αμοιβαία εμπιστοσύνη που έτρεφαν μεταξύ τους οι μετάσχοντες στη σύσκεψη των Αμπέλων στα τέλη Αυγούστου του 1941, τελικά διαφώνησαν κι έκαστος ακολούθησε το δικό του μονοπάτι, ενώ το ίδιο έγινε και στην περίπτωση της ανταρτο-ομάδας του Τσαλ-Νταγ και της ομάδας του Μικρόπουλου τον Σεπτέμβριο του 1941. Σε άλλες πάλι περιπτώσεις, η συνεργασία των ένοπλων αντιστασιακών διακόπηκε εν τη γενέσει της, όταν έγινε φανερή η μεταξύ τους ιδεολογική διάσταση απόψεων. Χαρακτηριστικό

²³³ ΕΛΙΑ, Συνέντευξη της Έλλης Ερυθριάδου, ό.π.

²³⁴ Βλ. Τσιακίριδης, ό.π., σ. 129-138.

²³⁵ ΑΣΚΙ, Κ. 430, Φ 26/5/3, «Μαρτυρία Δημήτρη Βατσής».

είναι το παράδειγμα των συζητήσεων που έλαβαν χώρα το καλοκαίρι του 1941 στη Ν. Μπάφρα Σερρών μεταξύ του Τσακιρίδη και του Αλέκου Χαμαλίδη.²³⁶

Παρά ταύτα, ο διαχωρισμός των ανταρτο-ομάδων επιταχύνεται κατά το χρονικό διάστημα του πρώτου εξαμήνου του 1943. Αρχικά, το έτος εκείνο σημειώνονται οι επιστροφές του Θ. Μικρόπουλου και του Αν. Αβραμίδη στην Μπαϊράμ-Τεπέ και το Καρα-Ντερέ, αντίστοιχα. Οι παραπάνω αφίξεις, αν και υπήρξαν τυχαίες, μη εντασσόμενες, δηλαδή, σε ένα ευρύτερο σχέδιο ενίσχυσης της ένοπλης δράσης στην περιοχή, εντούτοις ήταν μοιραίες, καθώς έλαβαν χώρα σε μια περίοδο έντονων ζυμώσεων, όπως παρατηρήσαμε.

Φαίνεται, λοιπόν, ότι από αυτό το σημείο και έπειτα οι Πόντιοι άρχισαν να πιστεύουν περισσότερο στις δικές τους δυνάμεις, καθώς οι παραπάνω αντάρτες έφεραν μαζί τους πληροφορίες για την εξέλιξη του αντιστασιακού κινήματος στην γερμανοκρατούμενη Μακεδονία και, συνεπώς, για τη συγκρότηση και τη δράση μη κομμουνιστικών οργανώσεων, όπως η ΥΒΕ/ΠΑΟ. Ας μη ξεχνάμε, άλλωστε, ότι ο Αβραμίδης ήταν αυτός που είχε καθοδηγήσει τον απεσταλμένο της ΥΒΕ στην Αν. Μακεδονία, Ισαάκ Πεχλιβανίδη, τον Οκτώβριο του 1941.²³⁷ Ακόμη, λίγους μήνες μετά την επιστροφή των παραπάνω, τον Ιούλιο του 1943, διέσχισε τον Στρυμόνα και ο Αντώνης Φωστηρίδης, με σκοπό να έρθει σε επαφή με τις ομάδες αυτές. Όπως μαθαίνουμε, μάλιστα, από τον Αντωνιάδη, κατάφερε να έρθει σε επαφή με Κωσταντίνο Μήτσου, τον Τσαμαλούκα και άλλους «εθνικόφρονες» αξιωματικούς χωρίς όμως να πετύχει «τίποτε το θετικό».²³⁸ Μάλιστα, στο ταξίδι του αυτό – πάντα σύμφωνα με τον Αντωνιάδη – ο Φωστηρίδης συνοδεύτηκε από τους Θωμά Πεχλιβανίδη και Κωσταντίνο Βασιλειάδη.²³⁹ Υπό ένα άλλο πρίσμα γίνεται αντιληπτό, επίσης, ότι με εξαίρεση τον Θ. Τσακιρίδη όλοι οι υπόλοιποι Πόντιοι οπλαρχηγοί έχουν διαμείνει για ικανοποιητικό χρονικό διάστημα στην Γερμανοκρατούμενη Ελλάδα με πιθανό αποτέλεσμα να έχουν αντιληφθεί την επιρροή του ΚΚΕ εντός του ΕΑΜ.

Ωστόσο, και ο Τσακιρίδης δεν άργησε να οδηγηθεί στην διαπίστωση αυτή, καθώς ένα μοιραίο συμβάν θα οδηγήσει στην έξοδο, στο Παγγαίο, του Πολιτικού Καθοδηγητή

²³⁶ Τσακιρίδης, ό.π., σ. 109-111.

²³⁷ Παπαθανασίου, ό.π., σ. 647.

²³⁸ Αντωνιάδης, τ. Β', ό.π. σ. 81-82, Χατζηαναστασίου, «Οι εθνικιστές οπλαρχηγοί...», ό.π., σ. 306.

²³⁹ Στο ίδιο.

του ΕΑΜ, Γιώργου Ερυθριάδη. Ειδικότερα, στις αρχές του 1943 οι βουλγαρικές αρχές συλλαμβάνουν τον Α΄ Γραμματέα της ΚΟ Ξάνθης, Σπύρο Λιαπάκη, και δια μέσου αυτού καταφέρνουν να εξαρθρώσουν τουλάχιστον τρεις μυστικές οργανώσεις της Αριστεράς που λειτουργούσαν στις συνοικίες της Καβάλας.²⁴⁰ Εξαιτίας των ανακαλύψεων που έκαναν οι Βούλγαροι και του αγρίου κύματος καταστολής που εφάρμοσαν προς όλες τις κατευθύνσεις, ο Γιώργος Ερυθριάδης («Πετρής») και η σύζυγός του Έλλη («Μαρίκα»), μαζί με δέκα-δεκαπέντε ακόμη κομματικά στελέχη, «υποχρεώνονται» να βρουν καταφύγιο πρώτα στο Ερε-Ντερέ και μετά στο Παγγαίο. Εκεί, πιθανόν να αναζήτησαν τον Γ. Χατζή, για την δράση του οποίου είχαν πληροφορηθεί από την αδελφή του, η οποία τους είχε φιλοξενήσει στο σπίτι της στην Καβάλα, κι έτσι καταφέρνουν να έρθουν για πρώτη φορά σε επαφή με μια ομάδα ενόπλων ανταρτών, αυτή του «Καπετάν Νταβέλη». Αμέσως, κατατοπίζονται στις εξελίξεις του αντάρτικου και αποφασίζουν να μείνουν μόνιμα στο βουνό για να το πλαισιώσουν.²⁴¹ Μία από τις πρώτες συναντήσεις του Τσακιρίδη με τον «Πετρή», η οποία έλαβε χώρα στην περιοχή του μοναστηριού της Ανάληψης, ήταν αρκετή – κατά τον ίδιο – για να του δημιουργηθούν σοβαρές υποψίες αναφορικά με τα κίνητρα και την ταυτότητα του ΕΑΜ.²⁴²

Εν ολίγοις, η ευθύνη της πρώτης φάσης του διαχωρισμού βαραίνει περισσότερο τους Πόντιους, οι οποίοι, ήδη από τον καιρό του αντάρτικου κινήματος στον Πόντο, την περίοδο 1919-1922, όταν η νεοϊδρυθείσα Σοβιετική Ένωση ενίσχυσε τον Κεμάλ έναντι των Ελλήνων, θα πορεύονται στο πολιτικό χώρο με γνώμονα την αποστροφή τους προς τον Κομμουνισμό: «Στους κομμουνιστές έτσι και αλλιώς εγώ δεν είχα εμπιστοσύνη και δεν τους συμπαθούσα από τον Πόντο ακόμη. Πριν την επανάσταση τους, στην Ρωσία, το 1917, συνέχεια τα καΐκια μας φέρνανε πολεμοφόδια για το αντάρτικό μας ενάντια στους Τούρκους. Μετά την επικράτηση των κομμουνιστών όμως, αμέσως, σταμάτησε ο εφοδιασμός μας. Από τότε αντιπάθησα τον κομμουνισμό και τον θεώρησα εχθρό της Ελλάδος», διηγείται ο Τσακιρίδης.²⁴³ Ας μη ξεχνάμε,

²⁴⁰ Καπετάν-Μαύρος, ό.π., σ. 41-43. Στο γεγονός αυτό αναφέρεται και ο Γ. Πέγιος αναλυτικά Βλ. Πέγιος, ό.π., σ. 95-96.

²⁴¹ Ε.Λ.Ι.Α, Συλλογή Προφορικών Μαρτυριών, Συνέντευξη Έλλης Ερυθριάδου, ό.π.

²⁴² Τσακιρίδης, ό.π., σ. 129.

²⁴³ Στο ίδιο, σ. 112.

επίσης, ότι οι ποντιακοί πληθυσμοί φημίζονται για την έντονη θρησκευτική τους πεποίθηση και την πατριαρχική δομή των κοινωνικών τους σχέσεων – αξίες που δεν συμβαδίζουν με την ιδεολογία Κομμουνισμού.²⁴⁴ Είναι αλήθεια, όμως, ότι και οι κομμουνιστές ποτέ δεν κατανοήσαν την ιδιαιτερότητα των ποντιακών ομάδων ως προς τον τρόπο επικοινωνίας και δράση τους. Σε σύντομο χρόνο τις ενέταξαν στον κατάλογο των αντιδραστικών ομάδων, των οποίων η διστακτικότητα ή η άρνηση να εναχθούν στο ΕΑΜ οφείλονταν κατά την κρίση τους στην ύπαρξη ενός αντικομμουνιστικού δικτύου που τις συνέδεε άρρηκτα με τις αντικομμουνιστικές ομάδες της Δ. Μακεδονίας.²⁴⁵

6.2. Οι σχέσεις μεταξύ των κυρίαρχων ενόπλων αντιστασιακών ομάδων

Στην μελέτη αυτή θα προσεγγίσουμε αυτό το κοινωνικό φαινόμενο μέσα από το πρίσμα του ρεαλισμού. Θα πρέπει, δηλαδή, να θεωρήσουμε αυταπόδεικτο ότι η ισχύς διέπει τις σχέσεις όλων των υποκειμένων. Κι επειδή υπό καθεστώς γενικευμένης πολεμικής σύγκρουσης η ισχύς υπολογίζεται μόνο μέσα από την δύναμη των όπλων και τον αριθμό των κατόχων τους, θα επιχειρήσουμε να εξετάσουμε σε ποιο βαθμό πληρούσαν τις παραπάνω προϋποθέσεις οι δυο ετερόκλητες αντιστασιακές ομάδες της περιοχής.

Αναφέραμε προηγουμένως ότι μετά την κτηνώδη καταστολή της εξέγερσης της Δράμας το φθινόπωρο του 1941 την καθοδήγηση του ΜΓ ανέλαβε η Χ. Χατζηβασιλείου, η οποία, είχε έλθει στην περιοχή ως ειδική απεσταλμένη της ΚΕ του ΚΚΕ για να αποθαρρύνει κάθε προσπάθεια επανεκδήλωσης αντάρτικης δραστηριότητας και να μυήσει τους αγωνιζόμενους στις μορφές πάλης που οι ιθύνοντες του ΚΚΕ προς το παρόν θεωρούσαν αποτελεσματικότερες. Το ΜΓ υπό τον πλήρη έλεγχο πλέον της ΚΕ του Κόμματος θα ευθυγραμμιστεί πλήρως με την κεντρική γραμμή πάλης και θα επικεντρωθεί στην επίλυση των προβλημάτων που αφορούν το κύμα μετανάστευσης προς την γερμανοκρατούμενη Ελλάδα, την συνδικαλιστική δραστηριότητα και την αναπέρωση του ηθικού του λαού. Στις 17 Ιουνίου του 1942

²⁴⁴ Ενδεικτικά στο ίδιο, σ. 112. Χατζηαναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 307-308.

²⁴⁵ Βλ. Ε.Λ.Ι.Α, Συλλογή Προφορικών Μαρτυριών, Συνέντευξη Έλλης Ερυθριάδου, ό.π.

έρχονται στην Καβαλά ο Γ. Ερυθριάδης («Πετρής») και η σύζυγός του Έλλη («Μαρίκα») και αμέσως καταπιάνονται με τα παραπάνω προβλήματα, καταφέροντας, μάλιστα, να διαγράψουν και ταχεία πρόοδο. «Κάτω από αυτές τις συνθήκες και τις δυσκολίες με αργά βήματα αλλά σταθερά, άρχισε να στρώνει η δουλειά. Η σύνδεσή μας με τις περιφερειακές οργανώσεις μας και η ζωντανή καθοδήγηση τους, γρήγορα αποκαταστάθηκαν. Εξασφαλίσαμε την έκδοση της “Λευτεριάς” οργάνου του Γραφείου τακτικού και περιφερειακού τύπου. Το ρεύμα προς την Ελλάδα και Γερμανία σοβαρά περιορίστηκε, άρχισε μια ορισμένη μαζική κίνηση για τα ζητήματα του λαού, κυρίως μέσα στα καπνομάγαζα [...]», αναφέρει στην βιογραφική του έκθεση ο Γ. Ερυθριάδης.²⁴⁶

Το παράδοξο ή το μοιραίο, λοιπόν, ήταν ότι η αναβίωση της ένοπλης αντίστασης – ως μορφής πάλης – οφείλεται κατά κύριο λόγο στην τροπή που πήρε η σύλληψη του Λιαπάκη με την έξοδο στο Βουνό του Γ. Ερυθριάδη, όπως παρατηρήσαμε παραπάνω. Από αυτό το σημείο και έπειτα ξεκινάει η ανασυγκρότηση του αριστερού ένοπλου αντιστασιακού κινήματος με ταχύτερους ρυθμούς. «Ο δραστήριος και αλύγιστος Πετρής, [...], ο μειλίχιος Μπαρμπαλέξης²⁴⁷ και άλλα κατώτερα στελέχη αλώνισαν κυριολεκτικά την περιοχή οργάνωσαν τα χωριά, ενθουσίασαν καπεταναίους και αντάρτες και έπεισαν όλους και τους πιο δύσπιστους και τους πιο εγωιστές να προσχωρήσουν στον ΕΛΑΣ», διηγείται ο Γ. Σιλιβρίδης.²⁴⁸ Τότε είναι που η ανταρτοομάδα του Νταβέλη τίθεται υπό την καθοδήγηση του «Πετρή», μετατρέπεται σε ΕΛΑΣίτικο τμήμα με όνομα «Ρήγας Φεραίος», χωρίζεται σε τέσσερα «καπετανάτα» και περνά στην ένοπλη δράση.²⁴⁹ Φαίνεται, μάλιστα, ότι η δυναμική που πήρε το ένοπλο κίνημα οδήγησε τους Ερυθριάδη, Ρόμτσο και Χατζή να αναχωρήσουν από το Τσαλ-Νταγ για την αναζήτηση της κατάλληλης τοποθεσίας, όπου θα συγκροτούνταν ένα ενιαίο αρχηγείο όλων των τμημάτων της Λεκάνης.²⁵⁰

²⁴⁶ Χατζής, *Η νικηφόρα...*, τ. Α', ό.π., σ. 224-225.

²⁴⁷ Πρόκειται για τον Ελευθέριο Ματσούκα, Γραμματέα του ΚΚΕ στον νομό Σερρών που χρημάτισε υπεύθυνος του ΕΑΜ και του ΕΛΑΣ.

²⁴⁸ Σιλιβρίδης, ό.π.

²⁴⁹ Καπετάν-Μαύρος, ό.π., σ. 44.

²⁵⁰ Στο ίδιο, σ. 45.

Κατά την διαπίστωση του Χατζηνικολάου («Καπετάν-Μαύρος»), ακόμη και τότε υπήρξε σοβαρή έλλειψη ανθρώπινου δυναμικού σε επίπεδο τόσο πολιτικών καθοδηγητών και αξιωματικών όσο και απλών αγωνιστών,²⁵¹ ενώ στη διαπίστωση αυτή οδηγείται και ο Γ. Σιλιβρίδης, οποίος αναφέρει πως για τον λόγο αυτό «οι οργανώσεις στρατολογούσαν συνεχώς νέους αντάρτες από τα χωριά και από τις πόλεις και συγχρόνως ζητούσαν ενίσχυση από την Ελεύθερη Ελλάδα».²⁵² Έτσι, τον Αύγουστο του 1943 στέλνονται στο Παγγαίο δύο τμήματα του ΕΛΑΣ Νιγρίτας που σχηματίστηκαν από πρόσφυγες της βουλγαροκρατούμενης περιοχής: το πρώτο με επικεφαλής τον μόνιμο αξιωματικό Δήμο Πεπέκη («Γερο-Δήμος») φθάνει στις 12 Αυγούστου και το δεύτερο με επικεφαλής τους έφεδρους ανθυπολοχαγούς Ζαχαρία Χαρτοματζή («Άγις») και Επαμεινώνδα Σαριδάκη («Ψηλορείτης») φτάνουν μαζί με τριάντα περίπου αντάρτες στις 25 Αυγούστου.²⁵³ Τέλος, τις πρώτες μέρες του Σεπτεμβρίου καταφθάνουν και άλλα μικρά τμήματα του ΕΛΑΣ από την περιοχή της Νιγρίτας και μερικοί αξιωματικοί με επικεφαλής τον έφεδρο ανθυπολοχαγό Μιχάλη Σουγιουτζόγλου («Άρης»). Ο συνολικός αριθμός των ανταρτών κατά την εκτίμηση του Τσακιρίδη έφθανε τους 300,²⁵⁴ ενώ ο Χατζηναστασίου τους υπολογίζει περίπου στους 150.²⁵⁵

Στο σημείο αυτό, βέβαια, οφείλουμε να σημειώσουμε ότι η ανασυγκρότηση της ομάδας των ενόπλων Κομμουνιστών της Ανατολικής Μακεδονίας δεν θα είχε επιτευχθεί χωρίς τη συμβολή του πολιτικού σκέλους του ΕΑΜ. Το ΕΑΜ Μακεδονίας, ευθυγραμμισμένο πλέον με την πολιτική γραμμή της ΚΕ, καλούσε τον μακεδονικό λαό να βοηθήσει με «όλα τα μέσα» για «το απεριόριστο δυνάμωμα του αντάρτικου κινήματος», ενώ στη περιοχή των Σερρών «η οργάνωση έβαλε ισχυρά θεμέλια, δούλεψε μεθοδικά και δραστήρια και προστάτεψε τα αντάρτικα τμήματα μέχρις ότου απόκτησαν αριθμητική δύναμη και οργανωτική ισχύ».²⁵⁶ Τέλος, όπως μαθαίνουμε από

²⁵¹ Στο ίδιο, σ. 44.

²⁵² Σιλιβρίδης, ό.π.

²⁵³ Χατζηναστασίου, «Ο ΕΛΑΣ στην περιοχή της Καβάλας...», ό.π., σ. 8-9

²⁵⁴ Τσακιρίδης, ό.π., σ. 130.

²⁵⁵ Χατζηναστασίου, «Ο ΕΛΑΣ στην περιοχή της Καβάλας...», ό.π., σ. 8-9.

²⁵⁶ Σιλιβρίδης, ό.π.

τον Χατζηναστασίου, ιδιαίτερη υπήρξε και η συμβολή του ΕΑΜ Μεσολακκιάς και των άλλων τοπικών ΕΑΜικών οργανώσεων στην οργάνωση της επικοινωνίας και της τροφοδοσίας των κομμουνιστικών τμημάτων στο Παγγαίο.²⁵⁷

Εξάλλου, με αφορμή την είδηση που διαδόθηκε στις αρχές Ιουλίου του 1943 ότι η Βουλγαρία επρόκειτο να επεκτείνει την κατοχική της ζώνη προς την Κεντρική και Δυτική Μακεδονία, είχε στρέψει την προσοχή του στις υποθέσεις της Μακεδονίας – και συνεπώς και της Ανατολικής – και το ανώτατο κέντρο λήψης αποφάσεων του ΕΑΜ, η Κεντρική Επιτροπή. Ήδη, μέσα από την Απόφαση της 8^{ης} Ιουλίου 1943, χαιρέτιζε όλους τους «μαρτυρικούς και ηρωικούς Μακεδόνες» και υπόσχονταν ότι «θα διαθέσει όλα τα τμήματα του ΕΑΜ στις πόλεις και την ύπαιθρο και όλες τις δυνάμεις του μαχητικού τμήματος του ΕΛΑΣ και τ' αντάρτικα του σώματα στον αγώνα για τη ματαίωση της απειλούμενης εξαφανίσεως του ελληνισμού από τη Μακεδονία».²⁵⁸

Μπορεί στο Παγγαίο να ήταν καταφανής η υπεροχή των κομμουνιστών, μιας και, όπως μαθαίνουμε από τον «Μπαρμπαθόδωρο», την περίοδο που έρχεται στο Παγγαίο ο Ερυθριάδης, τα τρία κρησφύγετα που υπήρχαν εκεί, δηλαδή, το δικό του, του Θεολόγη από την Ηλιοκώμη και του Ισαάκ από τον Καλαμόνα με τους Νικησιανώτες δεν αριθμούσαν περισσότερους από 70 αντάρτες,²⁵⁹ στα άλλα όμως βουνά της Αν. Μακεδονίας οι ισοροπίες ήταν διαφορετικές. Στο γειτονικό Τσαλ-Νταγ, για παράδειγμα, οι ΕΑΜικές οργανώσεις δεν εργάστηκαν με τον ίδιο ζήλο, κι έτσι τα τμήματα των ενόπλων κομμουνιστών δεν κατάφεραν να θεμελιώσουν την κυριαρχία τους,²⁶⁰ ενώ για τον ίδιο λόγο στα βουνά του Μποζ-Νταγ και του Λαϊλιά η άφιξη των πρώτων ένοπλων κομμουνιστών δεν θα γίνει πριν από τον Σεπτέμβριο του 1943. Σε άλλα πάλι βουνά, όπως το Καρά-Ντερέ και του Μπαϊράμ-Τεπέ, η κομμουνιστική επιρροή ήταν ελάχιστη και άμεσα συνδεδεμένη με την άγρια καταστολή που ξέσπασε τον Οκτώβριο του 1941 γι' αυτό και τότε δεν συγκροτούνται αριστεροί ένοπλοι πυρήνες ή μεταφέρονται εκεί τμήματα από τα άλλα βουνά.

Το κενό αυτό εκμεταλλεύονται οι ένοπλοι Πόντιοι. Στο Τσαλ-Νταγ η ομάδα του Θ. Πεγλιβανίδη και του Α. Κουζλέκη καταφέρνει να αποτελέσει υπολογίσιμη δύναμη

²⁵⁷ Χατζηναστασίου, «Ο ΕΛΑΣ στην περιοχή της Καβάλας...», ό.π., σ. 11-12.

²⁵⁸ ΚΚΕ, *Επίσημα Κείμενα*, τ. Ε', ό.π., σ. 406-407.

²⁵⁹ Τσιακιρίδης, ό.π., σ. 130-131.

²⁶⁰ Σιλιβρίδης, ό.π., Καπετάν-Μαύρος, ό.π., σ. 64-65.

με πολυάριθμα κρησφύγετα κι με ένα επιτυχημένο δίκτυο τροφοδοσίας από τα εγγύς χωριά στη διάθεσή της,²⁶¹ ενώ με την επιστροφή του Θ. Μικρόπουλου και του Α. Αβραμίδη στις αρχές του 1943 στα βουνά του Μπαϊράμ-Τεπέ και του Καρά-Ντερέ αντίστοιχα, οι ποντιακές ομάδες στρατολογούν όλο και περισσότερους ντόπιους κατοίκους και αναδεικνύονται, επίσης σε αξιόλογη δύναμη, η οποία, μάλιστα, λόγω της απουσίας των αριστερών τμημάτων από την περιοχή, δεν δυσκολεύεται να μονοπωλήσει την εξουσία.²⁶²

Συνοψίζοντας, αντιλαμβανόμαστε ότι η διαφορά στην αριθμητική δύναμη μεταξύ των αντικομμουνιστών Ποντίων και των Αριστερών/Κομμουνιστών είναι αμελητέα, καθώς σε γενικές γραμμές μέχρι το φθινόπωρο του 1943 αμφότερες υπολογίζονται σε μια δύναμη μερικών εκατοντάδων. Έτσι, και οι δυο επιλέγουν να εφαρμόσουν μια τακτική συμβιβασμού. Οι πρώτοι δεν εφαρμόζουν πιο «δραστικά» μέτρα πειθούς για τη στρατολόγηση των Ποντιακών ομάδων στο ΕΑΜ, παρόλο που όλο και περισσότερο πείθονται για την αναποτελεσματικότητά τους και οι δεύτεροι, κρατώντας σε λανθάνουσα μορφή τον αντικομμουνισμό τους, αποφεύγουν να εκφράσουν κατηγορηματικά την άρνησή τους να ενταχθούν στο ΕΑΜ. Για τον λόγο αυτό, δεν μας προκαλεί έκπληξη το γεγονός οι δύο αυτές κατηγορίες αντιστασιακών ενόπλων δυνάμεων συμβιώνουν ειρηνικά μεταξύ τους, οργανώνοντας από απλές συναντήσεις και συνεστιάσεις μέχρι και θρησκευτικούς ή εθνικούς συνεορτασμούς.²⁶³

²⁶¹ Παπαθανασίου, ό.π., σ. 649.

²⁶² Στο ίδιο, 647-648. Καραϊσαρλής, ό.π., σ. 164-165 και 171.

²⁶³ Πέγιος, ό.π., σ. 114-115.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VII: Η ΒΟΥΛΓΑΡΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΗ ΠΕΡΙΟΧΗ ΕΝΤΑΣΣΕΤΑΙ ΣΤΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΑ ΣΧΕΔΙΑ ΤΩΝ ΒΡΕΤΑΝΩΝ (ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1943-ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1944)

7.1. Η άφιξη του πρώτου βρετανού αξιωματικού στην Αν. Μακεδονία

Στα μέσα Ιουλίου του 1943 ο ταγματάρχης Guy Micklethwait (“Mick the Miller”) φεύγει από την Ήπειρο, όπου είχε σταλεί ως BLO στον ΕΛΑΣ από τον Μάρτιο του 1943 και συναντιέται με τον Ταξίαρχο Myers και τον συνταγματάρχη Woodhouse για να του αναθέσουν την επόμενη του αποστολή. Αφού ενημερώνεται ότι σκοπός του πλέον είναι να εξετάσει εάν η ευρύτερη περιοχή της Δράμας προσφέρει τις κατάλληλες συνθήκες για την έναρξη πολεμικών επιχειρήσεων εις βάρος των Βουλγάρων, μεταβαίνει στη Δυτική Μακεδονία και συγκεκριμένα στην περιοχή του Πενταλόφου Κοζάνης για να συνδεθεί με τον Hammond,²⁶⁴ ο οποίος με την σειρά του έχει λάβει οδηγίες από την SOE (Special Operations Executive) να τον περάσει με ασφάλεια ανατολικά του Στρυμόνα.²⁶⁵ Αξίζει να σημειωθεί ότι οι πρώτες πληροφορίες για την αντιστασιακό κίνημα στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δ. Θράκη έφτασαν στο Λονδίνο τον Απρίλιο του 1942 και αφορούσαν τα γεγονότα της Δράμας.²⁶⁶

Στα μέσα Αυγούστου του 1943 βρίσκεται στη Δ. Μακεδονία και μια τριμελής αποστολή από το Παγγαίο, αποτελούμενη από τον Σολωμό Βασιλειάδη, τον Αβραάμ Κολέογλου και την Έλλη Ερυθριάδου, η οποία είχε αναχωρήσει στις αρχές Αυγούστου από το Παγγαίο με σκοπό να φέρει εις πέρας δύο στόχους: 1) να παραλάβει ένα χρηματικό ποσό από το ΕΑΜ Μακεδονίας, γνωστοποιώντας τους εκπροσώπους του, παράλληλα, για τις ευρύτερες οικονομικές και στρατιωτικές ανάγκες των ενόπλων

²⁶⁴ HS 5/634, “Report by Major G. Micklethwait on activities in Western Epiros and Thrace, March 1943-October 1944”, December 1944, σ. 7.

²⁶⁵ Nicholas G. L. Hammond, *Περιπέτεια με τους αντάρτες 1943-44, Ελληνική Ευρωεκδοτική*, Αθήνα, 1982, σ. 88.

²⁶⁶ C. M. Woodhouse, «Το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο και η σχέση του με τη Βρετανία», Γιάννης Ιατρίδης (επίμ.), *Η Ελλάδα στη δεκαετία του 1940-1950: Ένα έθνος σε κρίση*, Αθήνα, 2006, σ. 153-154.

τμημάτων της βουλγαροκρατούμενης περιοχής και 2) να έρθει σε επαφή με το Αρχηγείο του ΕΛΑΣ.²⁶⁷ Οι Βασιλειάδης και Κολέογλου ήταν αντάρτες του Τσακιρίδη, οι οποίοι δέχτηκαν – κατόπιν προτάσεως του Ερυθριάδη – να πάρουν μέρος στην αποστολή, για να εξακριβώσουν «με τα ίδια τους τα μάτια» την ιδεολογική ταυτότητα του ΕΑΜ και την συνολική οργανωτική του ισχύ, μια και σε όλη αυτή την περίοδο των βολιδοσκοπήσεων από τον Πετρή μάθαιναν ότι ο ΕΑΜ είναι μια πλατιά οργάνωση «με παπάδες και δεσποτάδες» που πολεμάει στο πλευρό των Άγγλων.²⁶⁸

Καθώς, λοιπόν, ο Hammond διατηρούσε καλές σχέσεις με τον ΕΛΑΣ, πρότεινε στην παραπάνω αποστολή να αναλάβει την μετάβαση του Micklethwait στην Βουλγαροκρατούμενη περιοχή με το επιχείρημα ότι ο τελευταίος θα συνέβαλλε σημαντικά στην ανάπτυξη του αντάρτικου κινήματος.²⁶⁹ Δεδομένου ότι η εξέλιξη αυτή θα εξυπηρετούσε με το παραπάνω τα σχέδια των κομμουνιστικών τμημάτων στο Παγγαίο, μιας και η άφιξη ενός Βρετανού αξιωματικού στα λημέρια τους, εκτός των άλλων, θα λειτουργούσε και ως μοχλός πίεσης στην στρατολόγηση των Ποντίων, η αποστολή ενισχύθηκε με την προσθήκη του Miller και ξεκίνησε το ταξίδι της για την επιστροφή. Όπως μαθαίνουμε από την Έλλη Ερυθριάδου και από τον Hammond, ο Micklethwait μεταμφιέστηκε σε Έλληνα ιερέα, για να μην υποπέσει στην αντίληψη των κατοχικών ελεγκτικών αρχών που θα συναντούσαν στο δρόμο τους, ενώ είχε προμηθευτεί και πλαστή ελληνική ταυτότητα.²⁷⁰

Η αποστολή πέρασε από τη Βέροια, όπου έμεινε ένα βράδυ, έπειτα από τη Θεσσαλονίκη, όπου, επίσης, έμεινε τρεις-τέσσερις ημέρες και, στη συνέχεια, μέσω λεωφορείου κατέληξε στην Ευκαρπία.²⁷¹ Από εκεί, ο Miller αναφέρει ότι συνέχισαν μόνο αυτός, η «Μαρίκα» και ένας ακόμη αντάρτης του ΕΛΑΣ – πιθανόν σύνδεσμος – , διότι οι αντάρτες του Τσακιρίδη «φοβήθηκαν» να διασχίσουν εκείνο το βράδυ τον

²⁶⁷ Ε.Λ.Ι.Α., Συλλογή Προφορικών Μαρτυριών, Συνέντευξη Έλλης Ερυθριάδου, ό.π.

²⁶⁸ Στο ίδιο, βλ. επίσης. Τσακιρίδης, ό.π., σ. 137-138.

²⁶⁹ Hammond, ό.π., σ. 88.

²⁷⁰ Στο ίδιο, σ. 88-89. Ε.Λ.Ι.Α., Συλλογή Προφορικών Μαρτυριών, Συνέντευξη Έλλης Ερυθριάδου, ό.π.

²⁷¹ Βλ. Συνδυαστικά HS 5/634, ό.π., και Ε.Λ.Ι.Α., Συλλογή Προφορικών Μαρτυριών, Συνέντευξη Έλλης Ερυθριάδου, ό.π.

Στρυμόνα. Έτσι, η άφιξη του πρώτου Βρετανικού Αξιωματικού στην βουλγαροκρατούμενη περιοχή πραγματοποιείται στις αρχές Σεπτεμβρίου του 1943.²⁷²

7.2. Η Αγγλική πολιτική στην Ελλάδα

Σύμφωνα με τους ίδιους τους Βρετανούς αξιωματικούς, η αγγλική πολιτική στην Ελλάδα ήταν αποτέλεσμα αποφάσεων ενός «πολυσύνθετου πλέγματος» που αποτελούνταν από το Υπουργείο Άμυνας, το Υπουργείο Εξωτερικών (F.O), και την Υπηρεσία Ειδικών Επιχειρήσεων (Special Operations Executive) που υπάγονταν στο Υπουργείο Πολέμου.²⁷³ Οι πρώτες δύο απαρτίζονταν από γραφειοκράτες, διπλωμάτες και έμπειρους αξιωματικούς, οι οποίοι εκπροσωπούσαν τα πολιτικά συμφέροντα της χώρας τους σε μακροπρόθεσμο επίπεδο, ενώ η τελευταία από κλειστούς κύκλους επιχειρηματιών, χρηματιστών και δικηγόρων με ισχυρές πολιτικές διασυνδέσεις, μερικούς πανεπιστημιακούς – ιδίως από τον τομέα των κλασικών σπουδών –, όπως ο Christopher M. Woodhouse, ο Nickolas G. L. Hammond, ο David T. Rice, καθώς και επαγγελματίες στρατιωτικούς, όπως οι ταξίαρχοι E. C. W. Myers και C. M. Keble, οι οποίοι τερατολογήθηκαν μυστικά με βάση τις «παλαιές σχολικές φιλίες και δεσμούς».²⁷⁴

Η SOE, δημιουργήθηκε το 1940, «μέσα στην απελπισία που προκάλεσε η εκκένωση της Δουνκέρκης» και, ουσιαστικά, αντικατόπτριζε την αδυναμία της αγγλικής κυβέρνησης να πραγματοποιήσει προς το παρόν κάποια απόβαση στρατιωτικών δυνάμεων στις κατεχόμενες από τον Άξονα συμμαχικές χώρες. Τα καθήκοντα, δηλαδή, που επωμίστηκε από τα ανώτατα κυβερνητικά κλιμάκια, αφορούσαν τη δημιουργία, στο εσωτερικό των κατεχομένων χωρών, αντιστασιακών πυρήνων που θα συνέδραμαν την κατάλληλη χρονική στιγμή στις περιορισμένης κλίμακας επιχειρήσεις που θα αναλάμβανε ο βρετανικός στρατός. Εντεταλμένη,

²⁷² HS 5/634, ό.π. σ. 7.

²⁷³ Woodhouse, «Το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο...», ό.π., σ. 145.

²⁷⁴ Richard Clogg, «Η Υπηρεσία Ειδικών Επιχειρήσεων (SOE) στην Ελλάδα», Γιάννης Ιατρίδης (επίμ.), *Η Ελλάδα στη δεκαετία του 1940-1950: Ένα έθνος σε κρίση*, Αθήνα, 2006, σ.182-184, Θεόδωρος Σαμπατάκης, *Ταυτότητες πρακτόρων και κωδικά ονόματα*, Φιλίστωρ, Αθήνα, 2006, σ. 99.

μάλιστα, από τον ίδιο τον Churchill να «βάλει φωτιά στην Ευρώπη» εξοπλίστηκε με τον πιο σύγχρονο πολεμικό εξοπλισμό, ο οποίος, σύμφωνα με τον R. Clogg, σπάνιζε την περίοδο εκείνη.²⁷⁵

Η διαφορά αυτή στην ιδιότητα των στρατολογούμενων στελεχών στις παραπάνω υπηρεσίες, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι μία εξ αυτών, η SOE, κατόρθωσε να εξασφαλίσει περισσότερα προνόμια, αποτέλεσε εξ' αρχής το μήλο της έριδος μεταξύ του FO και της SOE. Οι πρώτοι ποτέ δεν κατάφεραν να «χωνέψουν» ότι είχε δοθεί προτεραιότητα στις επιχειρήσεις μερικών άπειρων και αδέξιων ερασιτεχνών, ενώ και οι δεύτεροι είχαν την πεποίθηση ότι οι επαγγελματίες του Υπουργείου Εξωτερικών ήταν αρκετά στενόμυαλοι για να κατανοήσουν την σημασία του δικού τους εγχειρήματος.²⁷⁶ Ωστόσο, αυτή η εσωτερική αντιπαράθεση, που είναι πιθανόν να περιλάμβανε και προσωπικές διαμάχες, πήρε διαστάσεις μετωπικής σύγκρουσης, όταν οι ιθύνοντες της βρετανικής πολιτικής καταπιάστηκαν με το ζήτημα της Ελλάδας.

Είναι αξιοσημείωτο ότι πρώτες προσπάθειες της SOE να οργανώσουν ένοπλη αντίσταση στο εσωτερικό της Ελλάδας εντοπίζονται ήδη από τα τέλη του 1940, κι ενώ ο ελληνο-ιταλικός πόλεμος βρισκόνταν σε εξέλιξη. Τον Νοέμβριο του 1940, η Υπηρεσία εκπαίδευε ήδη μερικές εκατοντάδες δολιοφθορείς με τη σιωπηρή ανοχή της ελληνικής κυβέρνησης, η οποία ενδιαφερόταν μονάχα οι ενέργειες αυτές να παραμείνουν στο παρασκήνιο, ενώ, ταυτόχρονα, τους διοχέτευσε μια μεγάλη ποσότητα εκρηκτικής ύλης. Ωστόσο, κατά τον Clogg, το σημαντικότερο επίτευγμα επίσης SOE στην Ελλάδα ήταν ότι άφησε πριν την Κατοχή μοναδικούς δύο ασυρμάτους που είχε στην δεξιά της.²⁷⁷ Οι ασύρματοι φαίνεται ότι έφτασαν στην Ελλάδα με τον N. Hammond, λέκτορα Κλασικών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο του Κεπσίςριτς, στις 15 Μαρτίου του 1941.²⁷⁸

Από την πρώτη στιγμή που η SOE δραστηριοποιήθηκε στην Ελλάδα έδειξε μια ιδιαίτερη προτίμηση στη στρατολόγηση δημοκρατικών αξιωματικών του ελληνικού στρατού, και κυρίως εκείνων που είχαν αποταχθεί από τον ελληνικό στρατό εξαιτίας συμμετοχής τους στα αποτυχημένα στρατιωτικά κινήματα του 1933

²⁷⁵ Στο ίδιο, σ. 181-182.

²⁷⁶ Στο ίδιο, σ. 182-183.

²⁷⁷ Στο ίδιο, σ.191.

²⁷⁸ Σαμπατάκης, ό.π., σ. 127-128.

και επίσης²⁷⁹ Ένας από αυτούς ήταν ο «Ερυθρός Συνταγματάρχης», Ευρ. Μπακιρτζής, καθώς και ο διάδοχος του στην οργάνωση «Προμηθεύς ΙΙ», υποπλοίαρχος επίσης Ξυγιανόπουλος, ενώ σε αυτούς περιλαμβάνονται και οι Σαρεπίσης, Ψαρρός και Ζέρβας. Όταν, όμως ο Μπακιρτζής αποφάσισε να φύγει στην Αίγυπτο, ο Ψαρρός πέρασε στην αδράνεια – αναμένοντας την επιστροφή του πρώτου – και ο Σαράφης διατύπωσε φανερίως την άρνησή του να συνεργαστεί με τις βρετανικές αρχές, ο Ζέρβας αναδείχθηκε στην επικρατέστερη επιλογή από την SOE και, παρά την αρνητική του φήμη, προμηθεύθηκε με 24.000 χρυσές λίρες για να δημιουργήσει την δική του ένωση στα βουνά της Ρούμελης.²⁸⁰

Είναι, επίσης, αξιοσημείωτο ότι το φθινόπωρο του 1941 φθάνουν για πρώτη φορά στην SOE επίσης πληροφορίες αναφορικά με το ΚΚΕ και τις προθέσεις του για αγωνιστική δράση. Συγκεκριμένα, το καλοκαίρι του 1941 ο βασικότερος σύνδεσμος της SOE, εν ονόματι Γεράσιμος Αλεξάτος («Οδυσσέας»), ενώ βρισκόταν στην Αθήνα και προσπαθούσε να βρει τρόπο επίσημα να φύγει για την Τουρκία, προκειμένου να συναντήσει τους εκπροσώπους της SOE, κατάφερε να έρθει σε επαφή με δυο ηγετικά στελέχη του ΚΚΕ που είχαν αποδράσει από την εξορία. Κατά την άφιξη του στην Τουρκία, τον Σεπτέμβριο του 1941, έδωσε στους Βρετανούς συνεργάτες του λεπτομερείς πληροφορίες για την κατάσταση που επικρατεί στο ΚΚΕ και τις δυνατότητες των μελών του. Εκείνοι, με την σειρά τους, αποφάσισαν να ενισχύσουν δυναμικά, με την προεπισήμανση υλικής βοήθειας, τους εξασφάλιζαν θα προοριζόταν μονάχα για τους ηγέτες της αντίστασης και όχι της πολιτικής αντιπαράθεσης. Θετικές ήταν οι εντυπώσεις επίσης SOE, όταν τον Ιανουάριο του 1942 έμαθε – και πάλι μέσω του «Οδυσσέα» – για την ύπαρξη ενός «Λαϊκού Μετώπου» που ονομάζεται «Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο», γι' αυτό και η ενίσχυση του κρίθηκε απαραίτητη. Ήδη, τον Φεβρουάριο του 1942 εστάλη αγγελιοφόρος στην Αθήνα, παίρνοντας μαζί του το ποσό των 10.000.000 δραχμών (360 χρυσές λίρες) για να το παραδώσει στο ΕΑΜ, ενώ τον επόμενο μήνα πραγματοποιήθηκε στην Κύμη της Εύβοιας μια δοκιμαστική ρίψη με όπλα και χρήματα

²⁷⁹ Clogg, ό.π., σ. 190. Βλ. επίσης C. M. Woodhouse, *Ο Αγώνας για την Ελλάδα 1941-1949*, Τουρκική, Αθήνα, 2002, σ. 86.

²⁸⁰ Woodhouse, *Ο αγώνας για την Ελλάδα...*, ό.π., σ. 86.

(1.000 χρυσές λίρες) με σκοπό να τα περισυλλέξουν τα μέλη του. Ωστόσο, το μεγαλύτερο μέρος του υλιεπίσηςέπεσεπίσηςτα χέρα των Ιταλών.²⁸¹

Εκ πρώτης όψεως φαίνεται παράδοξο το γεγονός ότι μια Υπηρεσία, όπως η SOE, της οποίας οι περισσότεροι συνεργάτες στο Λονδίνο προέρχονταν από τον «ερμητικά κλειστό κόσμο του βρετανικού κατεστημένου»²⁸² να συνεργάζεται με προσωπικότητες και οργανώσεις με σοσιαλιστικές αποχρώσεις. Εν τούτοις, η κίνηση αυτή ερμηνεύεται καλύτερα αν λάβουμε επίσηψη ότι η ίδια Υπηρεσία είχε ορθά κατανοήσει τα αντιμοναρχικά αισθήματα του ελληνικού λαού. Ήδη από τις 16 Νοεμβρίου του 1941, ο Pawson²⁸³ από την Τουρκία έγραφε στο Κάιρο ότι «ο Βασιλιάς και η κυβέρνηση του έχουν ελάχιστους οπαδούς, μισούνται και θεωρούνται προδότες από την πλειονότητα του λαού».²⁸⁴

Από την άλλη πλευρά, η δράση του FO στην Ελλάδα είχε πολιτικό χαρακτήρα και αφορούσε την προστασία των συμφερόντων του ελληνικού στέμματος. Θεωρούσε, δηλαδή, ότι τα βρετανικά συμφέροντα στην Ελλάδα θα διασφαλιζόνταν καλύτερα υπό συνθήκες συνταεπίσηςκικής μοναρχίας γι' αυτό και η επιστροφή, μετά τον πόλεμο, του Γεωργίου Β' ήταν αναγκαία. Στην πράξη, όμως, κάτι τέτοιο ήταν «εξωπραγματικό», καθώς η Αντίσεπίσηση είχε αρχίσει κατά το πλείστο από ομάδες αντιβασιλικώεπίσηςΗ επίτευξη, δηλαδή, του μακροπρόθεσμου πολιτικού της στόχου δεν θα επέρχονταν εάν δεν παραμερίζοντεπίσηςκείνος της SOE, και αντιστρόφως.²⁸⁵ Έτσι, η διαμάχη μεταξύ των δύο βρετανικών υπηρεσιών δεν άργησε να εκδηλωθεί. Στις 2 Σεπτεμβρίου 1942 ο διπλωμάτης του FO, P. Dixon, ετοίμασε μια πρόχειρη έκθεση, με επίσηγλο “Questions which may be raised by the King of Greπίσης”, στην οποία κατηγορούσε την SOE για απόκλιση από τη γραμμή της βρετανικής κυβέρνησης και «υιοθέτηση εχθρικής στάσης προς το Βασιλιά».²⁸⁶

²⁸¹ Σαμπατάκης, ό.π., σ. 155-158.

²⁸² Clogg, ό.π., σ. 185.

²⁸³ Σύμφωνα με τον Clogg, ο David Pawson ζούσε στην Ελλάδα από το 1933 ως υπάλληλος της Αγγλικής εταιρείας Electric Power and Traction (Στο ίδιο, σ. 184).

²⁸⁴ Στο ίδιο, σ. 195.

²⁸⁵ Woodhouse, *Ο αγώνας για την Ελλάδα...*, ό.π., σ. 97.

²⁸⁶ Woodhouse, «Το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο...», ό.π., σ. 154-155.

Οι σχέσεις του FO με την SOE περνάνε σε ένα επόμενο στάδιο από το φθινόπωρο του 1942. Τον Σεπτέμβριο οι αρχιστράτηγοι στη Μέση Ανατολή έδωσαν επίσης στη SOE Καΐρου να αναλάβουν την διενέργεια επίσημοι στη σιδηροδρομική γραμμή Αθηνών-Θεσσαλονίκη, η οποία χρησιμοποιείται για τους Γερμανούς ως μέσο ανεφοδιασμού επίσημοι στρατευμάτων τους στη Μέση Ανατολή, κι έτσι η τελευταία, με τη σειρά της, έδωσε οδηγίες σε μια ομάδα έντεκα Βρετανών αξιωματικών κατεύθυνσης Έλληνα αξιωματικού – του ανθυποστράτηγου Θέμη Μαρίνου – να πέσουν με αλεξίπτωτο στην Ελλάδα, στα τέλη του ίδιου μήνα. Σκοπός της αποστολής αυτής, με την κωδική ονομασία “Harling”, της οποίας επικεφαλής ήταν ο συνταγματάρχης Edie Myers, ήταν να επικοινωνήσει με τους άνδρες του «Προμηθέα II» και του Εθνικού Δημοκρατικού Ελληνικού Συνδέσμου (ΕΔΕΣ), να τους μνησεί στο επιχειρησιακό σχέδιο ανατίναξης της Γέφυρας του Γοργοποτάμου και έπειτα να αποχωρήσει, αφήνοντας επίσης ως συνδέσμους μονάχα τον ταγματάρχη C. M. Woodhouse και τον Θ. Μαρίνο. Ο πρώτος θα έπαιρνε μαζί του έναν ασύρματο και τον χειριστή του και θα εγκαθίστατο στις περιοχές του Ζέρβα και ο δεύτερος έναν ασύρματο και δύο χειριστές και θα εγκαθίστατο στην Γκιώνα.²⁸⁷ Το αξιοσημείωτο είναι ότι ούτε ο Myers ούτε Woodhouse γνώριζαν για την ύπαρξη του ΕΑΜ, παρόλο που μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1942 η SOE Καΐρου είχε επίσημους, λεπτομερείς πληροφορίες για την κατάσταση της δράσης του ΕΑΜ.²⁸⁸

Θα περιέπαινε κανείς ότι η επιτυχής διεκπεραίωση της παραπάνω αποστολής, τα ξημερώματα της 25^{ης} προς 26^{ης} Νοεμβρίου 1942, θα διέκοπτε τις προστριβές και τις επικοινωνιακές μεταξὺ FO και της SOE, ιδιαίτερα αν λάβουμε υπόψη ότι χάρις την ενέργεια αυτή διακόπηκε ο ανεφοδιασμός των Γερμανών για διάστημα έξι εβδομάδων.²⁸⁹ Λίγους μόλις μήνες, όμως, μετά την ανατίναξη της Γέφυρας του Γοργοποτάμου, οι εκπρόσωποι του Υπουργείου Εξωτερικών εξακολουθούσαν να πιστεύουν ότι «η Υπηρεσία Ειδικών Επιχειρήσεων δεν έχει να επιδείξει τίποτα επίσημο εντυπωσιακό στην Ελλάδα» από την στιγμή, μάλιστα, που «τον τελευταίο ενάμιση χρόνο υποστηρίζουν κυρίως κομμουνιστικές οργανώσεις που είναι αντιμέτωπες με

²⁸⁷ Προκόπης Παπαστράτης, «British foreign policy towards Greece during the second World War 1940-1945», Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο του Λονδίνου, Λονδίνο, 1978, σ. 179-180, Woodhouse, *Ο Αγώνας για την Ελλάδα...*, ό.π., σ. 97, Σαμπατάκης, ό.π., σ. 192-197.

²⁸⁸ Clogg, ό.π., σ. 196.

²⁸⁹ Woodhouse, *Ο αγώνας για την Ελλάδα...*, ό.π., σ. 19.

επίσης ελληνική Κυβέρνηση [...]».²⁹⁰ Όπως σημειώνει ο Woodhouse βέβαια, μια αντίθετη δήλωση του Υπουργείου θα σήμαινε μερική αναγνώριση του ΕΔΕΣ και του εν Ελλάδι αρχηγού επίσημου, Ν. Ζέρβα, τη στιγμή επίσημου αυτός εξακολουθούσε να θεωρείται “Persona non grata”. Επίσης, αξίζει να σημειωθεί ότι η καχυποψία του FO προς τη SOE διατηρήθηκε και ενδυναμώθηκε την περίοδο εκείνη εξαιτίας και της απόφασης των σχεδιαστών της βρετανικής πολιτικής να παραμείνει ολόκληρη η αποστολή στην Ελλάδα. Ο δε Myers προάχθηκε σε ταξίαρχο-διοικητή όλων των βρετανικών ομάδων στην Ελλάδα και διατάχθηκε «ν’ αναλάβει το συντονισμό και τεύχος παραπέρα ανάπτυξη της δραστηριότητας των ανταρτών».²⁹¹

Τον Μάρτιο του 1943, ακριβώς δηλαδή τη στιγμή που οι πληροφορίες για την Αντίσταση στην Ελλάδα πληθύναν, έφθασαν στο FO και η αναφοράς Myers επίσης Woodhouse προς την SOE υπό την μορφή έκθεσης με τίτλο “Political aspects of the Greek Resistance Movement”. Ειδικότερα, από τον Ιανουάριο επίσημου⁴³ οι αξιωματικοί της Βρετανικής Αποστολής στην Ελλάδα επέσειαν στους εργαζόμενους στο Κάιρο τον κίνδυνο που συνιστούσε για τα βρετανικά συμφέροντα η πολιτική του ΕΑΜ, προτείνοντας την αμέρπηση υποστήριξη στον Πλαστήρα και τους επίσης δημοκρατικούς αξιωματικούς. Δεν λησμόνησαν, επίσης, να μεταφέρουν την άποψή τους επίσης η δημοτικότητα του βασιλιά περιορίζονταν μονάχα σε μια μειοψηφία βασιλοφρόνων. Τα μηνύματα αυτά, παρόλο που ανησύχησαν τους εκπροσώπους της SOE Κάιρου δεν εστάλησαν προς το Υπουργείο Εξωτερικών νωρίτερα από τον Μάρτιο. Ο Woodhouse δεν αποδίδει την ενέργεια της SOE σε κακόβουλες προθέσεις, αλλά στο γεγονός ότι κι εκείνη δεν είχε κατορθώσει να ερμηνεύσει τον λόγο που οι αναφορές των Myers και Woodhouse έρχονταν σε πλήρη αντίθεση με εκείνες της R. Sheppard που ήταν φιλικά διακείμενες προς την ΕΛΑΣ. Επίσης παραπάνω εκθέσεις λειτούργησαν ως «κόκκινο πανί». Το FO όχι μόνο αγνόησε κάθε στοιχείο που αφορούσε το ΕΑΜ και τον ΕΛΑΣ, αλλά και επιτέθηκε τόσο στον ίδιο τον Myer και στην Υπηρεσία του, ζητώντας από τους υπαλλήλους της βρετανικής πολιτικής την πλήρη διακοπή της δράσης της. Από τη νέα έντονη διαμάχη, που προέκυψε, νικητής βγήκε και πάλι η SOE, καθώς η

²⁹⁰ Woodhouse, «Το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο...», ό.π., σ. 156.

²⁹¹ Έτσι, ουσιαστικά γεννήθηκε η Βρετανική Αποστολή στην Ελλάδα που στη συνέχεια μετονομάστηκε σε Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή (ΣΣΑ).

προσήλωση στην επίλυση των στρατιωτικών ζητημάτων κατά τη διάρκεια των προπαρασκευών της επιχείρησης “Animals” κρίθηκε από τους ιθύνοντες της βρετανικής πολιτικής πρώτιστης σημασίας.²⁹² Ωστόσο, τον Απρίλιο του 1943 οι τελευταίοι αποφάσισαν ότι από εδώ και στο εξής η SOE «θα καθοδηγείτο στενά από το Φόρεϊν Όφισ».²⁹³

Την ίδια στιγμή, ευνοημένος από αυτή τη διαμάχη βγήκε και ο ΕΛΑΣ. Έκτος του ότι χάρις την έντεπιας ανησυχία του FO γι'επίσης δράση του ΕΔΕΣ κατάφερε να παραμείνει στην αφάνεια, οι πληροφορίες αναφορικά με το αντιστασιακό κίνημα στην Ελλάδα που θα έφταναν στο εξής στο Λονδίνο από την SOE Καΐρου, έπειτα από απαίτηση του Υπουργείου για συχνότερη ενημέρωση, προερχόμενες κατά κύριο λόγο από τις εκθέσεις του φιλικού προς τον ΕΛΑΣ Sheppard, συνήθιζαν να είναι καθησυχαστικεπίσης Ενδεικτικά αναφέρεται ότι σεπίσηςέκθεση με τίτλο «ΕΑΜ», οεπίσηςυταίος σημείωνε, μεταξύ άλλων, ότι «υπάρχουν πολύ λίγες ενδείξεις πως ο ΕΛΑΣ ελέγχεται από το ΕΑΜ Αθήνας και ακόμη λιγότερες πως ελέγχεται από επίσηςΚΚΕ».²⁹⁴

Έπειτα από τα παραπάνω θα περίμενε κανείς ότι ο ΕΛΑΣ θα ήταν ο κύριος αποδέκτης της βρετανικής ενίσχυσης. Ωστόσο, όπως παραδέχεται ο Woodhouse, ο ίδιος και ο Myers συνέχισεπίσηςα ασκούν ευνοϊκή υπέρ του ΕΔΕΣ πολιτική. Αυτό επαληθεύεται και απόεπίσης γεγονός ότι ο ΕΔΕΣ λάμβανε μεγαλύτερο όγκο υλικών από τις συμμαχικές ρίψεις από τον ΕΛΑΣ, παρόλο που ο τελευταίος υπερτερούσε αριθμητικά σε δύναμη ανδρών. Πιο συγκεκριμένα, με βάση μια έκθεση που εστάλη τον Μάιο του 1943 από το SOE Καΐρου προς το FO τα όπλα, τα πυρομαχικά και τα άλλα εφόδια που είχαν ριφθεί από τις 24 Ιανουαρίου του 1943 ανέρχονταν σε 19. 576 τόνους για τον ΕΔΕΣ και 11.158 τόνους για τον ΕΛΑΣ.²⁹⁵

Έτσι, στο σημείο αυτό αντιλαμβανόμαστε ότι επικρατούσε διάσταση απόψεων όχι μόνο ανάμεεπίσηςστο FO και τη SOE, αλλά και μεταξύ των Βρετανών απεσταλμένων στην Ελλάδα που στελέχωναν την τελευταία Υπηρεσία, γεγονός που επαληθεύει ότι η αγγλική πολιτική στην Ελλάδα αποτελούσε εξ' αρχής ένα μείγμα

²⁹² Clogg, ό.π. σ. 197.

²⁹³ Woodhouse, *Ο αγώνας για την Ελλάδα...*, ό.π., σ. 98.

²⁹⁴ Woodhouse, «Το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο...», ό.π., σ. 164.

²⁹⁵ Βλ. F.O. 371/37202/R4503. Pearson P. J. Dixon, Σπηλιωτοπούλου-Παπαστράτης, ό.π., σ. 360.

αντιφατικών συλλογικών αποφάσεων και αυθόρμητων προσωπικών πρωτοβουλιών. Κατά τον Woodhouse, μάλιστα, το αρχηγείο της SOE στο Κάιρο έφτασε στο σημείο να πιστέψει επίσης η Βρετανική Αποστολή στην Ελλάδα βρίσκεται υπό τον πλήρη έλεγχο του Ζέρβα.²⁹⁶

Ακόμη και κατά τη διάρκεια των πρώτων εμφυλίων συγκρούσεων μεταξύ του ΕΛΑΣ και των ομάδων του Σαράφη και του Ψαρρού. στα μέσα τοεπίσης943, το FO εξακολουθούσε να θεωρεί τις σχετικεπίσηςληροφορίες δευτερεύουσας σημασίας που αποσκοπούσαν στην επικάλυψη της αλήθειας για τον ΕΔΕΣ. Ομολογουμένως, για τη βρετανική κυβέρνηση η έναρξη των εχθροπραξιεπίσηςμεταξύ των ανταρτών στην κατεχόμενη Ελλάδα αποτελούσε δευτερεύουσας σημασίας πληροφορίες, καθώς, κατά την πεποίθησή της, οι αντάρτες στην Ελλάδα ελάχιστα διέφεραν από τους λησείες.²⁹⁷ Πρώτιστης σημασίας θεωρούνταν κυρίως αυτές που αφορούσαν τις εξελίξεις στην Μέση Ανατολή. Δεν είναι τυχαίο ότι το FO εστίασε την προσοχή του σε μια έκθεση της Υπηρεσίας Ασφαλείας (MI5) – προωθημένη, μάλιστα, από την SOE Καΐρου –, η οποία έκανε γνωστή την κομμουνιστική επιρροή εντός του ΕΑεπίσηςτην ανάμειξη του τελευταίου στα γεγονότα της Μέσης Ανατολής τον Μάρτιο του 1943. «Πρόκειται για μία μάλλον ανησυχητική έκθεση [...]»,επίσηςαπίστωνε ο Dixon από το Υπουργείο Εξωτερικών.²⁹⁸

Έτσι, το FO αποφάσισε να αποστείλει στην Εεπίσηςα έναν μυστικό πράκτορα, με σκοπό να διαλευκάνει την υπόθεση. Το πραγματικό του όνομα ήταν David Wallace,επίσηςώ στις 13 Ιουλίου, όταν και έπεσε με αλεξίπτωτο επίσης περιοχή του Ζέρβα, πήρε το ψευδώνυμο “Edward”. Ο Wallace, αφού εγκαταστάθηκεεπίσης Περτούλι της Θεσσαλίας, όπου είχε έδρα το Κοινό Γενικού Στρατηγείου των Εθνικώνεπίσηςδων, ήρθε σε επαφή με τους επικεφαλής των σημαντικότερων αντιστασιακών οργανώσεων στην Ελλάδα (ΕΑΜ, ΕΔΕΣ, ΕΚΚΑ και ΠΑΟ), παρακολούθησε τις διαπραγματεεπίσηςκές συνεδριάσεις του Στρατηγείου και στις 9 Αυγούστου 1943 αναχώρησε αεροπορικώς για το Κάιρο, συνοδεύοντας τον Myers και τους έξι αντιπροσώπους των αντιστασιακών οργανώσεων. Εκεί ολοκλήρωσε την

²⁹⁶ Woodhouse, *Ο αγώνας για την Ελλάδα...*, ό.π., σ. 98.

²⁹⁷ Woodhouse, «Το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο...», ό.π., σ. 168-169.

²⁹⁸ Στο ίδιο, σ. 169-170.

έρευνέσις και στις 29 Αυγούστου την απέστειλε με τη μορφή έκθεσης στον βρετανό Αναπληρωτή Υπουργό Εξωτερικών, Sir Orme Sargent.²⁹⁹

Η έκθεση υπήρξε ανατρεπτική. Οι σχεδιαστές της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής στο Λονδίνο ενημερώνονταν μεταξύ άλλων ότι ο ΕΛΑΣ αποτελεί τον «στρατιωτικό ομόλογο» του ΕΑΜ και ότι η κεντρική διοίκηση του τελευταίου είναι «κατά 90% κομμουνιστική».³⁰⁰ Επίσης, ο Wallace πίστευε ότι η αντιδημοτικότητα του Βασιλιά, αν και «μεγάλη», ήταν «άδικη», διότι οφείλονταν σε μεγάλο βαθμό στην αντιμοναρχική προπαγάνδα του ΕΑΜ, η οποία αν καταπολεμούταν επαρκώς και, ταυτόχρονα, πείθονταν ο Βασιλιάς να δώσει μια εξήγηση για την ανάμειξή του στο μεταξικό καθεστώς, η «πλειοψηφία» του ελληνικού λαού θα τον καλωσόριζε πίσω στη χώρα.³⁰¹ Συλλήβδην, η αναφορά του Wallace υπογράμμιζε την αναποτελεσματικότητα της εν εξελίξει βρετανικής πολιτικής προς τα αντιστασιακά κινήματα στην Ελλάδα, την απειλή που αυτή συνιστούσε για τα βρετανικά συμφέροντα από τη στιγμή που σε όλο αυτό το χρονικό διάστημα ενίσχυε μια κομμουνιστική οργάνωση με «κακά εκπαιδευμένους και απειθάρχητους αντάρτες»³⁰² και τόνιζε την ανάγκη αποδυνάμωσής της μέσω της υποστήριξης του Ζέρβα και των λοιπών φιλοβασιλικών ομάδων.

Ήδη από τον Οκτώβριο του 1943, ο Leeper, επηρεασμένος από την αναφορά του Wallace, θα προτείνει στο FO την πλήρη διακοπή των σχέσεων της βρετανικής αποστολής με τον ΕΛΑΣ και την δημιουργία δύο φιλομοναρχικών κέντρων εξουσίας με αρχηγούς τον Πλαστήρα και τον Αρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό, αντίστοιχα. Το FO, αν και σε γενικές γραμμές ενστερνίζονταν την πρόταση του Leeper, έδωσε εντολή στον τελευταίο να μην προβεί σε καμία ενέργεια μέχρις ότου ο A. Eden μεταβεί στο Κάιρο. Η στιγμή αυτή έφτασε στα μέσα Οκτωβρίου και ο τελευταίος τάχθηκε υπέρ της πολιτικής του Leeper, θέτοντας όμως απαραίτητη προϋπόθεση για την εφαρμογή της την περαιτέρω διερεύνησή της, μετά την επιστροφή του από την Μόσχα και ταυτόχρονα την προώθησή της προς εξέταση στη Βρετανική Επιτροπή Άμυνας.

²⁹⁹ «Βρετανική πολιτική και αντιστασιακά κινήματα στην Ελλάδα: Η απόρρητη αναφορά του ταγματάρχη D. J. Wallace, από τις 14 Ιουλίου έως τις 9 Αυγούστου 1943, Πέτρος Μακρής-Στάικος (επιμ.), Πελασγός, Αθήνα, 2018, σ. 16-19.

³⁰⁰ Στο ίδιο, σ. 48-49.

³⁰¹ Στο ίδιο, σ. 76-86.

³⁰² Στο ίδιο, σ. 47.

Τελικά, η πολιτική που πρότεινε ο Leeper εγκρίθηκε στις 7 Νοεμβρίου, κατόπιν διαβουλεύσεων της Βρετανικής Επιτροπής Άμυνας και του ίδιου του Eden.³⁰³

Οι αποφάσεις που πάρθηκαν την ημέρα εκείνη προωθήθηκαν στις 14 Νοεμβρίου από τον Eden στο Υπουργικό Συμβούλιο Πολέμου υπό τη μορφή υπομνήματος με τίτλο “Policy Towards Greece”. Ειδικότερα, ο Eden, αφού αναφέρθηκε στην κομμουνιστική επιρροή του ΕΛΑΣ, που αποτελούσε και την ισχυρότερη αντιστασιακή οργάνωση, στην ακραιφνώς αντιμοναρχική του στάση (“Strongly anti-monarchist”) και στην ελάχιστονης σημασίας προσφοράς του στον πόλεμο εναντίον των Γερμανών, πρότεινε την άμεση διακοπή των σχέσεων μαζί του και την εφαρμογή ενός σχεδίου υπονόμησης, κυρίως μέσω της προπαγάνδας, ώστε να διασπαστούν από αυτόν τα πιο μετριοπαθή στοιχεία και να ενσωματωθούν σε ομάδες με φιλομοναρχικό προσανατολισμό. Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός ότι στο Υπόμνημα γίνεται σαφής μνεία στον ΕΔΕΣ και τον εν Ελλάδι αρχηγό του.³⁰⁴ Μπορεί τον Μάρτιο του 1943, όταν ο Ζέρβας διαμήνυε στη βρετανική κυβέρνηση ότι ο ίδιος και η οργάνωσή του θα είναι από τους πρώτους που θα καλωσορίσουν τον Βασιλιά και θα υποστηρίξουν την πολιτική της Αγγλίας «ακόμη και ενάντια στην θέληση του λαού», το FO να εξακολουθούσε να είναι καχύποπτο απέναντί του, την δεδομένη όμως χρονική περίοδο θα έχει πειστεί ότι το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ συνιστούσε μεγαλύτερη απειλή από τον ΕΔΕΣ.³⁰⁵

Το Υπουργικό Συμβούλιο Πολέμου εξέτασε το περιεχόμενο του Υπομνήματος του Eden δύο ημέρες αργότερα, στις 16 Νοεμβρίου 1943. Σε γενικές γραμμές συμφώνησε με την προτεινόμενη πολιτική, αναγνωρίζοντας την ανάγκη για αλλαγή. Εξέφρασε, όμως, την άρνησή του ως προς την άμεση διακοπή των σχέσεων της βρετανικής αποστολής με τον ΕΛΑΣ, για λόγους που αφορούσαν την ασφαλή μετακίνηση των BLO's στην Ελλάδα και την διεκπεραίωση στρατιωτικών επιχειρήσεων. Διαφωνούσε, επίσης, ως προς το θέμα της στρατιωτικής αξίας του ΕΛΑΣ και πρότεινε να μη ληφθεί κάποια οριστική απόφαση μέχρις ότου λάβουν καινούριες πληροφορίες για το συγκεκριμένο ζήτημα. Αυτές ήρθαν στις 19 Νοεμβρίου, επιβεβαιώνοντας τα μειονεκτήματα – μικρά μιν – που θα προέκυπταν από τη διακοπή

³⁰³ Παπαστράτης, «British foreign policy...», ό.π. σ. 259-263.

³⁰⁴ W.P. (43) 518, 14 November 43 “Policy towards Greece”, Memorandum by the Secretary of State for Foreign Affairs. Βλ. επίσης Eden, ό.π., σ. 486-487.

³⁰⁵ Woodhouse, «Το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο...», ό.π., σ. 167, Σαμπατάκης, ό.π. σ. 204-205.

της συνεργασίας ΕΛΑΣ-Καΐρου και στις 22 Νοεμβρίου το Συμβούλιο συνεδρίασε εκ νέου παρουσία του ίδιου του Eden. Ο τελευταίος υποστήριξε με θέρμη την εφαρμογή της πολιτικής του Leeper, τονίζοντας συνάμα ότι οποιαδήποτε καθυστέρηση στη λήψη της απόφασης θα μπορούσε να αποβεί μοιραία, κι έτσι το σχέδιο του Leeper κατέστη επίσημη πολιτική κατόπιν καθολικής εγκρίσεως.³⁰⁶

Από αυτό το χρονικό σημείο και έπειτα οι βρετανικές αρχές επικεντρώνονται πλήρως στην επίτευξη των μακροπρόθεσμων πολιτικών στόχων, γι' αυτό και καταβάλλουν κάθε δυνατή προσπάθεια να εξοντώσουν την επιρροή του ΕΑΜικού-αντιμοναρχικού ρεύματος στην Ελλάδα. Το μοναδικό σημείο του αγγλικού σχεδίου που άλλαξε εν συνεχεία αφορούσε μονάχα τον τρόπο εξόντωσης του. Απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχή εφαρμογή του ήταν ο Βασιλιάς Γεώργιος Β΄ να πειστεί να προβεί σε μια ανακοίνωση προς τον ελληνικό λαό, στην οποία θα εγγυάται ότι δεν θα επέστρεφε χωρίς να έχει γίνει δημοψήφισμα. Με τον τρόπο αυτό θα απαντούσε στην αντιμοναρχική ρητορική του ΕΑΜ που ήθελε τον Βασιλιά αμετανόητο απολυταρχικό ηγέτη της χώρας.³⁰⁷ Για κακή τύχη, όμως, των Βρετανών ο Βασιλιάς αποδείχθηκε εξαιρετικά «πείσμων». Έτσι, αναγκάστηκαν να αντικαταστήσουν την τακτική της άμεσης επίθεσης κατά του ΕΑΜ με εκείνη της έμμεσης συρρίκνωσης της πολιτικής επιρροής του μέσα από μια κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας, όπου το ΕΑΜ θα διέθετε όσο το δυνατόν μικρότερη εκπροσώπηση. Πρωθυπουργός της Κυβέρνησης αυτής θα ήταν ο Γ. Παπανδρέου, ο οποίος είχε από την πρώτη στιγμή εντυπωσιάσει με την προσωπικότητά του τόσο τον Leeper όσο και τον Γεώργιο Β΄.³⁰⁸

7.3. Η Αγγλική πολιτική στην Αν. Μακεδονία και τη Δ. Θράκη

Έπειτα από τα παραπάνω αντιλαμβανόμαστε ότι κατά τη χρονική στιγμή που λαμβάνεται η απόφαση από την SOE Καΐρου, να αποσταλεί ως BLO στην Ανατολική Μακεδονία ο ταγματάρχης Miller, οι Βρετανοί επιτελείς δεν έχουν κατορθώσει να σχηματίσουν ακόμη μια ξεκάθαρη εικόνα για τον ΕΛΑΣ και ως εκ τούτου δεν έχουν

³⁰⁶ Παπαστράτης, «British foreign policy...», ό.π., σ. 266-268.

³⁰⁷ Στο ίδιο, σ. 268-269.

³⁰⁸ Προκόπης Παπαστράτης, «Η Κυβέρνηση Παπανδρέου και το Συνέδριο του Λιβάνου», Γιάννης Ιατρίδης (επιμ.), Αθήνα, 2006, σ.206-220.

κατορθώσει να αντιληφθούν το πολιτικό κόστος της συνεργασίας αυτής. Απεναντίας, η αποστολή του Miller στόχευε, όπως είδαμε, στην πλαισίωση και ενίσχυση των τμημάτων του ΕΛΑΣ στην βουλγαροκρατούμενη περιοχή για την διεκπεραίωση στρατιωτικών επιχειρήσεων. Άλλωστε, κατά τη δεδομένη χρονική στιγμή οι επικεφαλής της SOE πίστευαν όχι μόνο ότι δεν υπάρχουν άλλες αντάρτικες οργανώσεις στην περιοχή, αλλά και ότι η συγκεκριμένη ήταν δύσκολο να υιοθετήσει την επιθετική γραμμή που εφάρμοσε ο ΕΛΑΣ στην υπόλοιπη Ελλάδα, λόγω της γεωγραφικής της απομόνωσης.³⁰⁹

Έτσι, λοιπόν, με την άφιξή του στην Ανατολική Μακεδονία, ο Miller ήρθε σε επαφή με τον «Άρη», ο οποίος του συστήθηκε ως αρχηγός των αντάρτικων τμημάτων της Ανατολικής Μακεδονίας και της Θράκης, και ξεκίνησε τη συνεργασία του με το τμήμα του ΕΛΑΣ στο Παγγαίο. Πρώτο του μέλημα ήταν να βρει το κατάλληλο μέρος που θα γίνονταν η ρίψη υλικών που του είχαν υποσχεθεί οι προϊστάμενοί του, πριν από την αναχώρησή του από τη Δ. Μακεδονία.³¹⁰ Τελικά, η πρώτη ρίψη έγινε στις 10 του ίδιου μήνα και παρόλο που περισυλλέχθηκε επιτυχώς θεωρήθηκε ως «κακή αρχή» (“bad start”) από τον Ταγματάρχη.³¹¹ Πιθανόν, σε αυτή τη ρίψη που έγινε στο Παγγαίο να αναφέρεται και ο Γ. Σιλιβρίδης, η οποία αποτελούνταν «από αριστερά μόνον άρβυλα, όπλα χωρίς κινητά ουραία και χειροβομβίδες χωρίς καψύλια».³¹² Φυσικά, ανάμεσα στα παραπάνω υπήρχε και ο απαραίτητος ασύρματος που απαιτούνταν για να συνδεθεί ο Miller με το Κάιρο.³¹³

Έπειτα από αυτήν την όχι και τόσο επιτυχημένη ρίψη, ο Miller πρότεινε στον «Άρη» να μεταφέρουν το πεδίο των ρίψεων σε κάποιο από τα γειτονικά βουνά, όπως το Τσαλ-Νταγ και το Μποζ-Νταγ Σερρών, όπου σύμφωνα με τα λεγόμενα του τελευταίου υπήρχαν 500 αντάρτες ικανοί να κινητοποιηθούν άμεσα και αποτελεσματικά, υπερασπιζόμενοι τις ρίψεις από μια ενδεχόμενη βουλγαρική επίθεση.

³⁰⁹ Χατζηαναστασίου, «Ο ΕΛΑΣ στην περιοχή της Καβάλας...», ό.π., σ. 13.

³¹⁰ HS 5/634, ό.π., σ. 6.

³¹¹ Στο ίδιο, ό.π., σ. 7-8.

³¹² Σιλιβρίδης, ό.π. Βλ. επίσης Ε.Λ.Ι.Α., Συλλογή Προφορικών Μαρτυριών, Συνέντευξη Έλλης Ερυθριάδου, ό.π

³¹³ HS 5/634, ό.π., σ. 6., Αντωνιάδης, τ. Α, ό.π., σ. 147. Ο συγγραφέας, όμως, τοποθετεί χρονικά την πρώτη ρίψη στο Παγγαίο στις 30 Ιουλίου 1943.

Ο «Άρης» συμφώνησε και στις 25 Σεπτεμβρίου ένα τμήμα 60 ανταρτών με επικεφαλής τον «Άγι» συνόδευσε τον Miller στο Μποζ-Νταγ Σερρών. Όπως και στο Παγγαίο έτσι και στο Μποζ-Νταγ ο Miller προσπάθησε να εντοπίσει τη κατάλληλη τοποθεσία για να υποδεχτεί την επόμενη ρίψη. Αφού, δηλαδή, εγκατέστησε τον έναν και μοναδικό μέχρι τότε ασύρματο που διέθετε στο κρησφύγετο του ΕΛΑΣ στο Μποζ-Νταγ επιδόθηκε σε επιθεωρήσεις γύρω από την περιοχή. Μάλιστα, όταν στις 13 Οκτωβρίου έφτασαν στο Μποζ-Νταγ Σερρών – μετά από μια σύντομη στάση στο Παγγαίο³¹⁴ – και δύο άλλα μέλη της Βρετανικής Αποστολής στην Αν. Μακεδονία, ο χειριστής του ασυρμάτου, λοχίας Chatterly, και ο Έλληνας ανθυπασπιστής Α. Sidros, ο Miller απέκτησε μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων κι έτσι πέρασε το αμέσως επόμενο διάστημα (από τις 20 Οκτωβρίου μέχρι τις αρχές Νοεμβρίου) εξερευνώντας την περιοχή του Σιδηροκάστρου που βρίσκονταν στη δυτική πλευρά του όρους.³¹⁵

Η απογοήτευση που εισέπραξε κατά την επιστροφή του πίσω στη βάση, κρίνοντας ότι η συγκεκριμένη περιοχή είναι εξαιρετικά αφιλόξενη για τέτοιου είδους επιχειρήσεις πιθανόν να ισοσταθμίστηκε από την ικανοποίηση που πήρε όταν έμαθε ότι ο χειριστής του, ο Chatterly, κατάφερε να συνδεθεί με το Κάιρο. Ο Miller ομολογεί ότι ήδη από την πρώτη στιγμή που έφτασε στο Μποζ-Νταγ αντιλήφθηκε ότι αρκετοί χωρικοί απέφευγαν κάθε είδος επαφής με τους αντάρτες, γι' αυτό και ζήτησε αμέσως από το Κάιρο να στείλουν, εκτός από τα απαραίτητα υλικά (όπλα, πυρομαχικά, χρήματα κ.α.), κι έναν δεύτερο ασύρματο μαζί με δύο Έλληνες αξιωματικούς, ώστε να μπορέσει να αποκτήσει ακόμη μεγαλύτερη ελευθερία δράσης και, συνεπώς, να έρθει σε στενότερη επαφή με τους χωρικούς αυτούς.³¹⁶

Το Κάιρο ανταποκρίθηκε και στις 14 Νοεμβρίου 1943 έπεσαν με αλεξίπτωτο στη θέση «Καλύβια» του Μποζ-Νταγ Σερρών οι δύο Έλληνες αξιωματικοί. Πρόκειται για τους ασυρματιστές λοχίες Κλέαρχο Πετράκη και Θεόδωρο Χατζόπουλο. Μαζί με αυτούς έπεσε κι ένα ικανοποιητικό – κατά τον Miller – πλήθος προαπαιτούμενων

³¹⁴ Ο Chatterly αναφέρει ότι κρατήθηκαν στο Παγγαίο από τον Άρη για οκτώ ημέρες χωρίς τη θέλησή τους. HS 5/634, “Report on journey of s/gt. Chatterly from Pentalophon to Boz Dag of Serres, 4th September 1943 to 13th October 1943”, December 1944, σ. 13.

³¹⁵ HS 5/634, “Report by Major G. Micklethwait...”, ό.π., σ. 8-9.

³¹⁶ Στο ίδιο, σ. 9.

ειδών³¹⁷ και έτσι ο Miller κατάφερε να εξασφαλίσει μια προφορική συμφωνία με τον «Άρη», βάσει της οποίας ο τελευταίος, εκτός του ότι όφειλε να περιορίσει τα ένοπλα τμήματά του ανατολικά του Στρυμόνα και να σταματήσει να λαμβάνει «πειθαρχικά μέτρα» εναντίον των ανταρτών άνευ της συγκατάθεσης του Miller, έπρεπε και να οδηγήσει τον Miller και τον Πετράκη στα βουνά του Μποζ-Νταγ Δράμας και Τσαλ-Νταγ.³¹⁸

Στις 28 Νοεμβρίου 1944, ο Miller, ο Πετράκης, ο Σουγιουτζόγλου και – πιθανόν ένα μικρό τμήμα της ανταρτο-ομάδας του – αναχώρησαν από το Μποζ-Νταγ Σερρών με προορισμό το Μποζ-Νταγ Δράμας, φτάνοντας στις 30 Νοεμβρίου.³¹⁹ Εκεί, αν και διέμεναν μόλις λίγες ημέρες στην περιοχή, φιλοξενούμενοι σε ένα σπίτι του χωριού Άγιος Πέτρος, ο Miller κατάφερε να συναντηθεί με τον Παντελή Παπαδάκη, πείθοντάς τον, μάλιστα, να μην υποκύψει στις υποσχέσεις και τους εκβιασμούς του «Άρη», με το επιχείρημα ότι η βοήθεια των «Συμμάχων» προς αυτόν δεν εξαρτάται ούτε στο ελάχιστο από την ένταξή του στον ΕΛΑΣ.³²⁰

Από το Μποζ-Νταγ Δράμας αναχώρησαν μόλις στις 3 Δεκεμβρίου με κατεύθυνση αυτή τη φορά προς το Τσαλ-Νταγ, στο οποίο έφθασαν στις 5 Δεκεμβρίου, αφού, όμως, κατά τη διαδρομή τους, πέρασαν και από την περιοχή του Μπαϊράμ-Τεπέ.³²¹ Στο Τσαλ-Νταγ ο Miller ήρθε σε επαφή με εθνικιστές καπετάνιους, όπως ο Αντώνης Φωστηρίδης, κι έπειτα αποφάσισε να επιστρέψει πίσω στο Μποζ-Νταγ Σερρών, όπου αναμένονταν οι επόμενες ρίψεις. Αυτή τη φορά, όμως, χωρίς τη συνοδεία του «Άρη» και των ανταρτών του, παρά μόνο του Πετράκη και ενός οδηγού. Πιθανόν, για αυτό και πήρε την απόφαση ο δρόμος της επιστροφής του να περάσει και μέσα από το Παγγαίο, όπου τελικά διέμεινε μέχρι την 9^η Δεκεμβρίου.³²²

³¹⁷ Σύμφωνα με τις μαρτυρίες ανταρτών, οι ρίψεις περιελάμβαναν έναν ομαδικό όλμο, αυτόματα όπλα, πολυβόλα και ένα χρηματικό ποσό. Βλ. Χατζηαναστασίου, «Ο ΕΛΑΣ στην περιοχή της Καβάλας...», ό.π., σ. 14-15.

³¹⁸ HS 5/634, Report by Major G. Micklethwait...”, ό.π., σ. 9.

³¹⁹ Στο ίδιο, σ. 9-10, ΑΣΚΙ, Φ. 26/5/3, ό.π.

³²⁰ Στο ίδιο.

³²¹ Δεν γνωρίζουμε εάν ο Miller ήρθε σε επαφή και με τον Μικρόπουλο.

³²² Στο ίδιο, σ. 10.

Πράγματι, το Κάιρο είχε δώσει διαταγή σε δύο αεροπλάνα να πραγματοποιήσουν ρίψεις τα ξημερώματα της 4^{ης} Δεκεμβρίου, στη θέση «Δραγάνι» του Μποζ-Νταγ Σερρών (ανάμεσα σε Καλαπότι και Κάτω Βροντού), τις οποίες έμελλε να παραλάβει η παρευρισκόμενη Βρετανική Αποστολή, αποτελούμενη από τον Chatterly, τον Χατζόπουλο και τον Sindro, σε συνεργασία με το ένοπλο τμήμα του Άγι και την ομάδα του Παντελή Παπαδάκη. Η αποστολή περισυλλογής των ρίψεων δεν είχε όμως αίσιο τέλος, καθώς τα βουλγαρικά στρατεύματα που βρίσκονταν στη γύρω περιοχή κινητοποιήθηκαν εγκαίρως και απέσπασαν το μεγαλύτερο μέρος των υλικών. Σύμφωνα με την αναφορά του Chatterly, την ευθύνη έφεραν οι αντάρτες του Άγι, οι οποίοι καθυστέρησαν να μαζέψουν τα υλικά, ενώ κατά τους αντάρτες το πρόβλημα ήταν ότι το πεδίο της ρίψεως βρίσκονταν κοντά σε έδρες βουλγαρικών μονάδων και, παράλληλα, μακριά από το σημείο που έπρεπε να μεταφερθούν τα υλικά της ρίψης.³²³

Το σίγουρο είναι πάντως ότι από τις 4 έως και τις 7 Δεκεμβρίου διεξήχθησαν σκληρές μάχες μεταξύ των ανταρτο-ομάδων του Άγι και του Παντελή Παπαδάκη, από τη μία, και του βουλγαρικού στρατού, από την άλλη, που, σύμφωνα με τις ελληνικές πηγές, κόστισαν τη ζωή σε μεγάλο αριθμό Βουλγάρων (107 νεκροί και 150 τραυματίες). Στις 8 του ίδιου μήνα, υπό την πίεση τελικά ισχυρών βουλγαρικών δυνάμεων που κατέφθαναν στο πεδίο της μάχης, ο Chatterly και η ομάδα του Άγι κατέφυγαν στην Δ. Μακεδονία, στην περιοχή της Μαυροθάλασσας, ενώ η ομάδα του Παπαδάκη διέφυγε προς τα υψώματα της Μικρόπολης Δράμας και από εκεί στο Φαλακρό.³²⁴

Επομένως, την ίδια ημέρα που ο Miller και ο Πετράκης αναχώρησαν από το Παγγαίο για το Μποζ-Νταγ Σερρών, τα υπόλοιπα μέλη της ΣΣΑ διέσχιζαν τον Στρυμόνα με κατεύθυνση προς τα δυτικά. Για καλή τους τύχη, οι πρώτοι συνάντησαν κοντά στο πεδίο των ρίψεων μια ομάδα Πομάκων και μέσω αυτών ενημερώθηκαν για τα τεκταινόμενα, επιστρέφοντας έτσι με ασφάλεια στο κρησφύγετό τους. Εκεί διέμειναν για μερικές ημέρες, κατά την διάρκεια των οποίων προσπάθησαν να ανακτήσουν την επικοινωνία τους με την υπόλοιπη ομάδα.³²⁵

³²³ HS 5/634, "Report on journey of s/gt. Chatterly...", ό.π., σ. 14. Βλ. επίσης ΑΣΚΙ, Κ. 430, Φ. 26/5/3/, ό.π., « Βαλιούλης, ό.π., σ. 248, Κωσταντάρας, ό.π., σ. 119-120, Καραϊσαρλής, ό.π. σ. 174, Αντωνιάδης, τ. Β', ό.π. σ. 21., Χατζηαναστασίου, ««Ο ΕΛΑΣ στην περιοχή της Καβάλας...», ό.π., σ. 15-16.

³²⁴ Στο ίδιο.

³²⁵ HS 5/634, Report by Major G. Micklethwait...", ό.π., σ. 10.

Ο Miller δεν γνώριζε ακόμη ότι το τμήμα του Άγι μαζί με τον Chatterly και τα υπόλοιπα μέλη της Βρετανικής Αποστολής, αφού εγκατέλειψαν το Μποζ-Νταγ Σερρών πέρασαν τον Στρυμόνα και βρήκαν καταφύγιο στην Μαυροθάλασσα, όπου λίγες ώρες λίγες ώρες αργότερα, ενεπλάκησαν σε μια μάχη που ξέσπασε μεταξύ του ΕΛΑΣ Νιγρίτας και της ΠΑΟ, με αποτέλεσμα να μη μπορέσουν να επιστρέψουν στο Παγγαίο νωρίτερα από τις 12 Δεκεμβρίου.³²⁶ Φαίνεται, όμως, ότι με κάποιον τρόπο έμαθε για την παρουσία του συνεργάτη του στο Παγγαίο και του έστειλε μήνυμα – κατά πάσα πιθανότητα μέσω συνδέσμου –, για να τον συναντήσει στο Μποζ-Νταγ Σερρών. Το μήνυμα ελήφθη από τον Chatterly στις 18 Δεκεμβρίου και τρεις ημέρες αργότερα ολόκληρη η ΣΣΑ βρίσκονταν και πάλι στο Μποζ-Νταγ Σερρών.³²⁷

Τότε είναι που ο Miller – όπως ομολογεί ο ίδιος – πήρε την απόφαση να μετακινηθεί στο Μποζ-Νταγ Δράμας «με η χωρίς της βοήθεια του ΕΛΑΣ».³²⁸ Αναμφισβήτητα, η περιοδεία του στα βουνά της Ανατολικής Μακεδονίας επαλήθευσε τις υποψίες του για την ύπαρξη μη κομμουνιστικών ένοπλων ομάδων, με αποτέλεσμα να επιζητήσει στενότερη συνεργασία μαζί τους. Καθοριστική ήταν και η συνομιλία που είχε με τον αξιωματικό του ΕΛΑΣ Επαμεινώνδα Σαριδάκη («Ψηλορείτης») κατά τη διάρκεια της παραμονής του στο Παγγαίο. Σύμφωνα με τον Miller, μέσω του «υγιή και λογικού» (“sound and reasonable”) αυτού αξιωματικού του ΕΛΑΣ, που βρίσκονταν κάτω από τον «στενό έλεγχο των πολιτικών του ΕΑΜ», κατάφερε να μάθει ότι στο Παγγαίο δρουν μερικές ομάδες ανταρτών, οι οποίες έχουν αρνηθεί την ένταξή τους στον ΕΛΑΣ.³²⁹

Στο κομβικό αυτό σημείο, ο Miller αποφάσισε να ζητήσει τη βοήθεια του Καΐρου. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι μόλις τότε έκανε για πρώτη φορά γνωστή στο Κάιρο την ύπαρξη και άλλων ένοπλων ομάδων, εκτός από τον ΕΛΑΣ στην Αν. Μακεδονία, μέσω μιας αναφοράς του στα τέλη του Δεκεμβρίου 1943. Μάλιστα, σε αυτήν τις κατέγραφε ως «ανεξάρτητες από κάποια πολιτική οργάνωση» και ως εκ τούτου πιο πρόθυμες να «συμμορφωθούν» με τις απαιτήσεις του Καΐρου, προτείνοντας

³²⁶ HS 5/634, “Report on journey of s/gt. Chatterly...”, ό.π. σ. 14.

³²⁷ Στο ίδιο, σ. 14.

³²⁸ HS 5/634, Report by Major G. Micklethwait...”, ό.π., σ. 11.

³²⁹ Στο ίδιο, σ. 10.

ακόμη και το ενδεχόμενο της συνεργασίας μαζί τους.³³⁰ Την ίδια στιγμή, δεν παρέλειψε να γνωστοποιήσει τα παράπονά του σε σχέση με τη συνεργασία του με τον ΕΛΑΣ. Όχι μόνο μνημόνευσε το γεγονός ότι εγκαταλείφθηκε από τους αντάρτες του ΕΛΑΣ, τη στιγμή που θέλησε να επιστρέψει πίσω στο Μποζ-Νταγ Σερρών στα αρχές Δεκεμβρίου του 1943, αλλά επισήμανε ότι την ίδια ακριβώς περίοδο ο ΕΛΑΣ της Αν. Μακεδονίας συμμετείχε στις εμφύλιες συγκρούσεις με τα τμήματα της ΠΑΟ στη Νιγρίτα³³¹ – μνημονεύοντας προφανώς αυτά που του εξιστόρησε ο Chatterly μετά την επιστροφή του στο Μποζ-Νταγ στις 21 Δεκεμβρίου.

Τότε ήταν που ο Hammond «έπεισε» το Κάιρο να ανεξαρτητοποιήσει τον Miller.³³² Ο Hammond, αναφερόμενος σε αυτό το γεγονός, γράφει τα εξής: «Εκεί ξεκίνησε τη σταδιοδρομία του σαν αντάρτης με τον ΕΛΑΣ. Αλλά μετά απ' αυτό το καταπληκτικό ξεκίνημα, ο Μικ πέρασε δύσκολες στιγμές. Σύντομα μήνυσε ότι δεν ήταν ευχαριστημένος απ' τη συνεργασία του με τον ΕΛΑΣ. Εγώ ζήτησα απ' το Κάιρο να μην είναι πια κάτω απ' τις διαταγές μου. Αυτό με γλίτωσε από πολλούς μπελάδες, γιατί αργότερα συνεργάστηκε με μια αντίπαλη ομάδα [...]».³³³

Το μόνο που έμενε, λοιπόν, για τον Miller ήταν να αναγγείλει στους επικεφαλής του ΕΛΑΣ την απόφαση της μετακίνησής του στο Μποζ-Νταγ Δράμας. Η ευκαιρία αυτή του δόθηκε στις αρχές Ιανουαρίου με αφορμή την επιστροφή του Άγι στο Μποζ-Νταγ Σερρών. Σύμφωνα με την έκθεση του Miller, την Πρωτοχρονιά του 1944, ο Άγις έφτασε στο Μποζ-Νταγ Σερρών, συνοδευόμενος από τριάντα άνδρες. Τότε, εκείνος βρήκε την ευκαιρία να του ζητήσει μια ομάδα πέντε ανδρών κι ένα υποζύγιο, για να μετακινηθούν στο Μποζ-Νταγ Δράμας. Ο Άγις, όμως, αρνήθηκε, επιμένοντας να τον

³³⁰ Στο ίδιο, σ. 101. Βλ. επίσης F.O.371/43675/R936. Periodical Intelligence Summary αριθμ. 1 μέχρι 6 Ιανουαρίου 1944 Σπηλιωτοπούλου-Παπαστράτης, τ. Α', ό.π., σ. 550.

³³¹ Χατζηναστασίου, ««Ο ΕΛΑΣ στην περιοχή της Καβάλας...», ό.π., σ. 16-17, FO 371/37210/R13949, Situation Report για την εβδομάδα μέχρι τις 24 Δεκεμβρίου 1943 στο Σπηλιωτοπούλου-Παπαστράτης, τ. Α', ό.π., σ. 527.

³³² Nicholas G. L. Hammond-Εταιρεία Μελέτης Ελληνικής Ιστορίας (ΕΜΕΙΣ), *Λυτική Μακεδονία: Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή*, Μετάφραση: Παρμενίων Παπαθανασίου, Παπαζήση, Αθήνα, 1992, σ. 40.

³³³ Hammond, *Περιπέτεια...*, ό.π., σ. 89. Βλ. επίσης Χατζηναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης», ό.π., σ. 302.

συνοδεύσει ο ίδιος με τους άνδρες τους. Έτσι, στις 4 Ιανουαρίου αναχώρησαν όλοι μαζί, φτάνοντας την ίδια κιάλας ημέρα.³³⁴

Τα ξημερώματα της 12^{ης} Ιανουαρίου πραγματοποιήθηκαν ρίψεις στην περιοχή του Αγίου Πέτρου Δράμας. Στις επιχειρήσεις, εκτός από τους παραπάνω, συμμετείχε για άλλη μια φορά και η ανταρτο-ομάδα του Παπαδάκη. Επίσης, όπως και την προηγούμενη φορά, τα βουλγαρικά στρατεύματα που επιτέθηκαν στο πεδίο των ρίψεων, κατέλαβαν το μεγαλύτερο μέρος του υλικού, το οποίο αυτή τη φορά αποτελούνταν από ρούχα και τρόφιμα. Για τον Miller, το μεγαλύτερο μέρος της ευθύνης έφεραν οι αντάρτες του ΕΛΑΣ, οι οποίοι όχι μόνο δεν κινήθηκαν εγκαίρως, αλλά συμπεριφέρθηκαν και επιπόλαια, υποτιμώντας τις βουλγαρικές δυνάμεις που πλησίαζαν. Οι συμπλοκές που έλαβαν χώρα μεταξύ των ανταρτών και των Βουλγάρων διήρκεσαν μέχρι το απόγευμα της ίδιας ημέρας, όταν οι πρώτοι εγκατέλειψαν το σημείο και αναζήτησαν καταφύγιο στα χωριά Μυρσίnero («Πεπελές»). Την προστασία του Miller και του Chatterly εξασφάλισε ο Παπαδάκης και η ομάδα του.³³⁵

Οι ρίψεις όμως αυτές, σε αντίθεση με τις προηγούμενες, έμελλε να είναι και οι τελευταίες για τον ΕΛΑΣ. Σε αυτό το σημείο, η Βρετανική Αποστολή με επικεφαλής τον Miller εγκαταλείπει φανερά τον ΕΛΑΣ και στο εξής επιλέγει να συνεργαστεί με τα αντικομμουνιστικά ένοπλα τμήματα. Είναι γεγονός ότι μόλις μία ημέρα νωρίτερα, τη νύχτα της 10^{ης} Ιανουαρίου 1944, ο Πετράκης οργάνωσε μαζί με τους εθνικιστές αντάρτες του Τσαλ-Νταγ την περισυλλογή των ρίψεων, στις οποίες οι τελευταίοι θα είχαν αποκλειστική πρόσβαση. Είχε λάβει σχετικές οδηγίες από τον Miller, όταν έφτασε στο Μποζ-Νταγ Δράμας, να κινηθεί αμέσως με μία ομάδα ανταρτών για το Τσαλ-Νταγ. Αν κρίνουμε, μάλιστα, από το γεγονός ότι μαζί με το υλικό φορτίο έπεσε με αλεξίπτωτο και μια ομάδα βρετανών σαμποτέρ με αρχηγό τον Ταγματάρχη Kitcat,³³⁶ οδηγούμαστε, επομένως, στο συμπέρασμα ότι η απόφαση του Miller να αποχωρήσει από τα τμήματα του ΕΛΑΣ ήταν οριστική.³³⁷

³³⁴ HS 5/634, “Report by Major G. Micklethwait...”, ό.π., σ, 11.

³³⁵ Στο ίδιο. Βλ. επίσης Χατζηναστασίου, «Ο ΕΛΑΣ στην περιοχή της Καβάλας...», ό.π., σ. 22. Καραϊσαρλής, ό.π., σ. 187. Ο τελευταίος γράφει ότι ρίψεις έγιναν στις 7/8 Ιανουαρίου 1944, καθώς και ότι συμμετείχαν σε αυτές, εκτός από το τμήμα του Άγι και την ανταρτο-ομάδα του Παπαδάκη, και οι Τσακιδής, Αβραμίδης, Μικρόπουλος και Βασιλειάδης ως επικεφαλής μιας ομάδας ανδρών.

³³⁶ Μέλη αυτής της ομάδας ήταν επίσης και οι Pike, McElroy και Campbell.

³³⁷ Στο ίδιο.

Συνοψίζοντας, λοιπόν, συμπεραίνουμε ότι ο Miller θέλησε από την αρχή να χαράξει τη δική του πολιτική, η οποία, φυσικά, κατά την πεποίθησή του θα εξυπηρετούσε με τον καλύτερο τρόπο τα βρετανικά συμφέροντα. Αν και το επιχειρησιακό σχέδιο, που ανέλαβε να φέρει εις πέρας στην περιοχή της Ανατολικής Μακεδονίας, προέβλεπε τη συνεργασία με τις προσκείμενες στην κομμουνιστική Αριστερά ένοπλες ομάδες της περιοχής, εντούτοις φαίνεται ότι από την πρώτη στιγμή που πληροφορήθηκε για τα αντικομμουνιστικά αισθήματα πολλών χωρικών, καθώς και για τη δράση μη κομμουνιστών οπλαρχηγών ενέταξε στα σχέδιά του τον εντοπισμό τους. Τόσο μέσα από την αναφορά του βρετανού αξιωματικού όσο και μέσα από τα ίδια τα γεγονότα εξάγεται εύκολα το συμπέρασμα ότι ο Miller αποσκοπούσε διαρκώς στο να αποκτήσει μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων και να προσεγγίσει τα αντιΕΛΑΣιτικά στοιχεία, προτού αποκτήσει επαφή με το Κάιρο και, συνεπώς, πληροφορηθεί για τη μεταστροφή της βρετανικής πολιτικής.

Παραμένει άγνωστο εάν οι οδηγίες που έλαβε ο Miller από την SOE Καΐρου, τον Νοέμβριο του 1943, αποκρυστάλλωναν την πολιτική μετωπικής σύγκρουσης με το ΕΑΜ, έτσι όπως αυτή διαμορφώθηκε από τους βρετανούς επιτελείς στα τέλη του ίδιου μήνα. Ακόμη, όμως, και αν θεωρήσουμε ότι το Κάιρο είχε πράγματι την πρόθεση να διακόψει απότομα τη συνεργασία του με τον ΕΛΑΣ στην Αν. Μακεδονία και, συνεπώς, να διακόψει τις στρατιωτικές επιχειρήσεις, κάτι τέτοιο θα ήταν παράδοξο να συνέβαινε χωρίς να διατάξει ταυτόχρονα και την απόσυρση των βρετανών αξιωματικών από την περιοχή, από τη στιγμή που δεν γνώριζε ακόμη για την ύπαρξη των άλλων ανταρτοομάδων. Ωστόσο, στις 7 Νοεμβρίου ο Eden και η Βρετανική Επιτροπή Άμυνας είχαν αποφασίσει να διακοπούν οι ρίψεις προς όλα τα τμήματα του ΕΛΑΣ, εκτός από αυτά στην Αν. Μακεδονία.³³⁸

Ακόμη, όμως, και όταν στα τέλη Δεκεμβρίου του 1943 το Κάιρο πληροφορήθηκε για τα «κακώς κείμενα» του ΕΛΑΣ και την δυνατότητα αντικατάστασής του, απέφυγε να δώσει εντολή στον Miller να διακόψει τη συνεργασία μαζί του. Συγκεκριμένα, ο Miller τονίζει ότι δεν έλαβε «κανενός είδους σχόλιο» (“This proposal received no comment of any kind”).³³⁹ Πέρα από το γεγονός ότι η διαχείριση της προσωπικότητας του Γεωργίου Β΄ από τους βρετανούς αποδείχθηκε εξαιρετικά δύσκολο εγχείρημα με

³³⁸ Παπαστράτης, «British policy...ό.π., σ. 262-262.

³³⁹ Στο ίδιο, σ.101.

αποτέλεσμα να καθυστερήσει η εφαρμογή της νέας βρετανικής πολιτικής σε ευρύτερο επίπεδο, δεν θα προκαλούσε εντύπωση, εάν οι αξιωματούχοι του Καΐρου έτρεφαν σοβαρούς ενδοιασμούς ως προς το ποιόν του προτεινόμενου νέου συνεργάτη.

Ο λόγος, λοιπόν, που ο Miller αποφάσισε να προχωρήσει ένα βήμα πιο μπροστά από τους υπόλοιπους Βρετανούς αξιωματούχους, διακόπτοντας οριστικά τις σχέσεις του με το συνεργαζόμενο τμήμα του ΕΛΑΣ, συνδέεται άρρηκτα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που έλαβε η πορεία του ένοπλου αγώνα στην βουλγαροκρατούμενη περιοχή. Η ύπαρξη μη κομμουνιστών ανταρτών υπήρξε αναμφίβολα για τον Miller μια «ευχάριστη έκπληξη»,³⁴⁰ ενώ ακόμη μεγαλύτερη χαρά του έδωσε το γεγονός ότι οι αντάρτες αυτοί έδειχναν πρόθυμοι να συνεργαστούν μαζί του χωρίς να επιθυμούν ανταλλάγματα, και το κυριότερο, χωρίς να παρουσιάζουν δείγματα ανυπακοής. Κατά την πεποίθηση, δηλαδή, του Miller, τα βρετανικά συμφέροντα θα μπορούσαν πλέον να εξυπηρετηθούν καλύτερα μέσα από την αξιοποίηση των εθνικιστών ανταρτών.

7.4. Η Δράση του ΕΛΑΣ (Σεπτέμβριος -Δεκέμβριος 1943)

Η άφιξη του Miller στο Παγγαίο, τον Σεπτέμβριο του 1943, όχι μόνο αναπτέρωσε το ηθικό των ανταρτών και ανέβασε το κύρος του ΕΛΑΣ στα μάτια των ανταγωνιστικών οργανώσεων, αλλά και επίσπευσε τους ρυθμούς της στρατιωτικής του ανάπτυξης. Φαίνεται ότι η αποτυχία της πρώτης ρίψης σε συνδυασμό με το ενδιαφέρον του Miller να «εξερευνήσει» τα γειτονικά βουνά έφεραν τον ΕΛΑΣ πολύ γρήγορα στη δύσκολη θέση να αποδείξει τα λεγόμενά του αναφορικά με την ισχυρή του παρουσία και στους γειτονικούς ορεινούς όγκους της περιοχής. Με εξαίρεση, όμως, το Παγγαίο είδαμε ότι κάτι τέτοιο δεν συνέβαινε γι' αυτό και οι ιθύνοντες του ΕΛΑΣ αναγκάστηκαν να μετακινήσουν κάποια τμήματα από το Παγγαίο προς το Μποζ-Νταγ Σερρών, ώστε να δημιουργηθεί κι εκεί η πρώτη ΕΛΑΣίτικη ομάδα, νωρίτερα από την άφιξη του Miller. Μόλις δύο ημέρες μετά την πρώτη ρίψη στο Παγγαίο, στις 12 Σεπτεμβρίου, έφθασε στο Μποζ-Νταγ Σερρών το πρώτο τμήμα του ΕΛΑΣ, δύναμης

³⁴⁰ Τάσος Χατζηναστασίου, *Αντάρτες και Καπεταναίοι*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2016, σ. 145-147.

μερικών δεκάδων ανδρών³⁴¹, το οποίο συμπληρώθηκε από το τμήμα του Άγι, δύναμης 60 ανδρών, που έφθασε συνοδευοντας τον Miller σχεδόν δύο εβδομάδες αργότερα, στις 25 Σεπτεμβρίου.³⁴² Διοικητής του τμήματος ήταν ο Άγις, καπετάνιος ο Βαγγέλης Μελενικώτης και πολιτικός καθοδηγητής ο Τάκης Πηρένης («Θανασιάκης»)³⁴³.

Το τμήμα του Μποζ-Νταγ αύξησε τον αριθμό των ανταρτών του και γρήγορα αναδείχθηκε σε «τάγμα», ενώ, παράλληλα, δημιουργήθηκε και το πρώτο ένοπλο τμήμα του ΕΛΑΣ στο όρος Αλη-Μπαμπά (Λαϊλιάς), δύναμης 100-110 ανδρών με επικεφαλής τον Σώτο Ζαχαρίδη, καπετάνιο τον Γιάννη Βαφειάδη («Μπαϊράς») και πολιτικό καθοδηγητή τον Γιάννη Ζωναρά.³⁴⁴ Μετά τις ρίψεις του Νοεμβρίου και του Δεκεμβρίου αυξήθηκε σημαντικά και η δύναμη του αρχηγείου στα Όρη της Λεκάνης. Σύμφωνα με τον «Καπετάν-Μαύρο», από τη στιγμή που ο Ερυθριάδης κανόνισε με τον Miller ένα σημαντικό ποσό από τις ρίψεις να χρησιμοποιηθεί για τις ανάγκες του νέου αρχηγείου, δημιουργήθηκαν αμέσως μεγάλες αποθήκες με φαγητό και είδη ένδυσης/υπόδησης, τα οποία προορίζονταν για τις ανάγκες των τμημάτων του ΕΛΑΣ που θα έρχονταν κάποια στιγμή από τη δυτική πλευρά του Στρυμόνα.³⁴⁵ Στο Παγγαίο, φυσικά, έπειτα από τις ρίψεις τα τμήματα του ΕΛΑΣ ενισχύονται σημαντικά με έμψυχο υλικό, φτάνοντας τη δύναμη των 300 ανδρών.³⁴⁶ Σε αυτούς συγκαταλέγονται και αρκετοί μόνιμοι αξιωματικοί του ελληνικού στρατού που ήλθαν από την Γερμανοκρατούμενη Μακεδονία.³⁴⁷

Το φθινόπωρο του 1943 υπήρχαν πολιτικές οργανώσεις του ΕΑΜ σε όλα τα χωριά του Παγγαίου Σερρών με εξαίρεση, όμως, το χωριό της Ν. Μπάφρας, ενώ όπως

³⁴¹ Κωσταντάρας, ό.π., σ. 119.

³⁴² HS 5/634, Report by Major G. Micklethwait...”, ό.π., σ. 8. Κωσταντάρας, ό.π., σ. 119. Ο τελευταίος γράφει ότι η μετακίνηση του δεύτερου τμήματος έγινε στις 23 Σεπτεμβρίου.

³⁴³ Γιάννης Μαλαμίνης, «αναμνήσεις από την Αντίσταση στην Ανατολική Μακεδονία», *Εθνική Αντίσταση*, Συλλογή 14^η, Ιούνιος 1985, 39-43.

³⁴⁴ Στο ίδιο, Κωσταντάρας, ό.π., σ. 119, Σιλιβρίδης, ό.π..

³⁴⁵ Καπετάν-Μαύρος, ό.π., σ. 59-60.

³⁴⁶ Χατζηναστασίου, ««Ο ΕΛΑΣ στην περιοχή της Καβάλας...», ό.π., σ. 16.

³⁴⁷ Στο ίδιο, σ. 8.

μαθαίνουμε από τον Γραμματέα του ΕΑΜ Ν. Σερρών,³⁴⁸ Γ. Κόκκινο, ανάλογη δουλειά είχε γίνει και στα χωριά του Φαλακρού.³⁴⁹ Αξίζει να σημειωθεί, επίσης, ότι λίγους μήνες αργότερα, τον χειμώνα του 1944, το ΕΑΜ ιδρύθηκε στη Δράμα και ανασυγκροτήθηκε στην Ξάνθη. Μάλιστα, στην τελευταία αυτή περιοχή συγκροτήθηκαν και οι οργανώσεις της Ενιαίας Πανελλαδικής Οργανώσης Νέων (ΕΠΟΝ) και της Εθνικής Αλληλεγγύης, για πρώτη φορά, και τοποθετήθηκαν τα θεμέλια της πρώτης αντάρτικης ομάδας. Καθοριστικός ήταν ο ρόλος των κομμουνιστικών στελεχών, όπως του Γιώργου Τσαρουχά, του Νίκου Κανακαρίδη και του Αθηνόδωρου Κατσαβουνίδη («Λάμπρος») που στάλθηκαν στην περιοχή της Ανατολικής Μακεδονίας, κατόπιν μάλλον των αποφάσεων που πάρθηκαν στο πλαίσιο της Πρώτης Παμμακεδονικής Επιτροπής της 27^{ης} Οκτωβρίου 1943. Ο πρώτος ανέλαβε υπεύθυνος των οργανώσεων του ΕΑΜ Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης, ενώ ο τελευταίος εστάλη ως καθοδηγητής στην περιοχή του Έβρου, αντικαθιστώντας τον «φραξιονιστή» Λευτέρη Γαλιάδη («Οδυσσέα»).

Για τον ΕΛΑΣ, λοιπόν, η εν λόγω περίοδος προσέφερε τις καλύτερες μέχρι τότε προϋποθέσεις για τη στρατολόγηση των Ποντίων οπλαρχηγών. Πέρα από το γεγονός ότι βρίσκονταν, όπως είδαμε, σε ένα στάδιο ραγδαίας ανασυγκρότησης είχε στο πλάι του – έστω και κατ' επίφαση – τους βρετανούς. Αυτό το τελευταίο στοιχείο θέλησε, αρχικά, να εκμεταλλευτεί, εμπλουτίζοντας την επιχειρηματολογία του απέναντι στους μη ενταγμένους στην οργάνωση αντάρτες. Όπως αναφέρει ο Τσακιρίδης, κάθε φορά που αντάλλαζε επισκέψεις με τους αντάρτες του ΕΛΑΣ, οι τελευταίοι εκμεταλλευόμενοι την παρουσία του Miller ενέτειναν τις προσπάθειές τους να τον στρατολογήσουν: «Δεν βλέπεις ότι μαζί μας είναι και ένας Άγγλος; Τι άλλο θέλεις για να πεισθείς να έλθεις στην οργάνωση μας;», του έλεγαν.³⁵¹ Δεδομένου ότι ο «Άρης» προσέγγισε με τον ίδιο τρόπο και τον Παπαδάκη στο Μποζ-Νταγ Δράμας τον

³⁴⁸ Στο ίδιο.

³⁴⁹ Βασίλης Γιαννογλούδης, «Απομνημονευτικές σημειώσεις του Γ. Κόκκινου, Γραμματέα του ΕΑΜ Ν. Σερρών, για την ίδρυση και δράση του ΕΑΜ Ν. Σερρών», Πέτρος Σαμάρης και Γεώργιος Πάσχος (επιμ.), *Πρακτικά Γ' Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου. Οι Σέρρες και η περιοχή τους. 100 χρόνια από την απελευθέρωση (1913-2013)*, Σέρρες, 2016, σ. 346-352. Κωσταντάρας, ό.π., σ. 123.

³⁵⁰ Χατζηναστασίου, ««Ο ΕΛΑΣ στην περιοχή της Καβάλας...»», ό.π., σ. 27-29.

³⁵¹ Τσακιρίδης, ό.π., σ. 138-139.

Νοέμβριο του 1943,³⁵² αντιλαμβανόμαστε ότι την τακτική αυτή την εφαρμόζε ο ΕΛΑΣ γενικότερα σε κάθε επαφή του με τους εθνικιστές οπλαρχηγούς. Η σθεναρή άρνησή τους, όμως, των τελευταίων ανάγκασε τον ΕΛΑΣ να λάβει πιο αποτελεσματικά μέτρα. Η χρήση ένοπλης βίας θεωρήθηκε ενδεδειγμένη, κι έτσι ο εμφύλιος πόλεμος έκανε την εμφάνισή του και στην περιοχή της Αν. Μακεδονίας και της Δ. Θράκης.

Στις 16 Δεκεμβρίου 1944, δύο ημέρες μετά από μια τελευταία άκαρπη προσπάθεια στρατολόγησης των εθνικιστών ανταρτών του Παγγαίου, ο ΕΛΑΣ, χωρισμένος σε δύο τμήματα, επιτέθηκε ταυτόχρονα στο κρησφύγετο του Μπαρμπαθόδωρου, στα Πηγαδίτσια, και των Νικησιανιωτών, στην Ασκυτότρυπα.³⁵³ Ο Τσακιρίδης δηγείται ότι αμέσως μόλις αντιλήφθηκε την κίνηση ανταρτών του ΕΛΑΣ έξω από το κρησφύγετό του, έσπευσε να ειδοποιήσει τους οπλαρχηγούς των Ηλιοκωμητών και των Νικησιανιωτών για τον επερχόμενο κίνδυνο, δίνοντάς τους οδηγίες να εγκαταλείψουν τα λημέρια τους ώστε να τον συναντήσουν στο Μοναστήρι της Εικοσιφοίνισσας. Το γειτονικό κρησφύγετο της Ηλιοκώμης έλαβε το μήνυμα. Οι αντάρτες του Θεολόγη ενώθηκαν με τον Τσακιρίδη και, στη συνέχεια, κατέφυγαν όλοι μαζί στο Μοναστήρι. Η τύχη των Νικησιανιωτών ήταν διαφορετική. Ο Σολομών Βασιλειάδης, ο οποίος είχε αναλάβει τον ρόλο του αγγελιοφόρου, δεν απέδωσε την ίδια σοβαρότητα στο περιεχόμενο του μηνύματος και έτσι – σύμφωνα πάντα με τον Τσακιρίδη – αμέλησε να τους το μεταφέρει. Ως αποτέλεσμα, το τμήμα του ΕΛΑΣ, με επικεφαλής τον Τσουκαλίδη, τους επιτέθηκε αιφνιδιαστικά και τους διέλυσε. Όσοι διέφυγαν, ενώθηκαν αργότερα με τους αντάρτες των Τσακιρίδη και Θεολόγη.³⁵⁴ Ανάμεσα στα θύματα ήταν ο Γνωστοθέας Παπαδόπουλος από την Νικήσιανη, ενώ ανάμεσα στους αιχμαλώτους ήταν οι: Χρήστος Σκλαρής από την Νικήσιανη, Στυλιανός Καρασαββίδης από τη Ν. Μπάφρα, ο Νίκος Βλάχος από τη Μουσθένη κ.α.³⁵⁵

Τελικά, ο ΕΛΑΣ, κατόρθωσε να μονοπωλήσει την εξουσία στην περιοχή του Παγγαίου όχι μέσω της απορρόφησης των ανταγωνιστικών ένοπλων σχηματισμών, αλλά μέσω της εκδίωξής τους. Και επειδή με την έναρξη του νέου έτους αποχώρησε

³⁵² HS 5/634, “Report by Major G. Micklethwait...”, ό.π. σ. 9.

³⁵³ Χατζηναστασίου, ««Ο ΕΛΑΣ στην περιοχή της Καβάλας...», ό.π., σ. 17-18.

³⁵⁴ Τσακιρίδης, ό.π., σ. 155-165.

³⁵⁵ Χατζηναστασίου, ««Ο ΕΛΑΣ στην περιοχή της Καβάλας...», ό.π., σ. 17-18.

από το Τσαλ-Νταγ και αποδυναμώθηκε στο Μποζ-Νταγ – όπως θα δούμε στην συνέχεια – μετέτρεψε το τμήμα του στο Παγγαίο σε αρχηγείο δύναμης περίπου 700 ανδρών, οργανωμένων σε τάγματα, λόχους και διμοιρίες.³⁵⁶ Η οργανωτική ανάπτυξη του ΕΛΑΣ Παγγαίου ενθαρρύνθηκε και από την άφιξη στο ομώνυμο βουνό μερικών ακόμη αξιωματικών από την Κεντρική Μακεδονία. Η μετακίνησή τους έγινε τμηματικά. Οι πρώτες δύο αποστολές είχαν πραγματοποιηθεί στις αρχές και τα μέσα του Ιανουαρίου του 1944, έχοντας ως επικεφαλής τους Δημήτρη Χαρισιάδη («Καραϊσκάκης») και Κώστα Τσολάκη («Κίτσος»), αντίστοιχα. Η τρίτη έφτασε στο Παγγαίο έναν μήνα αργότερα, στα τέλη Φεβρουαρίου, και αποτελούνταν από τον Λοχαγό ΠΖ Κώστα Κωσταντάρα και τους έφεδρους αξιωματικούς Στέργιο Βαλιούλη («Φτωχός»), Γιώργο Παπακώστα και Σταύρο Σακελλαρίδη. Η τελευταία αποστολή, ουσιαστικά, σηματοδότησε και τη συγκρότηση του 26^{ου} συντάγματος του ΕΛΑΣ.³⁵⁷

Η διάρθρωση του συντάγματος ήταν η εξής: Ο Κωσταντάρας ανέλαβε χρέη στρατιωτικού διοικητή, ο «Άρης» καπετάνιου, ο Βαλιούλης υπασπιστή και ο Ερυθριάδης πολιτικού καθοδηγητή. Την διοίκηση των δύο ταγμάτων στο Παγγαίο και το Μποζ-Νταγ Σερρών ανέλαβαν οι Επαμεινώνδας Σαριδάκης («Ψηλορείτης») και Δημήτρης Χαρισιάδης («Καραϊσκάκης») αντίστοιχα. Το I/26 τάγμα απαρτιζόταν από δύο λόχους, με επικεφαλής τους Κώστα Τσολάκη και Στέργιο Σταυρίδη («Αστραπόγιαννος»), και το II/26 από έναν, με επικεφαλής τον Σώτο Σαχαρίδη. Ακόμη, η ανταρτο-ομάδα του «Ρήγα Φεραίου», η οποία την περίοδο εκείνη είχε βρει καταφύγιο στο Κοτζά-Ορμάν, μετατράπηκε σε λόχο με έδρα το Τσαλ-Νταγ και επικεφαλής τον Καπετάν-Μαύρο. Τέλος, το 26^ο σύνταγμα διέθετε και δύο ανεξάρτητες διμοιρίες: μία στο Παγγαίο, με αρχηγό τον Μπαλαμούρη, και μία στη δυτική όχθη του Στρυμόνα, ενώ υπάγονταν σε αυτό και το Φρουραρχείο του Αηδονοχωρίου.³⁵⁸

7.5. Η Δράση των Ποντιακών Ομάδων (Σεπτέμβριος-Δεκέμβριος 1943)

³⁵⁶ Κωσταντάρας, ό.π. σ. 103.

³⁵⁷ Στο ίδιο, σ. 93. Χατζηαναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 314.

³⁵⁸ Στο ίδιο, σ. 315-316.

Όπως αντιλαμβανόμαστε από τα παραπάνω, η άφιξη του Miller στο Παγγαίο και η συνεργασία του με τον ΕΛΑΣ ερμηνεύτηκε – ορθά – από τον τελευταίο ως ευκαιρία για μια ευνοϊκή μετατροπή των υφιστάμενων ισορροπιών. Κατά έναν – εκ πρώτης όψεως – παράδοξο λόγο, με τον ίδιο τρόπο ερμήνευσαν την παρουσία του Miller και οι Ποντιακές ομάδες. Συνεπώς, δεν θα μας προκαλούσε εντύπωση εάν, όταν ο Φωστηρίδης, ως ηγετική φυσιογνωμία της ανταρτο-ομάδας του Τσαλ-Νταγ, πήρε την πρωτοβουλία να συσφίξει τη συνεργασία των Ποντιακών ομάδων στα μέσα Οκτωβρίου του 1943, παρακινήθηκε εκτός από τον φόβο επικυριαρχίας του ΕΛΑΣ και από την επιθυμία του να καταστήσει τις ποντιακές ομάδες πιο ανταγωνιστικές και, συνεπώς, πιο ελκυστικές στα μάτια του Miller. Ειδικότερα, σύμφωνα με τα στοιχεία που μας δίνει ο Αντωνιάδης, τον Οκτώβριο του 1943 ένα τμήμα της ανταρτο-ομάδας του Πεχλιβανίδη, με αρχηγό τον Φωστηρίδη, κινήθηκε προς στο Μποζ-Νταγ Δράμας, για να ενισχύσει τις τοπικές δυνάμεις εθνικιστών που δέχονταν επίθεση από τα βουλγαρικά αποσπάσματα. Αν και τελικά ο Φωστηρίδης έφτασε στη λήξη της μάχης, σκέφτηκε να καλέσει σε μια σύσκεψη τους εθνικιστές οπλαρχηγούς του Μποζ-Νταγ Δράμας, του Μπαϊράμ-Τεπέ και του Καρά-Ντερέ για να ενώσουν τις δυνάμεις τους. Η σύσκεψη έλαβε χώρα επιτυχώς στις 18 Οκτωβρίου του 1943.³⁵⁹

Στο σημείο, λοιπόν, αυτό παρατηρούμε ότι επιτυγχάνεται, για πρώτη φορά, συνεργασία μεταξύ των Ποντιακών ομάδων και της ανταρτο-ομάδας του Μικρασιάτη, ένοπλου φυγά, Παντελή Παπαδάκη. Το πιο πιθανόν είναι ότι τελευταίος απάντησε στην κλήση του Φωστηρίδη, ερμηνεύοντας και αυτός ως απειλή όχι μόνο την εγκατάσταση του ΕΛΑΣ στο Μποζ-Νταγ Σερρών, αλλά και τη γενικότερη αύξηση της στρατιωτικής του ισχύος. Ωστόσο, όπως έχουμε ήδη διαπιστώσει, από τα τέλη Σεπτεμβρίου του 1943, όταν η ΣΣΑ και ο Άγις μετακινήθηκαν στο Μποζ-Νταγ Δράμας, ο Παπαδάκης συνεργάστηκε με τον τελευταίο στην παραλαβή των ρίψεων, πολεμώντας, μάλιστα, πλάι του εναντίον του βουλγαρικού στρατού. Είναι φανερό, βέβαια, ότι η συνεργασία αυτή είχε συγκεκριμένο περιεχόμενο και δεν προέκυπτε από την προσάρτηση του Παπαδάκη στον ΕΛΑΣ.³⁶⁰

³⁵⁹ Αντωνιάδης, τ. Α', ό.π., σ. 261-262. Στην συνάντηση αυτή αναφέρεται και ο οπλαρχηγός του Καρά-Ντερέ Χρήστος Τάσκα. Βλ. ΓΑΝ-ΑΝΚ, ΑΒΕ 38, ΑΕΕ 20, «Απομνημονεύματα Οπλαρχηγού Χρήστου Τάσκα, 1944-1945», σ. 242.

³⁶⁰ Αποτελεί γεγονός, εξάλλου, ότι ποτέ δεν επέτρεψε στους αντάρτες του ΕΛΑΣ να πλησιάσουν στα δικά του λημέρια. Όπως μαθαίνουμε από τον Miller, ακόμη και την ημέρα της 12^{ης} Ιανουαρίου, όταν τα τμήματα του ΕΛΑΣ και του Παπαδάκη αναγκάστηκαν μετά τα πρώτα πυρά των Βουλγάρων να

Οι σχέσεις μεταξύ των εθνικιστών οπλαρχηγών συσφίγγουν περαιτέρω αμέσως μετά την επίθεση της 16^{ης} Δεκεμβρίου στο Παγγαίο. Οι άνδρες του Τσακιρίδη και του Θεολόγη βρήκαν καταφύγιο στο μοναστήρι της Εικοσιφοίνισσας και, αφού ενώθηκαν, τελικά, και με του υπολοίπους της ομάδας των Νικησιανιωτών, ξεκίνησαν για το Τσαλ-Νταγ. Ο ίδιος ο Τσακιρίδης, ο εισηγητής της πρότασης αυτής, μας γνωστοποιεί ότι παρακινήθηκε χάρις την προηγηθείσα γνωριμία του με τον Κουζλέκ-Αναστάς και τον Τσαούς-Αντών και την τακτική γραπτή επικοινωνία που προέκυψε ανάμεσά τους από τον Νοέμβριο του 1943.³⁶¹ Έτσι, μόλις οι Πόντιοι του Παγγαίου εντόπισαν τα λημέρια της ομάδας τους Τσαλ-Νταγ, και ήρθαν σε επαφή με τους δυο αυτούς τελευταίους οπλαρχηγούς, τους ενημέρωσαν για τα τεκταινόμενα, πείθοντάς τους, μάλιστα, να ειδοποιήσουν και τους άλλους «εθνικόφρονες» καπεταναίους, που βρίσκονταν «ανυποψίαστοι» στα δικά τους βουνά, να έλθουν στο Τσαλ-Νταγ και να συνεδριάσουν για την αντιμετώπιση του κοινού κινδύνου. Κατά την εκδοχή, δηλαδή, του Τσακιρίδη, άπαντες οι εθνικιστές οπλαρχηγοί δεν είχαν καταφέρει μέχρι τη στιγμή εκείνη να αντιληφθούν τις αληθινές προθέσεις του ΕΛΑΣ, ευρισκόμενοι σε άμεσο κίνδυνο, από τον οποίο μόνο ο ίδιος θα μπορούσε να τους απομακρύνει. Στην πραγματικότητα, όμως, ο σκοπός της συνάντησης αυτής ξεπερνούσε την απλή ενημέρωση.

Η χρονική στιγμή, κατά την οποία οι αρχηγοί των εθνικιστικών τμημάτων έλαβαν το μήνυμα των Τσακιρίδη-Φωστηρίδη-Καραβασίλη και ήρθαν στο Τσαλ-Νταγ, τοποθετείται στα τέλη Δεκεμβρίου 1943. Σύμφωνα με τον Καραϊσαρλή, πρώτος απ' όλους κατέφθασε ο Παπαδάκης. Όταν ήλθαν και οι Αβραμίδης και Μικρόπουλος, οι συντάκτες του μηνύματος επιχείρησαν να μνήσουν τους καλεσμένους τους σε ένα σχέδιο ανάκτησης της κυριαρχίας τους στην περιοχή της Αν. Μακεδονίας μέσω της

εγκαταλείψουν το πεδίο των ρίψεων και να συμπυκνωθούν σε μια νέα τοποθεσία, ο τελευταίος προειδοποίησε τον Miller ότι σε καμία περίπτωση δεν επιθυμούσε να φέρει τον ΕΛΑΣ προς τη περιοχή του. Βλ. HS 5/634, "Report by Major G. Micklethwait...", ό.π. σ. 11.

³⁶¹ Τσακιρίδης, ό.π., σ. 146-150. Η αφορμή, σύμφωνα με τον Τσακιρίδη, για την έναρξη της αλληλογραφίας ήταν η προσπάθεια των ανταρτών του ΕΛΑΣ να καταδικάσουν σε θάνατο έναν από τους εθνικιστές αντάρτες, τον Στέφανο ή Αναστάση Σαμιώτη, για το αδίκημα της ζωοκλοπής. Ο Τσακιρίδης αναφέρει ότι χάρη στην παρέμβαση του ίδιου και των ανταρτών του το Λαϊκό Δικαστήριο του ΕΛΑΣ Παγγαίου ανακάλεσε την απόφασή του για την επιβολή της θανατικής ποινής στον Σαμιώτη κι έτσι ο τελευταίος παρέμεινε στην ομάδα του Τσακιρίδη. Μάλιστα, σύμφωνα με τον ίδιο, συγκατηγορούμενος ήταν και ο γιός του. Από τον Αντωνιάδη μαθαίνουμε ότι μετά την παρέμβαση της ομάδα του Μπαρμπαθόδωρου, ο Σαμιώτης πράγματι κατάφερε να επιβιώσει, όχι όμως ατιμώρητος, αλλά ως εξόριστος στην Κεντρική Μακεδονία. Υπό ένα άλλο πρίσμα, το γεγονός αυτό συνιστά μια μικρογραφία της ισορροπίας ισχύος που επικρατούσε στην περιοχή.

εξολόθρευσης της ομάδας του ΕΛΑΣ, που βρίσκονταν στο Τσαλ-Νταγ. Ο λόγος που επιλέχθηκε το συγκεκριμένο βουνό προς κατάληψη είναι καθαρά στρατηγικός. Εκτός του ότι, από άποψη ισχύος, ήταν πιο εφικτή η εξολόθρευση της ολιγάριθμης ΕΛΑΣίτικης ομάδας που βρίσκονταν εκεί, η κατοχή και ο έλεγχος αυτής της περιοχής είχε αρκετά στρατηγικά πλεονεκτήματα που σχετίζονταν κυρίως με την γεωγραφική της θέση.³⁶²

Όπως αποδείχθηκε, όμως, οι εθνικιστικές ομάδες δεν είχαν καταφέρει ακόμη να λειτουργήσουν ως συνασπισμός, αφού, σύμφωνα με τον Τσακιρίδη, οι επισκέπτες οπλαρχηγοί, αν και συμερίστηκαν τις ανησυχίες των Ποντίων του Παγγαίου και Τσάλ-Νταγ, αρνήθηκαν να πάρουν μέρος σε μία επιθετική πράξη εναντίον του ΕΛΑΣ από την στιγμή που εκείνος δε είχε εκδηλώσει την ίδια επιθετική συμπεριφορά και στα δικά τους βουνά.³⁶³ Την ίδια στιγμή, μάλιστα, αντιλαμβανόμαστε ότι και ο μοναδικός μη Πόντιος οπλαρχηγός, ο Παπαδάκης, είχε επιλέξει ουσιαστικά να διατηρήσει την πολιτική του αυτονομία. Αναμφισβήτητα, οι διαβεβαιώσεις που έλαβε από τον Miller στο Μποζ-Νταγ Δράμας, τον Νοέμβριο του 1943, ήταν άκρως ενθαρρυντικές.

Παρόλα αυτά, οι Πόντιοι εμπνευστές του επιθετικού σχεδίου είχαν ήδη πάρει την απόφαση να προχωρήσουν στην εφαρμογή του και χωρίς την βοήθεια των υπολοίπων οπλαρχηγών.³⁶⁴ Σύμφωνα, λοιπόν, με την επικρατέστερη εκδοχή, η ομάδα «Ρήγας Φεραίος», με αρχηγό τον «Σπάρτακο», είχε προσκαλέσει τους Πόντιους αντάρτες του Τσαλ-Νταγ στο κρησφύγετό της για να συνεορτάσουν την Πρωτοχρονιά του 1944. Οι τελευταίοι, όμως, τους επιτέθηκαν αιφνιδιαστικά τα χαράματα, την ώρα που κοιμόντουσαν, σκοτώνοντάς τους σχεδόν όλους. Με θύματα τον «Σπάρτακο», τον «Νταβέλη», τον «Δρόσο», περίπου 15 ακόμη ανταρτών του ΕΛΑΣ και διασωθέντες μόλις ελαχίστους, γίνεται φανερό ότι η επιχείρηση κατάληψης του Τσαλ-Νταγ από τους Πόντιους ενόπλους στέφθηκε με επιτυχία.³⁶⁵

³⁶² Καραϊσαρλής, ό.π., σ. 185-186. Τσιακιρίδης, ό.π., σ. 171-172.

³⁶³ Τσιακιρίδης, ό.π., σ. 173-174.

³⁶⁴ Στο ίδιο, σ. 175.

³⁶⁵ Κωσταντάρας, ό.π., σ. 115-117. Ο Κωσταντάρας επικαλείται στο βιβλίο του μια ιδιόχειρη έκθεση του «Καπετάν-Μαύρου» που του την παραχώρησε ο ίδιος το 1945. Μέσα από αυτήν μαθαίνουμε ότι ο πληροφοριοδότης μας, δηλαδή, ο «Καπετάν-Μαύρος» βρισκόταν με την ομάδα του, τον «Ρήγα Φεραίο» μέχρι το βράδυ της 31^{ης} Δεκεμβρίου 1943, όταν και αναχώρησε ξαφνικά και με «θλιμμένη καρδιά» για το Κοτζά-Ορμάν για να συγκρουστεί με τα βουλγαρικά στρατεύματα που τρομοκρατούσαν την περιοχή. Όμως, από τα απομνημονεύματα του ίδιου του Χατζηνικολάου που

Αν και οι πληροφορίες που διαθέτουμε για το συμβάν αυτό και αφορούν την αιτία που το προκάλεσε είναι κατά κύριο λόγο αντικρουόμενες μεταξύ τους, καθώς προέρχονται από ιδεολογικά αντίθετες πηγές, εκείνες που επικεντρώνονται σε αυτήν καθαυτή την τέλεσή του, είναι συγκλίνουσες και κοινώς αποδεκτές. Κανείς, εν ολίγοις, δεν αμφισβητεί τα όσα διαδραματίστηκαν την ημέρα εκείνη, ενώ πολλοί μάχονται για να αποδείξουν ότι είχαν τοποθετηθεί στη σωστή πλευρά της Ιστορίας.³⁶⁶ Τέλος, ιδιαίτερη ευθύνη έχει αποδοθεί από τις αριστερές προέλευσης πηγές στη Βρετανική Αποστολή και ιδιαίτερα στον Miller, ο οποίος παρουσιάζεται ως το «κτήνος» που οργάνωσε το σχέδιο εξόντωσης του ΕΛΑΣ και καθοδήγησε τους Ποντίους,³⁶⁷ χωρίς, όμως, κάτι τέτοιο να ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Εκτός του ότι, όπως μόλις είδαμε, οι σχεδιαστές ήταν οι ίδιοι οι Πόντιοι οπλαρχηγοί του Παγγαίου και του Τσαλ-Νταγ, διαπιστώσαμε προηγουμένως ότι την ημέρα εκείνη ο Miller και τα υπόλοιπα μέλη της ΣΣΑ βρίσκονταν στην περιοχή του Μποζ-Νταγ Σερρών. Το εάν και κατά πόσο ο Miller γνώριζε τα επιθετικά σχέδια των Ποντίων οπλαρχηγών – δεδομένου

εκδόθηκαν μερικές δεκαετίες αργότερα, πληροφορούμαστε ότι η μετάβαση του Καπετανάτου του «Ρήγα Φεραίου» στο Κοτζιά-Ορμάν είχε πραγματοποιηθεί στις αρχές Νοεμβρίου του 1943 εξ' αιτίας της αδυναμίας τροφοδότησης του. Έτσι, έμαθε για τα «θλιβερά μαντάτα» μόλις στις 13 Ιανουαρίου, μέσω ενός συνδέσμου που επέστρεφε στο Κοτζιά-Ορμάν. (Βλ. Καπετάν-Μαύρος, ό.π., σ. 62-67. Βλ., επίσης, Καραϊσαρλής, ό.π., σ. 186. Τσακιρίδης, ό.π., σ. 175-176. Γιάννης Πετρίδης, «Αναμνήσεις από τον αγώνα στην Ανατολική Μακεδονία», *Εθνική Αντίσταση*, Συλλογή 42^η, Σεπτέμβριος 1984, 82-84. Πέγιος, ό.π., σ. 113-116.) Ο ακριβής αριθμός των νεκρών ΕΛΑΣιτών και η ταυτότητά τους δεν έχουν πλήρως εξακριβωθεί. Ο ΕΛΑΣίτης επίατρος Γιάννης Πετρίδης, που την περίοδο εκείνη βρισκόταν στο Παγγαίο, κάνει λόγο για 16 νεκρούς, ο Καρανάσιος, ο οποίος έμαθε εκ των υστέρων για το γεγονός αυτό, για 19 (ΓΑΝ-ΑΝΚ, ΑΒΕ 43, ΑΕΕ 24, ό.π.), ενώ οι Τσακιρίδης και Σιλιβρίδης για 18 (Σιλιβρίδης, ό.π.)

³⁶⁶ Οι αφηγήσεις των επιτιθέμενων ανταρτών επιχειρούν να δώσουν προληπτικό χαρακτήρα στην εξόντωση του ΕΛΑΣ, στηρίζοντας την πράξη τους στην αποδεδειγμένη από το Παγγαίο επιθετικότητα του ΕΛΑΣ και τις πληροφορίες που έφταναν σε αυτούς την περίοδο εκείνη σχετικά με την άφιξη ενός τμήματος του ΕΛΑΣ από δυτική όχθη του Στρυμόνα που είχε σκοπό να διαλύσει τα τμήματά τους στο Τσαλ-Νταγ. (Φωστηρίδης, ό.π., σ. 327-328) Αν και, όπως διαπιστώσαμε, η ενέργεια αυτή είχε στρατηγικό περιεχόμενο και εκδικητική χροιά, είναι γεγονός ότι ήδη από τα μέσα του Δεκεμβρίου ο ίδιος ο Ερυθριάδης είχε δώσει διαταγή στο ΕΛΑΣίτικο τμήμα του Καρατάσιου, δύναμης 120 ανδρών, να κινηθεί από την Ευκαρπία Σερρών προς το λημέρι του «Ρήγα Φεραίου» για να αναλάβει χρέη αρχηγού των Όρεων της Λεκάνης. Ο Καρατάσιος, όμως, έφθασε αργοπορημένος, περίπου στις 3 Ιανουαρίου, κι έτσι αποχώρησε προς το Κοτζιά-Ορμάν, αναζητώντας το τμήμα του «Καπετάν-Μαύρου» για να συνδεθεί μαζί του. (Χατζηαναστασίου, *Ο ΕΛΑΣ στην περιοχή της Καβάλας...*, ό.π., σ. 20, Καπετάν-Μαύρος, ό.π., σ. 71-74.) Από την άλλη πλευρά, οι αφηγήσεις των ανταρτών του ΕΛΑΣ αποσκοπούν στο να προσδώσουν στους εαυτούς την ιδιότητα του «θύματος» που υπό την επήρεια της συμφιλιωτικής μέθης βίωσε τις ειδεχθείς πράξεις των «βάρβαρων» Ποντίων. (Καπετάν-Μαύρος, ό.π., σ. 62-64)

³⁶⁷ Βλ. ενδεικτικά Καπετάν-Μαύρος, ό.π., σ. 65, Σιλιβρίδης, ό.π., Κωστούδης, ό.π., σ. 73.

μάλιστα ότι αυτά είχαν γνωστοποιηθεί στον Παπαδάκη που συνεργαζόταν στενά μαζί του – παραμένει άγνωστο.

Μετά την «εκκαθάριση» του Τσαλ-Νταγ από τους ΕΛΑΣίτες οι τρεις Πόντιοι οπλαρχηγοί αποφάσισαν να στείλουν μια αποστολή οχτώ ανδρών στην περιοχή του Παπαδάκη στο Μποζ-Νταγ Δράμας, με σκοπό να συλλέξει πληροφορίες για την εξέλιξη της κατάστασης στην περιοχή εκείνη. Στον δρόμο τους, όμως, – μας εξιστορεί ο Τσακιρίδης – και συγκεκριμένα κοντά στην περιοχή του Παρανεστίου, οι οχτώ άνδρες συνάντησαν μια έτερη αποστολή που κατευθυνόταν από το Μποζ-Νταγ στο Τσαλ-Νταγ, αποτελούμενη από τον Πετράκη και άλλους 5-6 αντάρτες, με αποτέλεσμα να ενωθούν μαζί της και να επιστρέψουν πίσω.³⁶⁸ Επρόκειτο, ουσιαστικά, για την αποστολή εκείνη που είχε επωμιστεί την ευθύνη να υποδεχτεί την ομάδα του Kitcat, η οποία θα έπεφτε με αλεξίπτωτο, όπως είδαμε, στις 10 Ιανουαρίου του 1944.

Πριν ακόμη επιστρέψουν στο κρησφύγετό τους, οι εθνικιστές αντάρτες απόπλισαν τη συνοδεία του Πετράκη και την αιχμαλώτισαν. Ο Τσακιρίδης αναφέρει ότι η αντίδραση του Πετράκη κάμφθηκε και μετατράπηκε σε συναίνεση, όταν εκείνος ανέγνωσε ένα απόρρητο σημείωμα του «Άγι», που κουβαλούσαν κρυμμένο μαζί τους οι αντάρτες του ΕΛΑΣ και το οποίο περιείχε εχθρικές αναφορές και προειδοποιήσεις για τον ίδιο, καθώς και οδηγίες για τον τρόπο δράσης του ΕΛΑΣ στο Τσαλ-Νταγ, σε περίπτωση που έπεφταν στην επικείμενη ρίψη και Έλληνες αξιωματικοί. Από τον Τσακιρίδη, επίσης, μαθαίνουμε ότι ο Πετράκης έγινε και μάρτυρας της δολοφονίας ενός εκ των αιχμαλώτων κομμουνιστών που είχε προσπαθήσει να το σκάσει. Αναφορικά με την τύχη των υπολοίπων αιχμαλώτων, όπως μαθαίνουμε πάντα από τον ίδιο, απελευθερώθηκαν και παρέμειναν στις τάξεις των εθνικιστών.³⁶⁹

Μετά απ' αυτά, οι Πόντιοι αντάρτες του Τσαλ-Νταγ τέθηκαν υπό τις διαταγές του Πετράκη και οργανώθηκαν για την υποδοχή των ρίψεων της 10^{ης} Ιανουαρίου του 1944. Αφού περισυνέλλεξαν επιτυχώς τα τρόφιμα και τα πυρομαχικά που έπεσαν και έφεραν σε επαφή τον Πετράκη με τον Kitcat και την ομάδα του, στη συνέχεια, κλήθηκαν να συμμετάσχουν σε μια αποστολή «απελευθέρωσης» του Miller από τα τμήματα του ΕΛΑΣ. Ωστόσο, παραμένει άγνωστο εάν ο εντολοδόχος αυτή τη φορά υπήρξε ο Πετράκης ή οι Πόντιοι Οπλαρχηγοί. Σύμφωνα με την εκδοχή του Τσακιρίδη,

³⁶⁸ Τσακιρίδης, ό.π., σ. 177-178.

³⁶⁹ Στο ίδιο, σ. 177-179

ο Πετράκης ήταν αυτός που εξέφρασε πρώτος τις ανησυχίες του για τη ζωή του Miller, ενώ ο ίδιος αυτός που πήρε την πρωτοβουλία να ηγηθεί μιας ομάδας ανδρών που θα έφερναν εις πέρας τον επιδιωκόμενο σκοπό.³⁷⁰ Όλες οι διαθέσιμες πληροφορίες, μάλιστα, η πλειοψηφία των οποίων προέρχεται από τον χώρο των εθνικιστών, συγκλίνουν ότι η επιρροή του Πετράκη υπήρξε καθοριστική.³⁷¹

Έτσι, λοιπόν, ο Τσακιρίδης, ως επικεφαλής μιας ομάδας 100 εθελοντών ανταρτών, ξεκίνησε αμέσως για το Μποζ-Νταγ Δράμας, όπου βρίσκονταν ο βρετανός αξιωματικός. Σύμφωνα με τον αρχηγό της, η αποστολή, πριν φθάσει στο Μποζ-Νταγ Δράμας, πέρασε πρώτα από το Καρά-Ντερέ, πείθοντας τον Αβραμίδη και τους άνδρες του να την ακολουθήσουν.³⁷² Δεδομένου ότι το Μπαϊράμ-Τεπέ βρίσκεται σε πλησιέστερη απόσταση με το Τσαλ-Νταγ κι εντός της διαγραφόμενης πορείας και λαμβάνοντας υπόψη ότι στην αναφορά του ο Miller γράφει ότι η γνωριμία του με τον Μικρόπουλο έγινε στο Μποζ-Νταγ Δράμας, κατά το δεύτερο δεκαήμερο του Ιανουαρίου,³⁷³ πιθανολογούμε ότι η πρώτη στάση της αποστολής αυτής έγινε στο Μπαϊράμ-Τεπέ. Διαφορετικά, θα πρέπει να υποθέσουμε ότι ο Μικρόπουλος βρίσκονταν από πριν στο κρησφύγετο των Ποντίων στο Τσαλ-Νταγ.

Η αποστολή έφτασε στο Μποζ-Νταγ Δράμας, ακριβώς όταν οι αντάρτες του ΕΛΑΣ και του Παπαδάκη οπισθοχωρούσαν προς το χωριό Πεπελές. Αμέσως, οι άνδρες της εγκαταστάθηκαν σε σπίτια που βρίσκονταν στην άκρη του χωριού, ζητώντας από τους χωρικούς να εμποδίσουν την περαιτέρω έλευση των ανταρτών του ΕΛΑΣ σε αυτό το μέρος. «Τον Μύλλερ τον Καπετάν Παντελή, τον Καπετάν Άγι και δυο ακόμη κομμουνιστές, τους βάλανε στο ίδιο σπίτι. Μάθαμε σε ποια σπίτια τους έβαλαν όλους. Μοίρασα τους άνδρες μου σε τόσες ομάδες, όσα και τα σπίτια, που είχανε πάει οι αντάρτες. Τους έστειλα στα σπίτια αυτά για να αιχμαλωτίσουν κάθε αντάρτη, που θα έβρισκαν σ' αυτά. Στο σπίτι, που ήταν ο Μύλλερ έστειλα τον Ισαάκ και τον Κώστα τον ανηψιό μου

³⁷⁰ Στο ίδιο, σ. 179-180. Καραϊσαρλής, ό.π., σ. 187. Αντώνιος Φωστηρίδης, *Εθνική Αντίσταση κατά της Βουλγαρικής Κατοχής 1941-1945*, Αχρύτας, Αθήνα, 2018, σ. 329.

³⁷¹ Χατζηναστασίου, ««Ο ΕΛΑΣ στην περιοχή της Καβάλας...»», ό.π., σ. 20-21. Αντωνιάδης, τ. Α', ό.π., σ. 281-282.

³⁷² Τσιακιρίδης, ό.π., σ. 181.

³⁷³ HS 5/634, "Report by Major G. Micklethwait...", ό.π. σ. 11-12.

(Ντελή-Κώτσο) με τέσσερις άλλους άνδρες για να αιχμαλωτίσουν τον Καπετάν Άγι και τους άλλους δυο κομμουνιστές. [...]», αναφέρει ο Τσακιρίδης.³⁷⁴

Τα όσα ακολούθησαν μετά χρήζουν ιστορικής διερεύνησης. Ο Τσακιρίδης αναφέρει ότι ο Άγις καθησυχάστηκε στο άκουσμα της εντολής ότι πρέπει να τον οδηγήσουν ενώπιον του ίδιου, και όχι κάποιου άλλου Πόντιου αρχηγού, γι' αυτό δέχτηκε να ακολουθήσει χωρίς να προβάλλει κάποια αντίσταση. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια της μεταφοράς του, ένας από τους άνδρες του παρεξήγησε την κίνηση των χεριών του Άγι και τον εκτέλεσε. Μάλιστα, ο Τσακιρίδης ολοκληρώνει το αφήγημα αυτό λέγοντας ότι αργότερα θέλησε να τιμωρήσει σκληρά τον συγκεκριμένο αντάρτη για την πράξη του αυτή, η οποία αντέβαινε στους άγραφους αντάρτικους κανόνες που είχε διδαχθεί στην πατρίδα του, τον Πόντο.³⁷⁵ Ένας από τους αντάρτες του, όμως, ο Χατζηθεοδορίδης, ο οποίος υπήρξε αυτόπτης μάρτυρας της εκτέλεσης, διηγήθηκε στον Χατζηαναστασίου ότι ο Άγις εκτελέστηκε όχι από ατύχημα, αλλά από την επιμονή του Σαρή-Κυριάκου Λαζαρίδη, της ομάδας του Αβραμίδη. Μάλιστα, αναφέρει ότι υπήρξαν κάποιοι που ήταν αντίθετοι στην απόφαση αυτή, παρακινούμενοι όχι όμως από ευσπλαχνία, αλλά από απληστία, καθώς σε μια τέτοια περίπτωση δεν θα μάθαιναν ποτέ για τις μυστικές κρυψώνες στις οποίες είχε τοποθετήσει ο Άγις τις λίρες του.³⁷⁶ Τέλος, ο Αντωνιάδης κατονομάζει και αυτός τον Λαζαρίδη ως δολοφόνο του Χαρτοματζή, προσδίδοντάς του, όμως, την ιδιότητα του «σωτήρα» που πρόλαβε και εξουδετέρωσε το διοικητή του ΕΛΑΣ τη στιγμή που εκείνος έβγαζε από το σακάκι του ένα πιστόλι.³⁷⁷

Από τις αριστερές πηγές συνήθως πληροφορούμαστε για μια άλλη εκδοχή των γεγονότων. «Ο Μύλλερ παρέσυρε στα βουνά της Δράμας τον αξιωματικό του ΕΛΑΣ Άγι, διοικητή του τάγματος του Μπόζ-Νταγ Σερρών, με το πρόσχημα πως θα κάνουν ρίψεις τα αγγλικά αεροπλάνα με εφόδια για τους αντάρτες. Πραγματικά κοντά στο χωριό Ζιρνόβιτσα (Καστανόχωμα) έγιναν οι ρίψεις. Έλασίτες και εθνικιστές αντάρτες φορτώθηκαν τα υλικά και πορεύονταν μαζί, γιατί υπήρχε τότε μια κάποια συνεργασία ΕΛΑΣ και εθνικιστικών τμημάτων. Ο Μύλλερ έβαλε τον Αντών Τσαούς και τους εθνικιστές καπεταναίους Οδυσσέα και Κυριάκο και άλλους και επετέθησαν άνανδρα

³⁷⁴ Τσακιρίδης, ό.π., σ. 181-182.

³⁷⁵ Στο ίδιο.

³⁷⁶ Χατζηαναστασίου, ««Ο ΕΛΑΣ στην περιοχή της Καβάλας...», ό.π., σ. 90, υποσημείωση 85.

³⁷⁷ Αντωνιάδης, τ. 'Α, ό.π., σ. 284.

κατά του τμήματος του ΕΛΑΣ (18 επονίτες μ' επικεφαλής τον Άγι) σκότωσαν τον Άγι και αφόπλισαν τους άλλους και τους έκλεισαν σ' ένα σταύλο», γράφει σχετικά ο Γ. Σιλιβρίδης.³⁷⁸ Για άλλη μια φορά, δηλαδή, ο Miller στοχοποιείται και εμφανίζεται ως ο ιθύνων νους που οργάνωσε την δολοφονία ενός αρχηγού του ΕΛΑΣ. Ως εκείνος, ο οποίος «έβαλε Έλληνας να σκοτώσουν Έλληνας [...]». ³⁷⁹ Αν και αυτή τη φορά, πράγματι, ο Miller ήταν παρών στο συγκεκριμένο εμφυλιοπολεμικό επεισόδιο, φαίνεται ότι προσπάθησε αρχικά να αποτρέψει την αιματοχυσία, ενώ όταν αυτή συνέβη την αποδέχτηκε – με ελαφριά τη καρδιά – μαζί και με τον «ανορθόδοξο» τρόπο δράσης των καινούριων του εταίρων.³⁸⁰

Παρόλο που ελλείπει ιστορικών πληροφοριών αρκετές όψεις του συγκεκριμένου γεγονότος παραμένουν στο σκοτάδι, εντούτοις είναι παραπάνω από βέβαιο ότι μετά από αυτό οι ισορροπίες ισχύος στην περιοχή άλλαξαν. Όπως αντιλαμβανόμαστε, μια ακόμη αποστολή των ποντιακών ομάδων στέφθηκε από επιτυχία. Μετά απ' αυτήν ο Παπαδάκης, ο Αβραμίδης και ο Μικρόπουλος επέστρεψαν πίσω στα κρησφύγετά τους, ενώ ο Τσακιρίδης και η ομάδα του συνόδευσαν τους Miller και Chatterly στο Τσαλ-Νταγ, όπου έφτασαν περίπου επτά με δέκα ημέρες αργότερα.³⁸¹

Τις επόμενες ημέρες οι εθνικιστές αντάρτες, ευνοημένοι από την παρουσία του Miller στο πλευρό τους, θα προβούν στην τελευταία και οριστική πράξη για την ένωση τους σε μια ενιαία αντιστασιακή οργάνωση. Σύμφωνα με τις έρευνες των Καραϊσαρλή και Χατζηαναστασίου, στις 18 Ιανουαρίου του 1944 έγινε συγκέντρωση των αρχηγών των εθνικιστικών αντάρτικων ομάδων στην περιοχή του Καστανωτού Ξάνθης, για να συζητήσουν το ενδεχόμενο σύστασης μιας ενιαίας οργάνωσης, καθώς και την οργανωτική δομή που αυτή θα είχε.³⁸² Άξιο αναφοράς είναι ότι στα μέσα του

³⁷⁸ Σιλιβρίδης, ό.π., σ. 112.

³⁷⁹ Κωσταντάρας, ό.π., σ. 124.

³⁸⁰ Χατζηαναστασίου, ««Ο ΕΛΑΣ στην περιοχή της Καβάλας...», ό.π., σ. 24. Τσακιρίδης, ό.π., σ. 183.

³⁸¹ Τσακιρίδης, ό.π., σ. 187. HS 5/634, "Report by Major G. Micklethwait...", ό.π. σ. 12. Καθώς και στο ίδιο αρχείο, "Report by Cpl. Campbell", σ. 68. Αξίζει να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με τον Miller, την ασφαλή μετάβαση της ΣΣΑ από το Μποζ-Νταγ Δράμας στο Τσαλ-Νταγ επιμελήθηκε μόνο ο Μικρόπουλος. Το πιο πιθανό είναι ότι αποφεύγει να αναφερθεί και στην παρουσία των άλλων οπλαρχηγών, έχοντας την πρόθεση να αποκρύψει το γεγονός της δολοφονίας του Χαρτοματζή και της κατ' αυτόν τρόπο άμεσης μεταπήδησης στο στρατόπεδο των εθνικιστών.

³⁸² Χατζηαναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 309. Καραϊσαρλής, ό.π., σ. 189-190.

Ιανουαρίου τοποθετεί τη συγκέντρωση αυτή και ο Τσακιρίδης, στη θέση «ΟΝΜΠΠΡ-ΟΛΟΥΧ» του Τσαλ-Νταγ, κάνοντας, μάλιστα, λόγο για την παρουσία του Miller και τη συμμετοχή του στις συζητήσεις.³⁸³ Ο Miller, ωστόσο, τοποθετεί τη συγκέντρωση αυτή στις αρχές με μέσα Φεβρουαρίου του 1944, όταν ο ίδιος και ένας ακόμη βρετανός σαμποτέρ, ο McElroy, εξερευνούσαν την περιοχή του Νικηφόρου-Παρανεστίου. Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι ήταν απών και «χάρηκε», όταν με την επιστροφή του έμαθε για την ενοποίηση όλων των εθνικιστών αρχηγών κάτω από τις διαταγές του Φωστηρίδη.³⁸⁴ Μάλιστα, τονίζει ότι κατά τη διάρκεια του δευτέρου μισού του Ιανουαρίου – όταν, δηλαδή, κατά τις ελληνικές πηγές έλαβε χώρα η ιδρυτική σύσκεψη – οι εθνικιστές αντάρτες και η ΣΣΑ ήταν απασχολημένοι με την αναζήτηση της κατάλληλης τοποθεσίας που θα φιλοξενούσε το λημέρι τους και θα εγκαθίστατο ο ασύρματος, καθώς και το σημείου εκείνου που θα παρείχε τις πιο ευνοϊκές συνθήκες για την υποδοχή των επικείμενων ρίψεων.

Η άποψη του γράφοντος συγκλίνει περισσότερο με την αναφορά του Miller και λιγότερο με τις υπόλοιπες, υπό τη σκέψη ότι τελική σύνδεση των εθνικιστικών ανταρτο-ομάδων – και ιδιαίτερα μετά από τις παραπάνω καθοριστικές εξελίξεις – πιθανόν να απαιτούσε ένα μεταβατικό στάδιο αναδιοργάνωσης και κατανόησης της νέας πραγματικότητας. Θα πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι η επιστροφή του Miller στο Τσαλ-Νταγ –τουλάχιστον κατά τον ίδιο – πραγματοποιήθηκε στις 16 Ιανουαρίου 1944. Επίσης ίσως να μην είναι τυχαίο ότι η επιστολή των εθνικιστών ανταρτών προς την εξόριστη κυβέρνηση, τον Βασιλιά και τον Ζέρβα, κατά την οποία οι πρώτοι δήλωναν την αφοσίωσή τους και ζητούσαν βοήθεια, δεν συντάχθηκε νωρίτερα από τα μέσα του Φεβρουαρίου.³⁸⁵ Πιο συγκεκριμένα, ο υπογράφωντες την επιστολή αυτή οπλαρχηγός και ο επικεφαλής τους δεν έθεσαν κανέναν απολύτως όρο και περιορίστηκαν στην έκκληση για ρουχισμό για 3.500 αντάρτες και 200 τουφέκια.³⁸⁶

Έτσι, λοιπόν, στα μέσα Φεβρουαρίου συγκροτείται η Ένωση Συμπολεμιστών Εθνικής Αντίστασης (Ε.Σ.Ε.Α.) με την ακόλουθη δομή: Γενικός Αρχηγός αναγνωρίστηκε ο Αντώνιος Φωστηρίδης και ως έδρα του Γενικού Αρχηγείου ορίστηκε

³⁸³ Τσακιρίδης, ό.π., σ. 193.

³⁸⁴ HS 5/634, “Report by Major G. Micklethwait...”, ό.π. σ. 16.

³⁸⁵ Στο ίδιο.

³⁸⁶ Βλ. F.O.371/43678/R2846 στο Σπηλιωτοπούλου-Παπαστράτης, τ. Β΄, ό.π., σ. 91.

το Τσαλ-Νταγ. Αχώριστος φίλος και βοηθός του ήταν συντοπίτης του Αναστάσιος Αναστασιάδης (Πορτούλ), ενώ τον τομέα πληροφοριών και διαφωτιστής ανέλαβε ένας από τους λίγους αποφοιτήσαντες γυμνασίου, ο Παναγιώτης Παπαδόπουλος από τον Κεχρόκαμπο. Η οργάνωση περιελάμβανε συνολικά έξι αρχηγεία με το κάθε ένα από αυτά να εδρεύει σε έναν από τους σημαντικότερους ορεινούς όγκους της βουλγαροκρατούμενης περιοχής. Στο αρχηγείο του Τσαλ-Νταγ επικεφαλής ήταν ο Πεχλιβανίδης, στου Παγγαίου ο Τσακιρίδης, στου Μποζ-Νταγ Δράμας ο Παπαδάκης, στου Μπαϊράμ-Τεπέ ο Μικρόπουλος, στου Καρά-Ντερέ ο Αβραμίδης και στου Κοτζά-Ορμάν ο Καρανάσιος.³⁸⁷ Όσον αφορά την αριθμητική δύναμη της ΕΣΕΑ, αν και δεν γνωρίζουμε τον ακριβή αριθμό των ανταρτών, μπορούμε με σχετική ασφάλεια να θεωρήσουμε ότι σημειώθηκαν ανοδικοί ρυθμοί στρατολόγησης ανταρτών κατά το εν λόγω χρονικό διάστημα. Με ακόμη μεγαλύτερη ασφάλεια μπορούμε να αποκλείσουμε το ενδεχόμενο των 3.500 ανταρτών που κάνουν λόγο οι αρχηγοί της ΕΣΕΑ στην έκθεσή τους προς το ΓΣΣΜΑ, καθώς σε μια έκθεση του SOE, με καλοκαιρινή ημερομηνία, οι εθνικιστές αντάρτες εξακολουθούν να θεωρούνται ακόμη και τότε «ελάσσονος στρατιωτικής αξίας» (“They are not of great importance as yet”), μιας και υπολογίζονται σε 750-800 ένοπλους και μερικές εκατοντάδες άοπλους.³⁸⁸

Στο σημείο αυτό μπορούμε να εξάγουμε μερικά ακόμη συμπεράσματα. Γίνεται πλέον αντιληπτό ότι οι σχέσεις των Ποντιακών ομάδων σφυρηλατήθηκαν μονάχα στα τέλη του 1943 με αρχές του 1944 με φόντο τις πρώτες εμφύλιες συγκρούσεις. Εν, ολίγοις, παρατηρούμε ότι οι ίδιες εξελίξεις, έτσι όπως αυτές διαδραματίστηκαν, έφεραν τους Πόντιους εθνικιστές αντάρτες προ τετελεσμένου γεγονότος. Από τον Τσακιρίδη πληροφορούμαστε ότι μετά την επίθεση του ΕΛΑΣ στο Παγγαίο, οι αρχηγοί των Νικησιανωτών και των Ηλιοκωμητών τον έχρισαν αρχηγό τους,³⁸⁹ ενώ από την μαρτυρία του κτηνοτρόφου Ν. Παρασιάκου μαθαίνουμε ότι μόνο μετά την αντεπίθεση

³⁸⁷ Χατζηαναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 309-310.

³⁸⁸ HS 5/350 “East Macedonia and Capetanos”, 1944. Τα πολυπληθέστερα αρχηγεία θεωρούνταν αυτά του Τσαλ-Νταγ και του Καρά-Ντερέ με το κάθε ένα από αυτά να αριθμεί περισσότερους από 250 αντάρτες. Αναφορικά με το τελευταίο, γνωρίζουμε από τον οπλαρχηγό του Καρά-Ντερέ, Χρήστο Τάσκα, ότι τον Δεκέμβριο του 1943 η δύναμή του υπολογίζονταν σε 115-120 ένοπλους και 50 άοπλους. Ακόμη, η ίδια πηγή ανεβάζει τον αριθμό των ανταρτών του Καρά-Ντερέ κατά τον μήνα Απρίλιο στους 650. ΓΑΝ, ΑΝΚ, ΑΒΕ 38, ΑΕΕ 20, ό.π.

³⁸⁹ Τσακιρίδης, ό.π., σ. 167.

των Ποντίων στο Τσαλ-Νταγ, ο Φωστηρίδης έκανε γνωστές τις ηγετικές του ικανότητες και αναγνωρίστηκε έμμεσα ως Γενικός Αρχηγός.³⁹⁰ Ακόμη, η επικινδυνότητα της επιχείρησης «απελευθέρωσης» του Miller από τον ΕΛΑΣ και η τροπή που αυτή πήρε με την δολοφονία ενός εκ των ηγετικών του φυσιογνωμιών του ΕΛΑΣ, του Χαρτοματζί, φαίνεται ότι έλυσαν δια παντός το δίλλημα των άλλων Ποντίων οπλαρχηγών, του Μικρόπουλου και του Αβραμίδη.

Από την ίδια σκοπιά, παρατηρούμε, ότι η έναρξη του εμφυλίου πολέμου στην Αν. Μακεδονία γεφύρωσε τις σχέσεις των Ποντιακών ομάδων με τις άλλες αντικομμουνιστικές ομάδες της περιοχής που βρίσκονταν υπό την αρχηγία καπεταναίων διαφορετικής καταγωγής. Είδαμε προηγουμένως ότι ο Παπαδάκης κατόρθωσε αρχικά να διατηρήσει την ανεξαρτησία της ομάδας του. Από τη μία, συνεργάζονταν με τα τμήματα του ΕΛΑΣ χωρίς, όμως, να έχει δεχτεί να ενταχθεί σε αυτά και, από την άλλη, διατηρούσε επαφές και με τους Ποντίους οπλαρχηγούς, χωρίς να παίρνει μέρος στα επιθετικά τους σχέδια. Όταν, όμως, το μέτωπο του εμφυλίου μεταφέρθηκε τον Ιανουάριο του 1944 στο Μποζ-Νταγ Δράμας, δηλαδή στην περιοχή δράσης του, τα χρονικά περιθώρια τελείωσαν κι εκείνος έπρεπε να επιλέξει ανάμεσα στα δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα.

Εκτός, όμως, από την έναρξη των εχθροπραξιών και ένας άλλος παράγοντας σύσφιξε τις σχέσεις όλων των εθνικιστών οπλαρχηγών και αυτός έφερε το όνομα “Miller”. Γνωρίζουμε, παραδείγματος χάριν, ότι η σχέση Miller-Παπαδάκη κτίστηκε εξ αρχής πάνω στην αλληλοεκτίμηση και τον αμοιβαίο σεβασμό και θαυμασμό. Επίσης, ξέρουμε ότι ο τελευταίος, αν και διατηρούσε φιλικές σχέσεις με τους Πόντιους Οπλαρχηγούς και συνεργαζόταν μαζί τους στην ανταλλαγή πληροφοριών, απέφυγε να τους ακολουθήσει στην επιθετική τους ενέργεια εναντίον του ΕΛΑΣ την Πρωτοχρονιά του 1944, θεωρώντας την προφανώς παράτολμη. Όταν, όμως, ο Miller αποφάσισε να «επενδύσει τα χρήματά του» – κατά την διατύπωση του ίδιου – στους Πόντιους αντάρτες, ο Παπαδάκης ήρε τις όποιες αμφιβολίες είχε αναφορικά με τον τρόπο δράσης τους και αποφάσισε να συνεργαστεί μαζί τους. Αξίζει πάντως να σημειωθεί ότι μεταπολεμικά ο Παπαδάκης ήρθε σε σύγκρουση με τους Πόντιους οπλαρχηγούς, και

³⁹⁰ Ε.Λ.Ι.Α., Συλλογή Προφορικών Μαρτυριών, Συνέντευξη του Νίκου Παρασιάκου, ό.π..

δη με τον Φωστηρίδη, και «η Ε.Σ.Ε.Α. χωρίσθηκε στα δυο». Μάλιστα, από την ίδια πηγή μαθαίνουμε ότι η οργάνωση ενώθηκε ξανά με την επέμβαση του στρατού.³⁹¹

Η υπόθεση ότι ο Miller αποτέλεσε τον συνδετικό κρίκο μεταξύ όλων των εθνικιστών οπλαρχηγών – ανεξαρτήτως καταγωγής –, συντελώντας στην οικοδόμηση αυτού που προηγουμένως περιγράψαμε ως ΕΣΕΑ, ενισχύεται από ακόμη ένα γεγονός. Παρατηρήσαμε παραπάνω ότι ένα από τα αρχηγεία της ΕΣΕΑ ήταν και αυτό στο Κοτζιά-Ορμάν με επικεφαλής τον Θρακιώτη ένοπλο φυγά, Βαγγέλη Καρανάσιο. Στην πραγματικότητα, όμως, τη δεδομένη χρονική στιγμή δεν είχε πραγματοποιηθεί σύνδεση μεταξύ του Καρανάσιου και των Ποντίων Οπλαρχηγών. Ο Καρανάσιος δηλαδή, όντας, καθόλη τη διάρκεια του φθινοπώρου του 1943, απομονωμένος στα πυκνά δάση του Νέστου και – κατά την εξιστόρησή του – απασχολημένος με τα βουλγαρικά στρατεύματα που διενεργούσαν εφόδους στην περιοχή, παρέμεινε για άλλη μια φορά εκτός των κοινωνικών ζυμώσεων που συντελέστηκαν μεταξύ των αντάρτικων σχηματισμών στις υπόλοιπες περιοχές της Ανατολικής Μακεδονίας.³⁹² Από την άλλη πλευρά, γνωρίζουμε ότι και από την μεριά τους οι Πόντιοι διακατέχονταν όλον αυτόν τον καιρό από έναν τρόπο σκέψης και δράσης που βάσιζε την επιτυχία του στο φαινόμενο της κοινής καταγωγής, γι' αυτό και το πιο πιθανό είναι να μην έστειλαν ποτέ στον Καρανάσιο κάποια σχετική πρόσκληση συμμετοχής στην ιδρυτική σύσκεψη της οργάνωσης, παρόλο που γνώριζαν για την ύπαρξή του.

Η έναρξη της συνεργασίας του Καρανάσιου με τους υπόλοιπους εθνικιστές αντάρτες ξεκίνησε τον Φεβρουάριο – όχι όμως κατά το πρώτο δεκαπενθήμερο – χάρις κυρίως την επιθυμία της ΣΣΑ να τον εντάξει στα επιχειρησιακά σχέδια του Καΐρου. Ειδικότερα, είδαμε ότι ο Miller, όπως και κάθε προηγούμενη φορά, έτσι και στο Τσαλ-Νταγ, αμέσως μετά την εγκατάστασή του άρχισε να εξερευνά την γύρω περιοχή. Σε μία από τις εξορμήσεις του – αναφέρει ο ίδιος – συναντήθηκε με τον Καρανάσιο, τον οποίο και θέλησε να εντάξει στην νεοϊδρυθείσα οργάνωση. Η πρόθεση του Miller δεν εξαντλούνταν απλώς στην ενίσχυση της ΕΣΕΑ με επιπλέον άψυχο και έμπυχο υλικό, αλλά αποσκοπούσε και στην εφαρμογή ενός εναλλακτικού σχεδίου ανεφοδιασμού των ανταρτών με πλωτά μέσα δια μέσω του ποταμού Νέστου. Έτσι, ο Miller, μετά την επιστροφή του στο αρχηγείο του Τσαλ-Νταγ, έδωσε διαταγή στον Kitcat – ο οποίος

³⁹¹ Τσιακιρίδης, ό.π., σ. 29-31, 195-196.

³⁹² ΓΑΚ, ΑΝΚ, ΑΒΕ 43, ΑΕΕ 24, ό.π.

είχε εμπειρία ως Αξιωματικός του Ναυτικού – να μεταβεί στο Κοτζά-Ορμάν, για να βολιδοσκοπήσει τον Καρανάσιο και να εξετάσει από κοντά εάν πράγματι η περιοχή πρόσφερε τις κατάλληλες προϋποθέσεις για τη συγκεκριμένη επιχείρηση.³⁹³

Στα τέλη Ιανουαρίου του 1944, λοιπόν, συνοδευόμενος από τον γαλλόφωνο αντάρτη Κώστα Στίγκα, ο Kitcat ξεκίνησε για το ταξίδι του προς το Κοτζά-Ορμάν, όπου έφθασε μία από τις πρώτες ημέρες του Φεβρουαρίου. Ο ίδιος ο Kitcat αναφέρει ότι παρέμεινε εκεί για ένα χρονικό διάστημα 14 ημερών, κατά το οποίο κατάφερε να συλλέξει πληροφορίες σχετικές για την σχεδιαζόμενη επιχείρηση και να αποσπάσει την συγκατάθεση του Καρανάσιου. Αναφορικά με το ζήτημα της στρατολόγησης του τελευταίου, ο Αντωνιάδης μας πληροφορεί ότι ο Kitcat ενημέρωσε τον Καρανάσιο για τη συγκρότηση της ΕΣΕΑ και την επιθυμία των αρχηγών της να ενσωματωθεί και αυτός στην ομάδα, φροντίζοντας, μάλιστα, – πιθανόν μετά την θετική απάντηση του Καρανάσιου – να κατοχυρωθεί το κύρος του μέσω μια ψηφοφορίας από την οποία βγήκε αδιαμφισβήτητος ηγέτης όλων των ανταρτών του Κοτζά-Ορμάν.³⁹⁴ Τελικά, στις 20 Φεβρουαρίου ο Kitcat πήρε την απόφαση να επιστρέψει και αναχώρησε για το Τσαλ-Νταγ³⁹⁵ Ταυτόχρονα, όμως, άρχισαν οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις των Βουλγάρων στο Κοτζά-Ορμάν με αποτέλεσμα και ο Καρανάσιος να αναγκαστεί να εγκαταλείψει το κρησφύγετό του και να αναζητήσει καταφύγιο στο Τσαλ-Νταγ.³⁹⁶

Πρώτος φαίνεται ότι έφθασε ο Kitcat, γύρω στις 28 Φεβρουαρίου, ο οποίος έφυγε ξανά για το Κοτζά-Ορμάν προς αναζήτηση του Καρανάσιου.³⁹⁷ Ο τελευταίος αναφέρει ότι, όταν έφτασε στο Τσαλ-Νταγ, οι βρετανοί αξιωματικοί μαζί με το μεγαλύτερο μέρος της ομάδας του Τσαλ-Νταγ είχαν ήδη αναχωρήσει για το Καρά-Ντερέ – όπως θα δούμε παρακάτω –, αφήνοντας πίσω τους ως επικεφαλής του αρχηγείου τους Π. Παπαδόπουλο και Κ. Πετράκη.³⁹⁸ Η άφιξη, λοιπόν, του Καρανάσιου στο Τσαλ-Νταγ σηματοδοτεί τυπικά και την έναρξη της συνεργασίας του με ένα τμήμα των ανταρτών

³⁹³ HS 5/634, “Report by Major G. Micklethwait...”, ό.π. σ. 15.

³⁹⁴ Αντωνιάδης τ. Β΄, ό.π., 156.

³⁹⁵ HS 5/634, “Report by Major T. Kitcat. 10th Jan to 15 Nov 1944”, December 1944, σ. 39.

³⁹⁶ ΓΑΚ, ANK, ABE 43, AEE 24, ό.π.

³⁹⁷ HS 5/634, “Report by Major T. Kitcat...”, ό.π., σ. 40.

³⁹⁸ ΓΑΚ, ANK, ABE 43, AEE 24, ό.π.

της ΕΣΕΑ. Η επίσημη ένταξη του όμως στην οργάνωση δεν είχε ακόμη πραγματοποιηθεί.

Κλείνοντας το συγκεκριμένο κεφάλαιο, οφείλουμε να προβούμε σε μια ακόμη επισήμανση. Όπως παρατηρούμε, καμία από τις δύο αντιστασιακές οργανώσεις δεν στελεχώθηκε από τον αρχηγό της πιο υπολογίσιμης δύναμης των ενόπλων ληστών, του Νίκου Κάππα. Το γεγονός αυτό μας δίνει εκ πρώτης όψεως την εντύπωση ότι τα νέα δεδομένα που προέκυψαν στην περιοχή το φθινόπωρο του 1943 για άλλη μια φορά δεν ευνόησαν την κοινωνική αλληλεπίδραση των κυρίαρχων αντιστασιακών ομάδων με τις ομάδες των λήσταρχων. Στην πραγματικότητα, όμως, η όξυνση του πολιτικού ανταγωνισμού στην περιοχή μεταξύ των κυρίαρχων αντιστασιακών ομάδων, από τη μία, και η «πολλά υποσχόμενη» παρουσία του Miller, από την άλλη, σύντομα έφεραν το αντίθετο ακριβώς αποτέλεσμα.

Σύμφωνα και πάλι με το ανυπόγραφο ημερολόγιο ενός ΕΛΑΣίτη, αμέσως μετά την άφιξη του Miller στο Παγγαίο, στις αρχές Σεπτεμβρίου του 1943, ο ΕΛΑΣ αποφάσισε να προσφέρει στους λήσταρχους της περιοχής «άφεση αμαρτιών» για την δράση τους, μέσω της απορρόφησης τους στον ΕΛΑΣ.³⁹⁹ Κι επειδή οι ομάδες αυτές γνώριζαν – εκτός των άλλων – ότι ο τελευταίος είχε στα χέρια του τη «χήνα με τις χρυσές λίρες», τον Miller, αρκετοί από αυτούς, όπως ο Στραγαλάς, ο Ντουμάνης, ο Ρουμελιώτης, Κολοκύθας κ.α., συμβιβάστηκαν.⁴⁰⁰ Οι εξελίξεις αυτές επηρέασαν θετικά και την στρατολόγηση από τον ΕΛΑΣ του Ν. Κάππα. Ο Κάππας, που τις ημέρες εκείνες βρίσκονταν στην Κεντρική Μακεδονία, βρέθηκε μετά την επιστροφή του στο Σύμβολο σε ένα ασφυκτικό καθεστώς απομόνωσης, που θέλησε να σπάσει μέσω της επανένταξής του στον ΕΛΑΣ, όπου πλέον βρίσκονταν οι παλιοί του σύντροφοι.⁴⁰¹ Η συνεργασία του, όμως, με τον ΕΛΑΣ ήταν για ακόμη μία φορά βραχύβια. Μόλις λίγες ημέρες αργότερα, κατά τη διάρκεια της πρώτης ρίψης στο Παγγαίο, εκείνος εγκατέλειψε το πόστο του κι έφυγε για το Σύμβολο μαζί με μερικούς άνδρες του. Εκεί, σύμφωνα με τις αριστερής προέλευσης πηγές, ο Κάππας συνέχιζε παραβιάζει τον ποινικό κώδικα, αυτή τη φορά, όμως, με την ταυτότητα του ΕΛΑΣίτη.⁴⁰²

³⁹⁹ ΓΑΚ, ANK, ABE 7, AEE 2, ό.π.

⁴⁰⁰ Κωσταντάρας, ό.π., σ. 109-110.

⁴⁰¹ Στο ίδιο.

⁴⁰² ΓΑΚ, ANK, ABE 7, AEE 2, ό.π., Κωσταντάρας, ό.π., σ. 110.

Κατά έναν παράδοξο λόγο που θα μπορούσε πιθανόν να ερμηνευθεί μόνο μέσα από το πρίσμα της αντικειμενικής του στρατιωτικής αξίας – καθώς ο Κάππας φημίζονταν για τις πολεμικές του ικανότητες του ως αντάρτη – ο ΕΛΑΣ, όταν τον εντόπισε και τον αιχμαλώτισε, προτίμησε να του δώσει να υπογράψει μια δήλωση «μετανοίας» αντί να τον εξουδετερώσει. Ο τρόπος σκέψης των ιθυνόντων του ΕΛΑΣ αποκτά ακόμη μεγαλύτερο ενδιαφέρον εάν λάβουμε υπόψη ότι η ημερομηνία σύνταξης της εν λόγω δήλωσης είναι η 15^η Ιανουαρίου του 1944, ημέρα δηλαδή που έχει ακολουθήσει χρονικά τις εμφύλιες συγκρούσεις στο Παγγαίο, το Τσαλ-Νταγ και το Μποζ-Νταγ Δράμας. Πάντως από το ύφος της δήλωσης γίνεται φανερό ότι η πρόταση του ΕΛΑΣ για επανένταξη αυτή τη φορά πλαισιώθηκε όχι από την ισχύ της πειθούς, αλλά των όπλων. Φυσικά, ο Κάππας ούτε αυτή τη φορά παρέμεινε στον ΕΛΑΣ. Μετά από λίγο καιρό, το έσκασε και βρήκε καταφύγιο στο Σύμβολο.⁴⁰³

Αναμφίβολα, η όλη συμπεριφορά του Κάππα απέναντι στον ΕΛΑΣ μας δίνει την εικόνα ενός αντάρτη που δεν θα συμβιβάζονταν ποτέ με την ιδέα της ένταξής του στον ΕΛΑΣ. Κάτι τέτοιο ήταν πράγματι θαρραλέο και απαιτούσε πολλά ψυχικά αποθέματα, πόσο μάλλον εάν αναλογιστούμε τη διαφορά ισχύος μεταξύ των δυο ανταρτο-ομάδων. Την ίδια στιγμή, όμως, παρατηρούμε ότι οι Καππαίοι δεν ήταν μόνοι τους σε όλον αυτόν τον «Γολγοθά», αλλά απεναντίας, είχαν και την αμέριστη υποστήριξη των Ποντίων οπλαρχηγών.

Οι τελευταίοι στράφηκαν προς τον Κάππα ακριβώς την στιγμή εκείνη που βίωσαν την επιθετικότητα των εσωτερικών τους αντιπάλων. Συγκεκριμένα, ο Τσακιρίδης μας πληροφορεί ότι στην διαδρομή τους για το Τσαλ-Νταγ τον Δεκέμβριο του 1943 πέρασαν από το χωριό που έμενε ο Κάππας, αφήνοντάς του ένα σημείωμα για να παρευρεθεί και αυτός στη συνάντηση των εθνικιστών οπλαρχηγών στο Τσαλ-Νταγ που έγινε στα τέλη του ίδιου μήνα.⁴⁰⁴ Μάλιστα, έσπευσαν να τον καλέσουν να συμμετάσχει και στην ιδρυτική σύσκεψη της ΕΣΕΑ που έγινε τον χειμώνα του 1944, με σκοπό να αναλάβει με την ομάδα του τη συγκρότηση ενός αρχηγείου στην περιοχή του Συμβόλου. Αμφότερες, όμως, οι κλήσεις των εθνικιστών προς τον Κάππα έμειναν

⁴⁰³ ΓΑΚ, ΑΝΚ, ΑΒΕ 7, ΑΕΕ 2, ό.π., Στο ίδιο αρχείο φυλάσσεται και η χειρόγραφη «Δήλωση Μετανοίας» του Κάππα με ημερομηνία 15 Ιανουαρίου 1944.

⁴⁰⁴ Τσακιρίδης, ό.π., σ. 169.

αναπάντητες.⁴⁰⁵ Ο Κάππας αποφασισμένος να τραβήξει τη δική του πορεία – όπως θα δούμε παρακάτω – διατήρησε την αυτονομία του και απέφυγε να ενταχθεί στην νεοσύστατη οργάνωση των εθνικιστών. Ο έτερος εκείνος για τον οποίο ήταν διατεθειμένος να θυσιάσει ένα κομμάτι της ελευθερίας δράσης του δεν είχε ακόμη διασχίσει τον Στρυμόνα.

⁴⁰⁵ Στο ίδιο, σ. 193-194.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VIII: ΕΝΑΣ ΔΙΜΕΤΩΠΟΣ ΑΓΩΝΑΣ

8.1. Κατά του «εξωτερικού εχθρού»

Όσον αφορά την δράση της ΕΣΕΑ κατά το διάστημα Φεβρουαρίου-Σεπτεμβρίου 1944, αυτή υπήρξε στενά συνδεδεμένη με την δραστηριότητα του βρετανών συνδέσμων και τα επιχειρησιακά σχέδια που εκείνοι όφειλαν να φέρουν εις πέρας. Έτσι, αφού το σύνθημα για την έναρξη της τρίτης φάσης της επιχείρησης «Κιβωτός του Νώε» αναμένονταν να δοθεί σύντομα από το Κάιρο,⁴⁰⁶ η ΣΣΑ θεώρησε ότι δεν υπήρχε χρόνος για χάσιμο γι' αυτό και επίσπευσε τους ρυθμούς ανασυγκρότησης της ΕΣΕΑ. Το πρώτο ζήτημα που κλήθηκε να αντιμετωπίσει αφορούσε την έδρα του Γενικού Αρχηγείου. Κατά την κρίση του Miller, το Τσαλ-Νταγ δεν προσφέρονταν τελικά για την υποδοχή των ρίψεων, καθώς, εκτός των αντικειμενικών δυσκολιών που θα συναντούσαν εκεί οι παραλήπτες (όπως το χαμηλό υψόμετρο και την έντονη παρουσία του βουλγαρικού στρατού), κινδύνευαν να έλθουν σε σύγκρουση και με τον ισχυρό ΕΛΑΣ του γειτονικού Παγγαίου, σε περίπτωση που αυτός επιχειρούσε να καταλάβει τα υλικά, γι' αυτό και πήρε την απόφαση να μετακινηθεί προς το Καρα-Ντερέ, όπου είχε ωρίτερα στείλει τον Χατζόπουλου να εξετάσει την καταλληλότητα της περιοχής αυτής. Συγκεκριμένα, στα τέλη Φεβρουαρίου, αφού καθυσάχασε τον ανήσυχο Φωστηρίδη, διαβεβαιώνοντάς τον για το αναγκαίο της μετακίνησής του καθώς και ότι επρόκειτο να γίνουν νέες ρίψεις και στο Τσαλ-Νταγ, πήρε τον ασύρματο και ξεκίνησε μαζί με τον Campbell και μια ομάδα ανταρτών για το κρησφύγετο του Αβραμίδη στη θέση «Θησαυρός» του Καρα-Ντερέ, όπου έφθασαν γύρω στις 6 Μαρτίου του 1944.⁴⁰⁷

Σύμφωνα με τις ελληνικές πηγές, ο Miller επηρεάστηκε θετικά από την επιτυχημένη έκβαση των δύο προηγούμενων ρίψεων που είχαν γίνει στον «Θησαυρό»,

⁴⁰⁶ Οι οδηγίες που είχε πάρει από τον E. Myers πριν αναχωρήσει για τα βουνά της Αν. Μακεδονίας ήταν ότι η επιχείρηση αυτή θα διεξάγονταν μεταξύ του Νοεμβρίου 1943 και του Ιουνίου του 1944. (Not less than 3 and not more than 9 months from August 1943). HS 5/634, "Report by Major G. Micklethwait...", ό.π. σ. 15.

⁴⁰⁷ HS 5/634, "Report by Major G. Micklethwait...", ό.π. σ. 16-17.

στις 12 Φεβρουαρίου και 3 Μαρτίου, αντίστοιχα. Στην μία από αυτές, μάλιστα, λέγεται ότι συμμετείχε και ο ίδιος, καθώς και ότι μετά από αυτήν παρέμεινε για λίγες ημέρες στο Καρα-Ντερέ.⁴⁰⁸ Στις εκθέσεις, όμως, του Miller και των λοιπών αξιωματικών της Σ.Α. δεν εντοπίζεται απολύτως κανένα στοιχείο που να μαρτυρά την τέλεση των δύο παραπάνω ρίψεων. Ο Miller, μάλιστα, αναφέρει ότι από τις 12 Ιανουαρίου μέχρι και τις αρχές Απριλίου δεν πραγματοποιήθηκε καμία ρίψη υλικού στους εθνικιστές αντάρτες, με αποτέλεσμα να έρχεται συχνά αντιμέτωπος με τη δυσαρέσκειά τους.⁴⁰⁹

Στο Καρα-Ντερέ, πάντως, ο Miller ομολογεί ότι βρήκε αυτό ακριβώς που έψαχνε. Το κρησφύγετο του «Θησαυρού» αποτελούσε κατά τον ίδιο μια μεγάλη και απομακρυσμένη περιοχή κατάλληλη όχι μόνο για την υποδοχή των ρίψεων, αλλά και για την οργάνωση των επιχειρήσεων του σχεδίου «Κιβωτός του Νώε», το οποίο κατά την εντύπωσή του θα ξεκινούσε από στιγμή σε στιγμή. Έτσι, ο Miller και τα υπόλοιπα μέλη της αποστολής κατέλυσαν στην περιοχή του Καρα-Ντερέ – αρχικά στον «Θησαυρό» και έπειτα στη «Σκαλωτή» – για σχεδόν δύο μήνες, κατά τη διάρκεια των οποίων εκπαίδευσαν τους εθνικιστές αντάρτες με τον νέο οπλισμό, τον οποίο ξεκίνησαν να ρίχνουν τα συμμαχικά αεροπλάνα από τα μέσα Απριλίου.⁴¹⁰ Ειδικότερα, κατά τον Miller, κατά τη διάρκεια του Απριλίου, πραγματοποιήθηκαν στην περιοχή

⁴⁰⁸ ΓΑΚ, ANK, ABE 38, AEE 20, ό.π.

⁴⁰⁹ HS 5/634, “Report by Major G. Micklethwait...”, ό.π. σ. 17. Όσον αφορά την απόφασή να μην ενισχυθούν μέχρι τότε οι ομάδες των εθνικιστών ανταρτών με νέες ρίψεις, παραμένει σχετικά άγνωστη η προέλευσή της. Σε μια έκθεση του Αντισυνταγματάρχη Θωμά Σφέτσιου, εντοπίζεται η πληροφορία ότι το ΓΣΣΜΑ αποφάσισε τη διακοπή των ρίψεων στην Αν. Μακεδονία μόλις πληροφορήθηκε για τα γεγονότα της Πρωτοχρονιάς στο Τσαλ-Νταγ. (ΔΕΠΑΘΑ, «Υπόθεσις προσφυγής Φωστηρίδη...», ό.π.). Ωστόσο, δεν έχει εντοπιστεί στο πλαίσιο της παρούσης έρευνας κάποιο σχετικό έγγραφο που να επιβεβαιώνει ότι ο Miller προέβη στην εξιστόρηση των γεγονότων αυτών προς το Κάιρο. Απεναντίας, μέσα από την έκθεση του Miller και τα υπόλοιπα τα Βρετανικά Αρχεία που λαμβάνονται υπόψη διαπιστώνουμε ότι ο Miller προσπάθησε εντέχνως να τα αποσιωπήσει. Γνωρίζουμε, ωστόσο, ότι μέχρι τουλάχιστον και τον Μάρτιο του 1944 το Κάιρο κρατούσε επιφυλακτική στάση απέναντι στις ομάδες των εθνικιστών.

⁴¹⁰ ΓΑΚ, ANK, ABE 38, AEE 20, ό.π.

περισσότερες από 15 ρίψεις οπλισμού,⁴¹¹ οι οποίες κατανεμήθηκαν ισόποσα μεταξύ όλων των αρχηγείων της ΕΣΕΑ.⁴¹²

Έτσι, σε σύντομο χρονικό διάστημα τα αρχηγεία της ΕΣΕΑ μετατράπηκαν σε άρτια εξοπλισμένα ένοπλα τμήματα ικανοποιημένων ανταρτών. Στο αποτέλεσμα αυτό συνετέλεσε και το γεγονός ότι είχε «θεσμοθετηθεί» ένα είδος επιμελητείας των ανταρτών και των οικογενειών τους μέσω του ποσού των 100 λιρών που λάμβαναν κάθε μήνα όλοι οι οπλαρχηγοί από τον Miller.⁴¹³ Όπως είναι αναμενόμενο, το σύστημα αυτό προκάλεσε την απότομη αύξηση των μελών της ΕΣΕΑ, καθώς όλο και περισσότεροι ανακάλυπταν τον καινούριο αυτό τρόπο επιβίωσης.

Οι πολεμικές δυνατότητες της ΕΣΕΑ δεν άργησαν να δοκιμαστούν στο πεδίο της μάχης. Αν και το πολυαναμενόμενο «σινιάλο» για την έναρξη της επιχείρησης «Κιβωτός του Νόε» δεν είχε δοθεί από το Κάιρο, – και ούτε έμελλε ποτέ – το τελευταίο φρόντισε να γνωστοποιήσει στον Miller την επιθυμία του για τη διενέργεια μερικών άλλων στρατιωτικών επιχειρήσεων με την κωδική ονομασία “Interim Ops”.⁴¹⁴ Εκμεταλλευόμενος τις συμπλοκές του τμήματος του Φωστηρίδη με τον βουλγαρικό στρατό που έλαβαν χώρα σε διάφορες θέσεις του Τσαλ-Νταγ στα μέσα προς τέλος του Απριλίου⁴¹⁵, ο Miller θεώρησε ότι θα υπήρχε μεγαλύτερο στρατιωτικό όφελος, εάν οι

⁴¹¹ Σύμφωνα με ένα άλλο βρετανικό έγγραφο, οι ρίψεις αυτές υπολογίζονταν σε 7 τόνους υλικού. (Βλ. HS 5/350, ό.π.). Από τον Miller, επίσης, μαθαίνουμε ότι στην πρώτη ρίψη που έλαβε χώρα στο Καρά-Ντερέ, μετά από σχεδόν τρεις μήνες, οι αντάρτες αναγκάστηκαν να περισυλλέξουν και πολεμικό εξοπλισμό που δεν τους χρησίμευε, όπως αντιαρματικά όπλα, αυξάνοντας έτσι τις πιθανότητες τους να εντοπιστούν από τον εχθρό (HS 5/634, “Report by Major G. Micklethwait...”, ό.π. σ. 103-104.)

⁴¹² HS 5/634, “Report by Major G. Micklethwait...”, ό.π. σ. 18. Σε μια από αυτές, και συγκεκριμένα στην ρίψη της 25^{ης} Απριλίου, ένα από τα βομβαρδιστικά της U.S.A.A.F. (United States Army Air Forces) έπιασε φωτιά και έπεσε στο Μποζ-Νταγ Δράμας. Ο Αμερικανός πιλότος του αεροπλάνου, εν ονόματι Drake, κατάφερε να επιβιώσει και να συνδεθεί με την ΣΣΑ. (HS 5/634, “Report by Major G. Micklethwait...”, ό.π. σ. 19). Σύμφωνα με τον Τάσκα, ο οποίος τοποθετεί το γεγονός αυτό στις 2 Μαρτίου 1944, την περίθαλψή του και τη σύνδεσή του με το αρχηγείο του Μποζ-Νταγ είχαν αναλάβει οικειοθελώς οι κάτοικοι του χωριού Βάλακας Δράμας. Στη συνέχεια, όταν οι άνδρες του Παπαδάκη ενημέρωσαν τον Αβραμίδη, εκείνος απέστειλε τον Τάσκα με μερικούς άνδρες του να εξακριβώσουν το γεγονός και έπειτα να συνοδεύσουν τον Αμερικανό αξιωματικό πίσω στο Αρχηγείο του Καρά-Ντερέ (ΓΑΚ, ANK, ABE 38, AEE 20, ό.π.).

⁴¹³ ΓΑΚ, ANK, ABE 38, AEE 20, ό.π.

⁴¹⁴ HS 5/634, “Report by Major G. Micklethwait...”, ό.π. σ. 18.

⁴¹⁵ Οι συμπλοκές αυτές κατέληξαν με την νίκη των ανδρών του Φωστηρίδη, εντυπωσιάζοντας τον Miller που αμέσως μετά έστειλε σήμα στο ΓΣΣΜΑ μνημονεύοντας τες και ζητώντας να σταλούν περαιτέρω υλικά. (Χατζηαναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 322, FO 37143687/R7518, Talbot-

στρατιωτικές επιχειρήσεις των εθνικιστών ανταρτών διεξάγονταν ταυτόχρονα και σε άλλες τοποθεσίες.⁴¹⁶ Έτσι, έδωσε διαταγή στον Παπαδάκη και τους άνδρες του να επιτεθούν στη βουλγαρική φρουρά του χωριού Πλεύνα (Πετρούσσα Δράμας) στις 25 Απριλίου 1944, καθώς και στην ομάδα του Μικρόπουλου να πράξει το ίδιο στο χωριό Πλατανιά Δράμας, αλλά την αμέσως επόμενη ημέρα, δηλαδή στις 26 Απριλίου. Συνεπώς, δεν θα προκαλούσε εντύπωση, εάν η αντεπίθεση του τμήματος του Φωστηρίδη προς τη βουλγαρική φρουρά του Κεχρόκαμπου στις 27 Απριλίου ήταν απόρροια του στρατιωτικού σχεδίου του Miller.⁴¹⁷ Η επιτυχής έκβαση και των τριών αυτών επιχειρήσεων σημειώνεται λεπτομερώς στην αναφορά του τελευταίου.⁴¹⁸

Οι συγκρούσεις αυτές δεν οδήγησαν στη λήψη κάποιου αποφασιστικού μέτρου καταστολής της αντάρτικης δράσης από μεριάς των Βουλγάρων. Σύμφωνα με τον Miller, δηλαδή, οι επικεφαλής των βουλγαρικών δυνάμεων στην Ελλάδα συχνά απέφευγαν από φόβο να έλθουν σε σύγκρουση με τους αντάρτες, άνευ κάποιας σχετικής διαταγής από τη Σόφια.⁴¹⁹ Έτσι, η δραστηριότητες τις ΕΣΕΑ συνεχίστηκαν κανονικά. Στις αρχές Μαΐου του 1944 άρχισαν, μάλιστα, να πραγματοποιούνται μεγαλύτερης κλίμακας ρίψεις υλικού. Συγκεκριμένα, στις 3 του μηνός περισσότερο από δέκα μεταγωγικά αεροπλάνα (dakotas) πέταξαν πάνω από το Κερά-Ντερέ,

Rice προς Howard, 4 Μαΐου 1944 στο Σπηλιωτοπούλου-Παπαστράτης, τ. Β', ό.π., σ. 240-241, Φωστηρίδης, ό.π., σ. 336). Σύμφωνα με τις πηγές που πρόσκεινται στην ΕΣΕΑ, η αφορμή για την έναρξη των εχθροπραξιών ήταν η φυλάκιση και ο προπηλακισμός του Γραμματέα της οργάνωσης, Παναγιώτη Παπαδόπουλου, και των δυο του συντρόφων, Ιωσήφ Παπαδόπουλου και Αλέξανδρου Μουστακίδη. Ο Φωστηρίδης επιτέθηκε στις 18 Απριλίου σε μια βουλγαρική φρουρά που βρισκόταν στα γύρω υψώματα της Λεκάνης, καταφέρνοντας να την εξουδετερώσει και παίρνοντας ως ομήρους 18 τραυματισμένους Βούλγαρους στρατιώτες, τους οποίους και αντάλλαξε με τους τρεις προαναφερθέντες αιχμαλώτους. Μετά το γεγονός αυτό, οι Βούλγαροι κοινοποίησαν ισχυρές δυνάμεις στρατού και αστυνομικά καταδιωκτικά στρατεύματα, τα οποία ήρθαν σε σύγκρουση όχι μόνο με τους άνδρες του Φωστηρίδη, αλλά και του Τσακίριδη. (Βλ. Αντωνιάδης, τ. Α', ό.π., σ. 298-210, Φωστηρίδης, ό.π., σ. 334-336).

⁴¹⁶ Εκτός του ότι έτσι θα δίνονταν η εντύπωση των πολλών ισχυρών διοικητικών κέντρων, οι επιθέσεις αυτές θα απασχολούσαν μεγάλο μέρος των άτακτων βουλγαρικών αποσπασμάτων που διενεργούσαν σε τακτική βάση ελέγχους στα σημεία των ρίψεων.

⁴¹⁷ FO 371/43687/R7518, Talbot-Rice προς Howard, 4 Μαΐου 1944. Βλ. Σπηλιωτοπούλου-Παπαστράτης τ. Β', ό.π., σ. 240-241. Χατζηναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 323.

⁴¹⁸ HS 5/634, "Report by Major G. Micklethwait...", ό.π. σ. 18. Μάλιστα, αναφέρει ότι ο Παπαδάκης απόπλιε επιτυχώς μια δύναμη 20 Βουλγάρων και ότι ο Μικρόπουλος απέσπασε ως λάφυρα 36 τυφέκια.

⁴¹⁹ Πάντως, μετά από τις συμπλοκές του Απριλίου του 1944, οι Βουλγαρικές Αρχές δημιούργησαν ειδικές καταδιωκτικές ομάδες στα πρότυπα των SS, οι οποίες ονομάστηκαν «Τάγματα Θανάτου». (Στο ίδιο, σ. 18).

ρίχνοντας με αλεξίπτωτο στη θέση «Τρία Δένδρα» μεγάλη ποσότητα πολεμικού υλικού και εκρηκτικής ύλης, είδη ένδυσης και υπόδησης, χρήματα, φάρμακα, καθώς και άλλα είδη πρώτης ανάγκης.⁴²⁰ Την ίδια ημέρα έπεσαν, επίσης, στην περιοχή και οι Βρετανοί υπολοχαγοί Shenow και Rycroft, για να στελεχώσουν την ομάδα του Miller, καθώς και μια άλλη ομάδα βρετανών αξιωματικών με αρχηγό τον Ταγματάρχη Harrington, η οποία είχε ως αποστολή να μεταβεί στο εσωτερικό της Βουλγαρίας και να συνδεθεί με τους Βούλγαρους παρτιζάνους.⁴²¹ Αξίζει να σημειωθεί ότι τα υλικά των ρίψεων περισυλλέχθηκαν με επιτυχία.⁴²²

Δυστυχώς, η ρίψη που έγινε στην ίδια περιοχή δύο ημέρες αργότερα, στις 5 Μαΐου, δεν είχε το ίδιο αίσιο τέλος. Ειδικότερα, ένα από τα μεταγωγικά αεροπλάνα που συμμετείχε στη ρίψη της 5^{ης} Μαΐου μπέρδεψε τη φωτιά που άναβαν οι αντάρτες γύρω από το επιθυμητό σημείο των ρίψεων με μια άλλη φωτιά που ήταν αναμμένη εκείνη τη στιγμή έξω από ένα βουλγαρικό φυλάκιο, ρίχνοντας το φορτίο του εκεί. Τότε, ένας από τους υπαρχηγούς του Παπαδάκη, εν ονόματι Κυριάκος, μη γνωρίζοντας ότι ο Miller είχε δώσει διαταγές να εγκαταλείψουν το συγκεκριμένο φορτίο, πήρε τους άνδρες του και επιτέθηκε στο βουλγαρικό φυλάκιο, προσπαθώντας να το ανακτήσει. Σύμφωνα με τον Miller, παρόλο που η ενέργεια αυτή πραγματοποιήθηκε με τον πιο θυμοειδή τρόπο (“in a most spirited style”), πετυχαίνοντας συνάμα και τον σκοπό της, προκάλεσε την άμεση κινητοποίηση των καταδιωκτικών βουλγαρικών αποσπασμάτων που επιζητούσαν εκδίκηση για το βουλγαρικό αίμα που χύθηκε στο πλαίσιο αυτής της επίθεσης.⁴²³

Τότε, ο Miller έδωσε διαταγή στον Αβραμίδη να περιφρουρήσει την Γέφυρα των Παπάδων, από την οποία – κατά τις πληροφορίες του – θα διέρχονταν οι βουλγαρικές δυνάμεις.⁴²⁴ Πράγματι, στις 6 Μαΐου ο υπαρχηγός του Καρα-Ντερέ, Ιωάννης Λαφτσίδης, πήρε εντολή από τον Αβραμίδη να μετακινηθεί μαζί με τους 33 άνδρες του προς αυτό το σημείο, ενώ τον Λαφτσίδα ακολούθησε κι ένα τμήμα του Παπαδάκη με

⁴²⁰ Στο ίδιο, σ. 19. ΓΑΚ, ANK, ABE 38, AEE 20, ό.π. Σύμφωνα με τον Τάσκα, από τον οποίο αντλούμε τις πληροφορίες για το περιεχόμενο των ρίψεων, η ρίψη αυτή έγινε στα τέλη Απριλίου του 1944.

⁴²¹ Στο ίδιο.

⁴²² ΓΑΚ, ANK, ABE 38, AEE 20, ό.π.

⁴²³ HS 5/634, “Report by Major G. Micklethwait...”, ό.π. σ. 19.

⁴²⁴ Στο ίδιο.

επικεφαλής τον Ηλία Σελαλματζίδη.⁴²⁵ Ο ίδιος ο Miller αποφάσισε να επισκεφτεί την επομένη, στις 7 Μαΐου, το κρησφύγετο του Παπαδάκη με σκοπό να παρακολουθήσει τις εκεί εξελίξεις.⁴²⁶ Από τον Τάσκα, ο οποίος αυτοπαρουσιάζεται ως ο συνοδός του Miller, μαθαίνουμε ότι η συνάντηση Miller-Παπαδάκη δεν πραγματοποιήθηκε, διότι το λημέρι του τελευταίου εκείνη τη στιγμή βρισκόταν υπό βουλγαρική επίθεση, γι' αυτό και ο Miller πήρε τελικά την απόφαση να καρφισώσει ένα σημείωμα πάνω σε ένα δένδρο κι έπειτα να επιστρέψει πίσω.⁴²⁷

Αν και όλες ανεξαιρέτως οι πηγές που πρόσκεινται στην ΕΣΕΑ τοποθετούν την έναρξη της μάχη των Παπάδων στο διάστημα 3-7 Μαΐου,⁴²⁸ στην έκθεσή του ο Miller αναφέρει ότι η πρώτη ανταλλαγή πυρών σημειώθηκε κατά τις πρώτες πρωινές ώρες της 8^{ης} Μαΐου 1944. Και αυτό διότι οι βουλγαρικές δυνάμεις, που είχαν στρατοπεδεύσει στην απέναντι είσοδο της Γέφυρας, περίμεναν πρώτα να τελειώσει επιτυχώς η επίθεση στο Μποζ-Νταγ Δράμας.⁴²⁹ Το σίγουρο είναι ότι η μάχη συνεχίστηκε και τις επόμενες ημέρες με αμείωτο ρυθμό, λόγω των ενισχύσεων που έφθαναν εκατέρωθεν.⁴³⁰ Μέχρι τις 10 του μηνός, δηλαδή, οι εθνικιστές αντάρτες

⁴²⁵ Χατζηναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 324-325. Καραϊσαρλής, ό.π. σ. 194. Φωστηρίδης, ό.π., σ. 343-344.

⁴²⁶ HS 5/634, "Report by Major G. Micklethwait...", ό.π. σ. 19.

⁴²⁷ ΓΑΚ, ANK, ABE 38, AEE 20, ό.π.

⁴²⁸ Ο Τάσκας και ο Τσακίριδης γράφουν ότι η μάχη άρχισε στις 4 Μαΐου, ο Αντωνιάδης στις 5, ενώ οι Φωστηρίδης και Καραϊσαρλής στις 7.

⁴²⁹ HS 5/634, "Report by Major G. Micklethwait...", ό.π. σ. 19. FO 371/43688/R9772, Game Book, Μάιος 1944, Σηλιωτοπούλου-Παπαστράτης, τ. Β', ό.π., σ. 266. Η παρατήρηση του Βρετανού αξιωματικού αναφορικά με την ημερομηνία έναρξης των εχθροπραξιών ενισχύεται και από την εξέλιξη διαπίστωση: Αν και, όπως παρατηρήσαμε, υπάρχει απόκλιση μεταξύ των ίδιων των πηγών της ΕΣΕΑ αναφορικά με την ακριβή ημερομηνία έναρξης της μάχης των Παπάδων, εντούτοις όλες συμφωνούν ότι η ημέρα εκείνη ξεκίνησε με ένα πυκνό πέπλο ομίχλης να σκεπάζει όχι μόνο τη Γέφυρα, αλλά και την ευρύτερη περιοχή. Το καιρικό αυτό φαινόμενο κατέγραψε στο ημερολόγιό του κι ένας από τους άνδρες του Κάππα, ο Δημήτρης Μυλωνάς, που βρίσκονταν την ημέρα εκείνη στο όρος του Συμβόλου: Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι η νύχτα της 7^{ης} Μαΐου «ήτο ψυχρή» και πως η «ομίχλη σκεπάζει τη πλάση». Αρχείο Ημερολόγιο Δ. Μυλωνά, ό.π.

⁴³⁰ Οι δυνάμεις των ανταρτών, αποτελούμενες κυρίως από τις ομάδες των Λαφτσιδής και Σελαλματζίδη, σύντομα ενισχύθηκαν με δυο ακόμη τμήματα από το Καρά-Ντερέ και το Μποζ-Νταγ, με επικεφαλής τους Γιάννη Αμανατίδη και Βασίλη Παπαδόπουλο αντίστοιχα. Την επομένη κατέφθασε κι ένας άλλος υπαρχηγός του Καρά-Ντερέ, ο Κυριάκος Λαζαρίδης, μαζί με την ομάδα του, καθώς και ο ίδιος ο Αρχηγός, Α. Αβραμίδης. Στην μάχη της Γέφυρας Παπάδων συνέδραμε και ένα μια ομάδα μερικών δεκάδων ανταρτών του Τσαλ-Νταγ με επικεφαλής τον Αν. Αναστασιάδη («Πορτούλη») και τον Νίκο Τοπουζλή («Ράπη»), η οποία είχε έλθει στις αρχές του μήνα στο Καρά-Ντερέ για να παραλάβει το

κατάφεραν με επιτυχία να κρατήσουν τα υψώματα γύρω από τη Γέφυρα, ερχόμενοι, μάλιστα, αντιμέτωποι όχι μόνο με τα καταγιστικά πυρά πυροβολικού, όλμων και πολυβόλων, αλλά και με τις βόμβες που έριχναν πέντε βομβαρδιστικά κάθετης εφόρμησης (“Dive Bombers”).⁴³¹ Καθοριστική υπήρξε τόσο η συμβολή της ομάδας του Μικρόπουλου, η οποία παρενοχλούσε «δια πυρών και επιθέσεων, τους ανεφοδιασμούς των επιτιθέμενων Βουλγάρων»⁴³² και της ομάδας του Παπαδάκη, που απεγκλωβισμένη πλέον από τον βουλγαρικό κλοιό, διενήργησε με επιτυχία αντεπίθεση στην περιοχή «Τουλουμπάρ»,⁴³³ όσο και των μελών της Συμμαχικής Αποστολής, τα οποία από το πρωί η 9^η Μαΐου, πυροδοτώντας έναν εκρηκτικό μηχανισμό προκάλεσαν τη μερική καταστροφή της γέφυρας.⁴³⁴ Τελικά, το βράδυ της 10^{ης} Μαΐου η βρετανοί αξιωματικοί και οι εθνικιστές αντάρτες, αφού πληροφορήθηκαν για την κινητοποίηση ισχυρών βουλγαρικών δυνάμεων από το εσωτερικό της Βουλγαρίας, αποφάσισαν να συμπυκνωθούν στα υψώματα Σκαλωτής, Βουνοχωρίου και Θησαυρού.⁴³⁵

Ο πόλεμος, όμως, δεν είχε τελειώσει. Έτσι, κατά τη διάρκεια των επόμενων ημερών οι εθνικιστές αντάρτες, που βρίσκονταν στην περιοχή του Καρά-Ντερέ, θα συγκρούονται με τα καταδιωκτικά αποσπάσματα των Βουλγάρων. Οι συμπλοκές συνέχιζαν να λαμβάνουν χώρα γύρω από τα υψώματα, όπου υποχωρούσαν, αρχικά, οι αντάρτες,⁴³⁶ ενώ ο Χρήστος Τάσκας διηγείται ότι στα τέλη Μαΐου με αρχές Ιουνίου το πεδίο των μαχών μεταφέρθηκε βόρεια προς τα ελληνοβουλγαρικά σύνορα, κοντά στα

μερίδιο της από τις ρίψεις. Βλ. Καραϊσαρλής, ό.π. σ. 196. Χατζηαναστασίου, «ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 325, Αντωνιάδης, τ. Α' ό.π., σ. 319-320 και 350-351.

⁴³¹ HS 5/634, “Report by Major G. Micklethwait...”, ό.π. σ. 19-20. Για την Μάχη των Παπάδων βλ. Χατζηαναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 325-326. Καραϊσαρλής, ό.π., σ. 194-196. Αντωνιάδης, ό.π., τ. Α', σ. 354-360. Παπαθανασίου, ό.π., σ. 680-684, Φωστηρίδης, ό.π., σ. 343-350.

⁴³² Παπαθανασίου, ό.π., σ. 682.

⁴³³ HS 5/634, “Report by Major G. Micklethwait...”, ό.π. σ. 20.

⁴³⁴ HS/5/634 “Report by Capt. J. McElroy, R.E., on reconnaissances and operations carried out in the Drama area of Greece from 10th Jan. '44 to 1st Nov. '44”, December 1944, σ. 56-57, CG, US Army Forces Middle East, Cairo to War Department. N 23780, 16 Μαΐου 1944 στο Σωτήρης Ριζάς, *Χρονολόγιο γεγονότων 1940-1944, από τα έγγραφα των αμερικανικών υπηρεσιών*, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα, 2004, σ. 107.

⁴³⁵ Καραϊσαρλής, ό.π. σ. 197.

⁴³⁶ HS 5/634, “Report by Major G. Micklethwait...”, ό.π. σ. 20, Αντωνιάδης, τ. Α', ό.π. σ. 360.

υψώματα «Μπουζάλα» και «Καλύβια Κούτρα». Από τον ίδιο, επίσης, μαθαίνουμε ότι μέσα στο τελευταίο δεκαήμερο του Ιουνίου η ομάδα του Καρά-Ντερέ συγκρούστηκε με βουλγαρικά στρατεύματα και έξω από το χωριό Μυλόπετρα.⁴³⁷

Μάχες σημειώθηκαν και στην περιοχή του Τσαλ-Νταγ. Αρχικά, έχουμε πληροφορίες ότι κατά τη διάρκεια του πρώτου μισού του Μαΐου έλαβαν χώρα στην περιοχή της Ραχτσάς (Κρηνίδες Καβάλας) πολυήμερες συμπλοκές μεταξύ των δυνάμεων του Φωστηρίδη και του Τσακιρίδη, από την μία, και του βουλγαρικού στρατού από την άλλη. Στις 12 Μαΐου – κατά τη διάρκεια των συμπλοκών αυτών – ένα βουλγαρικό τάγμα επιτέθηκε στο χωριό Καστανωτό, την υπεράσπιση του οποίου είχε αναλάβει ένα τμήμα της ομάδα του Τσαλ-Νταγ, με επικεφαλής τον Καλλίνικο Σαρηγιαννίδη και τον Κωσταντίνο Κουρτίδη. Η μάχη διήρκεσε μέχρι το βράδυ, όταν οι εθνικιστές αντάρτες υποχώρησαν και οι βουλγαρικές δυνάμεις εισέβαλλαν στο χωριό, καίγοντας σπίτια και δολοφονώντας τους εναπομείναντες κατοίκους του. Την επομένη ημέρα, στις 13 Μαΐου, το ίδιο τάγμα του βουλγαρικού στρατού επιτέθηκε στην γειτονική Πασχαλιά. Την φορά αυτή δεν συνάντησε κάποια αντίσταση, διότι οι εδρεύοντες στο χωριό αντάρτες, υπό την αρχηγεία του Βασίλη Σιδηρόπουλου («Καραβασίλ») και το διαλυθέν τμήμα του Σαρηγιαννίδη που κατέφυγε εκεί, αφού συγκέντρωσαν τους περισσότερους κατοίκους, διέφυγαν προς το βουνό. Ο Αντωνιάδης αναφέρει ότι το βουλγαρικό τάγμα χτυπήθηκε κατά τη αποχώρησή του από μια ομάδα ανταρτών της ΕΣΕΑ με αρχηγό τον Καπετάνιο Δίδυμο Εκίζογλου, αναγκάζοντάς το να οπισθοχωρήσει προσωρινά εντός του χωριού.⁴³⁸

Ενόσω, όμως, οι αντάρτες του Καρά-Ντερέ και του Τσαλ-Νταγ μάχονταν με τον βουλγαρικό στρατό, μερικοί σύντροφοί τους συγκροτούσαν μαζί με τα μέλη της ΣΣΑ το νέο αρχηγείο της ΕΣΕΑ στην περιοχή της Χαϊντού.⁴³⁹ Η ενέργεια αυτή δεν ήταν τυχαία, αντιθέτως – αν και σε καμία περίπτωση δεν σχεδιάστηκε να πραγματοποιηθεί υπό αυτές τις συνθήκες – ήταν απόρροια των αρχικών σχεδιασμών του Miller.

Στο σημείο αυτό αξίζει να ανοιχτεί μια παρένθεση. Οι πρώτες πληροφορίες για την περιοχή της Χαϊντού έφτασαν στον Miller μέσω του Kitcat που την είχε διασχίσει

⁴³⁷ ΓΑΚ, ANK, ABE 38, AEE 20, ό.π.

⁴³⁸ Χατζηναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. Αντωνιάδης, τ. Α', ό.π., σ. 321-328. Φωστηρίδης, ό.π., σ. 339-342. Τσακιρίδης, ό.π., σ. 201.

⁴³⁹ Προκειται για δασώδη ορεινή περιοχή που βρίσκεται στα βόρεια της Ξάνθης κοντά στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα.

τον Μάρτιο του 1944 στην προσπάθειά του να εντοπίσει την ομάδα του Καρανάσιου.⁴⁴⁰ Αναφέραμε προηγουμένως ότι μετά την επιστροφή του από το Κοτζά-Ορμάν στο Τσαλ-Νταγ στα τέλη του Φεβρουαρίου 1944 ο Kitcat πήρε οδηγίες από τον Miller να επιστρέψει στα λημέρια του Καρανάσιου και να συνεχίσει τις διαδικασίες στρατολόγησης του. Ευρισκόμενος τελικά αντιμέτωπος με αντικειμενικές δυσκολίες που δεν κατάφερε να αντιμετωπίσει, ο Kitcat εγκατέλειψε το αρχικό του πλάνο και επέστρεψε πίσω στο Καρά-Ντερέ, όπου είχε ήδη φτάσει και η υπόλοιπη ΣΣΑ. Τότε είναι που αποφασίστηκε ο Kitcat να προσεγγίσει τον Καρανάσιο διαμέσου της Χαϊντού.⁴⁴¹ Άξιο αναφοράς είναι, πάντως, το γεγονός ότι αυτή η προσπάθεια της ΣΣΑ να συνδεθεί με τον Καρανάσιο στέφθηκε από αποτυχία, – ο Kitcat δεν κατάφερε ποτέ να τον εντοπίσει – όπως ακριβώς και μια επόμενη που έλαβε χώρα στις αρχές Απριλίου.⁴⁴² Η μοίρα, ωστόσο, δεν άργησε να τους φέρει μαζί, καθώς λίγο καιρό αργότερα ο Καρανάσιος θα πάρει την απόφαση να μετακινηθεί στο Καρά-Ντερέ, σφραγίζοντας έτσι και την ένταξή του στην οργάνωση των εθνικιστών. Δεν θα ήταν όμως παράλογο ο Miller να συνεχίζει να επιμένει στο αρχικό σχέδιο χρησιμοποίησης της ομάδας του Καρανάσιου από τη στιγμή που τα κρησφύγετα του Κοτζά-Ορμάν είχαν καταληφθεί από βουλγαρικές δυνάμεις; Ο νέος ρόλος που προοριζόνταν για τον Καρανάσιο αφορούσε και πάλι την αρχηγία, όχι όμως του Κοτζά-Ορμάν, αλλά της Χαϊντού. Για τον Miller η δημιουργία μιας δεύτερης βάσης συνίστατο πλέον ανάγκη. Όπως σημειώνει από την πλευρά του ο Καρανάσιος, αμέσως μετά την άφιξή του στο Καρά-Ντερέ πήρε διαταγή από τους «Εγγλέζους» να συγκεντρώσει τις δυνάμεις του στη Χαϊντού – όπως κι έγινε.⁴⁴³

Παρόλα αυτά, κανένα τμήμα της ΕΣΕΑ – εκτός πιθανόν από τον Καρανάσιο – ή μέλος της ΣΣΑ δεν εγκαταστάθηκε στη Χαϊντού νωρίτερα από τις πρώτες ημέρες του Μαΐου 1944, γεγονός που ενισχύει την πεποίθηση ότι η ενέργεια αυτή υπήρξε τελικά αποτέλεσμα ανωτέρας βίας, και συγκεκριμένα των βουλγαρικών εκκαθαριστικών επιχειρήσεων στο Καρά-Ντερέ. Ειδικότερα, στις 6 Μαΐου ο Miller έδωσε διαταγή στους Pike, Shenow και Drake να μεταβούν στη Χαϊντού για να οργανώσουν το λημέρι

⁴⁴⁰ HS 5/634, “Report by Major G. Micklethwait...”, ό.π. σ. 17.

⁴⁴¹ HS 5/634 “Report by Major T. Kitcat...”, ό.π., σ. 39-40

⁴⁴² Στο ίδιο.

⁴⁴³ ΓΑΚ, ANK, ABE 43, AEE 24, ό.π.

της ομάδας, ενώ λίγες ημέρες αργότερα – στις 8 Μαΐου – τους ακολούθησαν και οι Kitcat, Chatterly και Campbell μαζί με τον ασύρματο.⁴⁴⁴ Έπειτα από περίπου 20 ημέρες έφτασε και ο Miller.⁴⁴⁵

Καθόλη τη διάρκεια του Μαΐου πραγματοποιήθηκαν στην περιοχή της Χαϊντού τουλάχιστον εφτά ρίψεις πολεμικού υλικού και ειδών πρώτης ανάγκης, οι οποίες λειτούργησαν ως πόλος έλξης για τους εξαθλιωμένους⁴⁴⁶ από τις διαρκείς μάχες αντάρτες των υπόλοιπων αρχηγείων της ΕΣΕΑ. Η τελευταία, μάλιστα, ρίψη, η οποία έλαβε χώρα στα τέλη του μηνός – κάπου στις 27 Μαΐου 1944 – ούσα και η πλουσιότερη,⁴⁴⁷ στάθηκε αφορμή για την μετακίνηση του μεγαλύτερου μέρους του αρχηγείου του Τσαλ-Νταγ στη Χαϊντού.⁴⁴⁸ Συγκεκριμένα, ο Miller περιγράφει ότι κατά

⁴⁴⁴ HS 5/634, “Report by Major G. Micklethwait...”, ό.π., σ. 19.

⁴⁴⁵ Στο ίδιο, σ. 20-21.

⁴⁴⁶ Ένα από τα πρώτα προβλήματα που είχαν να αντιμετωπίσουν οι αντάρτες μετά τις αλλεπάλληλες μάχες που έδωσαν με τον βουλγαρικό στρατό και τις ληλασίες που ο τελευταίος διέπραξε ήταν η τροφοδοσία. «Τα τρόφιμα μας είναι πολύ ελάχιστα, περιορισμένα αφάνταστα. για ψωμί έχουμε μικρές πίτες (και) κρέας χωρίς αλάτι [...]. Προσευχόμαστε τότε θα έλθη ο εχθρός να αρχίσουμε τη μάχη δια να ξεχάσουμε την πείναν και την ένια των οικογενειών μας που όλες υπέφεραν στα βουνά Γιμνές και θεονίστικες [...]», διηγείται ο Τάσκας αναφερόμενος στις μάχες που έλαβαν χώρα στο Όρος της Ελατιάς στα τέλη Μαΐου (ΓΑΚ, ANK, ABE 38, AEE 20, ό.π.). Μια από τις λύσεις που υιοθετήσαν οι αντάρτες ήταν η πραγματοποίηση επιδρομών στο βουλγαρικό έδαφος. Αν και δεν γνωρίζουμε πότε ακριβώς εγκαινιάστηκε αυτή η τακτική, γνωρίζουμε ότι οι αντάρτες είχαν κινηθεί βάσει του ίδιου τρόπου σκέψης και μερικά χρόνια νωρίτερα. Από τον Αντωνιάδη, παραδείγματος χάριν, μαθαίνουμε ότι οι εθνικιστές αντάρτες είχαν φέρει εις πέρας τέτοιου είδους αποστολές τον Οκτώβριο του 1942 και τον Οκτώβριο του 1943. Η πρώτη είχε γίνει από μια ομάδα ανταρτών του Μπαϊράμ-τεπέ με επικεφαλής τον Κώστα Βασιλειάδη και η δεύτερη από τον Φωστηρίδη και τους άνδρες του. (Αντωνιάδης, τ. Β΄, ό.π., σ. 79 και 83-85). Μετά τις βουλγαρικές εκκαθαριστικές επιχειρήσεις του Μαΐου και την εξώθηση των εθνικιστών ανταρτών προς το Βορρά, οι τελευταίοι φαίνεται ότι εναπόθεταν όλο και περισσότερο την επιβίωση τους στην τακτική αυτή. Ο Τάσκας διηγείται ότι στις 20 Ιουνίου επέστρεψε στο Καρά-Ντερέ μια ομάδα συντρόφων μαζί με 100 υποζύγια φορτωμένα με τρόφιμα, η οποία είχε από τις 6 Ιουνίου εισχωρήσει στη Βουλγαρία για τον σκοπό αυτό (ΓΑΚ, ANK, ABE 38, AEE 20, ό.π.).

⁴⁴⁷ Τη μεγάλη ποσότητα ριφθέντων υλικών επισημαίνει και ο Αντωνιάδης, βλ. Αντωνιάδης, τ. Β΄, ό.π., σ. 123-125.

⁴⁴⁸ Ο Kitcat αναφέρει ότι η ρίψη αυτή έγινε χάρη τις αναφορές που έστειλε ίδιος προς το Κάιρο σχετικά με την έλλειψη οπλισμού που αντιμετώπιζαν οι αντάρτες και δη εκείνοι που βρίσκονταν υπό την αρχηγεία του Καρανάσιου. (HS 5/634 “Report by Major T. Kitcat...”, ό.π., σ. 41.) Ωστόσο, προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι η ρίψη αυτή ακολούθησε χρονικά την έκθεση «βασιλοφροσύνης» που έστειλε ο Καρανάσιος προς τον Γεώργιο Β΄ και τον αρχιστράτηγο Wilson – στις 16 Μαΐου 1944 – πόσο μάλλον εάν λάβουμε υπόψη ότι και η μεγαλύτερη ρίψη που έγινε στην περιοχή του Καρά-Ντερέ (αρχές Μαΐου), πραγματοποιήθηκε μόλις λίγο αργότερα από μια παρόμοια έκθεση που στάλθηκε προς τον Έλληνα βασιλιά και το Κάιρο αυτή τη φορά από τον Αβραμίδη – στις 19 Απριλίου 1944. (HS 5/350, ό.π., F.O. 371/43687/R8675, 24 Μαΐου 1944 στο Σπηλιωτοπούλου-Παπαστράτης, τ. Β΄, ό.π., σ. 283.

την άφιξή του στη Χαϊντού συνάντησε τυχαία τον Φωστηρίδη⁴⁴⁹, ο οποίος και του γνωστοποίησε με παράπονο ότι εξ' της απουσίας του από το Τσάλ-Νταγ οι αντάρτες είχαν απωλέσει το ηθικό τους. Λαμβάνοντας συνάμα υπόψη και το γεγονός ότι καθόλη αυτή την χρονική περίοδο το αρχηγείο του Τσαλ-Νταγ δεν είχε επιλεχθεί ως σημείο ρίψεων, παρά τις υποσχέσεις που είχε δώσει στον Φωστηρίδη, ο Miller αποφάσισε τελικά να πιστέψει μαζί με τον συνομιλητή του πίσω. Την στιγμή, όμως, που ετοιμάζονταν να αναχωρήσουν το Κάιρο ειδοποίησε ξαφνικά τον Miller ότι το ίδιο βράδυ θα γίνουν ρίψεις στην Χαϊντού από εννιά μεταγωγικά αεροπλάνα, κι έτσι ο τελευταίος πήρε την απόφαση να μείνει, προτείνοντας, μάλιστα, τον Φωστηρίδη να πράξει το ίδιο, μεταφέροντας εκεί και το μεγαλύτερο μέρος του αρχηγείου του. Παρόλα αυτά, ο Miller δεν παρέμεινε στη περιοχή. Το Κάιρο αυτή τη φορά φρόντισε να τον εφοδιάσει με έναν ακόμη ασύρματο, κι έτσι αποφάσισε αμέσως μετά την περισυλλογή της ρίψης να μετακινηθεί αρχικά προς την περιοχή της Πεύκης και έπειτα προς την Μπουζάλα. Στην τελευταία οδηγήθηκε κατόπιν των «υποσχέσεων» που είχε λάβει από το Κάιρο ότι στα τέλη του Μαΐου θα έπεφταν εκεί δέκα τόνοι υλικών.⁴⁵⁰

Αξίζει να σημειωθεί ότι εκτός από την ομάδα του Φωστηρίδη, στην Χαϊντού βρίσκονταν κατά τη δεδομένη χρονική στιγμή και τα υπολείμματα των ομάδων του Σαρηγιαννίδη και του Εκίζογλου,⁴⁵¹ καθώς και πολλοί αντάρτες του Αβραμίδη Παπαδάκη, οι οποίοι έχρηζαν ιατρικής περίθαλψης και ξεκούρασης. Γενικότερα, όπως διαπιστώνει και ο Καραϊσαρλής, τον Μάιο του 1944 τα περισσότερα τμήματα των αρχηγείων Τσαλ-Νταγ, Παγγαίου, Μποζ-Νταγ, Μπαϊράμ-Τεπέ καθώς και του Κοτζά-Ορμάν είχαν εγκατασταθεί στη Χαϊντού.⁴⁵²

Η δραστηριότητα των εθνικιστών ανταρτών ούτε αυτή τη φορά πέρασε απαρατήρητη από τις βουλγαρικές αρχές. Στις 27 Μαΐου 1944 – μια ημέρα μετά την άφιξη του Miller και τη στιγμή που αυτός αποχωρούσε από την περιοχή, έχοντας

⁴⁴⁹ Είχε έλθει για να παραλάβει μέρος από τις ρίψεις.

⁴⁵⁰ HS 5/634, “Report by Major G. Micklethwait...”, ό.π., σ. 21. Οι απαραίτητες προετοιμασίες στην Μπουζάλα έγιναν από τους αντάρτες όχι όμως και οι ρίψεις, γεγονός που ο Miller τόνισε στην έκθεσή του προς τη SOE, εκφράζοντας παράλληλα και την απογοήτευσή του.

⁴⁵¹ Αντωνιάδης τ. Α', ό.π. σ. 328.

⁴⁵² Καραϊσαρλής, ό.π. σ. 190.

επιτυχώς αποκομίσει το «μερίδιο» του από τις ρίψεις⁴⁵³ – το κρησφύγετο της Χαϊντού, το οποίο, όπως καταλαβαίνουμε, είχε – στην πράξη τουλάχιστον – αναδειχθεί σε Γενικό Αρχηγείο, δέχθηκε επίθεση από τον βουλγαρικό στρατό.⁴⁵⁴ Σύμφωνα με τον Kitcat, οι αντάρτες αμύνθηκαν σθεναρά μέχρι αργά το μεσημέρι της ίδιας ημέρας, δίνοντας έτσι στον ίδιο τον απαραίτητο χρόνο να αποσυνδέσει τον ασύρματο και να μετακινηθεί μέσα στο δάσος. Καθώς όμως εκείνος βιάδιζε, αναζητώντας ένα ασφαλές σημείο για να τον κρύψει προσωρινά, «έντρομος» αντιλήφθηκε ότι τον ακολουθούσαν ο Καρανάσιος και άλλοι 50 αντάρτες του, παρά τις σαφείς οδηγίες που είχαν λάβει να κρατήσουν τις θέσεις άμυνας στο λημέρι έως ότου εκείνος επιστρέψει. Αμέσως έλαβε χώρα ένας έντονος διάλογος μεταξύ του Kitcat και του Καρανάσιου, με τον πρώτο να επιχειρεί να πείσει τον Καρανάσιο να επιστρέψει πίσω στο κρησφύγετο κι εκείνον να αρνείται πεισματικά. Αν και υπό το κράτος των απειλών ο Καρανάσιος τελικά πείστηκε, η χρονική καθυστέρηση υπήρξε καθοριστική, καθώς ο επιτιθέμενος στρατός των Βουλγάρων είχε ήδη εισχωρήσει στην περιοχή.⁴⁵⁵ Το τμήμα του Φωστηρίδη κατέφυγε, τελικά, προς την περιοχή του Καρά-Ντερέ, έχοντας συγκεντρώσει κι ένα σημαντικό κομμάτι των ρίψεων, ενώ οι υπόλοιποι αντάρτες είτε μετακινήθηκαν δυτικά είτε παρέμειναν κρυμμένοι στην περιοχή το Νέστου. Η ΣΣΑ από τους Kitcat, Campbell και Drake παρέμεινε για σχεδόν μια εβδομάδα κρυμμένη στο δάσος της Χαϊντού μαζί με τα υπολείμματα μερικών ανταρτο-ομάδων, μέχρις ότου ο βουλγαρικός στρατός αποχωρήσει. Στη συνέχεια – περίπου στις 7 Ιουνίου 1944 – επέστρεψε πίσω στο λεηλατημένο κρησφύγετό της.⁴⁵⁶

Η προσωρινή απώλεια της Χαϊντού – έτσι κιόλας όπως αυτή συντελέστηκε – σηματοδότησε και το οριστικό τέλος αυτής της βραχύβιας συνεργασίας Καρανάσιου-

⁴⁵³ Λαμβάνοντας υπόψη τα στοιχεία αυτά, πιθανολογούμε ότι η παραμονή του Miller στην Χαϊντού ήταν μονοήμερη. Μέσα σε 24 ώρες περίπου ώρες, δηλαδή, ο Miller, συναντήθηκε με τον Φωστηρίδη και τους άλλους αντάρτες, ήρθε σε επαφή με τα υπόλοιπα μέλη τα ΣΣΑ, οργάνωσε την παραλαβή των ρίψεων και αμέσως έφυγε για το Καρά-Ντερέ. Ταυτόχρονα, διαπιστώνουμε ότι η επίθεση του βουλγαρικού στρατού στη Χαϊντού ξεκίνησε τις πρώτες πρωινές ώρες μετά την ρίψη, όταν βρισκόταν σε εξέλιξη η περισυλλογή της από τους αντάρτες.

⁴⁵⁴ HS 5/634 “Report by Major T. Kitcat...”, ό.π., σ. 41.

⁴⁵⁵ Σύμφωνα με τον Miller εκεί βρήκε όλα τα εκρηκτικά του Αρχηγείου, όχι όμως και τα όπλα. (HS 5/634, “Report by Major G. Micklethwait...”, ό.π., σ. 21).

⁴⁵⁶ Στο ίδιο. Βλ. επίσης στο ίδιο αρχείο και “Report by Lt. D. E. Shenow”, ό.π., σ. 62.

ΕΣΕΑ.⁴⁵⁷ Αν και ο Καρανάσιος, αναφερόμενος στο γεγονός αυτό υποστηρίζει ότι η αποχώρησή του από τις τάξεις τις ΕΣΕΑ έγινε κατόπιν πρωτοβουλίας του ιδίου,⁴⁵⁸ φαίνεται ότι στην πραγματικότητα οι εισηγητές της απόφασης αυτής ήταν οι Βρετανοί αξιωματικοί και ιδίως ο Kitcat που βίωσε την ανυπακοή του. Από εδώ και στο εξής, ο Καρανάσιος χαράζει τη δική του πορεία, αναπτύσσοντας δράση άλλοτε στο εσωτερικό της Βουλγαρίας και άλλοτε στην περιοχή του Κοτζά-Ορμάν, όπου σύντομα – στις 20 Ιουλίου – θα έλθει αντιμέτωπος με ένα βουλγαρικό απόσπασμα.⁴⁵⁹

Παρά την έντονη δραστηριότητα του βουλγαρικού στρατού, οι εθνικιστές αντάρτες κατόρθωσαν όχι μόνο να ανασυγκροτήσουν το Γενικό τους Αρχηγείο στη Χαϊντού, αλλά και να διατηρήσουν τις προϋπάρχουσες βάσεις τους στο Μποζ-Νταγ, το Μπαϊράμ-Τεπέ και το Καρα-Ντερέ. Μάλιστα, το τελευταίο αρχηγείο ενισχύθηκε εκ νέου με στρατιωτικό εξοπλισμό και άλλα είδη πρώτης ανάγκη από τις ρίψεις που πραγματοποιήθηκαν στις αρχές Ιουνίου του 1944 στην περιοχή της Μπουζάλας, όπου είχε εγκατασταθεί ο Miller.⁴⁶⁰ Αξίζει, μάλιστα, να σημειωθεί ότι η ΣΣΑ ήταν εφοδιασμένη πλέον και με δύο ακόμη ασυρμάτους. Ο πρώτος έφτασε κατά παραγγελία του Miller στη μεγάλη ρίψη της Χαϊντού στα τέλη του Μαΐου και ο δεύτερος μέσω μιας ολιγομελούς ομάδας πρακτόρων της Μυστικής Υπηρεσίας Πληροφοριών (“SIS” ή “MI6”),⁴⁶¹ η οποία έπεσε με αλεξίπτωτο για πρώτη φορά στην περιοχή στις 20

⁴⁵⁷ HS 5/634, “Report by Major G. Micklethwait...”, ό.π., σ. 21.

⁴⁵⁸ ΓΑΚ, ANK, ABE 43, AEE 24, ό.π. Ο Καρανάσιος διηγείται ότι δυσαρεστήθηκε από το γεγονός ότι η ΣΣΑ παραχωρούσε μέρος από τα ριφθέντα υλικά στους Βούλγαρους Παρτιζάνους. Επίσης, τονίζει ότι έπαψε πλέον να έχει εμπιστοσύνη και στον Αντών-Τσαούς, όταν εκείνος του ζήτησε να τον συνοδεύσει σε ένα γεύμα που θα γινόταν στο Τσάλ-Νταγ και στο οποίο θα συμμετείχαν και οι Βούλγαροι αξιωματικοί. Για την συνεργασία Φωστηρίδη-Βουλγάρων κάνει λόγο και ο Κωσταντάρας (Κωσταντάρας, ό.π., σ. 290).

⁴⁵⁹ Στο ίδιο.

⁴⁶⁰ HS 5/634, “Report by Major G. Micklethwait...”, ό.π., σ. 21-22.

⁴⁶¹ Τυπικά, επρόκειτο για Πράκτορες της «Inter-Services Liaison Department» (ISLD), του Γραφείου, δηλαδή, της SIS στο Κάιρο. Αναφορικά, πάντως με την δράση αυτής της βρετανικής μυστικής υπηρεσίας στην Ελλάδα, ελάχιστα είναι γνωστά. Από τους Παπαστράτη και Woodhouse γνωρίζουμε ότι η SIS δρούσε στην Ελλάδα από την αρχή της Κατοχής, παράλληλα με την SOE και ανεξάρτητα από αυτή, δείχνοντας μια ιδιαίτερη προτίμηση στην στρατολόγηση εθνικιστικών οργανώσεων, όπως η ΥΒΕ-ΠΙΑΟ. (Παπαστράτης, «British foreign policy...», ό.π. σ. 171, Woodhouse, *Ο Αγώνας για την Ελλάδα...*, ό.π., σ. 84.). Ο Clogg αναφέρει η διαφορετική οπτική γωνία μέσα από την οποία αυτές οι δυο Υπηρεσίες εξέταζαν τις ελληνικές υποθέσεις, αν και οφειλόταν στην «κακοπληροφόρηση» της SIS – όπως ακριβώς και στην περίπτωση μεταξύ SOE και FO –, το φαινόμενο αυτό σύντομα πήρε διαστάσεις έντονου ανταγωνισμού, στο πλαίσιο του οποίου ένα μέλος της SOE δολοφόνησε ένα στέλεχος της SIS, που δεν

Ιουνίου του 1944. Τα δεδομένα αυτά έδωσαν την εντύπωση στον Miller ότι είχε έρθει η κατάλληλη στιγμή για την συγκρότηση ενός δεύτερου Γενικού Αρχηγείου στην περιοχή «Πεύκη», το οποίο, όντας σε άμεση επικοινωνία με αυτό της Χαϊντού, θα συνέβαλε στον ταχύτερο συντονισμό όλων των κατά τόπους αρχηγείων της ΕΣΕΑ. Ο ίδιος, πάντως, πήρε έναν από τους ασυρμάτους και μετακινήθηκε προς το πεδίο δράσης του Παπαδάκη, το Μποζ-Νταγ Δράμας, με στόχο να διερευνήσει τη περιοχή του Ρούπελ.⁴⁶²

Η παραπάνω ενέργειες αποκρυσταλλώνουν την επιθυμία του Miller για την συγκρότηση ενός ενιαίου πολεμικού σώματος ανταρτών, του «Στρατού της Ροδόπης», ικανού να φέρει εις πέρας κάθε πολεμική επιχείρηση που θα υπαγόρευε το Κάιρο. Κατά έναν εκ πρώτης όψεως παράδοξο λόγο, ο Miller εναπόθετε τις ελπίδες του για την επιτυχημένη υλοποίηση της ιδέας του στη στενή συνεργασία των Ελλήνων εθνικιστών ανταρτών και των Βουλγάρων παρτιζάνων. Κατά τα πρότυπα, δηλαδή, του Miller, αυτό το σώμα στρατού θα δημιουργούνταν από τους εθνικιστές αντάρτες της ΕΣΕΑ και τους Βούλγαρους παρτιζάνους, που θα μοιράζονταν μεταξύ τους τον πολεμικό εξοπλισμό που θα έστελνε το Κάιρο, ανάλογα με τη σημασία των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Με τι κριτήριο πίστευε, όμως, ο Miller ότι θα μπορούσαν ποτέ να συνεργαστούν με ειλικρινείς προθέσεις δύο ομάδες που βρίσκονταν στο απέναντι ιδεολογικό στρατόπεδο; Το ερώτημα εγείρει ακόμη μεγαλύτερο ενδιαφέρον, εάν λάβουμε υπόψη ότι η μια από αυτές μοιράζονταν την ίδια εθνική ταυτότητα με τον δυνάστη της άλλης. Συνάμα, μας προκαλεί εντύπωση και το γεγονός ότι ο Miller θέλησε να χτίσει το οικοδόμημά του πάνω σε ομάδες προσκείμενες στον κομμουνισμό, παρόλο που, μόλις είχε εγκαταλείψει μια από αυτές, τον ΕΛΑΣ.

Το στοιχείο εκείνο που αναζήτησε ο Miller στον ΕΛΑΣ και βρήκε, τελικά, στην ΕΣΕΑ ήταν η υπακοή. Όπως είδαμε, τον Δεκέμβριο του 1943 είχε πληροφορήσει το Κάιρο ότι οι καινούριοι αντάρτες που γνώρισε ήταν πιο πρόθυμοι να «συμμορφωθούν» στις βρετανικές απαιτήσεις, ενώ και τον Φεβρουάριο του 1944, όταν οι αντάρτες της ΕΣΕΑ δηλώσαν την αφοσίωση τους στον Βασιλιά και το ΓΣΣΜΑ, δεν παρέλειψε να τονίσει στο Κάιρο ότι δεν έθεταν κάποιον όρο ως προϋπόθεση. Έτσι, δεν δυσκολεύτηκε

έκρυβε τα φιλικά προς τον ΕΛΑΣ αισθήματά του, με το πρόσχημα της συνεργασίας με τους Γερμανούς. Επρόκειτο, μάλιστα, για έναν Ελληνοαμερικανό πράκτορα που αποτελούσε τον κυριότερο σύνδεσμο της SIS στην βορειοδυτική Ελλάδα (Clogg, ό.π., σ. 183.)

⁴⁶² Στο ίδιο.

φαίνεται να πιστέψει ότι οι αντάρτες της ΕΣΕΑ θα πειθαρχούσαν, ακόμη και σε αυτές τις οδηγίες. Βέβαια, στο εγχείρημα αυτό έπρεπε να συμφωνήσουν και οι Βούλγαροι παρτιζάνοι, για τον Miller, όμως, αυτό δεν αποτελούσε εμπόδιο μια και εκείνοι είχαν ήδη επιδείξει τα απαραίτητα εχέγγυα συνεργατικότητας και πρωτίστως υπακοής.

Κινούμενος, λοιπόν, προς αυτή την κατεύθυνσή ήδη από τον Νοέμβριο του 1943, όταν πρωτοήρθε σε επαφή με έναν Βούλγαρο που είχε αυτομολήσει στην ομάδα του Παπαδάκη, ο Miller θα καταβάλει κάθε δυνατή προσπάθεια για να πέτυχει τον στόχο του και να ξεπεράσει το πρώτο και βασικό εμπόδιο – αυτό του εντοπισμού των παρτιζάνων.⁴⁶³ Όπως ομολογεί ο ίδιος, στην απόφαση που πήρε τον Μάρτιο του 1944 να μετακινηθεί προς το Καρά-Ντερέ εκτός των άλλων καθοριστικό ρόλο έπαιξε και το γεγονός ότι τα κρησφύγετα του βουνού αυτού βρίσκονταν πιο κοντά στην ελληνοβουλγαρική μεθόριο.⁴⁶⁴ Ενώ και η δίμηνη εγκατάσταση της ΣΣΑ εκεί κατά πάσα πιθανότητα σχετίζεται άμεσα και με το γεγονός ότι την περίοδο εκείνη ένας από τους οπλαρχηγούς του Αβραμίδα, ο Κώστας Παπαδόπουλος («Μπαρμπακώστας»), είχε φέρει τον Miller σε επαφή με έναν Βούλγαρο κάτοικο του χωριού Άνω Νευροκόπι, με τον οποίο και θα εισχωρούσαν στο εσωτερικό της Βουλγαρίας προς αναζήτηση των παρτιζάνων.⁴⁶⁵

Είναι πολύ πιθανό επίσης το ενδιαφέρον του Miller για τους τελευταίους να ήταν αυτό που τον οδήγησε να ενισχύσει για μια άλλη φορά το στρατόπεδο του Καρά-Ντερέ τον Ιούνιο του 1944. Είναι, όμως, απόλυτα βέβαιο, ότι σε αυτό οφείλονταν η μεταφορά του Γενικού Αρχηγείου στη Χαϊντού – ανεξαρτήτως με τον τρόπο που τελικά συντελέστηκε. Το συμπέρασμα αυτό ενισχύεται και από το γεγονός ότι στρατηγικά η τοποθεσία αυτή ήταν επιζήμια. Εκτός του ότι εκεί οι αντάρτες δεν διέθεταν κάποιο σύστημα τροφοδοσίας βασισμένο στους φιλικά προσκείμενους στην ΕΣΕΑ κατοίκους των χωριών,⁴⁶⁶ κατά την παρατήρηση του Kitcat, η μορφολογία του εδάφους της Χαϊντού την καθιστούσε μεν ένα απρόσιτο οχυρό, αλλά της στερούσε την επιλογή

⁴⁶³ HS 5/634, “Report by Major G. Micklethwait...”, ό.π., σ. 12.

⁴⁶⁴ Στο ίδιο, σ. 17.

⁴⁶⁵ Στο ίδιο, σ. 17 και 90.

⁴⁶⁶ Παπαθανασίου, ό.π., σ. 677-678.

εξόδων σε περίπτωση βουλγαρικής επίθεσης.⁴⁶⁷ Τέλος, δεν αποκλείεται η σύλληψη της ιδέας για την δημιουργία ενός δεύτερου Γενικού Αρχηγείου στην περιοχή της Πεύκης να αντικατόπτριζε την επιθυμία του Miller να συνδεθεί με τις ομάδες αυτές. Όπως μαθαίνουμε από τον Miller, από τις 22 Μαΐου του 1944 ο Πετράκης βρισκόταν στην Πεύκη. Εκεί κατάφερε να έλθει σε επαφή με έναν Βούλγαρο λοχία λιποτάκτη, ο οποίος ήταν διατεθειμένος να συνδεθεί με την ομάδα του Harrigton και, συνεπώς, να συμβάλει στις προσπάθειες της ΣΣΑ να εντοπίσουν τους παρτιζάνους.⁴⁶⁸

Αδιαμφισβήτητα, οι προσπάθειες της ΣΣΑ να έλθει σε επαφή με τους Βούλγαρους παρτιζάνους δεν εξαντλούνται στις παραπάνω γραμμές. Ο Miller, παραδείγματος χάριν, ομολογεί ότι ήταν αρκετές οι φορές που έστειλε ανεπιτυχώς ομάδες Πομάκων εντός της Βουλγαρίας για εντοπίσουν τους παρτιζάνους,⁴⁶⁹ ενώ και ο Kitcat αναφέρεται, συγκεκριμένα, σε μια αποστολή ανδρών που έγινε για τον ίδιο σκοπό κατά τη διάρκεια του Ιουνίου 1944, αποτελούμενη από μερικούς αντάρτες και έναν Πομάκο.⁴⁷⁰ Εκείνο, όμως, που οφείλουμε να σημειώσουμε είναι ότι ο Miller, παρόλο που αυτοπαρουσιάζεται ως εμπνευστής της ιδέας αυτής, ως εκείνος δηλαδή που σκέφτηκε πρώτος, πριν από όλους, να δημιουργήσει προς όφελος των στρατιωτικών επιχειρήσεων αυτή την πρωτότυπη συμμαχία μεταξύ των Βούλγαρων Παρτιζάνων και των Ελλήνων εθνικιστών, σε καμία περίπτωση δεν δρούσε εκτός των υπαγορευμένων οδηγιών από το Κάιρο. Αντιθέτως, φαίνεται ότι επιχείρησε να φέρει εις πέρας το δικό του φιλόδοξο σχέδιο, εκμεταλλευόμενος την επιθυμία της SOE να ενισχύσει τις φιλοβρετανικές τάσεις εντός του βουλγαρικού Πατριωτικού Μετώπου. Εξάλλου και ο ίδιος ο Miller αναφέρει ότι η διενέργεια στρατιωτικών επιχειρήσεων στο εσωτερικό της Βουλγαρίας αποτελούσε από την αρχή της αποστολής του έναν από τους στόχους που το Κάιρο του είχε αναθέσει να φέρει εις πέρας.⁴⁷¹

Για τον σκοπό αυτό, η SOE Καΐρου είχε κινητοποιηθεί από τον Δεκέμβριο του 1943, στέλνοντας τους πρώτους BLO's στη Βουλγαρία. Τον Μάρτιο του 1944, όμως,

⁴⁶⁷ HS 5/634 "Report by Major T. Kitcat...", ό.π., σ. 41.

⁴⁶⁸ HS 5/634, "Report by Major G. Micklethwait...", ό.π., σ. 20-21.

⁴⁶⁹ Στο ίδιο, σ. 90.

⁴⁷⁰ HS 5/634 "Report by Major T. Kitcat...", ό.π., σ. 42.

⁴⁷¹ HS 5/634, "Report by Major G. Micklethwait...", ό.π. σ. 5.

ο ταγματάρχης Davis σκοτώθηκε και η Αποστολή άρχισε να αποδιαρθρώνεται.⁴⁷² Έτσι, το Κάιρο άλλαξε στρατηγική, αποφασίζοντας να επαναπροσεγγίσει τους Βούλγαρους Παρτιζάνους με BLO's που θα εισέρχονταν αυτή τη φορά στη χώρα από την κατεχόμενη Ελλάδα. Τότε είναι που έπεσε με αλεξίπτωτο στο Καρά-Ντερέ η ομάδα του Harrington. Ο Miller, μάλιστα, είχε λάβει οδηγίες να εξασφαλίσει την ασφαλή μετακίνηση της ομάδας του στην ελληνοβουλγαρική μεθόριο.⁴⁷³ Ωστόσο, και η προσπάθεια αυτή προσωρινά απέτυχε, εξαιτίας των βουλγαρικών εκκαθαριστικών επιχειρήσεων που ξεκίνησαν στις αρχές Μαΐου στην περιοχή του Καρά-Ντερέ. Οι επιχειρήσεις αυτές εκτός του ότι κατέστησαν δύσκολη τη μετακίνηση της αποστολής, έθεσαν κι εκτός λειτουργίας τον μοναδικό ασύρματο που είχε στην διάθεσή της η τελευταία⁴⁷⁴

Παρόλα αυτά, η υλοποίηση του «Στρατού της Ροδόπης» συναντούσε δυσκολίες. Η επαφή με τους Βούλγαρους Παρτιζάνους αποδείχθηκε, όπως είδαμε, δύσκολο εγχείρημα, ενώ η αδυναμία του ασυρμάτου της SIS να στείλει σήμα στο Κάιρο σε συνδυασμό με μερικές πληροφορίες που έφθασαν στον Kitcat και θέλανε τον βουλγαρικό στρατό να συγκεντρώνει τις δυνάμεις του γύρω από την περιοχή της Πεύκης, αρκούσαν για να αναβάλουν τη συγκρότηση του δεύτερου Γενικού Αρχηγείου. Ο Miller, ωστόσο, παρέμεινε στο Μποζ-Νταγ Δράμας, προσηλωμένος με τη διερεύνηση του πεδίου δράσης δυτικά.

Και ξαφνικά – στις 6 Ιουλίου του 1944 – έκανε την εμφάνισή του στο κρησφύγετο της Χαϊντού ο αρχηγός των Βουλγάρων Παρτιζάνων, εν ονόματι Εφραίμ Ράντεφ.⁴⁷⁵ Παρόλο που ο Kitcat κατόρθωσε με δυσκολία να αποτρέψει τον Φωστηρίδη από το να τον δολοφονήσει, αμφότεροι οι ηγέτες των αντάρτικων δυνάμεων συμφωνήσαν να συνεργαστούν, προκειμένου να φέρουν εις πέρας από κοινού στρατιωτικές επιχειρήσεις τόσο στο εσωτερικό της Ελλάδας όσο και της Βουλγαρίας.

⁴⁷² Χατζηναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 337. Κρίνοντας από τον στρατιωτικό βαθμό του θανόντα πιθανολογούμε ότι πρόκειται για τον αρχηγό της Αποστολής.

⁴⁷³ HS 5/634, “Report by Major G. Micklethwait...”, ό.π., σ. 104.

⁴⁷⁴ Στο ίδιο, σ. 20.

⁴⁷⁵ Όπως πληροφορούμαστε από τα βρετανικά αρχεία, επρόκειτο για Έλληνα κομμουνιστή, με το ονοματεπώνυμο Θανάσης Ραδόπουλος, ο οποίος, έχοντας προπολεμικά καταδικαστεί σε θάνατο δυο φορές για τις πολιτικό-ιδεολογικές του πεποιθήσεις, κατέφυγε στη γειτονική Βουλγαρία, συνεχίζοντας την δράση του με το Βουλγαρικό Κομμουνιστικό Κόμμα. Στο ίδιο, σ. 106.

Η πρώτη κοινή αποστολή που τους προτάθηκε αφορούσε στην εκδήλωση επίθεσης στην περιοχή του Μποριέβου (Γιουγκοσλαβία) με στόχο την απελευθέρωση των 300 Γιουγκοσλάβων αιχμαλώτων από τα αντίστοιχα «ντουρντουβάκια». Το Κάιρο, όμως, απέρριψε την πρόταση των Βρετανικών Συνδέσμων, και συγκριμένα του Kitcat, τονίζοντας ότι πρωταρχικής σημασίας κίνηση αποτελούσε η επιτυχής εγκατάσταση της ομάδας του Harrington στη Βουλγαρία.⁴⁷⁶ Πάντως, από τον Miller μαθαίνουμε ότι η συνεργασία των εθνικιστών και των Βούλγαρων Παρτιζάνων ήταν τόσο επιτυχής την περίοδο εκείνη, που η μόνη παρεξήγηση που είχε να αντιμετωπίσει η ΣΣΑ ήταν όταν μια ομάδα Ελλήνων ανταρτών πέρασε τα σύνορα χωρίς βουλγαρικό Σύνδεσμο.⁴⁷⁷

Στα τέλη του Ιουλίου 1944 οι αντάρτες της ΕΣΕΑ κατέληξαν να είναι χωρισμένοι σε τρεις ομάδες, με την κάθε μία από αυτές να είναι επιφορτισμένη με το δικό της έργο, αλλά και εφοδιασμένη με τον δικό της ασύρματο. Η πρώτη ομάδα, επικεφαλής της οποίας ήταν ο Kitcat, έφερε την κωδική ονομασία “Vaudeville” και εγκαταστάθηκε στην Χαϊντού με σκοπό να απασχολήσει τις βουλγαρικές δυνάμεις στην περιοχή της Ροδόπης, ενώ η δεύτερη, η “Red Herring”, με αρχηγό τον Miller, δραστηριοποιούνταν στην περιοχή του Μποζ-Νταγ Δράμας, αποσκοπώντας στην διεύρυνση του πεδίου μάχης δυτικά προς την περιοχή του Ρούπελ. Τέλος, υπήρχε και η ομάδα “Jam Puff” – υπό την καθοδήγηση του Harrington, η οποία είχε αποστολή να διεξάγει στρατιωτικές επιχειρήσεις στη μεθόριο και το εσωτερικό της Βουλγαρίας. Ο βαθμός συμμετοχής των εθνικιστών ανταρτών στις δραστηριότητες τις τελευταίας ομάδας δεν δύναται να υπολογιστεί από τα διαθέσιμα στοιχεία.

Για άλλη μια φορά, όμως, η δραστηριότητα της ΕΣΕΑ διακόπτεται βίαια από την επιθετικότητα του βουλγαρικού στρατού. Στα τέλη Ιουλίου με αρχές Αυγούστου του 1944 ο τελευταίος έφερε εις πέρας μεγάλης κλίμακας επίθεση κατά του αρχηγείου της Χαϊντού από πολλές πλευρές.⁴⁷⁸ Οι αντάρτες της ΕΣΕΑ, υπό τις οδηγίες του ίδιου του Φωστηρίδη, αμύνθηκαν, αλλά την επόμενη ημέρα αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν μέσα στα πυκνά δάση της περιοχής. Εξαιτίας της δυσκολίας ανεύρεσης τροφής και μπροστά στο κίνδυνο να βρεθούν αντιμέτωποι με τον βουλγαρικό στρατό εκατοντάδες

⁴⁷⁶ Στο ίδιο, σ. 23. Καθώς και στο ίδιο αρχείο “Report by Major T. Kitcat...”, ό.π., σ. 42.

⁴⁷⁷ Στο ίδιο.

⁴⁷⁸ Αργότερα έγινε γνωστό ότι επίθεση αυτή έγινε επειδή οι Γερμανοί είχαν κατορθώσει να «σπάσουν» τον κώδικα επικοινωνίας που χρησιμοποίησε ο ασύρματος της ομάδας “Vaudeville”. Βλ. στο ίδιο, σ. 23-24.

άμαχοι πολίτες που βρίσκονταν ανάμεσα τους, αποφάσισαν να μετακινηθούν προς την περιοχή του Οροπεδίου, φτάνοντας περίπου στις 11 Αυγούστου.⁴⁷⁹ Κατά τη διάρκεια των προηγούμενων ημερών είχε μετακινηθεί στο Οροπέδιο και ο Miller.

Από αυτό το χρονικό σημείο και μέχρι την ημέρα της απελευθέρωσης, στις 14 Σεπτεμβρίου του 1944, παρατηρούμε να διαδραματίζεται μεταξύ του βουλγαρικού στρατού και της ΕΣΕΑ το παιχνίδι «της γάτας με το ποντίκι». Ειδικότερα, οι αντάρτες της ΕΣΕΑ σε κάθε τους προσπάθεια να ανασυγκροτηθούν στις περιοχές του Καρά-Ντερέ, του Τσαλ-Νταγ, του Μποζ-Νταγ Δράμας και του Μπαϊράμ-Τεπέ θα βρίσκονται διαρκώς αντιμέτωποι με τα βουλγαρικά στρατεύματα, τα οποία αυτή τη φορά ήταν πιο αποφασισμένα όσο ποτέ άλλοτε να καταστείλουν την αντάρτικη δράση.⁴⁸⁰ Σύμφωνα με την έκθεση του Miller, για παράδειγμα, στις 27 Αυγούστου 1944 κινητοποιήθηκαν για τον σκοπό αυτό περισσότεροι από 2.000 Βούλγαροι στρατιώτες, κατευθυνόμενοι προς τα κατά τόπους αρχηγεία της ΕΣΕΑ.⁴⁸¹ Από τις αρχές Σεπτεμβρίου, όμως, ο βουλγαρικός στρατός άρχισε να αποσύρεται, κι έτσι οι διασκορπισμένοι εθνικιστές αντάρτες κατάφεραν να ανασυγκροτηθούν και να διεκδικήσουν την μεταπολεμική εξουσία.

Γίνεται, εν τέλει, κατανοητό ότι ο «Στρατός της Ροδόπης» δεν πρόλαβε να συγκροτηθεί και, συνεπώς, η επιχείρηση που η κάθε μια από τις τρεις παραπάνω ομάδες ανέλαβε να φέρει εις πέρας αναβλήθηκε επ' αόριστον. Συγκεκριμένα, η δράση της ομάδας "Vaudeville" ουσιαστικά διακόπηκε μετά την τελευταία βουλγαρική εκκαθαριστική επιχείρηση στη Χαϊντού, παρασέρνοντας και την ομάδα "Red Herring" που έσπευσε αμέσως στην περιοχή του Οροπεδίου για να συνδράμει στην ανασυγκρότηση των ανταρτών. Βέβαια, οι προσπάθειες του Miller να επεκτείνει το πεδίο δράσης των ανταρτών προς την περιοχή του Μποζ-Νταγ Σερρών δεν έλαβαν ούτε τότε τέλος. Για παράδειγμα, αμέσως μετά την διάλυση του Αρχηγείου της Χαϊντού και την άφιξη της ομάδας του Kitcat στο Οροπέδιο, ο Miller έδωσε οδηγίες στους Pike, Shenow και Πετράκη να πάρουν μερικούς άνδρες και να μετακινηθούν στο Μποζ-Νταγ

⁴⁷⁹ Στο ίδιο. Καθώς και "Report by Major T. Kitcat...", ό.π., σ. 43-44. Για την περιγραφή της μάχης βλ. Χατζηαναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 342-344, Παπαθανασίου, ό.π., σ. 685-686, Φωστηρίδης, ό.π., σ. 353-354. Αντωνιάδης, τ. Β, ό.π., σ. 126. Κατά την ελληνική βιβλιογραφία, η μάχη ξεκίνησε στις αρχές με μέσα Ιουλίου του 1944.

⁴⁸⁰ Βλ. ενδεικτικά, στο ίδιο, σ. 27 και Major T. Kitcat...", ό.π. σ. 44.

⁴⁸¹ Στο ίδιο. και «Report by Capt. J. McElroy...», ό.π., σ. 55.

Σερρών, όπου αναμένετο να έχει ήδη εγκατασταθεί ένα μικρό τμήμα ανταρτών, ενώ – όπως ομολογεί – λίγο αργότερα ζήτησε από τον Kitcat να επιληφθεί του ζητήματος, κάνοντας «το καλύτερο δυνατό» (“to do everything he could...”). Η αιχμαλωσία, όμως, του Pike και οι ισχυρές, όπως είδαμε, εκκαθαριστικές επιχειρήσεις των Βουλγάρων που ξεκίνησαν στα τέλη του Αυγούστου δεν άφησαν στον Miller περιθώριο δράσης.⁴⁸²

Κάπως διαφορετική υπήρξε η τύχη της ομάδας “Jam Puff”. Εκείνη παρόλο που δέχθηκε συντονισμένη επίθεση από τον βουλγαρικό στρατό στις 13 Αυγούστου, με αποτέλεσμα να διασκορπιστεί στις δασώδεις περιοχές της μεθορίου, τελικά ανασυγκροτήθηκε και εισχώρησε στο εσωτερικό της Βουλγαρίας.⁴⁸³ Η αποστολή της όμως έλαβε τέλος στις αρχές του Σεπτεμβρίου, εξαιτίας των πολιτικών εξελίξεων που έλαβαν χώρα στη Βουλγαρία. Όπως αναφέρει και ο Riddle, ο οποίος είχε πέσει με αλεξίπτωτο σε περιοχή του Οροπεδίου τα ξημερώματα της 10^{ης} Αυγούστου του 1944, προκειμένου να στελεχώσει την ομάδα “Jam Puff”, ήδη από τις 3 Σεπτεμβρίου το Κάιρο του απέστειλε μήνυμα ότι δεν διατίθεται να ενισχύσει πλέον τους Βούλγαρους παρτιζάνους «εν όψει των διαπραγματεύσεων».⁴⁸⁴

Αξίζει να σημειωθεί ότι σε όλη τη διάρκεια της αντιστασιακής τους δράσης, οι αντάρτες της ΕΣΕΑ ανέλαβαν να διενεργήσουν αρκετές πράξεις δολιοφθοράς εναντίον του εχθρού. Ειδικότερα, με την επιχείρηση «Κιβωτός του Νώε» να παραμένει στα σκαριά, τα πρώτα δύο σαμποτάζ έλαβαν χώρα με φόντο τις συγκρούσεις της ΕΣΕΑ με τον βουλγαρικό στρατό. Η πρώτη επιχείρηση, η οποία αφορούσε την ανατίναξη της Γέφυρας των Παπάδων, είδαμε ότι διεξήχθη κατά τη διάρκεια των μαχών και αποσκοπούσε στο να κόψει τη ροή του βουλγαρικού στρατού από τη συγκεκριμένη κατεύθυνση, ενώ η δεύτερη, η οποία σχετιζόταν με την ανατίναξη ενός σιδηροδρομικού τούνελ κοντά στην πόλη της Ξάνθης, πραγματοποιήθηκε στα τέλη Μαΐου, έχοντας ως στόχο να προκαλέσει αντιπερισπασμό στις βουλγαρικές δυνάμεις, που τη στιγμή εκείνη πολιορκούσαν το αρχηγείο της Χαϊντού.⁴⁸⁵

⁴⁸² Στο ίδιο, σ. 25-27.

⁴⁸³ Στο ίδιο, σ. 26-27 και “Report by Major T. Kitcat...”, ό.π. σ. 44.

⁴⁸⁴ HS 5/317 “A history of Triatic Mission”, 8 Νοεμβρίου 1944, σ. 5.

⁴⁸⁵ HS 5/634 “Report by Major T. Kitcat...”, ό.π., σ. 41.

Μετά την ανασυγκρότηση τους οι εθνικιστές αντάρτες συμμετείχαν και σε άλλες πράξεις δολιοφθοράς, οι οποίες αυτή τη φορά διεξήχθησαν στο πλαίσιο των “Interim Ops”. Στις 16 Ιουνίου μαζί με τους McElroy, Rycroft και Πετράκη ανατίναξαν επιτυχώς μια αμαξωτή γέφυρα στα βόρεια της Δράμας.⁴⁸⁶ Στις 8 Αυγούστου μαζί με τους Rycroft-Shenow και McElroy-Πετράκη ανατίναξαν τις αμαξωτές γέφυρες Νευροκοπίου-Σερρών και Νευροκοπίου-Δράμα⁴⁸⁷ αντίστοιχα, και στις 15 Αυγούστου, μαζί με τους Shenow και Pike επιχείρησαν να ανατινάξουν ένα σιδηροδρομικό τούνελ και μια αποθήκη με βαγόνια στην περιοχή του Σιδηροκάστρου, χωρίς όμως επιτυχία, καθώς έπεσαν σε συνεχείς βουλγαρικές ενέδρες από τις οποίες μετά βίας κατάφεραν να ξεγλιστρήσουν και να επιστρέψουν πίσω.⁴⁸⁸ Τέλος, πήραν μέρος στο ένα και μοναδικό σαμποτάζ που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της επιχείρησης «Κιβωτός του Νώε», ανατινάσσοντας την νύχτα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου την μήκους 22 μέτρων σιδηροδρομική γέφυρα του Παρανεστίου σε συνεργασία με τους Rycroft, Shenow, McElroy, Πετράκη, Sindro και μερικούς Αμερικανούς σαμποτέρ της OSS,⁴⁸⁹ (Office of Strategic Services), οι οποίοι στις 7 Σεπτεμβρίου έπεσαν με αλεξίπτωτο στην περιοχή του Οροπεδίου για να συνεργαστούν με τους πράκτορες της SOE.⁴⁹⁰ Με αυτήν τους την τελευταία πράξη οι εθνικιστές αντάρτες, ουσιαστικά, απέδειξαν ότι εξακολουθούσαν να διαθέτουν μεγάλα ψυχικά αποθέματα, καθώς και οργανωτική ικανότητα.

⁴⁸⁶ HS 5/634, “Report by Major G. Micklethwait...”, ό.π., σ. 22 καθώς και “Report by Capt. J. McElroy...”, ό.π. σ. 57.

⁴⁸⁷ Στο ίδιο, σ. 25, F.O. 371//43693/R16027, Αύγουστος 1944 στο Σπηλιωτοπούλου-Παπαστράτης, τ. Β΄, ό.π., σ. 451-452, Αντωνιάδης, τ. Β΄, ό.π., σ. 50.

⁴⁸⁸ HS 5/634 “Report by Lt. D. E. Shenow”, ό.π., σ. 62-63. Σε αυτό το σημείο τραυματίζεται ο Pike και τελικά αιχμαλωτίζεται.

⁴⁸⁹ Στην ομάδα αυτή των 21 περίπου Ελληνοαμερικανών πρακτόρων της OSS επικεφαλής ήταν ο λοχαγός Robert Eichler και ο υπολοχαγός Paul Rope. (Χατζηαναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 392-393.) Η συνεργασία μεταξύ της SOE και της OSS όσον αφορά τις ελληνικές υποθέσεις ξεκινάει από τα πρώτα χρόνια της κατοχής. Τον Ιούνιο του 1942, μάλιστα, συνυπογράφουν μια Συμφωνία στο Λονδίνο, κατά την οποία, η SOE θα ήταν η κυρίως υπεύθυνη «για τις ανατρεπτικές ενέργειες σε όλα τα Βαλκάνια». (Clogg, ό.π., σ. 187).

⁴⁹⁰ HS 5/634 “Report by Lt. D. E. Shenow”, ό.π., σ. 64, F.O. 371/43694/R17213, Σεπτέμβριος 1944, στο Σπηλιωτοπούλου-Παπαστράτης, τ. Β΄, ό.π., σ. 536. Χατζηαναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 392-393, Καραϊσαρλής, ό.π., σ. 267-269.

Αναφορικά τώρα με τους ένοπλους αντάρτες της Αριστεράς, είδαμε ότι η έναρξη της οργανωμένης αντιστασιακής τους δράσης σηματοδοτείται από τη συγκρότηση του 26^{ου} Συντάγματός του ΕΛΑΣ τον Φεβρουάριο του 1944. Όπως και στην περίπτωση της ΕΣΕΑ, ο ΕΛΑΣ κατά τους αμέσως επόμενους δυο μήνες (Μάρτιος-Απρίλιος) επικεντρώθηκε στην ανασυγκρότηση των δυνάμεων του. Όπως μας πληροφορεί ο υπασπιστής του Συντάγματος, Σ. Βαλιούλης, το χρονικό διάστημα αυτό ασχολήθηκαν με την αρτιότερη οργάνωση της Επιμελητείας, τη σύνταξη σχεδίων άμυνας και προγραμματίσανε τις μελλοντικές επιθετικές ενέργειες του Συντάγματος,⁴⁹¹ ενώ από τις σημειώσεις του Γραμματέα του ΕΑΜ Ν. Σερρών, Γεώργιου Κόκκινου, μαθαίνουμε ότι ο ΕΛΑΣ και το ΕΑΜ Σερρών κατόρθωσαν να συγκροτήσουν ένα περιορισμένο – αλλά αποτελεσματικό – δίκτυο πληροφοριών, από το οποίο αντλούσαν πληροφορίες για τις κινήσεις του βουλγαρικού στρατού.⁴⁹² Οι αντάρτες του ο ΕΛΑΣ, όμως σε αντίθεση με τους αντάρτες της ΕΣΕΑ, δεν οργανώθηκαν με σκοπό να φέρουν εις πέρας τις υπαγόμενες από τους Συμμάχους στρατιωτικές επιχειρήσεις και, συνεπώς, δεν εφοδιάστηκαν για τον σκοπό αυτό με το απαραίτητο πολεμικό εξοπλισμό. Για τον λόγο αυτό τους πρώτους μήνες του 1944 παρέμειναν αδρανείς στις ορεινές κορυφές του Παγγαίου και του Μποζ-Νταγ, όπου είχε καθιερωθεί ένα καλά οργανωμένο σύστημα τροφοδοσίας από τα προσκείμενα στην αριστερά χωριά, αναμένοντας την υποχώρηση του ψυχρού χειμώνα.

Και πράγματι, το δίκτυο πληροφοριών της ΕΑΜικής οργάνωσης των Σερρών παραλίγο να αποτρέψει την επερχόμενη καταστροφή. Ο Κόκκινος αναφέρει ότι το πρωί της 23^{ης} Μαρτίου 1943 ήρθε να τον συναντήσει ο Περδικάρης, ο οποίος μοιράστηκε μαζί του το εξής γεγονός: Το προηγούμενο βράδυ είχαν συγκεντρωθεί στην οικία του τελευταίου διάφοροι Βούλγαροι αξιωματούχοι των κατοχικών αρχών και μερικοί «επιφανείς Σερραίοι» για να εκκινήσουν το καθιερωμένο χαρτοπαίγνιο τους. Ένας από τους παρευρισκόμενους ήταν και ο Διοικητής της Ασφάλειας Σερρών, Βιντινιτσιάρωφ, ο οποίος πάνω στη μέθη του είπε στον Περδικάρη χαρακτηριστικά τα κάτωθι: «Αμπέ κοσποντίν (κύριε) Περδικάρη, ΕΛΑΣ, ε! Τι νομίζετε οι Βούλγαροι κουτοί είναι! Νομίζετε ότι δεν ξέρουμε τι γίνεται εδώ! Αύριο ο στρατός μας θα πηγαίνει και θα σας

⁴⁹¹ Βαλιούλης, ό.π., σ. 251.

⁴⁹² Γιαννογλούδης, «Απομνημονευτικές σημειώσεις...», ό.π., σ. 352-353.

τους φέρει όλους αυτούς τους παλικαράδες, θα τους κρεμάσει εδώ στην πλατεία και θα υποχρεώσει όλους τους Έλληνες να παραστούν στο θέαμα αυτό».⁴⁹³

Τάδε έφη ο Περδικάρης και ο Κόκκινος έσπευσε αμέσως να αποστείλει σημείωμα – μέσω ενός συνδέσμου – προς τον «Μπαρμπαλέξη», ζητώντας του να ληφθούν όλα τα απαραίτητα μέτρα από τον ΕΛΑΣ, καθώς και να διακόψουν τον προγραμματισμένο συνεορτασμό της 25^{ης} Μαρτίου 1944, που θα γίνονταν από κοινού με τις τοπικές οργανώσεις του ΕΑΜ και την οργανωμένη νεολαία του Βουλγαρικού Πατριωτικού Μετώπου («ΜΛΑΤΕΖ»).⁴⁹⁴ Για κακή τύχη, όμως, των ανταρτών ο Μπαρμπαλέξης ήταν απών, ενώ ο Παναγής Φούντας, ο οποίος τον αντικαθιστούσε, φαίνεται ότι δεν έδωσε βαρύτητα στις προειδοποιήσεις του Κόκκινου. Έτσι, η εκδήλωση δεν ματαιώθηκε και οι αντιπρόσωποι του ΕΑΜ και της ΕΠΙΟΝ άρχισαν από το απόγευμα της 24^{ης} Μαρτίου να συρρέουν προς τον Λαϊλιά.⁴⁹⁵

Οι οικοδεσπότες της εορτής, οι αντάρτες, δηλαδή, του Λαϊλιά, ανυποψίαστοι όπως ήταν, αν και είχαν τοποθετήσει για παν ενδεχόμενο σε καίρια σημεία κορυφογραμμών ομάδες ανταρτών για να φυλάνε την περιοχή, αιφνιδιάστηκαν από την εμπροσθοφυλακή του βουλγαρικού στρατού που τους επιτέθηκε τα ξημερώματα της 25^{ης} Μαρτίου 1944. Στις πρώτες μάχες που δόθηκαν στον καταυλισμό των ανταρτών νικήτριες βγήκαν οι βουλγαρικές δυνάμεις, οι οποίες ευθύς πυρπόλησαν και τον οικισμό «Βλάχικα Καλύβια», όπου διανυκτέρευαν περισσότεροι από 60 αντιπρόσωποι του ΕΑΜ. Οι αντάρτες συμπτύχθηκαν σε κάποια πιο απρόσιτα υψώματα, όπου συνέχισαν να ανθίστανται στις επιθέσεις του βουλγαρικού στρατού μέχρι αργά το βράδυ της ίδιας ημέρας. Τελικά, στις 27 Μαρτίου έχοντας υποστεί σημαντικές απώλειες από τα πυρά του εχθρού και τον παγετό και ελλείψει τροφίμων, αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν προς το Μενοίκιο. Καθώς, όμως, υπήρχαν πληροφορίες για τη διενέργεια εκκαθαριστικών επιχειρήσεων και στην περιοχή αυτή, αποφασίστηκε τελικά να διασχίσουν τον Στρυμόνα – στις 6 Απριλίου – και να

⁴⁹³ Στο ίδιο, σ. 354.

⁴⁹⁴ Στο ίδιο, σ. 354-355.

⁴⁹⁵ Βασίλης Γιαννογλούδης, *Η Εκκαθαριστική επιχείρηση της 25^{ης} Μαρτίου 1944, εναντίον του ΕΛΑΣ, στο Λαϊλιά Σερρών*, σ. 2. διαθέσιμο στο: www.academia.gr.

εγκατασταθούν στην περιοχή του Αηδηνοχωρίου, όπου είχε έδρα το 19^ο Σύνταγμα του ΕΛΑΣ με επικεφαλής τους Ραφτούδη και Λεωνίδα.⁴⁹⁶

Λίγες ημέρες αργότερα, ο ΕΛΑΣ δέχθηκε την επίθεση του βουλγαρικού στρατού και στα λημέρια του στο Παγγαίο. Άξιο προσοχής είναι το γεγονός ότι και αυτή τη φορά η επίθεση εκδηλώθηκε τη χρονική στιγμή εκείνη κατά την οποία επρόκειτο να λάβει χώρα κάποιο είδος κοινωνικής εκδήλωσης με συμμετέχοντες όλους τους τοπικούς αγωνιστές της Αριστεράς. Συγκεκριμένα, μία ημέρα πριν την προγραμματισμένη έναρξη της Α΄ Συνδιάσκεψης της ΕΠΟΝ Παγγαίου στη Μονή της Εικοσιφοίνισσας, στις 2 Απριλίου, βουλγαρικά στρατεύματα δύναμης 200 περίπου ανδρών επιτίθενται εναντίον της έδρας του Ι/26 Τάγματος στο Σουλου-Ντερέ. Σε αντίθεση, όμως με τους αντάρτες του Μποζ-Νταγ Σερρών, οι αντάρτες στο Παγγαίο είχαν πληροφορηθεί εγκαίρως για τις κινήσεις του βουλγαρικού στρατού, με αποτέλεσμα να κατορθώσουν να αποκρούσουν την επίθεση του, τρέποντας τον σε φυγή. Η επομένη αποτέλεσε μέρα ανασύνταξης των αντιμαχόμενων δυνάμεων. Ο βουλγαρικός στρατός, δηλαδή, οργάνωνε το σχέδιο επίθεσής του και οι αντάρτες το σχέδιο άμυνας, απομακρύνοντας, παράλληλα, από την περιοχή όλους τους άοπλους που αποχωρούσαν από τη Συνδιάσκεψη έπειτα από τη λήξη της.⁴⁹⁷

Τελικά, στις 4 Απριλίου κινητοποιήθηκε μια ολόκληρη βουλγαρική Μεραρχία, κυκλώνοντας τα κρησφύγετα του ΕΛΑΣ. Έπειτα από ένα διήμερο μικροσυμπλοκών και καταδιώξεων, τα περισσότερα τμήματα του κατάφεραν να ενωθούν στα υψώματα του Πιλάφ-Τεπέ κι έπειτα να περάσουν στο Σύμβολο, όπως ακριβώς υπαγόρευε και το σχέδιο δράσης που είχε εκδώσει ο Κωσταντάρας, στις 29 Μαρτίου 1944. Παράλληλα, κάποια άλλα, όπως η Διμοιρία «Μπαλαμούρη», αναγκάστηκαν να διαφύγουν στη γερμανοκρατούμενη περιοχή του Στρυμόνα.⁴⁹⁸ Συμφώνα με το ημερολόγιο του 26^{ου} Συντάγματος, τελικά στις 9 Απριλίου όλες οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ θα έχουν στρατοπεδεύσει στο Σύμβολο. Σε αυτές συγκαταλέγονταν και η παραπάνω διμοιρία,

⁴⁹⁶ Στο ίδιο, σ. 3-4, Χατζηναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., 355-356, Μαλαμίνης, ό.π., Αλέκος Ιωαννίδης, «Η Μάχη στο Λαϊλιά Σερρών 25 Μάρτη 1944», *Εθνική Αντίσταση*, Συλλογή 48^η, Δεκέμβριος 1985, 39-43, Βαλιούλης, ό.π., σ. 248, Κωσταντάρας, ό.π., σ. 135-136.

⁴⁹⁷ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΒΕ 7, ΑΕΕ 2, «Ημερολόγιο 26^{ου} Συντάγματος του ΕΛΑΣ», Χατζηναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 356-357. Κωσταντάρας, ό.π., σ. 138-142.

⁴⁹⁸ Κωσταντάρας, ό.π., σ. 136-142., Βαλιούλης, 275-286.

ακέφαλη όμως, καθώς ο αρχηγός της είχε, πριν λίγες ημέρες, χάσει τη ζωή του σε μια μάχη με τον εχθρό, στην περιοχή της Νιγρίτας.⁴⁹⁹

Η διαμονή του 26^{ου} Συντάγματος στο Σύμβολο δεν διήρκησε πολύ. Στις 11 Απριλίου ένα τμήμα του ΕΛΑΣ Σύμβολου επιτέθηκε σε ένα βουλγαρικό απόσπασμα που κατευθυνόταν προς τη Ντρέσνα, εξοντώνοντάς το και παίρνοντας ως λάφυρα τον οπλισμό του και τρεις ηλικιωμένους που είχαν καταταχθεί στις βουλγαρικές δυνάμεις εθελοντικά –«κομιτατζήδες» ή «Τσαρουχάδες».⁵⁰⁰ Έτσι, από φόβο μήπως οι Βούλγαροι εκδικηθούν για τον θάνατο των συντρόφων τους, οι επικεφαλής του ΕΛΑΣ αποφάσισαν να επιστρέψουν όλοι πίσω στο Παγγαίο το ίδιο κιάλας βράδυ. Ο ιθύνων της μετακίνησης αυτή ήταν ο Διοικητής του Συντάγματος, ο Κωσταντάρας, ο οποίος, μάλιστα, αναγκάστηκε να έλθει και σε έντονη διαφωνία με τον Γ. Ερυθριάδη που επέμενε να παραμείνουν για μία ακόμη ημέρα στο Σύμβολο.⁵⁰¹ Τελικά, οι φόβοι του Κωσταντάρα βγήκαν αληθινοί, καθώς στις 12 του μηνός ισχυρές βουλγαρικές δυνάμεις εισέβαλλαν στο Σύμβολο, χωρίς όμως φυσικά να καταφέρουν να εντοπίσουν τους αντάρτες.⁵⁰²

Οι αντάρτες του 26^{ου} Συντάγματος του ΕΛΑΣ γιόρτασαν στο «Πραβινό Λημέρι» στο Παγγαίο την ημέρα του Πάσχα, στις 16 Απριλίου, και ταυτόχρονα προχώρησαν στην ανασυγκρότηση των δυνάμεών τους. Ήδη μια ημέρα νωρίτερα, στις 15 Απριλίου, είχε πραγματοποιηθεί «συνέλευσις στελεχών» στο Παγγαίο, όπου αποφασίστηκε το «πέρασμα των δυνάμεων από την παθητική αντίστασιν εις μερικήν επίθεσιν και ως απάντησιν δια τας εκκαθαριστικάς ενεργείας των Βουλγάρων και ως απόρροια των διεθνών γεγονότων». Στις 17 Απριλίου, όμως, έγινε ολομέλεια ανταρτών και πάρθηκε η απόφαση για τον σκοπό αυτό να εκκαθαριστούν τα τμήματα τους από τα «ηττοπαθή στοιχεία». Ο Κωσταντάρας αναφέρει ότι ο λόγος που 47 αντάρτες του ΕΛΑΣ τελικά αποπλίστηκαν και στη συνέχεια αποχωρήσαν για την γερμανοκρατούμενη Ελλάδα ήταν ότι – όπως είχε διαπιστώσει ο ίδιος – στις βουλγαρικές εκκαθαριστικές

⁴⁹⁹ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΒΕ 7, ΑΕΕ 2, «Ημερολόγιο...», ό.π., Κωσταντάρας, ό.π., σ. 147, Βαλιούλης, ό.π., σ. 307-308, Σιλβρίδης, ό.π.

⁵⁰⁰ Αποκαλούνταν έτσι λόγω των ειδικών λαστιχένιων πέδιλων που χρησιμοποιούσαν για τις αναβάσεις τους στα βουνά.

⁵⁰¹ Κωσταντάρας, ό.π., σ. 144-146,

⁵⁰² ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΒΕ 7, ΑΕΕ 2, «Ημερολόγιο...», ό.π.

επιχειρήσεις του Απριλίου στο Παγγαίο αρκετοί αντάρτες είχαν εγκαταλείψει τις θέσεις τους, κυριευμένοι από φόβο.⁵⁰³

Εντούτοις, το 26^ο Σύνταγμα του ΕΛΑΣ δεν πέρασε αμέσως στην αντεπίθεση. Η πιθανή αιτία για την προσωρινή αναβολή της δράσης του αποτελούσε το γεγονός ότι οι επικεφαλής του καταπιάστηκαν με το ζήτημα των «αντιδραστικών ομάδων» - όπως θα δούμε στη συνέχεια –αποφασίζοντας να μεταφέρουν την βάση του αρχηγείου τους στο Τσαλ-Νταγ. Συγκεκριμένα, μια ομάδα ανταρτών με αρχηγούς τον Κωσταντάρα και τον Σουγιουτζόγλου, συνολικά 57 άνδρες, αναχώρησε από το Παγγαίο στις 10 Μαΐου και, με ενδιάμεσο σταθμό το χωριό Κοκκινόχωμα, έφτασε στις 15 Μαΐου στην περιοχή «Ερέ-Ντερέ» του Τσάλ-Νταγ.⁵⁰⁴ Καθόλη τη διάρκεια του Μαΐου, κι ενώ – όπως παρατηρήσαμε – ο κύριος όγκος των ανταρτών του Φωστηρίδη σκόπευε να μεταφερθεί στη Χαϊντού, ο ΕΛΑΣ επιχείρησε να εδραιώσει ξανά την παρουσία του στην περιοχή, επιλύοντας μερικά από τα ζωτικής σημασίας προβλήματα που ανέκυψαν, όπως αυτό της τροφοδοσίας.⁵⁰⁵ Την δραστηριότητά του, όμως, διέκοψε πολύ σύντομα – στις 4 Ιουνίου – ο βουλγαρικός στρατός που άρχισε τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στο Τσαλ-Νταγ.⁵⁰⁶

Αναφορικά με τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις, αυτές δεν είχαν το επιδιωκόμενο από τους Βουλγάρους αποτέλεσμα. Οι αντάρτες του ΕΛΑΣ είχαν για άλλη μια φορά πληροφορηθεί για τη σχεδιαζόμενη βουλγαρική επίθεση εναντίον των λημεριών τους, μετακινούμενοι εγκαίρως σε πιο ορεινά σημεία της περιοχής, καθώς δεν ήταν σε θέση να αμυνθούν. Έτσι, όταν ο βουλγαρικός στρατός ερεύνησε το Τσαλ-Νταγ εντόπισε

⁵⁰³ Στο ίδιο, Κωσταντάρας, ό.π., σ. 148-149, Βαλιούλης, ό.π., σ. 308-309. Το γεγονός αυτό δεν πρέπει να θεωρηθεί δείγμα δειλίας, καθώς δεν ήταν λίγοι οι νεαροί και άπειροι αντάρτες που είχαν επιστρατευτεί στον ΕΛΑΣ, όπως ακριβώς και στην ΕΣΕΑ, ελλείπει άλλου τρόπου επιβίωσης. Αξίζει, μάλιστα, να σημειωθεί ότι κατά τη διάρκεια της ολομέλειας αρκετοί ήταν οι αντάρτες που αποφάσισαν από μόνοι τους να παραχωρήσουν τα όπλα στους πιο εμπειροπόλεμους και να αποχωρήσουν.

⁵⁰⁴ Στο ίδιο, Χατζηαναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 366-367, Κωσταντάρας, ό.π., σ. 149-150.

⁵⁰⁵ Κωσταντάρας, ό.π., σ. 155-156. Σύμφωνα με τον ίδιο, το πρόβλημα της τροφοδοσίας λύθηκε χάρις την επιρροή που ασκούσαν πάνω στους χωρικούς του Τσαλ-Νταγ τρεις άνθρωποι: ο επιφανής μεγαλοκαπνέμπορος της περιοχής της Καβάλας Χαρίκος Ιορδάνογλου, ο ιατρός Γιάννης Πετρίδης, που στο παρελθόν είχε προσφέρει τις υπηρεσίες του στην περιοχή του Ζυγού, και ο Νίκος Χατζηνικολάου («Καπετάν-Μαύρος») που καταγόταν από την Ζαρκαδιά Χρυσούπολης. Ο τελευταίος, μάλιστα, υπηρετώντας τον σκοπό αυτό, σύντομα έπεσε σε βουλγαρική ενέδρα, όπου σκοτώθηκε η αδελφή του, Αριστέα Χατζηνικολάου. (Στο, ίδιο, σ. 161)

⁵⁰⁶ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΒΕ 7, ΑΕΕ 2, «Ημερολόγιο...», ό.π.

μόνο τα κρησφύγετα των ανταρτών, αλλά όχι και τους ίδιους τους αντάρτες, γι' αυτό και αποχώρησε, διαπράττοντας ακρότητες εις βάρος των κατοίκων της περιοχής. Οι αντάρτες του ΕΛΑΣ επέστρεψαν στη βάση τους στις 14 Ιουνίου.⁵⁰⁷

Για άλλη μια φορά, λοιπόν, ο ΕΛΑΣ κατάφερε να βγει αλώβητος και να ανασυγκροτηθεί παίρνοντας την εξής μορφή:

-I/26 Τάγμα Παγγαίου-Συμβόλου. Διοικητής: Δήμος Πεπέκης («Γερο-Δήμος»), καπετάνιος: Θανάσης Στοϊλίδης («Μανώλης»)

-II/26 Τάγμα Τσαλ-Νταγ. Διοικητής: Δημήτρης Χαρισιάδης («Καραϊσκάκης»). Καπετάνιος: Τάσος Καλαϊτζίδης.

-III/26 Τάγμα Μποζ-Νταγ. Διοικητής: Χρήστος Κοσμίδης, Καπετάνιος: Τάκης Πηρένης («Θανάσης»).

-IV/26 Τάγμα Κοτζά-Ορμάν. Διοικητής Επαμεινώνδας Σαριδάκης («Ψηλορείτης»), Καπετάνιος: Νίκος Χατζηνικολάου («Μαύρος»).

-Λόχος Διοικήσεως. Επικεφαλής: έφεδρος αξιωματικός Σαμψώνογλου.⁵⁰⁸

Η αριθμητική δύναμη του συντάγματος είχε αυξηθεί σε τέτοιο βαθμό που επέτρεψε την ταξινόμηση των ανδρών του σε τέσσερα τάγματα, κι όχι σε δύο όπως προηγουμένως. Στα τέλη Ιουνίου, όταν έφτασαν στο Παγγαίο από την «ελεύθερη Ελλάδα» και τη Θεσσαλονίκη μερικοί ακόμη αξιωματικοί, ο αριθμός των ανταρτών του ΕΛΑΣ ανέρχονταν στους 1.100.⁵⁰⁹ Αξίζει να σημειωθεί ότι στην ενδυνάμωση τόσο του ΕΛΑΣ – όπως και της ΕΣΕΑ – σημαντικό ρόλο έπαιξε και η καινούρια «πρόσκληση συμμετοχής» στα «ντουρντουβάκια» που απέστειλαν οι βουλγαρικές αρχές προς τους νέους της Αν. Μακεδονίας και της Δ. Θράκης στα τέλη του Μαρτίου 194.⁵¹⁰ Όσον αφορά τις αντικειμενικές ελλείψεις που εξακολουθούσε να αντιμετωπίζει η οργάνωση του ΕΛΑΣ, αυτές αφορούσαν κυρίως την ένδυση, την υπόδηση των ανταρτών αλλά και τον οπλισμό.⁵¹¹

⁵⁰⁷ Στο ίδιο, Χατζηναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης, ό.π., σ. 370-371.

⁵⁰⁸ Χατζηναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 377, Κωσταντάρας, ό.π., σ. 165-166.

⁵⁰⁹ Κωσταντάρας, ό.π., σ. 166.

⁵¹⁰ Αρχείο Δ. Μυλωνά, ό.π., Αμπεριάδης, ό.π., σ. 190.

⁵¹¹ Κωσταντάρας, ό.π., σ. 166.

Κατόπιν, ο ΕΛΑΣ προετοιμάστηκε για την κάλυψη του κενού εξουσίας που θα δημιουργούνταν, έπειτα από την επικείμενη αποχώρηση των βουλγαρικών δυνάμεων από την περιοχή. Φανερά επηρεασμένος από τις διεθνείς πολιτικο-στρατιωτικές εξελίξεις που προμήνυαν το τέλος της Κατοχής, ο Κωσταντάρας, στις 29 Ιουνίου 1944, κοινοποίησε στους αντάρτες μια «Γενική Διαταγή», κατά την οποία οι τελευταίοι οφείλαν να χτυπήσουν τον εχθρό κατά την αποχώρησή του κι έπειτα να καταλάβουν τις πόλεις και τα χωριά, εγκαθιστώντας Φρουραρχεία.⁵¹² Εντός αυτού του πλαισίου, στάλθηκε στις 14 Ιουλίου 1944 ο «Άρης» στη γερμανοκρατούμενη περιοχή του Έβρου για να αναλάβει την διοίκηση του 81^{ου} Συντάγματος του ΕΛΑΣ, έχοντας οδηγίες να περάσει στη γενική επίθεση κατά των Γερμανών και στη συνέχεια – όταν αποχωρήσουν – να επιστρέψει με τους άνδρες του πίσω για να συνδράμουν στην απελευθέρωση της βουλγαροκρατούμενης περιοχής και στην αντιμετώπιση του εσωτερικού εχθρού.⁵¹³ Μέρος του σχεδίου δράσης ήταν και η «διατήρησι και αύξησι της μαχητικότητας των τμημάτων (του ΕΛΑΣ)», γι' αυτό και στις 10 Ιουλίου ο Κώστας Τσολάκης αναχώρησε από το Αρχηγείο με προορισμό την Θάσο με σκοπό να οργανώσει το μικρό τμήμα του ΕΛΑΣ που βρισκόταν εκεί.⁵¹⁴

Φυσικά, οι παραπάνω οδηγίες δεν εφαρμόστηκαν ποτέ εξαιτίας τόσο των αντικειμενικών ελλείψεων των τμημάτων του ΕΛΑΣ όσο και της άρνησης της βουλγαρικής κυβέρνησης να αποσύρει τα στρατεύματά της στο άμεσο μέλλον – όπως θα δούμε παρακάτω. Ωστόσο, τα πολιτικο-στρατιωτικά δεδομένα είχαν πράγματι αλλάξει γι' αυτό και ο ΕΛΑΣ δεν δίστασε να περάσει από την «παθητική» αντίσταση στην «ενεργητική». Στις 27 Ιουλίου του 1944 ένας βουλγαρικός λόχος, δύναμης 150 ανδρών, έφθασε στην περιοχή του Όλατζακ (Πλαταμώνας), ΒΑ της Καβάλας, με την πρόφαση ότι θα κάνει τοπογραφικές καταμετρήσεις. Ο Κωσταντάρας απέστειλε επείγουσα διαταγή προς τα ευρισκόμενα στην περιοχή τμήματα να τον κυκλώσουν κι έπειτα να τον εξοντώσουν, όπως και έγινε τελικά στις 29 Ιουλίου, έπειτα από πολύωρη μάχη.⁵¹⁵ Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι ανάλογη δραστηριότητα ανέπτυξε κατά την ίδια σχεδόν χρονική στιγμή (στις 27 Ιουλίου) και το IV/26 Τάγμα στο Κοτζιά-Ορμάν

⁵¹² Στο ίδιο, σ. 172-176.

⁵¹³ Στο ίδιο, σ. 168.

⁵¹⁴ Χατζηναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 378, Βαλιούλης, ό.π., σ. 457.

⁵¹⁵ Στο ίδιο, σ. 380-382. Κωσταντάρας, ό.π., σ. 182-187.

εναντίον των μικρών βουλγαρικών δυνάμεων που είχαν σταθμεύσει γύρω από τα χωριά Άγιος Αθανάσιος, Άβατο, Ζηλωτή και Κόρκιοϊ.⁵¹⁶

Από αυτό το σημείο κι έπειτα, όπως και στην περίπτωση της ΕΣΕΑ, τα περισσότερα τμήματα του ΕΛΑΣ καταδιώκονται με μανία από τον βουλγαρικό στρατό και αναγκάζονται να ξαναπεράσουν στην «παθητική» αντίσταση. Το πρώτο τμήμα του ΕΛΑΣ που δέχτηκε την επίθεση του βουλγαρικού στρατού ήταν το IV/26 Τάγμα του Κοτζιά-Ορμάν στις 1 Αυγούστου. Αφού οι αντάρτες ενεπλάκησαν για τις επόμενες δύο ημέρες σε διάφορες μάχες, υποχώρησαν διαλυμένοι προς το δάσος και την επομένη μερικοί από αυτούς κατέφυγαν στο Τσαλ-Νταγ. Εκεί οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις των Βουλγάρων προς τα κρησφύγετα των ανταρτών του ΕΛΑΣ ξεκίνησαν το απόγευμα της 6^{ης} Αυγούστου 1944. Οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ που βρίσκονταν στο Τσαλ-Νταγ, δηλαδή ο Λόχος Διοικήσεως, το II/26 Τάγμα, η Διμοιρία του Αχλανλί, το αναρρωτήριο και ο μεγαλύτερος όγκος του IV/26 Τάγματος, διασκορπίστηκαν μετά την επίθεση μέσα στο δάσος, όπου παρέμειναν κρυμμένοι και σε απελπιστική κατάσταση μέχρι και τις 23 Αυγούστου 1944, όταν και επέστρεψαν στο Παγγαίο.⁵¹⁷

Ενώσω όμως τα παραπάνω ΕΛΑΣίτικα τμήματα στο Τσαλ-Νταγ αμύνονταν από τις επιθέσεις του βουλγαρικού στρατού, μερικά άλλα ανέλαβαν επιθετικές πρωτοβουλίες. Στις 8 Αυγούστου 1944 τα υπολείμματα του IV/26 Τάγματος, που είχαν εγκατασταθεί στην περιοχή της Ξάνθης, εισέβαλλαν στο εσωτερικό της Βουλγαρίας και συγκεκριμένα στην βουλγαρική κωμόπολη Κίρλικ, όπου εξόντωσαν τη βουλγαρική φρουρά, διέπραξαν δολιοφθορές και αποχώρησαν με όπλα, τρόφιμα και χρήματα.⁵¹⁸ Στα τέλη Αυγούστου το III/26 Τάγμα, το οποίο είχε επιστρέψει από την περιοχή της

⁵¹⁶ Κωσταντάρας, ό.π., σ. 188. ΓΑΚ-ANK, ABE 7, AEE 2, «Ημερολόγιο...», ό.π.

⁵¹⁷ Στο ίδιο, σ. 188-198, ΓΑΚ-ANK, ABE 7, AEE 2, «Ημερολόγιο...», ό.π., Χατζηναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 383-385. Μόνο το αναρρωτήριο του Συντάγματος με υπεύθυνο τον ιατρό Γιάννη Πετρίδη παρέμεινε ακόμη καλά κρυμμένο στο Τσαλ-Νταγ, καθώς και η Διμοιρία της Αχλαδινής. (Κωσταντάρας, ό.π., σ. 191, Πετρίδης, ό.π.)

⁵¹⁸ Στο ίδιο, σ. 208. Κατά τον Κωσταντάρα, η ενέργεια αυτή «είχε την έννοια των αντιποίνων για όσες καταστροφές, αρπαγές και εκτελέσεις έκαναν οι Βουλγάροι επί 31/2 (ενν. τριάμισι) χρόνια στις μαρτυρικές ελληνικές περιοχές, που προσάρτησαν», ενώ από τον Χατζηναστασίου μαθαίνουμε ότι την ίδια άποψη συμμερίζεται και ο Γρηγοριάδης. (Χατζηναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 393). Ωστόσο, δεν είναι τυχαίο που εκδηλώθηκε ακριβώς μετά την επίθεση της 1^{ης} Αυγούστου, ακριβώς δηλαδή τη στιγμή εκείνη που όλες σχεδόν οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ στο Τσαλ-Νταγ βρίσκονταν υπό βουλγαρική επίθεση και, συνεπώς, αδυνατούσαν να προσεγγίσουν πηγές τροφής και νερού. Είναι πολύ πιθανό οι αντάρτες του IV/26 Τάγματος να παρακινήθηκαν και από το αίσθημα της πείνας και της δίψας, όπως ακριβώς και οι αντάρτες της ΕΣΕΑ, όταν βρέθηκαν και αυτή στην ίδια μοίρα.

Νιγρίτας, αρχικά, στο Παγγαίο κι έπειτα στο Μποζ-Νταγ πριν από περίπου ένα μήνα με διοικητή τον Χρήστο Κοσμίδη και Καπετάνιο τον Τάκη Πηρένη («Θανάσης»), επιτέθηκε, αρχικά. (στις 20 Αυγούστου) στη γερμανική φρουρά του σιδηροδρομικού σταθμού Βυρώνειας και στη συνέχεια (στις 26 Αυγούστου) στη βουλγαρική φρουρά του Αχλαδοχωρίου Σερρών, εξουδετερώνοντάς την αποτελεσματικά. Το τμήμα των ανταρτών που διεξήγαγε την τελευταία αυτή επιθετική ενέργεια συνέχισε τη δράση του, αποπλίζοντας τους σταθμούς χωροφυλακής και τους βουλγαρόφωνες οπλισμένους πολίτες των χωριών Κοίμηση, Τριανταφυλλιές, Κερκίνη, Φαιά Πέτρα, Δασοχώρι κ.α.⁵¹⁹

Η αρνητική για τον Άξονα έκβαση του Πολέμου σύντομα ανάγκασε την βουλγαρική κυβέρνηση να εκκινήσει τον διάλογο με τους Συμμάχους. Ως αποτέλεσμα, στις αρχές Σεπτεμβρίου του 1944 οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις διακόπηκαν και ο βουλγαρικός στρατός διατάχθηκε να μετακινηθεί από την επαρχία προς τα αστικά κέντρα της Αν. Μακεδονίας και της Δ. Θράκης.⁵²⁰ Οι εξελίξεις αυτές έδωσαν την αφορμή στον ΕΛΑΣ περάσει ξανά στην επίθεση, έτσι ώστε να εξαφανιστεί κάθε ίχνος της βουλγαρικής εξουσίας από την ύπαιθρο. Το III/26 Τάγμα του Μποζ-Νταγ συνέχιζε να αποπλίζει και να συλλαμβάνει τις βουλγαρικές αρχές γύρω από την επαρχία των Σερρών, απελευθερώνοντας μεγάλο μέρος της, και το ανασυγκροτημένο I/26 Τάγμα διενήργησε πλήθος επιθέσεων κατά των βουλγαρικών αρχών που βρίσκονταν ακόμη στην περιοχή του Παγγαίου και του Συμβόλου.⁵²¹

Κλείνοντας το συγκεκριμένο υποκεφάλαιο, θα ήταν χρήσιμο να οδηγηθούμε σε κάποιες περαιτέρω παρατηρήσεις και επισημάνσεις. Αρχικά, οφείλουμε να σημειώσουμε ότι η δράση των αντιστασιακών οργανώσεων στην Αν. Ανατολική Μακεδονία και τη Δ. Θράκη δεν ήταν ικανή να επιφέρει σημαντικά πλήγματα στις κατοχικές δυνάμεις σε σημείο που να απειλείται η κυριαρχία τους και να κλυδωνίζεται το οικοδόμημα τους. Όπως επισημαίνει και ο Χατζηαναστασίου, οι αντάρτες δεν αποτελούσαν τίποτα περισσότερο από μια ενοχλητική παρουσία.⁵²² Δεύτερον, παρατηρούμε ότι η πολιτική εξόντωσης του ελληνικού στοιχείου από την περιοχή

⁵¹⁹ Χατζηαναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης....», ό.π., σ. 394-395.

⁵²⁰ Αμπεριάδης, ό.π., σ. 240.

⁵²¹ Χατζηαναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης....», ό.π., σ. 393-396.

⁵²² Στο ίδιο, σ. 409.

εφαρμόστηκε από τους Βουλγάρους σε πλήρη συνάρτηση με την αντιστασιακή δράση των κυρίαρχων αντιστασιακών οργανώσεων που δρούσαν στην περιοχή. Το 1944 αποτελεί, δηλαδή, έτος επανεκκίνησης τόσο της οργανωμένης αντίστασης όσο και της οργανωμένης εξολόθρευσης του ελληνικού πληθυσμού. Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι κατά την διάρκεια των βουλγαρικών εκκαθαριστικών επιχειρήσεων, εναντίον τόσο της ΕΣΕΑ (Μάιος-Ιούλιος) όσο και του ΕΛΑΣ (Απρίλιος και Ιούνιος), ο βουλγαρικός στρατός απελευθέρωσε το μένος του επάνω στον άμαχο ελληνικό πληθυσμό, καίγοντας ολοσχερώς ολόκληρα χωριά και δολοφονώντας τους εναπομείναντες κατοίκους του. Έτσι, όπως καταλαβαίνουμε, το τίμημα της αντάρτικης δράσης υπήρξε αρκετά ακριβό, χωρίς να επιφέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα.⁵²³

Στο σημείο αυτό, αντιλαμβανόμαστε, επίσης, ότι από τα μέσα περίπου του 1944, σχηματίστηκε μια συνεχόμενη ροή εξόδου άμαχων πολιτών προς το βουνό. Το φαινόμενο αυτό το συναντήσαμε ξανά το φθινόπωρο του 1941 σε πιο έντονους ρυθμούς, αλλά με βραχυχρόνια διάρκεια, καθώς τότε από τη μία είχαν εκπληρωθεί οι άμεσοι στόχοι των βουλγαρικών αρχών και από την άλλη το αντιστασιακό κίνημα έδειχνε ότι είχε καταστραφεί συθέμελα. Τότε ήταν, επίσης, που αποδείχθηκε ότι η «δράση γεννάει αντίδραση». Παρόλα αυτά, η τακτική της Βουλγαρίας παρέμεινε ίδια. Η μαζική εξόντωση του ελληνικού άμαχου πληθυσμού που ζούσε στις περιοχές, όπου δραστηριοποιούνταν η κάθε μία από τις αντιστασιακές οργανώσεις, θεωρήθηκε από τους Βουλγάρους ως η καταλληλότερη λύση για τα προβλήματά τους, παρόλο που με αυτήν τους την ενέργεια, ουσιαστικά, τα διαιώνιζαν. Μπορεί με αυτόν τον τρόπο να κατάφεραν πράγματι να επισπεύσαν τους ρυθμούς του βίαιου εκβουλαρισμού, και παράλληλα, να τρομοκρατήσαν μερικές τοπικές κοινωνίες, καταστέλλοντας την αντιστασιακή δράση στο ίδιο ακριβώς επίπεδο, την ίδια όμως στιγμή προσέφεραν στις υπηρεσίες των αντιστασιακών οργανώσεων έναν αυξανόμενο αριθμό ανδρών.

Στην παραπάνω διαπίστωση συνηγορεί το εξής γεγονός: κατά τη διάρκεια βουλγαρικών εκκαθαριστικών επιχειρήσεων του Ιουνίου 1944 εναντίον των λημεριών του ΕΛΑΣ στο Τσαλ-Νταγ μερικά χωριά της περιοχής διατάχθηκαν να εκκενωθούν. Μεταξύ αυτών ήταν και το χωριό Στενωπός, οι κάτοικοι του οποίου – Πόντιοι τουρκόφωνοι κατά το πλείστον – συνάντησαν κατά την αποχώρησή τους τμήματα του ΕΛΑΣ που επέστρεφαν πίσω στη βάση τους και παρά την αρχική τους δυσπιστία,

⁵²³ Στο ίδιο, σ. 327-330, Αντωνιάδης, τ. Α', ό.π., σ. 370-371, Αντωνιάδης, τ. Β', ό.π., σ. 370-371, σ. 91-92, Κωσταντάρας, ό.π., σ.

πολλοί από αυτούς που ήταν ένοπλοι αποφάσισαν να ενταχθούν στην οργάνωση, προσφέροντας αμέσως τις υπηρεσίες τους.⁵²⁴ Ωστόσο, εδώ οφείλουμε να σημειώσουμε ότι ο αριθμός των εκδιωκόμενων Ελλήνων δεν άργησε να ξεπεράσει τις ανάγκες των αντιστασιακών οργανώσεων, οξύνοντας το επισιτιστικό πρόβλημα και καθιστώντας την μετακίνηση των τμημάτων τους όλο και πιο δυσλειτουργική.

Είναι διακριτό, επίσης, ότι οι βουλγαρικές αρχές είχαν συγκροτήσει ένα αρκετά ικανοποιητικό δίκτυο αντικατασκοπείας, το οποίο και εκμεταλλεύτηκαν για να εξουδετερώσουν ξεχωριστά κάθε μία από τις δυο αντιστασιακές οργανώσεις. Δεν είναι τυχαίο που οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις εναντίον της ΕΣΕΑ στο Καρα-Ντερέ και τη Χαϊντού διεξήχθησαν ετεροχρονισμένα σε σύγκριση με τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις εναντίον του ΕΛΑΣ στο Παγγαίο και το Τσαλ-Νταγ. Ο βουλγαρικός στρατός κινητοποιούνταν με βάση τις πληροφορίες που έφταναν σε αυτόν, άλλοτε μέσα από βουλγαρίζοντες πολίτες ή προδότες και άλλοτε μέσα από τις δικές τους μυστικές στρατιωτικές υπηρεσίες και των συμμάχων τους. Από τις εκθέσεις των μελών της ΣΣΑ μαθαίνουμε, επίσης, είχαν εκτεθεί και αρκετοί στόχοι των στρατιωτικών επιχειρήσεων. Με αυτόν τον τρόπο βουλγαρικές αρχές πίστευαν, πιθανόν, ότι θα μπορούσαν να επιφέρουν θανάσιμο χτύπημα στην καρδιά του αντάρτικου χωρίς να χρειαστεί να κινητοποιήσουν έναν αρκετά μεγαλύτερο όγκο στρατού, όπως θα συνέβαινε, σε περίπτωση που αποφάσιζαν να διεξάγουν ταυτόχρονες μαζικές εκκαθαριστικές επιχειρήσεις προς όλες τις κατευθύνσεις. Κάτι τέτοιο παρατηρούμε ότι συνέβη τον Αύγουστο του 1944, τότε όμως το «πεδίο εκκαθάρισης» ήταν αρκετά μικρότερο και οι αντάρτες φανερά πιο εξουθενωμένοι. Από μια άλλη οπτική, βέβαια, οι τελευταίες αυτές κινήσεις της Βουλγαρίας μπορεί να μην ήταν τίποτε περισσότερο από τον επιθανάτιο ρόγχο της.

8.2. Κατά του «εσωτερικού εχθρού»

Όπως αντιλαμβανόμαστε, η απαρχή του εμφυλίου πολέμου στην Αν. Μακεδονία συντελέστηκε τον Δεκέμβριο του 1943. Έτσι, μετά την τελική διαμόρφωση των αντιστασιακών ένοπλων υποκειμένων του ΕΛΑΣ και της ΕΣΕΑ, αμφότερα εκμεταλλεύτηκαν τη δυναμική τους για να κυριαρχήσουν στην περιοχή εναντίον όχι

⁵²⁴ Στο ίδιο, σ. 371.

μόνο του κατακτητή, αλλά και του εσωτερικού τους αντιπάλου. Το φαινόμενο αυτό το συναντάμε λιγότερο στην περίπτωση της ΕΣΕΑ, που από τον Φεβρουάριο του 1944 καταπιάστηκε με την επίτευξη των στρατιωτικών σχεδίων της ΣΣΑ και του ΓΣΣΜΑ, και περισσότερο στην περίπτωση του ΕΛΑΣ που ήταν ελεύθερος κινήσεων. Άλλωστε, οι αντάρτες της ΕΣΕΑ είχαν ηθικά τουλάχιστον αναδειχθεί νικητές μέσα από τις πρόσφατες εμφύλιες συγκρούσεις. Για τον ΕΛΑΣ, όμως, που βρισκόταν στην θέση του ηττημένου, το ζήτημα της επικυριαρχίας στα βουνά της Αν. Μακεδονίας δεν είχε ακόμη λήξει.

Παραπάνω αναφερθήκαμε στη μετακίνηση του Αρχηγείου του ΕΛΑΣ από το Παγγαίο στο Τσαλ-Νταγ, στα μέσα Μαΐου του 1944, σημειώνοντας ταυτόχρονα ότι η βασική αίτια της ενέργειας αυτής ήταν ο ανταγωνισμός συμφερόντων του ΕΛΑΣ και της ΕΣΕΑ στην περιοχή. Εκείνο, όμως, το οποίο δεν επισημάναμε ήταν ότι το ζήτημα της ανακατάληψης του Τσαλ-Νταγ από τις «αντιδραστικές ομάδες», είχε απασχολήσει έντονα τους επικεφαλής του ΕΛΑΣ καιρό πριν. Ήδη, στις 28 Φεβρουαρίου πραγματοποιήθηκε μια σύσκεψη μεταξύ του Κωσταντάρα και του «Άρη» με αντικείμενο «τη διαμορφωθείσα κατάσταση μετά τη φυγή και το πέρασμα του Μύλλερ στα εθνικιστικά τμήματα και την απώλεια του Τσάλ-Ντάγ». Τα εξής σημειώνει στο βιβλίο του ένας εκ των δύο συμμετεχόντων, ο Κωσταντάρας: «Πήραμε την απόφαση να κάνουμε πραγματική εκστρατεία και να κυριαρχήσουμε με κάθε θυσία στη νευραλγική αυτή περιοχή για να περιορίσουμε την επιρροή του Μύλλερ και για να χωθούμε σε βάθος μέσα στο βουλγαροκρατούμενο έδαφος».⁵²⁵

Δεν μας προκαλεί, επομένως, εντύπωση ότι η πρώτη αποστολή ΕΛΑΣιτών στο Τσαλ-Νταγ έγινε νωρίτερα από τη μεταφορά του Αρχηγείου. Συγκεκριμένα, στις 3 Μαρτίου 1944 αποστέλλεται ο Καπετάν-Μαύρος στον Τσαλ-Νταγ, επικεφαλής 70 ανδρών με οδηγίες «να προετοιμάσει το έδαφος για την ολοκληρωτική εκκαθάριση της περιοχής εκ των ληστοσυμμοριών τύπου Αντών' Τσαούση»,⁵²⁶ ενώ ο μεγαλύτερος όγκος της εκστρατευτικής ομάδας του ΕΛΑΣ, δύναμης 175 ανδρών, μεταφέρεται στο Τσαλ-Νταγ στις 21 Μαρτίου με επικεφαλής τον «Άρη».⁵²⁷ Στην ομάδα του τελευταίου άνηκε κι ένα τμήμα του III/13 Τάγματος του ΕΛΑΣ Νιγρίτας με αρχηγό τον Δημήτρη

⁵²⁵ Κωσταντάρας, ό.π., σ. 125-126.

⁵²⁶ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΒΕ 7, ΑΕΕ 2, «Ημερολόγιο...», ό.π.

⁵²⁷ Στο ίδιο, Κωσταντάρας, ό.π., σ. 126.

Χαρισιάδη («Καραϊσκάκη»), το οποίο έφτασε στις αρχές με μέσα Μαρτίου στο Παγγαίο βάσει των αποφάσεων που πάρθηκαν στις 28 Φεβρουαρίου. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως στο Τσαλ-Νταγ βρέθηκε και μια δύναμη 28 ανδρών με επικεφαλής τον λοχαγό Στέργιο Σταυρίδη («Αστραπόγιαννο»), η οποία, αφού κινήθηκε προηγουμένως – στις 4 Μαρτίου – προς τη περιοχή Τουλουμπάρ, ανατολικά της Δράμας, αναγκάστηκε να υποχωρήσει πίσω στο Τσαλ-Νταγ, εξαιτίας του κινδύνου που αντιμετώπιζε από τους εθνικιστές αντάρτες. Σύμφωνα με τον Κωσταντάρρα, μέχρι τον Απρίλιο θα έχουν εγκατασταθεί στο Τσαλ-Νταγ περίπου 300 άνδρες του ΕΛΑΣ.⁵²⁸

Η επικείμενη επανέναρξη των εμφύλιων συγκρούσεων στο Τσαλ-Νταγ πραγματοποιήθηκε τον Απρίλιο του 1944. Η πρώτη μάχη μεταξύ της ομάδας των ανταρτο-ομάδων «Άρη»-«Μαύρου» και Φωστηρίδη-Καρανάσιου έγινε στις 3 Απριλίου, όταν ο ΕΛΑΣ εισέβαλε στον Δρυμότοπο, όπου είχε το παλιό του κρησφύγετο ο «Ρήγας Φεραίος», επιχειρώντας να εκκαθαρίσει τον οικισμό από τον εθνικιστές και η δεύτερη στις 17 Απριλίου, σε μια τοποθεσία κοντά στο Πολύνερο προς την αμαξωτή οδό Λεκάνης-Καβάλας. Κατά τον Χατζηναστασίου, τα αποτελέσματα των συγκρούσεων είναι αμφισβητούμενα, καθώς και οι δυο οι πλευρές ισχυρίζονται πως έτρεψαν σε φυγή τον εχθρό, προξενώντας του μεγαλύτερες απώλειες. Ωστόσο, είναι σίγουρο ότι το τμήμα του ΕΛΑΣ στο Τσαλ-Νταγ δεν κατάφερε να φέρει εις πέρας την αποστολή του, γι' αυτό και στις 5 Μαΐου ο «Άρης» αναγκάστηκε να επιστρέψει στο Παγγαίο.⁵²⁹

Το ζήτημα της μεταπολεμικής εξουσίας δε έπαψε, φυσικά, να απασχολεί τους αρχηγούς του ΕΛΑΣ, πείθοντας έτσι να κάνουν πιο αισθητή την παρουσία τους στο Τσαλ-Νταγ, μέσα από την μεταφορά εκεί, όπως είδαμε, του Αρχηγείου τους και του κύριου όγκου των δυνάμεων τους. Μάλιστα, μόλις λίγες ημέρες μετά την άφιξη και την εγκατάσταση της Διοίκησης του συντάγματος στο Τσαλ-Νταγ, στις 18 Μαΐου 1944, οι αντάρτες του ΕΛΑΣ οργάνωσαν «Ολομέλεια του Τάγματος» και αποφάσισαν να προχωρήσουν στην εκκαθάριση των τμημάτων τους από «δειλά και ασθενικά στοιχεία». Μόνο που τη φορά οι εκκαθαρίσεις και οι αλλαγές έγιναν με γνώμονα τις

⁵²⁸ Στο ίδιο, Κωσταντάρρα, ό.π., σ. 126-127.

⁵²⁹ Χατζηναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 364-365.

μάχες που έδωσαν οι ΕΛΑΣίτες με τα εθνικιστικά τμήματα και όχι με τον βουλγαρικό στρατό⁵³⁰

Το εμφυλιοπολεμικό κλίμα κυριάρχησε και στη δυτική όχθη του Στρυμόνα, όπου είχε προσωρινά βρεθεί και το III/26 Τάγμα του Μποζ-Νταγ. Εκεί δραστηριοποιήθηκαν και όλα τα αντικομμουνιστικά στοιχεία της προσφάτως διαλυθείσας ΠΑΟ, με αποτέλεσμα πολύ σύντομα να συγκρουστούν τα συμφέροντά τους. Συγκεκριμένα, μετά τις αλληπάλληλες μάχες του ΕΛΑΣ Νιγρίτας με την ΠΑΟ, το φθινόπωρο του 1943, οι οποίες κατέληξαν στη διάλυση των αντάρτικων τμημάτων της τελευταίας, αρκετοί κάτοικοι των χωριών Χείμαρος, Τριάδα, Ζευγολατιό, Τριανταφυλλιά, Δημητρήτσι, Δάφνη, Μαυροθάλασσα κ.α., κυρίως ποντιακής καταγωγής – και συγκεκριμένα από την Μπάφρα του Πόντου – εξοπλίστηκαν από τους Γερμανούς και συνέχισαν να πολεμάνε τον κομμουνισμό μέσα από τις ομάδες των Α. Απόστολου, Λ. Τσαουσίδα και Σπυρίδωνα Σπυρίδη. Από τον Απρίλιο του 1944, όταν οι ομάδες αυτές ξεκίνησαν την αντικομμουνιστική τους εκστρατεία, καίγοντας χωριά με ΕΑΜική επιρροή, δολοφονώντας τους κατοίκους τους και εδραιώνοντας την τρομοκρατία δια παντός τρόπου, ο ΕΛΑΣ κινήθηκε εναντίον τους. Οι συγκρούσεις διήρκησαν μέχρι τον Απρίλιο του 1944, όταν οι «ηττημένοι» ΕΛΑΣίτες της Νιγρίτας, αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν στην περιοχή της Χαλκιδικής.⁵³¹

Με την υπογραφή της Συνθήκης του Λιβάνου (20-24 Μαΐου 1944) ο εμφύλιος πόλεμος έμοιαζε να καταλαγιάζει. Ο Κωσταντάρας, αναφερόμενος σε μια τυχαία συνάντηση μεταξύ ενός τμήματος του ΕΛΑΣ κι ενός τμήματος της ΕΣΕΑ στο Τσαλ-Νταγ, σημειώνει ότι οι αντάρτες αμφοτέρων των οργανώσεων όχι μόνο δεν αντάλλαξαν πυρά, αλλά και «προέβησαν σε φιλικότερες εκδηλώσεις προς μεγάλην αμηχανία των επικεφαλής των». Μάλιστα, ο ίδιος υποστηρίζει ότι μόλις έμαθε από τους άνδρες του τμήματος αυτού για το συγκεκριμένο συμβάν, όντας επηρεασμένος από το πνεύμα του Λιβάνου, αρνήθηκε την πρόταση του «Άρη» να προχωρήσουν στην καταδίωξη των εθνικιστών, προκαλώντας, μάλιστα, τη δυσαρέσκεια του τελευταίου. Από τον ίδιο, επίσης, μαθαίνουμε ότι την άποψή του συμμεριζόταν και ο Πολιτικός Καθοδηγητής της Οργάνωσης, Γ. Ερυθριάδης.⁵³²

⁵³⁰ ΓΑΚ-ΑΝΚ, ΑΒΕ 7, ΑΕΕ 2, «Ημερολόγιο...», ό.π.

⁵³¹ Χατζηναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 359-364.

⁵³² Κωσταντάρας, ό.π., σ. 159.

Η πρωτοβουλία του Λιβάνου, η οποία αποτελούσε μια καλοστημένη βρετανική μηχανορραφία εναντίον του ΕΑΜ, έμελλε να αποτύχει οικτρά, παρά την προσπάθεια των πιο ελπιδοφόρων. Ήδη από τον Ιούνιο του 1944, τα αντάρτικα τμήματα των εθνικιστών επιζητούν σύνδεση με τους ακραιφνείς αντικομμουνιστές αξιωματικούς της διαλυθείσας ΠΑΟ, γεγονός που δεν περνά απαρατήρητο από τον ΕΛΑΣ της Αν. Μακεδονίας. Για τον τελευταίο, η εξέλιξη αυτή αποτέλεσε την αφορμή που έψαχνε για να προχωρήσει στην τελική εξόντωση «των τμημάτων της αντιδράσεως υπό τον Αντώνη». Αυτή την οδηγία έλαβαν στις 24 Ιουνίου οι αντάρτες του 26^{ου} Συντάγματος από τους επικεφαλής τους.⁵³³ Για την καθοδήγηση του ΚΚΕ και του ΕΑΜ στην Αν. Μακεδονία, οι διαπραγματεύσεις του Λιβάνου απέδειξαν εξαρχής το «αντιλαϊκό τους πνεύμα», φέρνοντας στην επιφάνεια και τον δόλο των εκπροσώπων της αστικής τάξης.⁵³⁴ Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι στο «πνεύμα» Λιβάνου έδωσε και την τελευταία του μάχη με τους αντικομμουνιστές στην περιοχή της Νιγρίτας και το Τάγμα του Μποζ-Νταγ.⁵³⁵

Οι έριδες του παρελθόντος χτυπούσαν αυτή την φορά την πόρτα του Θ. Τσακιρίδη. «Είχα μια εκκρεμότητα με τους κομμουνιστές του Παγγαίου από το πρώτο χτύπημα τους εναντίον μου», αναφέρει ο ίδιος ο Τσακιρίδης.⁵³⁶ Αυτή, λοιπόν, την εκκρεμότητα ζήτησε την άδεια να διευθετήσει ο εθνικιστής οπλαρχηγός του Παγγαίου στις αρχές του Ιουλίου και, αφού έλαβε την συγκατάθεση του Γενικού Αρχηγού, ξεκίνησε με τους άνδρες τους για το Παγγαίο. Εκεί, δεν δυσκολεύτηκε να αντιληφθεί ότι το I/26 Τάγμα του ΕΛΑΣ ήταν αποδυναμωμένο, γι' αυτό και με μια αιφνιδιαστική επίθεση εναντίον του κατόρθωσε να το διαλύσει, τρέποντας τους άνδρες του σε φυγή.⁵³⁷ Από τις πηγές της ΕΣΕΑ αντλούμε την πληροφορία ότι η επίθεση της ομάδα του Τσακιρίδη εναντίον του ΕΛΑΣ πραγματοποιήθηκε με αρκετά μεγαλύτερη δύναμη πυρός, από ό,τι χρειαζόταν, καθώς αποσκοπούσε κυρίως στον εκφοβισμό των αμυνομένων, ώστε να εγκαταλείψουν τις θέσεις τους χωρίς να ακολουθήσει εκτενής

⁵³³ ΓΑΚ-ANK, ABE 7, AEE 2, «Ημερολόγιο...», ό.π., Χατζηαναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 376.

⁵³⁴ Χατζηαναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 374.

⁵³⁵ Στο ίδιο, σ. 363.

⁵³⁶ Τσακιρίδης, ό.π., σ. 212.

⁵³⁷ Στο ίδιο, σ.217-218.

αιματοχυσία.⁵³⁸ Μάλιστα, ο Τσακιρίδης αναφέρει ότι γι' αυτό τον σκοπό οι βολές των εθνικιστών ανταρτών έπεφταν εσκεμμένα πάνω στο έδαφος και όχι στα σώματα των ΕΛΑΣιτών.⁵³⁹ Αν θεωρήσουμε αληθή τα παραπάνω στοιχεία, οδηγούμαστε αυτομάτως και σε ένα άλλο συμπέρασμα. Καταλαβαίνουμε, δηλαδή, ότι η ενέργεια αυτή ήταν λιγότερο αποτέλεσμα εγωιστικών πόθων και προσωπικών ανταγωνισμών και περισσότερο στρατηγικής σκέψης. Ο επανάκτηση του ελέγχου στην περιοχή του Παγγαίου πιθανόν να θεωρήθηκε απαραίτητο στάδιο για την επικείμενη υποδοχή των «εθνικόφρονων» αξιωματικών από τη Θεσσαλονίκη, όπως θα δούμε παρακάτω.

Οι εμφύλιες συγκρούσεις, ούσες και αυτές απόρροια της ελεύθερης δράσης των ανταρτών, διακόπηκαν απότομα από τις βουλγαρικές εκκαθαριστικές επιχειρήσεις του Αυγούστου. Εκτελεσμένες, όπως παρατηρήσαμε, σε διαφορετικό τόπο και χρόνο, έδωσαν την ευκαιρία στην κάθε μία από τις δυο αντιμαχόμενες αντιστασιακές ομάδες να εκμεταλλευτεί προς όφελος της το πλήγμα που δέχθηκε η άλλη από τον εξωτερικό εχθρό. Πιθανόν, να μην είναι τυχαίο ότι η επίθεση των εθνικιστών στα τμήματα του ΕΛΑΣ στο Τσαλ-Νταγ, έλαβε χώρα στις 3 Απριλίου 1944, μια ημέρα, δηλαδή, προτού ξεκινήσει ο βουλγαρικός στρατός να επιτίθεται στα κρησφύγετα του ΕΛΑΣ στο Παγγαίο, καθώς ούτε και το γεγονός ότι ο Τσακιρίδης αποφάσισε να επιτεθεί στο τμήμα του ΕΛΑΣ στο Παγγαίο στις αρχές Ιουλίου, όταν το τελευταίο βρίσκονταν εμφανώς αποδυναμωμένο από τις βουλγαρικές εκκαθαριστικές επιχειρήσεις του Ιουνίου (11-13). Παράλληλα, μπορεί να μην είναι τυχαίο το γεγονός ότι τόσο η αντεπίθεση του ΕΛΑΣ εναντίον των εθνικιστών, στις 17 Απριλίου 1944, όσο και η μεταφορά του αρχηγείου τους από το Παγγαίο στο Τσαλ-Νταγ, στις 15 Μαΐου 1944 έγιναν είτε τη χρονική στιγμή που ο βουλγαρικός στρατός προετοιμαζόταν να επιτεθεί στα λημέρια των εθνικιστών ανταρτών είτε όταν είχε ήδη προηγηθεί η σύγκρουση και οι τελευταίοι βρίσκονταν υπό καθεστώς ανασυγκρότησης. Έτσι, όταν τον Αύγουστο του 1944 οι βουλγαρικές εκκαθαριστικές επιχειρήσεις στρέφονται ταυτόχρονα εναντίον και των δυο οργανώσεων, ο κατοχικός εμφύλιος πόλεμος που διεξάγεται στην περιοχή περνάει – στην πράξη τουλάχιστον – σε ύφεση.

Κλείνοντας το συγκεκριμένο κεφάλαιο, οφείλουμε να κάνουμε μια σύντομη μνεία και σε ένα άλλο ένοπλο υποκείμενο που ανέπτυξε παράλληλη δράση, αυτό των

⁵³⁸ Αντωνιάδης, τ. Α', ό.π., σ. 167-168.

⁵³⁹ Τσακιρίδης, ό.π., σ. 218.

ενόπλων ληστών, καθώς και να επιχειρήσουμε για άλλη μια φορά να προσδιορίσουμε το είδος της δράσης του. Γίνεται πλέον κατανοητό ότι η κατηγορία αυτή από τον Ιανουάριο του 1944 εκπροσωπούνταν κατά κύριο λόγο από τη μία και μοναδική ομάδα που εξακολουθούσε να υφίσταται, αυτής του Κάππα.

Καθόλη τη διάρκεια σχεδόν του 1944, η ομάδα του Κάππα, δύναμης μερικών ανδρών, περιόρισε τη δράση της κατά κύριο λόγο στη περιοχή του Συμβόλου. Η δράση της, όμως, εξυπηρετούσε διαφορετικούς από την αντίσταση σκοπούς. Ο ισχυρισμός αυτός ενισχύεται και από το γεγονός πως υπήρξαν αυτήκοες μαρτυρίες των μαχών που έλαβαν χώρα μεταξύ των ενόπλων αγωνιστών και των Βουλγάρων στο Παγγαίο και το Τσαλ-Νταγ τον Απρίλιο και τον Μάιο, αντίστοιχα, χωρίς όμως να αναμειχθούν σε αυτές.⁵⁴⁰ Βέβαια, όπως διαπιστώσαμε και προηγουμένως, οι Καππαίοι ήταν εξαρχής απρόθυμοι να συμβάλλουν στην απελευθέρωση της περιοχής τους από τον κατακτητή. Είναι γεγονός, ωστόσο, ότι οι αντικειμενικές δυσκολίες που αντιμετώπισαν κατά το έτος του 1944, δεν θα τους το επέτρεπαν. Η αδυναμία περαιτέρω ανάπτυξης της ομάδας του Κάππα συνδεόταν άμεσα όχι μόνο με τις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις του βουλγαρικού στρατού που διεξάγονταν προς όλες τις κατευθύνσεις εναντίον των κυρίαρχων αντιστασιακών οργανώσεων, αλλά και με την επίμονη προσπάθεια μίας εξ αυτών, του ΕΛΑΣ, να συνεχίσει την καταδίωξη και την εξολόθρευση των ενόπλων ληστών. Έχουμε, παραδείγματος χάριν, την πληροφορία ότι στις 15 Μαρτίου ένα τμήμα του ΕΛΑΣ συγκρούστηκε με την ομάδα του Κάππα, διαλύοντάς την επιτυχώς και αιχμαλωτίζοντας τον αρχηγό της.⁵⁴¹

Ο Κάππας, όμως, την επομένη κιάλας κατόρθωσε να δραπετεύσει κι έτσι, αφού ανασυγκρότησε την ομάδα του, πέρασε οργανωμένα πλέον στην αντεπίθεση.⁵⁴² Μέσα από το ημερολόγιο του Δ. Μυλωνά πληροφορούμαστε ότι ήδη από την πρώτη ημέρα της ένταξής του στην ομάδα του Κάππα, στις 8 Μαΐου 1944, πάρθηκε η απόφαση να μπουν στο χωριό Ελευθερές «δια τρομοκράτηση των κατοίκων δια να απομακρύνουν την κουμουνιστικήν οργάνωση», στις 10 του ίδιου μήνα αιχμαλώτισαν έξω από το χωριό Κηπιά τον καπετάνιο του ΕΛΑΣ, Αναστάσιο Σαμιώτη, την επομένη συνέλαβαν έξω από το χωριό Χορτοκόπι δυο στελέχη της ΕΠΟΝ, τους Κλεάνθη και Στέφανο, και

⁵⁴⁰ Αρχείο Δ. Μυλωνά, ό.π.

⁵⁴¹ ΓΑΚ-ANK, ABE 7, AEE 2 «Η Δράση του Κάππα», ό.π.

⁵⁴² Στο ίδιο.

λίγες ημέρες αργότερα, στις 19 Μαΐου, εισέβαλαν σε ένα άλλο χωριό «ενεργούντες ερεύναν εις τα σπίτια που ανήκαν στην κουμουνιστική οργάνωση». ⁵⁴³

Αν και ο Σαμιώτης, τελικά, αφέθηκε ελεύθερος την ίδια ημέρα, ενώ οι ξυλοκοπημένοι ΕΠΟΝίτες λίγες ημέρες αργότερα, ο ΕΛΑΣ αποφάσισε να λάβει αποτελεσματικότερα μέτρα εναντίον της ομάδας αυτής. Στις 24 Μαΐου 1944, ένα τμήμα του ΕΛΑΣ με επικεφαλής των Θωμά Κολοκύθα («Καπετάν-Φορτούνας») επιτέθηκε στο κρησφύγετο των Καππαίων στο Σύμβολο, τρέποντάς τους σε φυγή και αιχμαλωτίζοντας αρκετούς από αυτούς. Το χτύπημα που δέχθηκαν οι ένοπλοι ληστές ήταν τόσο ισχυρό που μόλις 5-6 άνδρες – συμπεριλαμβανομένου και του Κάππα – κατάφεραν να επιστρέψουν πίσω στο λημέρι τους την επόμενη ημέρα. ⁵⁴⁴

Στο εξής η ολιγομελής αυτή ομάδα θα βρίσκεται σε δυσμενή κατάσταση. Η πείνα, η δίψα και η εξουθένωση των Καππαίων είναι μερικά από τα προβλήματα που θα διογκωθούν, αφενός λόγω του ισχυρού χτυπήματος που δέχθηκε από τον ΕΛΑΣ και αφετέρου λόγω των εντεινόμενων προσπαθειών του βουλγαρικού στρατού να «εκκαθαρίσει» τα βουνά της Αν. Μακεδονίας από τους Έλληνες αντάρτες. Όπως μαθαίνουμε από το ημερολόγιο του Δ. Μυλωνά, κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού οι αντάρτες του Κάππα μετακινούνταν διαρκώς από τους πρόποδες του Συμβόλου προς τον κάμπο του Παγγαίου και πάλι πίσω, εναποθέτοντας την ελπίδα τους για επιβίωση άλλοτε στους προσκείμενους φιλικά στην οργάνωση πολίτες των χωριών Ελευθερές, Ελαιοχώρι, Ν. Πέραμος κ.α, και άλλοτε στην καρποφορία των χωραφιών.⁵⁴⁵ Βέβαια, υπαίτιος για τα δεινά τους θεωρήθηκε ο ΕΛΑΣ, γι' αυτό και δεν θα πάψουν ποτέ να κινούνται εχθρικά εναντίον του.

⁵⁴³ Αρχείο Δ. Μυλωνά, ό.π.,

⁵⁴⁴ Οι περισσότεροι παρέμειναν στον ΕΛΑΣ. Ημερολόγιο Δ. Μυλωνά, Χατζηναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 373.

⁵⁴⁵ Ημερολόγιο Δ. Μυλωνά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΧ: ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ ΚΑΙ Η ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΤΟΥ ΕΜΦΥΛΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ-ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1944)

9.1. Οι πολιτικές και στρατιωτικές εξελίξεις που οδήγησαν στην απελευθέρωση της Αν. Μακεδονίας και της Δ. Θράκης

Είναι γεγονός ότι ο κλονισμός της πίστης των Βούλγαρων πολιτικών και του Βούλγαρου Βασιλιά στην τελική νίκη της Γερμανίας επήλθε ήδη από τις αρχές του 1943, όταν ο γερμανικός στρατός κατέγραψε σημαντικές ήττες στο Ανατολικό Μέτωπο και στο Μέτωπο της Β. Αφρικής. Άλλο ένα γεγονός που συνέδραμε σε αυτό ήταν η νέα γερμανική αποτυχία κατάληψης της Μόσχας μέσω του Κούρσκ και η συμμαχική απόβαση στην Σικελία, το καλοκαίρι του ίδιου έτους. Ωστόσο, η Γερμανία εξακολουθούσε να θεωρείται ισχυρός σύμμαχος, γι' αυτό και η ιθύνοντες της βουλγαρικής πολιτικής δεν αποτόλμησαν να αποχωρήσουν από τον Άξονα. Απλά επιδίωξαν να αναλάβουν λιγότερες δεσμεύσεις. Για παράδειγμα, αποφάσισαν να εξαιρέσουν τους Εβραίους του «Παλαιού Βασιλείου από το ολοκαύτωμα» που προετοίμαζε το Γ' Ράιχ.⁵⁴⁶ Εκτός του ότι με αυτόν τον τρόπο αποφεύχθηκε το ενδεχόμενο εκδήλωσης πολιτικής κρίσης στο εσωτερικό της Βουλγαρίας – είχαν ήδη εκφράσει τη διαμαρτυρία τους 43 Βούλγαροι βουλευτές και η Ιερά Σύνοδος της Βουλγαρικής Ορθόδοξης Εκκλησίας⁵⁴⁷ – κατέστησαν γνωστούς στους Γερμανούς τους ενδοιασμούς τους αναφορικά με την τελική τους νίκη.

Μετά τον αιφνίδιο θάνατο του βασιλιά Βόριδος Γ', στις 28 Αυγούστου 1943, συγκροτήθηκε Αντιβασιλεία, αποτελούμενη από τον πρίγκιπα Κύριλλο, τον Φίλωφ και τον στρατηγό Μίχωφ. Ως εκ τούτου έπρεπε να σχηματιστεί άλλη κυβέρνηση με νέο πρωθυπουργό, τα χρέη του οποίου ανέλαβε ο μέχρι τότε Υπουργός Οικονομικών,

⁵⁴⁶ Σφέτας, ό.π., σ. 263-264.

⁵⁴⁷ Στο ίδιο, σ. 265-266.

Ντόμπρι Μποζίλωφ. Παρόλο που και η κυβέρνηση αυτή επιχείρησε να διατηρήσει αρραγείς σχέσεις με τη Γερμανία, την ίδια στιγμή οι βουλγαρικές μυστικές υπηρεσίες, κινούμενες στο παρασκήνιο, βολιδοσκοπούσαν τους Συμμάχους (στην Τουρκία και την Ελβετία) για το ενδεχόμενο μεταπήδησης της χώρας τους στο συμμαχικό στρατόπεδο. Καθώς όμως οι όροι που πρότειναν τότε οι Σύμμαχοι θεωρήθηκαν σκληροί⁵⁴⁸ και οι κινήσεις των βουλγαρικών υπηρεσιών έπεσαν στην αντίληψη των Γερμανών, η βουλγαρική κυβέρνηση βρέθηκε σε πολιτικό αδιέξοδο, το οποίο αντιμετωπίστηκε την 1η Ιουνίου του 1944 με την παραίτηση του πρωθυπουργού της και τον ανασχηματισμό της. Στο τιμόνι της βουλγαρικής πολιτικής βρέθηκε ο άλλοτε Υπουργός Αγροτικής Οικονομίας στις κυβερνήσεις Κιοσεϊνάνωφ και Φιλώφ, Μπαγκριάνωφ.⁵⁴⁹

Η νέα κυβέρνηση, αποτελούμενη από προσωπικότητες που είχαν ταχθεί στο παρελθόν εναντίον της εισόδου της Βουλγαρίας στον Άξονα, έθεσε ως βασικό στόχο την υπογραφή μιας ευνοϊκής – όσο το επέτρεπαν οι συνθήκες – συμφωνίας με τους Συμμάχους. Στις 16 Αυγούστου 1944, ο απεσταλμένος από τον Μπαγκριάνωφ στην Τουρκία αγγλόφιλος πολιτικός, Στόιτσο Μοσάνωφ, συναντήθηκε με τον Βρετανό πρέσβη Χάγκεσον, ζητώντας να μάθει υπό ποιους όρους θα μπορούσε η χώρα του να συνθηκολογήσει με τους Συμμάχους. Οι Βρετανοί, όντας ευκρινώς δυσαρεστημένοι με την αναβλητικότητα των Βουλγάρων, τους πίεσαν να κηρύξουν αμέσως τον πόλεμο κατά της Γερμανίας και στις 25 Αυγούστου τους ανακοίνωσαν τους νέους βασικούς όρους. Στις 26 Αυγούστου ο Μπαγκριάνωφ κήρυξε την ουδετερότητα της Βουλγαρίας, όχι όμως και τον πόλεμο στη Γερμανία, ενώ στις 30 του ίδιου μήνα απέστειλε στο Κάιρο μια αντιπροσωπία για να διαπραγματευτεί σε επίσημο επίπεδο τους όρους ανακωχής.⁵⁵⁰

Όπως παρατηρεί ο Σπυρίδων Σφέτας, από αυτό το σημείο και έπειτα «τα γεγονότα εξελίσσονταν καταγιστικά». Στις 31 Αυγούστου του 1944, ο Κόκκινος Στρατός εισέβαλλε στο Βουκουρέστι, στις 2 Σεπτεμβρίου η βουλγαρική κυβέρνηση μετασχηματίστηκε εκ νέου, στις 5 Σεπτεμβρίου η ΕΣΣΔ κήρυξε τον πόλεμο στη Βουλγαρία και στις 8 Σεπτεμβρίου η νέα βουλγαρική κυβέρνηση υπό τον Μουράβιεφ,

⁵⁴⁸ Οι όροι ήταν οι εξής: 1.) άμεση κήρυξη του πολέμου της Βουλγαρίας κατά της Γερμανίας, 2.) αποχώρηση των βουλγαρικών στρατευμάτων από την Ελλάδα και την Σερβία, 3.) καμία συμμαχική εγγύηση για ενδεχόμενα γερμανικά αντίποινα. (Στο ίδιο, σ. 267).

⁵⁴⁹ Στο ίδιο, σ. 266-268.

⁵⁵⁰ Στο ίδιο, σ. 270.

ενώ ήδη ολοκληρωνόταν η αποχώρηση του γερμανικού στρατού, κήρυξε τον πόλεμο στη Γερμανία. Όπως, λοιπόν, καταλαβαίνουμε, η κίνηση έγινε ετεροχρονισμένα. Την επόμενη ημέρα, ο Κόκκινος Στρατός εισήλθε στη Βουλγαρία, ενώ το Πατριωτικό Μέτωπο κατέλυσε πραξικοπηματικά την εξουσία, φτιάχνοντας δική του κυβέρνηση με Πρωθυπουργό τον Κίμων Γκεοργκίεφ. Με τον τρόπο αυτό, η Βουλγαρία μετατράπηκε από εχθρική σε συμμαχική χώρα, αφού πρακτικά από τις 9 Σεπτεμβρίου του 1944 μέχρι και την υπογραφή της συνθήκης Ειρήνης θα λογίζεται ως κατεχόμενη ζώνη των Σοβιετικών.⁵⁵¹

Στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη, οι στρατιώτες της 2^{ης} Βουλγαρικής Στρατιάς, όντας υπό τον πλήρη έλεγχο του Πατριωτικού Μετώπου, άρχισαν να κυκλοφορούν με κόκκινα περιβραχιόνια και να αποκαλούν «συντρόφους» τους Έλληνες μαχητές του ΕΛΑΣ.⁵⁵² Στους τελευταίους παραχώρησαν και τα ηνία της «Μπελομόριε», με το επιχείρημα ότι αποτελούσαν τη μόνη οργανωμένη ελληνική εξουσία στην περιοχή. Η διαδικασία είχε ως εξής: σε όλες σχεδόν τις πόλεις της Αν. Μακεδονίας και της Δ. Θράκης συγκροτήθηκαν «επαναστατικές επιτροπές», αποτελούμενες από Βουλγάρους, Έλληνες και Αρμένιους. Οι επιτροπές αυτές θα έπαιζαν τον ρόλο του διαμεσολαβητή, αναμένοντας την είσοδο του ΕΛΑΣ στις πόλεις, ώστε να του παραχωρήσουν τη νόμιμη εξουσία.⁵⁵³ Εξαίρεση αποτελούσε η πόλη της Καβάλας, όπου, υπό την καθοδήγηση του Γ. Ερυθριάδη, συστάθηκαν «επιτροπές» αποκλειστικά από Έλληνες πολίτες, και η πόλη της Δράμας, στην οποία οι Βούλγαροι συνέστησαν τη δική τους επιτροπή.⁵⁵⁴ Ακόμη, μέχρι τα μέσα Σεπτεμβρίου ο ΕΛΑΣ θα έχει συγκροτήσει σε όλες τις πόλεις τις Αν. Μακεδονίας και της Δ. Θράκης όργανα «Λαϊκής Αυτοδιοίκησης» (Νομαρχίες, Δημαρχίες, Κοινότητες κ.λπ.).⁵⁵⁵

Φυσικά, δεν έλλειψαν και οι αντιδράσεις από τους Βούλγαρους εκείνους που δυσαρεστήθηκαν από τα νέα δεδομένα. Η είσοδος του ΕΛΑΣ στο Σιδηρόκαστρο στις 15 Σεπτεμβρίου, παραδείγματος χάριν, επιτεύχθηκε, αφού οι παρτιζάνοι ήρθαν σε

⁵⁵¹ Στο ίδιο, σ. 272-275. Χατζηαναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 397-398.

⁵⁵² Τζανακάρης, *Η Ελλάδα...*, ό.π., σ. 311.

⁵⁵³ Χατζηαναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 400-402.

⁵⁵⁴ Στο ίδιο, Πέγιος, ό.π., σ. 133-134.

⁵⁵⁵ Στο ίδιο.

«σύγκρουση» με τη διοίκηση του 14^{ου} τάγματος πεζικού του βουλγαρικού στρατού που έδρευε στο Σιδηρόκαστρο ως τις 11 Σεπτεμβρίου.⁵⁵⁶ Αλλά ούτε και στην Δράμα δεν έλλειψαν οι τριβές μεταξύ των Βουλγάρων. Αρχικά, η είσοδος του ΕΛΑΣ στην πόλη έγινε καθυστερημένα – στις 16 Σεπτεμβρίου –, καθώς χρειάστηκε να μεσολαβήσει μια δύναμη περίπου 120-150 Βούλγαρων Παρτιζάνων, προς τον Διοικητή της 2^{ης} Βουλγαρικής Στρατιάς, Άσεν Συράκωφ. Ο τελευταίος επέτρεψε την είσοδο του ΕΛΑΣ, αλλά αρνήθηκε να του παραχωρήσει την εξουσία, με αποτέλεσμα το III/26 Τάγμα του ΕΛΑΣ να αναγκαστεί να καταυλιστεί προσωρινά στο Ινστιτούτο Καπνού.⁵⁵⁷ Όπως θα διαπιστώσουμε παρακάτω, η στάση που κράτησε ο Συράκωφ κατά την δεδομένη χρονική στιγμή ήταν σε μεγάλο βαθμό απόρροια των στρατηγικών ελιγμών που έκαναν ΕΣΕΑ και ΣΣΑ στην προσπάθειά τους να διεκδικήσουν την εξουσία από τον ΕΛΑΣ.

Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι η απελευθέρωση της Αν. Μακεδονίας ξεκίνησε από τα ανατολικά, και πιο συγκεκριμένα από την περιοχή του Έβρου. Όπως σημειώνει ο Κωσταντάρας με την άφιξη στον Έβρο, αρχικά, των Αθηνόδωρου Κατσαβουνίδη και Λάμπρου Κανακαρίδη και, εν συνεχεία, του Μ. Σουγιουτζίτση αυξήθηκε σε τέτοιο βαθμό η δύναμη των ανταρτών που σύντομα συγκροτήθηκε το 81^ο Σύνταγμα του ΕΛΑΣ με Διοικητή τον «Άρη» και καπετάνιο τον Βαγγέλη Κασάπη («Κρίτων»). Η δύναμη αυτή, εξοπλισμένη σε σημαντικό βαθμό από τους Αμερικανούς πράκτορες της OSS – με τους οποίους, μάλιστα, συνεργάστηκε για την διεκπεραίωση στρατιωτικών επιχειρήσεων –, αφού πρώτα συγκρούστηκε με μερικά εναπομείναντα τμήματα του γερμανικού στρατού στην περιοχή του Διδυμότειχου και του Σουφλίου, συνέχισε να απελευθερώνει τις υπόλοιπες περιοχές του Έβρου μέχρι και τις 4 Σεπτεμβρίου του 1944.⁵⁵⁸ Από την επομένη, κιόλας, τα τμήματα του Συντάγματος άρχισαν να κινούνται προς την βουλγαροκρατούμενη περιοχή και συγκεκριμένα προς τις πόλεις της Αλεξανδρούπολης, της Κομοτηνής και της Ξάνθης. Στις τελευταίες δύο μπήκαν στις 14 Σεπτεμβρίου, ενώ στην πρώτη στις 15 Σεπτεμβρίου.⁵⁵⁹ Στις 12 Σεπτεμβρίου του 1944 σήμανε και η απελευθέρωση των Θασιτών. Το ανασυγκροτημένο τμήμα του ΕΛΑΣ, δύναμης τουλάχιστον 75 ανδρών με επικεφαλής τον Κώστα Τσολάκη εισήλθε

⁵⁵⁶ Στο ίδιο.

⁵⁵⁷ Τζανακάρης, *Η Ελλάδα...*, ό.π., σ. 325-326.

⁵⁵⁸ Κωσταντάρας, 208-218.

⁵⁵⁹ Χατζηαναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 400.

αναίμακτα στην πρωτεύουσα του νησιού, προχωρώντας αμέσως στην εγκατάσταση των ελληνικών αρχών.⁵⁶⁰

Το πανηγυρικό κλίμα που επικράτησε την ημέρα της απελευθέρωσης αποτυπώνεται έντονα στις μαρτυρίες των πρωταγωνιστών: «[...] Αμέσως πιο κάτω, ο κόσμος είχε γεμίσει το δρόμο και μας περίμενε. Μόλις πλησιάσαμε ώρμησε και μας φόρτωσε ανθοδέσμες και στεφάνια. Γυναίκες και άντρες αγκάλιαζαν τους αντάρτες κι' έκλαιγαν [...]. Όταν φθάσαμε στο Σούγιολου, τα πλήθη μας σήκωσαν στα χέρια εμένα και τον Χαρίκο κι' έτσι μας μετέφεραν μέχρι το κέντρο της πόλεως, ενώ οι καμπάνες της λευτεριάς χτυπούσαν αδιάκοπα κι' ο κόσμος μέσα σε ξέφρενη χαρά, συνέχεια μας ζητωκραύγαζε», γράφει ο Κωσταντάρης αναφορικά με την απελευθέρωση της Καβάλας στις 13 Σεπτεμβρίου.⁵⁶¹ Συνάμα και ο Χ. Κοσμίδης σημειώνει τα εξής για την απελευθέρωση των Σερρών την επομένη: «Από το πρωί χτυπούσαν οι καμπάνες, τις ακούγαμε, ο κόσμος όλος είχε συγκεντρωθεί δεξιά κι αριστερά του δρόμου, απ' όπου περνούσε ο οργανωμένος εφεδρικός λαϊκός στρατός του ΕΛΑΣ με δίκοχα και στολή περιβολής. Ο λαός μάς έριχνε συνέχεια λουλούδια και μας στεφάνωνε».⁵⁶² Και στις δύο περιπτώσεις, όμως, η απροσδόκητη συμμετοχή των εκπρόσωπων του Πατριωτικού Μετώπου στην εκδήλωση του εορτασμού της απελευθέρωσης με «φορεσιά» δαφνοστολισμένου νικητή, γέμισε με ανησυχίες του Έλληνας Μακεδόνας αναφορικά με την τύχη που τους περίμενε.

Συγκεκριμένα, στην Καβάλα «όλως απρόοπτα και παράδοξα» – κατά την εξιστόρηση του Γ. Πέγιου – παρουσιάστηκαν κατά τη διάρκεια της εκδήλωσης δύο υπουργοί της βουλγαρικής επαναστατικής κυβέρνησης, οι Ντόμπρι Τερπέσεφ και Ντιμιτρ Νέικωφ, παραχωρώντας, μάλιστα, δημόσιο λόγο προς τους κατοίκους της πόλης.⁵⁶³ Ο Γ. Ερυθριάδης σημειώνει σε μία από τις εκθέσεις του, που στέλνει στο ΜΓ το φθινόπωρο του 1944, ότι στις 12 Σεπτεμβρίου, όταν και ενημερώθηκε για την άφιξη των παρτιζάνων στην πόλη, έστειλε έναν από τους αντάρτες του για να μάθει τον σκοπό της επίσκεψής τους. Οι Παρτιζάνοι γνωστοποίησαν στον απεσταλμένο του ότι έχουν

⁵⁶⁰ Βαλιούλης, ό.π., σ. 457, Κωσταντάρης, ό.π., σ. 207.

⁵⁶¹ Κωσταντάρης, ό.π., σ. 233.

⁵⁶² Τζανακάρης, *Η Ελλάδα...*, ό.π., σ. 325.

⁵⁶³ Πέγιος, ό.π., σ. 135-136, Χατζηαναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 402, Κωσταντάρης, ό.π., σ. 234.

έλθει με σκοπό να συνδεθούν με το ΕΑΜ «για να τακτοποιήσουν το ζήτημα το Ελληνικό με πλέρια εξουσιοδότηση» κι έτσι εκείνος δέχτηκε να τους συναντήσει την ίδια κιόλας ημέρα. Στη συνάντησή τους, λοιπόν, ουσιαστικά συμφώνησαν στους βασικούς όρους που λίγο αργότερα κοινοποιήθηκαν στον λαό της Καβάλας μέσω δημόσιας ομιλίας. Αυτοί ήταν: α.) παραχώρηση της εξουσίας στον ελληνικό λαό και το ΕΑΜ β.) και διατήρηση των βουλγαρικών στρατευμάτων στην περιοχή – κατ’ απαίτηση των Ρώσων – για να χρησιμοποιηθούν εναντίον των γερμανικών δυνάμεων στην περιοχή του Στρυμόνα. Κατ’ απαίτηση, μάλιστα, του Ερυθριάδη – όπως μαθαίνουμε από τον ίδιο – ο βουλγαρικός στρατός θα περιοριζόταν αποκλειστικά και μόνο στα στρατιωτικά του καθήκοντα και θα μετακινούνταν προς τη γραμμή του Στρυμόνα. Αξίζει να σημειωθεί – και πάλι κατά τον Ερυθριάδη – ότι στο πλαίσιο της συνάντησης αυτής δεν έγινε καμία μνεία στη συμμετοχή των παρτιζάνων στον εορτασμό της απελευθέρωσης και της παραχώρησης από μεριάς τους δημόσιας ομιλίας, καθώς και ότι χρειάστηκε να λάβει χώρα μια δεύτερη – κατ’ επιθυμίαν και πάλι των παρτιζάνων – προκειμένου να πειστεί ο Ερυθριάδης για το επωφελές της ενέργειας αυτής. Οι παρτιζάνοι δεσμεύτηκαν, τελικά, όχι μόνο να διακηρύξουν στον καβαλιώτικο λαό με ακρίβεια τα όσα «τόνισαν» στον Ερυθριάδη αναφορικά με τις προθέσεις τους, αλλά και να προχωρήσουν άμεσα και σε προγενέστερο χρόνο στη σύλληψη και καταδίκη των Βούλγαρων εγκληματιών πολέμου.⁵⁶⁴

«Απροσδόκητη» ήταν και η συμμετοχή του παρτιζανού Γ. Ποπόφ και των λοιπών Βουλγάρων αντιπροσώπων του Πατριωτικού Μετώπου στον εορτασμό της απελευθέρωσης των Σερρών. Βέβαια, όπως μαθαίνουμε από τον Γ. Κόκκινο, ή άφιξη του Ποπόφ στις Σέρρες, στις 12 Σεπτεμβρίου του 1944, υπήρξε σωτήρια για το αριστερό κίνημα της πόλης, καθώς μέσω αυτού μεταβιβάστηκαν εγγράφως στον διοικητή της βουλγαρικής Μεραρχίας Σερρών οι διαταγές του νέου καθεστώτος.⁵⁶⁵ Έτσι, δεν μας προκαλεί εντύπωση ότι η παρουσία των Βουλγάρων στη συγκεκριμένη εκδήλωση υπήρξε φανερά πιο αισθητή, σε σημείο ο «Μπαρμπαλέξης» να κατηγορηθεί από το Κόμμα για σοβαρές παρεκκλίσεις και, στη συνέχεια, να αντικατασταθεί για

⁵⁶⁴ ΑΣΚΙ, κουτί 416, φ23/9/20 «Εκθεσις του Πέτρου (Γ. Ερυθριάδη) στο Μακεδονικό Γραφείο» 15/10/1944.

⁵⁶⁵ Γιαννογλούδης, «Απομνημονευτικές σημειώσεις...», ό.π., σ. 358-359.

ακριβώς αυτόν τον λόγο.⁵⁶⁶ Αξίζει να σημειωθεί ότι στην στρατιωτική παρέλαση που έλαβε χώρα στην απελευθερωμένη πόλη των Σερρών από τα τμήματα του ΕΛΑΣ, συμμετείχε και μια ομάδα Βούλγαρων αξιωματικών που έφεραν κόκκινες κορδέλες στο στήθος στους και κρατούσε ένα κοντάρι με τρεις σημαίες στα χέρια: μια ρωσική, μια ελληνική και μια βουλγαρική.⁵⁶⁷ Την ίδια στιγμή, μάλιστα, που ο Κωσταντάρας είχε δώσει διαταγές προς όλους τους αντάρτες να αντικαταστήσουν τα κόκκινα σήματα που παρέπεμπαν στον κομμουνισμό με κάποια άλλα σήματα που απεικόνιζαν τις σημαίες των τριών Συμμάχων δίπλα από την ελληνική.⁵⁶⁸

Η στάση, ωστόσο, που κράτησε ο «φιλοξενούμενος» βουλγαρικός στρατός, αρνούμενος να παραδώσει στην τοπική αυτοδιοίκηση του ΕΛΑΣ τόσο τις αποθήκες τροφίμων όσο και τις διάφορες μεγαλο-επιχειρήσεις, και μπαίνοντας ως σκόπελος στην καταδίκη πολλών φερόμενων ως εγκληματιών πολέμου αναμφισβήτητα προβληματίσαν έντονα τον Ερυθριάδη που εξαρχής είχε ενδιασμούς ως προς τις προθέσεις των παρτιζάνων.⁵⁶⁹ Το ζήτημα, όμως, που πυροδότησε την αντίδρασή του αφορούσε την ελληνικότητα της Μακεδονίας. Ο ίδιος αναφέρει ότι η θέση του ΒΚΚ πάνω στο εθνικό ζήτημα δεν ήταν «ξεκαθαρισμένη»,⁵⁷⁰ διαπίστωση που πιθανόν να ενίσχυσε και από το παρακάτω γεγονός που μας εξιστορεί ο Κωσταντάρας, στο οποίο υπήρξε αυτήκοος μάρτυρας: Στις 18 Σεπτεμβρίου, λοιπόν, έλαβε χώρα στην Ξάνθη μια έντονη προφορική διαμάχη μεταξύ του Ερυθριάδη και ενός Βούλγαρου αξιωματούχου ως αποτέλεσμα της προσπάθειας του τελευταίου να πείσει τον πρώτο να συμπράξει στην εδαφική ανεξαρτησία της Μακεδονίας.⁵⁷¹ Η διαφωνία τελείωσε με τα εξής λόγια του Ερυθριάδη: «Είσαι βλάκας και δεν καταλαβαίνεις ότι αν μείνετε στη Θράκη, εμείς

⁵⁶⁶ ΑΣΚΙ, κουτί 416, φ23/9/20, ό.π., Χατζηαναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 404.

⁵⁶⁷ Γιαννογλούδης, «Απομνημονευτικές σημειώσεις...», ό.π., σ. 360-362.

⁵⁶⁸ Κωσταντάρας, ό.π., σ. 239-240.

⁵⁶⁹ Συγκεκριμένα, φαίνεται να έτρεφε αμφιβολίες ως προς την ισχύ της φερόμενης συγκατάθεσης του «ρωσικού Στρατηγείου» να παραμείνει ο βουλγαρικός στρατός στις πρώην βουλγαροκρατούμενες περιοχές. Μάλιστα, όπως εκθέτει ο ίδιος προς τα μέλη του ΜΓ, του προξένησε εντύπωση ότι οι Βούλγαροι αντιπρόσωποι επικαλέστηκαν και τις αποφάσεις της Κομμουνιστικής Διεθνούς, παρόλο που αυτή είχε αυτοδιαλυθεί (βλ. ΑΣΚΙ, κουτί 416, φ23/9/20, ό.π.).

⁵⁷⁰ ΑΣΚΙ, Κ. 416, Φ. 23/9/20, ό.π.

⁵⁷¹ Κωσταντάρας, ό.π., σ. 257-258.

δεν έχομε θέσι πουθενά και πρέπει να πέσουμε να πνιγούμε». ⁵⁷² Στη συνέχεια, ο τελευταίος πήρε την απόφαση να ταξιδέψει στη Σόφια, απ' όπου επέστρεψε, όταν θεώρησε ότι «τακτοποιήθηκαν όλα τα ζητήματα». ⁵⁷³

Είναι γεγονός ότι η Βουλγαρία εκμεταλλεύτηκε εξαρχής τους στρατηγικούς ελιγμούς της ΕΣΣΔ, προκειμένου να διατηρήσει ισχυρά ερείσματα στην Αν. Μακεδονία και τη Δ. Θράκη. Ωστόσο, όπως θα διαπιστώσουμε παρακάτω, δεν ήταν μόνο το διπλωματικό «παιχνίδι» των Μεγάλων Δυνάμεων που ενθάρρυνε τους Βούλγαρους να διεκδικήσουν ακόμη και αυτή την ύστατη στιγμή έναν *de facto* εδαφικό έλεγχο στην περιοχή, αλλά και το «παιχνίδι» της εξουσίας που λάμβανε χώρα την ίδια χρονική στιγμή μεταξύ των κυρίαρχων αντιστασιακών οργανώσεων. Δεν είναι τυχαίο, άλλωστε, ότι οι παρτιζάνοι επισήμαιναν εξ' αρχής στον Ερυθριάδη τα οφέλη που θα είχε ο ΕΛΑΣ απέναντι στην αντιστασιακή οργάνωση των εθνικιστών σε περίπτωση που παρέμενε ο βουλγαρικός στρατός στην περιοχή. ⁵⁷⁴

Το πρώτο θα είναι πάντως αυτό που θα διευθετήσει οριστικά το εδαφικό ζήτημα της Αν. Μακεδονίας κι της Δ. Θράκης. Συγκεκριμένα, η διαταγή αποχώρησης του βουλγαρικού στρατού από την περιοχή εντός του δεκαπενθήμερου, που δόθηκε από τους πολιτικούς ηγέτες της ΕΣΣΔ στον Τολμπούχιν στις 11 Οκτωβρίου 1944, ήταν αποτέλεσμα της αγγλο-σοβιετικής συμφωνίας της 9^{ης} Οκτωβρίου που έλαβε χώρα στη Μόσχα. Όπως σημειώνει ο Υπουργός Εξωτερικών της Μ. Βρετανίας, A. Eden, κατά τη διάρκεια μιας σύντομης συνομιλίας του με τον Ρώσο ομόλογό του, V. Molotov, στις 10 Οκτωβρίου 1944, του γνωστοποίησε τα παράπονα των Βρετανών Συνδέσμων αναφορικά με τον τρόπο που τους αντιμετώπιζαν οι Βούλγαροι παρτιζάνοι και μετέφερε το αίτημα της Βρετανικής κυβέρνησης να δοθούν αμέσως οι σχετικές οδηγίες προς τον Τολμπούχιν, ώστε να διευθετηθεί το ζήτημα. ⁵⁷⁵ Έτσι μέχρι και τις 26 Οκτωβρίου θα έχουν διασχίσει τα σύνορα και τα τελευταία τμήματα του βουλγαρικού στρατού. ⁵⁷⁶

⁵⁷² Στο ίδιο, σ. 258.

⁵⁷³ ΑΣΚΙ, Κ. 416, Φ. 23/9/8-9, «Εκθεση του Γραφείου Ανατολικής Μακεδονίας-Δυτικής Θράκης προς την Κομματική Οργάνωση Περιοχής Μακεδονίας», , 23/9/1944.

⁵⁷⁴ ΑΣΚΙ, Φ 23/9/20, ό.π.

⁵⁷⁵ Eden, ό.π., σ. 558-559.

⁵⁷⁶ Χατζηαναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 405-406, Κωσταντάρας, ό.π., σ. 285.

9.2. Ο παράγοντας «Miller»

Με την λήξη, λοιπόν της βουλγαρικής κατοχής, οι αντιθέσεις οξύνθηκαν και οι δυο αντιμαχόμενες πλευρές, ο ΕΛΑΣ και οι εθνικιστές, πέρασαν στην αλληλοεξόντωση. Εκείνο όμως που θα μας απασχολήσει κατά κύριο λόγο στο συγκεκριμένο υποκεφάλαιο είναι η αιτία της όξυνσης αυτής. Αρχικά, θα μπορούσαμε να οδηγηθούμε στο συμπέρασμα – και με σχετικά μεγάλη ασφάλεια – ότι η πληγή του εμφυλίου πολέμου που άνοιξε κατά τη διάρκεια της κατοχής αρκούσε για να αποπροσανατολίσει τους αντάρτες αμφοτέρων των οργανώσεων από το πιο χαρμόσυνο γεγονός, αυτό της απελευθέρωσης. Πράγματι, τα μίσση δεν είχαν καταλαγιάσει, καθώς ούτε και οι ανταγωνισμοί. Ενώ, λοιπόν, η αιματοχυσία μεταξύ Ελλήνων έμοιαζε αναπόφευκτη, μερικοί λανθασμένοι χειρισμοί επιδείνωσαν τραγικά την κατάσταση. Την λεπτότητα του όλου ζητήματος αντιλαμβάνονταν και ο ίδιος ο Πετρός, όποιος και στις δυο εκθέσεις που αποστέλλει στο ΜΓ ζητάει επιτακτικά να σταλεί στην περιοχή ένα μέλος του Π.Γ., ώστε να τον αντικαταστήσει, αναγνωρίζοντας προφανώς την αδυναμία του να ανταπεξέλθει στις περιστάσεις.⁵⁷⁷

Από την άλλη μεριά όμως, ο χείριστος των βρετανικών υποθέσεων στην Αν. Μακεδονία και τη Δ. Θράκη, ο Miller, δεν φαίνεται να απέδωσε τη δέουσα προσοχή. Όταν στις 13 Σεπτεμβρίου έμαθε από τον Μικρόπουλο για την «κομμουνιστικοποίηση» του βουλγαρικού στρατού και την καθεστωτική αλλαγή, βρέθηκε προ εκπλήξεως. Έτσι, αποφάσισε να πάρει τον Riddle μαζί του και να πάει στη Δράμα για να ενημερωθεί επί του θέματος. Εκεί, τελικά, συναντήθηκαν με τον Βούλγαρο Συνταγματάρχη Toncheff, ο οποίος τους πληροφόρησε ότι ο βουλγαρικός στρατός από τις 8 Σεπτεμβρίου ανέλαβε ενεργό δράση κατά των Γερμανών, κατατοπίζοντάς τους ταυτόχρονα και στις πολιτικές εξελίξεις που σημειώθηκαν στο εσωτερικό της Βουλγαρίας. Στη συνέχεια, ο τελευταίος τους ζήτησε να διακόψουν τις στρατιωτικές επιχειρήσεις εναντίον τους. Εκείνοι δέχτηκαν, με την προϋπόθεση, όμως, ότι θα επέτρεπαν στους εθνικιστές αντάρτες – τη μοναδική, κατά τον Miller, ένοπλη αντάρτικη δύναμη στην περιοχή – να διεξάγουν ανεμπόδιστοι αγώνα κατά των

⁵⁷⁷ ΑΣΚΙ, Κ. .416, φ23/9/20 και φ23/9/8-9, ό.π.

Γερμανών σε όλη την περιοχή του Στρυμόνα και έπειτα επέστρεψαν με βουλγαρική συνοδεία στο χωριό Ταξιάρχες, όπου βρίσκονταν ο ίδιος ο Φωστηρίδης και οι άνδρες του σε πλήρη πολεμική ετοιμότητα.

Ο Miller αμέσως ενημέρωσε τον Φωστηρίδη για τις προθέσεις του βουλγαρικού στρατού, προτείνοντάς του, μάλιστα, το ενδεχόμενο της συνεργασίας μαζί του για την αντιμετώπιση του κοινού εχθρού κι εκείνος δέχθηκε με «ενθουσιασμό», θέτοντας όμως και έναν δικό του όρο. Αυτός δεν ήταν άλλος από το να διευθετηθεί πρώτα το ζήτημα της «πολιτικής διοίκησης» του τόπου.⁵⁷⁸ Έτσι, στις 15 Σεπτεμβρίου η ΣΣΑ αποτελούμενη από τους Miller, Kitcat και Riddle έφτασε στη Δράμα, προκειμένου να διαπραγματευτεί επί του θέματος με τον στρατηγό Συράκωφ. Ενώ η συζήτηση κυλούσε ομαλά, με τον τελευταίο να δείχνει έτοιμος να συμφωνήσει σε οποιαδήποτε πρόταση των «Συμμάχων», ξαφνικά ένα τηλεφώνημα διέκοψε τη ροή. Μέσω αυτού, ο Συράκωφ πληροφορήθηκε ότι μια ομάδα ανταρτών επιτέθηκε στις βουλγαρικές αποθήκες του χωριού Νικηφόρος κι έτσι ο Miller αναγκάστηκε να μεταβεί στο πεδίο τα μάχης για να τη διακόψει.

Πράγματι, τη στιγμή εκείνη διεξάγονταν μάχη μεταξύ του βουλγαρικού στρατού και της ομάδας τους Μικρόπουλου, η οποία, μάλιστα, είχε κλιμακωθεί ήδη σε τέτοιο βαθμό που η διακοπή της αποδείχθηκε δύσκολο εγχείρημα, ακόμη και για τον Miller.⁵⁷⁹ Το γεγονός αυτό αποδεικνύει, αν μη τι άλλο, ότι μέχρι τη στιγμή εκείνη οι διαπραγματεύσεις αυτές κρατούνταν μυστικές όχι μόνο από τους κατώτερους αξιωματικούς του βουλγαρικού στρατού, αλλά και από τους υπολοίπους οπλαρχηγούς της ΕΣΕΑ. Για καλή τύχη του Miller, οι διαπραγματεύσεις έκλεισαν θετικά καθώς, κατά τη διάρκεια της απουσίας του, ο Υπουργός Πολέμου της Βουλγαρικής κυβέρνησης, Velchev, είχε «αποστείλει» προς τα μέλη της ΣΣΑ και τους αντιπροσώπους της ΕΣΕΑ μια πρόσκληση επίσκεψης στην Σόφια.⁵⁸⁰

Η πρόταση έγινε δεκτή και στις 16 Σεπτεμβρίου 1944 – μόλις λίγες ημέρες νωρίτερα από το ταξίδι του Γ. Ερυθριάδη στη Σόφια, ο Miller, ο Riddle, ο Θ. Σφέτσιος, Π. Παπαδόπουλος, και ο Καπετάν Α. Τοπούζογλου ξεκίνησαν οδικώς το ταξίδι τους

⁵⁷⁸ HS 5/634, “Report by Major G. Micklethwait...”, ό.π., σ. 30.

⁵⁷⁹ Στο ίδιο, HS 5/317 “A history of Triatic Mission”, ό.π., σ. 6.

⁵⁸⁰ Στο ίδιο, σ. 31.

προς την Σόφια.⁵⁸¹ Εκεί τους περίμεναν ο Υφυπουργός Πολέμου, στρατηγός Λεκάρσκυ και ο επικεφαλής του παρτιζανικού στρατού, στρατηγός Ιβάνωφ. Έπειτα από πολύωρη συζήτηση, στο πλαίσιο της οποίας αναγνωρίστηκε από κοινού – μεταξύ άλλων – η ανάγκη εκπροσώπησης του μακεδονικού και θρακικού λαού και από τους εθνικιστές αντάρτες, οι δυο πλευρές κατέληξαν στην εξής γραπτή Συμφωνία: α.) οι αντάρτες της ΕΣΕΑ θα έπαιρναν υπό τον έλεγχό τους όλα τα χωριά εκείνα που δεν βρίσκονταν υπό «βουλγαρική κατοχή», β.) οι Βούλγαροι θα ειδοποιούσαν άμεσα τους αντάρτες του Φωστηρίδη να καταλάβουν τις πόλεις της Ξάνθης, της Δράμας και της Καβάλας μόλις θα αποχωρούσαν από αυτές, γ.) μέχρι τότε δεν θα επιτρεπόταν η είσοδος των ανταρτών – ακόμη και του ΕΛΑΣ – εντός της Καβάλας, της Δράμας, της Ξάνθης και των Σερρών, όπου την εξουσία θα διατηρούσαν οι βουλγαρικές στρατιωτικές αρχές. Οι τελευταίες θα ήταν, μάλιστα, υπεύθυνες να έρθουν σε συνεννόηση με τον ΕΛΑΣ στις περιοχές όπου εκείνος διοικούσε. δ.) Οι λεπτομέρειες θα καθορίζονταν με ειδική συμφωνία μεταξύ του Φωστηρίδη και του Συράκωφ, ε.) οι αντάρτες θα καταλάμβαναν όσα σημεία τους επέτρεπε ο οπλισμός τους και, τέλος, στ.) θα θέτονταν υπό τις υπηρεσίες της ΣΣΑ το αεροδρόμιο του Γεντί-Περέ Δράμας.⁵⁸² Η Συμφωνία, όπως μαθαίνουμε από τον Υπουργό Εμπορικής Ναυτιλίας στις μεταπολεμικές κυβερνήσεις του Κωσταντίνου Τσαλδάρη, Νικόλαο Αβραάμ, έφερε την υπογραφή του Σφέτσιου και του Miller.⁵⁸³ Η υπογραφή, ωστόσο, του Σφέτσιου φαίνεται ότι δεν ήταν τίποτα περισσότερο από μια συμβολική κίνηση που έπρεπε να γίνει, καθώς κατά τον Α. Τοπούζογλου οι Miller και Riddle ανέλαβαν εξολοκλήρου το ζήτημα των διαπραγματεύσεων χωρίς να λάβουν υπόψη τους τους εκπροσώπους των Εθνικών Ομάδων.⁵⁸⁴

Η αποστολή επέστρεψε από την Σόφια και στις 18 Σεπτεμβρίου ο Αντών-Τσαούς συναντήθηκε με τον Συράκωφ στους Ταξιάρχες, με σκοπό να διευθετήσουν από κοινού

⁵⁸¹ Στο ίδιο, Παπαθανασίου, ό.π., σ. 698-699, Καραϊσαρλής, ό.π., σ. 282-283, ΔΕΠΑΘΑ, ό.π., «Εκθεσις της αρχηγού της Εθνικής Οργανώσεως Ελλήνων ανταρτών Ανατολικής Μακεδονίας Θράκης προς το Γενικόν Επιτελείον Στρατού», 18/08/1945, σ. 7.

⁵⁸² Στο ίδιο, σ. 32-33.

⁵⁸³ ΔΕΠΑΘΑ, ό.π., «Επίσημα πρακτικά των συνεδριάσεων της Βουλής (Δ' Αναθεωρητική)», Τετάρτη 26 Ιουνίου 1946, Καραϊσαρλής, ό.π., σ. 284.

⁵⁸⁴ Βασίλης Χατζηθεοδωρίδης, *Η χειμαζόμενη Αν. Μακεδονία-Θράκη 1940-1944 μέσα από τον Τύπο της Κατοχής*, Ιδιωτική, Δράμα, 2007, σ. 177-178.

το ζήτημα της στρατιωτικής διοίκησης της Αν. Μακεδονίας και της Δ. Θράκης. Παραθέτουμε αναλυτικά τους όρους της υπογραφείσας Συμφωνίας: I.) «Ο Διοικητής του Β' Σώματος Στρατού του Βουλγαρικού Στρατού αναλαμβάνει την υποχρέωση να απομακρύνει όλες τις ομάδες Ελλήνων Ανταρτών, τις ευρισκομένας ήδη εις τους κατοκλήμενους τόπους της Ανατολικής Μακεδονίας και Δυτικής Θράκης εις τους οποίους υπάρχουν Βουλγαρικά φρουρά και να μη επιτρέψη εις το μέλλον την είσοδον ομοίων ομάδων εις αυτάς. Τα ανωτέρω θα εκτελεσθώσι μέχρι της 20^{ης} Σεπτεμβρίου 1944 δια τας πόλεις Δράμαν και Καβάλαν και μέχρι 22ας Σεπτεμβρίου 1944 δια τους άλλους κατοκλήμενους τόπους», II.) «Ο Γενικός αρχηγός των εθνικιστών Ελλήνων ανταρτών αναλαμβάνει την υποχρέωση να μη επιτρέψη την είσοδον τμημάτων των και ατόμων εις τους κατοκλήμενους τόπους, όπου παραμένουσι Βουλγαρικά στρατεύματα», III.) «εις περίπτωσιν καθ' ην Βουλγαρικά στρατεύματα ήθελον εισέλθει εις ένα κατοκλήμενον τόπον, εις τον οποίον ευρίσκονται αντάρτικα τμήματα, με τον σκοπόν να παραμείνωσιν εκεί, οι Έλληνες αντάρται οφείλουσι να αποσυρθώσι εκ του κατοκλήμενου αυτού τόπου. Εάν τα Βουλγαρικά στρατεύματα διέρχωνται απλώς εκ τινός χωρίου οι Έλληνες αντάρται θα παρέχωσι πάσαν ευκολίαν εις αυτά. Τα Βουλγαρικά στρατεύματα εγκαταλείποντα τους κατοκλήμενους τόπους, οφείλουσι να ειδοποιώσι τας τοπικάς αρχάς, επι το σκοπώ της ταχείας επανόδου των ανταρτών», IV.) «Τα δυο συμβαλλόμενα μέρη, αναλαμβάνουσι την υποχρέωση να διακόψωσι τας εχθροπραξίας, να διατηρώσιν φιλικάς σχέσεις και να παρέχωσιν αμοιβαίως πάσαν πρόκλησιν. Εις περίπτωσιν επεισοδίων, ταύτα θα διευθετώνται παρά του Διοικητού του Βουλγαρικού στρατού και του Γενικού Αρχηγού των εθνικιστών Ελλήνων ανταρτών, όταν τα επεισόδια ταύτα δεν είναι δυνατόν να διευθετηθώσιν επί τόπου παρά των τοπικών Διοικητών και των Βουλγαρικών στρατευμάτων και των Ελλήνων ανταρτών», V.) «Όλοι αι οδοί και σιδηροδρομικά γραμμαί, οφείλουσι να είναι ελευθέρως χρησιμοποιήσιμοι παρά του πληθυσμού και των Βουλγαρικών στρατευμάτων», VI.) «Οι Έλληνες αντάρται και ο Ελληνικός πληθυσμός οφείλουσι να συμπεριφέρονται αμέπτως προς τον Βουλγαρικόν πληθυσμόν και να αποφεύγωσι πάσαν πράξιν βίας» και VII.) «εις τους κατοκλήμενους τόπους όπου εδρεύουσι Βουλγαρικά στρατεύματα, τα στρατεύματα ταύτα οφείλουσι να παρέχωσι την συνδρομήν των εις τας πολιτικάς Ελληνικάς αρχάς, τας εγκατεστημένας εκεί».⁵⁸⁵

⁵⁸⁵ HS 5/634, "Report by Major G. Micklethwait...", ό.π., σ. 33, Κωσταντάρας, ό.π, σ. 273-274, ΓΑΚ ANK ABE 7, ΑΣΕ 2, «Σύμφωνο Αντών Τσαούς-Σιράκωφ» (στην ελληνική, γαλλική και βουλγαρική), 18/09/1944. Οι πηγές που πρόσκεινται στην ΕΣΕΑ παρόλο που κάνουν λόγο για την αποστολή των

Οι επικεφαλής της ΕΣΕΑ άρχισαν να απελευθερώνουν αμέσως τους Βούλγαρους κρατούμενους, ενώ από την μεριά τους οι Βούλγαροι απέστειλαν τελεσίγραφο στον ΕΛΑΣ να εγκαταλείψει εντός της προκαθορισμένης ημερομηνίας τις πόλεις της Καβάλας, της Κομοτηνής και της Δράμας.⁵⁸⁶ Στην τελευταία, μάλιστα, ο βουλγαρικός στρατός περικύκλωσε και αιχμαλώτισε το τάγμα του Κοσμίδη εντός του Ινστιτούτου Καπνού, όπου είχε καταυλιστεί.⁵⁸⁷ Ωστόσο, το απόγευμα της 18^{ης} Σεπτεμβρίου 1944 ο Συράκωφ μάθαινε – και πάλι τηλεφωνικώς – ότι οι Σοβιετικοί έχουν καταλάβει όλες τις πολιτικές και διοικητικές αρχές της Σόφιας – μεταξύ αυτών, φυσικά, και το Υπουργείο Πολέμου. Για τον λόγο αυτό, ο Miller αναγκάστηκε να ταξιδέψει για δεύτερη φορά στη Σόφια.

Σκοπός του ήταν να διευθετήσει το ζήτημα απευθείας με τους Ρώσους αξιωματούχους. Αυτή τη φορά, μάλιστα, φαίνεται ότι ζήτησε και τη σχετική άδεια από τους αξιωματούχους του Καΐρου, την οποία όμως εκείνοι αρνήθηκαν να του παραχωρήσουν. Αυτό δεν αποθάρρυνε, όμως, τον Miller, που τη στιγμή εκείνη βρισκόταν ήδη στη Σόφια, από το να συναντηθεί μαζί τους. Συγκεκριμένα, πήγε και βρήκε τον επιτελάρχη του Κόκκινου Στρατού, συνταγματάρχη Zeitzoff, τον οποίο προσπάθησε να εντάξει στο πνεύμα των διαπραγματεύσεων που έλαβαν χώρα στη Σόφια και, συνεπώς, της συμφωνίας «Συράκωφ-Φωστηρίδη» Εκείνος, αν και του γνωστοποίησε ότι διαθέτει πλεόνασμα στρατιωτικών δυνάμεων και ως εκ τούτου δεν σκοπεύει να αξιοποιήσει τους εθνικιστές αντάρτες, συμφώνησε να μεταβιβάσει τα αιτήματα του Miller στους ανωτέρους του. Η συνάντηση έλαβε τέλος και ο Miller παρέμεινε στην βουλγαρική πρωτεύουσα – κατόπιν προτάσεως του Zeitzoff – μέχρι και τις 22 Σεπτεμβρίου.⁵⁸⁸ Παρόλο που δεν γνωρίζουμε αν ο Miller κατόρθωσε, τελικά,

εκπροσώπων τους και του Miller στη Σόφια – δίνοντας για ευνόητους λόγους μια διαφορετική εκδοχή – επιλέγουν είτε να αποσιωπήσουν το γεγονός αυτό είτε να το αναδείξουν στην επιφάνεια ως μια ακόμη ψευδή κατηγορία του ΚΚΕ που τη χρησιμοποιούσε για να εξυπηρετήσει τους δικούς τους προδοτικούς σκοπούς. (Αντωνιάδης, τ. Β', ό.π., σ. 189-197, Τσιακιρίδης, ό.π., σ. 218-219, Παπαθανασίου, ό.π., σ. 688-689, Φωστηρίδης, ό.π., σ. 360-361). Αξιοσημείωτο είναι επίσης ότι και ο Καραϊσαρλής οδηγείται στο συμπέρασμα ότι η συμφωνία που «δήθεν» υπογράφηκε από τον Συράκωφ και τον Φωστηρίδη αποτελεί μια συκοφαντική προσπάθεια εναντίον των εθνικιστών ανταρτών, μεθοδευμένη μάλιστα από τα κομματικά στελέχη του ΕΑΜ (Καραϊσαρλής, ό.π., σ. 284-285).

⁵⁸⁶ Κωσταντάρας, ό.π. σ. 263.

⁵⁸⁷ Κασάπης, τ. Β', ό.π., σ. 251, Τζανακάρης, *Η Ελλάδα...*, ό.π., σ. 326.

⁵⁸⁸ HS 5/634, "Report by Major G. Micklethwait...", ό.π., σ. 34.

να λάβει κάποια σχετική απάντηση από το Ρωσικό Επιτελείο κατά τη διάρκεια των ημερών αυτών, είναι αξιοσημείωτο ότι την επομένη, στις 23 Σεπτεμβρίου, η Σοβιετική Κυβέρνηση επαναβεβαίωσε την κατ' αρχήν συμφωνία, στην οποία είχε καταλήξει με τον Βρετανό Πρέσβη στην Μόσχα, Clark Kerr, τον Μάιο του 1944, σχετικά με την κατανομή της βρετανικής επιρροής και, ταυτόχρονα, δήλωσε ότι δεν προτίθενται να στείλει σοβιετικές δυνάμεις στην Ελλάδα.⁵⁸⁹

Η Συμφωνία δεν πρόλαβε καλά-καλά να εφαρμοστεί, εντούτοις είχε βαρύτατες συνέπειες. Στις 20 Σεπτεμβρίου του 1944 οι εθνικιστές αντάρτες – πιθανόν επωφελούμενοι από την απουσία του Miller και εμφανώς ενθαρρυμένοι από τη νέα τους συνεργασία – αφόπλισαν και αιχμαλώτισαν μια ομάδα του ΕΛΑΣ – περίπου εννέα ατόμων – με επικεφαλής τους Κωσταντάρα και Άρη, η οποία τη στιγμή εκείνη κατευθυνόταν οδικώς προς τη Δράμα, αναζητώντας απαντήσεις για την αλλαγή συμπεριφοράς του βουλγαρικού στρατού.⁵⁹⁰

Τα δυο ηγετικά στελέχη του ΕΛΑΣ οδηγήθηκαν, αρχικά, στο Μικροχώρι και την επομένη στον Άγιο Αθανάσιο.⁵⁹¹ Αν και δεν μπορούν να εξακριβωθούν οι προθέσεις των εθνικιστών ανταρτών κατά τη στιγμή εκείνη που αποφάσισαν να προβούν στην ενέργεια αυτή, φαίνεται ότι η αιχμαλωσία των παραπάνω ΕΛΑΣιτών ερμηνεύτηκε σύντομα ως μια ευνοϊκή για εκείνους συγκυρία να εκκινήσουν τον διάλογο με τον ΕΛΑΣ. Δεν αποκλείεται, ωστόσο, να ήταν ο Kitcat αυτός που τους μύησε σε αυτόν τον τρόπο σκέψης, καθώς, όπως σημειώνει ο ίδιος, αυτός ήταν και ο λόγος που δεν απέτρεψε τη σύλληψη των ΕΛΑΣιτών, για την οποία ήξερε ότι θα ήταν αντίθετο το ΓΣΣΜΑ.⁵⁹² Παρόλο που δεν μπορεί να ειπωθεί με ακρίβεια αν κινήθηκαν πρώτοι προς

⁵⁸⁹ FO 371/43692/R15193, Clark Kerr προς F.O., 23 Σεπτεμβρίου 1944 στο Σπηλιωτοπούλου-Παπαστράτης, ό.π., σ. 583.

⁵⁹⁰ Κωσταντάρας, ό.π., σ. 264, HS 5/634, “Report by Major G. Micklethwait...”, ό.π., σ. 35.

⁵⁹¹ Στο ίδιο, σ. 264-265, Καραϊσαρλής, ό.π., σ. 285.

⁵⁹² HS 5/634, “Report by Major T. Kitcat...”, ό.π., σ. 46. Μάλιστα, ο Kitcat δικαιολόγησε εξ' αρχής την πράξη του Φωστηρίδη με το σκεπτικό ότι οι αιχμάλωτοι, ως άσπονδοι εχθροί του, δεν θα εφησυχάζονταν ποτέ. Όταν αντιλήφθηκε ότι η παραμονή των Κωσταντάρα και Άρη υπό καθεστώς αιχμαλωσίας θα εξασφάλιζε «την καλύτερη διεξαγωγή των διαπραγματεύσεων» φρόντισε να γνωστοποιήσει την άποψη του στο Κάιρο. (FO 371/43693/R15592, Boxshall προς Laskey, 26 Σεπτεμβρίου 1944 στο Σπηλιωτοπούλου-Παπαστράτης, τ. Β', ό.π., σ. 587). Αξίζει να σημειωθεί, πάντως, ότι για τον Κωσταντάρα ο Kitcat ήταν ο άνθρωπος εκείνος που «με αποφασιστικότητα χτύπησε το χέρι του στο τραπέζι», απαιτώντας από τους εθνικιστές αντάρτες την απελευθέρωση των αιχμαλώτων. (Κωσταντάρας, ό.π., σ. 265).

αυτή την κατεύθυνση οι εθνικιστές οπλαρχηγοί ή οι υπόλοιποι αρχηγοί του ΕΛΑΣ, οι οποίοι βρίσκονταν σε δύσκολη θέση τη δεδομένη χρονική στιγμή, το σίγουρο είναι ότι την ημέρα που οι Κωσταντάρας και Άρης μεταφέρθηκαν ως αιχμάλωτοι στον Άγιο Αθανάσιο έφτασε εκεί και μία Επιτροπή του ΕΛΑΣ, αποτελούμενη από τον αντισυνταγματάρχη Γλύπτη και τον ανθυπολοχαγό Μουρατίδη για να συνομιλήσουν με τους Φωστηρίδη και Αβδελλά.⁵⁹³

Ως τόπος σύσκεψης είχε επιλεγεί η αίθουσα του σχολείου του χωριού, ενώ παρόντες ήταν και οι Kitcat, Riddle, καθώς και μερικά άλλα μέλη της ΣΣΑ. Η συζήτηση, όμως, αναβλήθηκε, όταν παρουσιάστηκαν μερικές γυναίκες από το Ροδολίβος για να καταγγείλουν την τρομοκρατία που ο ΕΛΑΣ ασκούσε εις βάρος των συγχωριανών τους και των άλλων «εθνικοφρόνων» πολιτών της γύρω περιοχής.⁵⁹⁴ Ο Φωστηρίδης αναφέρει ότι στο άκουσμα της είδησης αυτής αντέδρασε, λαμβάνοντας την απόφαση να διενεργήσει επιθετική επιχείρηση στην περιοχή του ΕΛΑΣ στο Ροδολίβος, αλλά «παρεμποδίστηκε» από τους Kitcat και Αβδελλά, οι οποίοι αντιπρότειναν να σταλεί στην περιοχή μια μικτή επιτροπή για να εξετάσει τα όσα καταγγέλλθηκαν.⁵⁹⁵ Η επιτροπή, αποτελούμενη, τελικά, από τον συνταγματάρχη Αβδελλά, τον ΕΛΑΣίτη αξιωματικό Γλύπτη, τον Shenow και δυο Βούλγαρους στρατιώτες επιβιβάστηκε αμέσως σε ένα αυτοκίνητο και ξεκίνησε για την περιοχή του Παγγαίου,⁵⁹⁶ ενώ οι αιχμάλωτοι ΕΛΑΣίτες μεταφέρθηκαν στο χωριό Κρηνίδες.⁵⁹⁷

Η κατάσταση εκτροχιάστηκε ακόμη περισσότερο όταν οι αντάρτες τους ΕΛΑΣ αποφάσισαν να στήσουν ενέδρα στην παραπάνω επιτροπή – κατά την επιστροφή της από το Ροδολίβος έπειτα από τις άκαρπες προσπάθειες που έκανε για να εντοπίσει τους

⁵⁹³ Κωσταντάρας, ό.π., σ. 265, Καραϊσαρλής, ό.π., σ. 286.

⁵⁹⁴ Στο ίδιο, σ. 266, Καραϊσαρλής, ό.π., σ. 286, Φωστηρίδης, ό.π., σ. 701, HS 5/634, “Report by Major T. Kitcat...”, ό.π. Πράγματι, γνωρίζουμε ότι στις 17 Σεπτεμβρίου του 1944 φυλακίζονται από τον ΕΛΑΣ Παγγαίου ο γιατρός Αθ. Μούτσιος και ο Απόστολος Αποστολίδης ενώ λίγες ημέρες αργότερα, στις 20 Σεπτεμβρίου, και οι Β. Πετρίδης, Θ. Θεοχαρούδης και Στ. Σαριδάκης. Όλοι οι παραπάνω ήταν κάτοικοι του χωριού Πρώτης Σερρών που κατηγορήθηκαν ότι συνεργάζονταν με την οργάνωση της ΠΑΟ. (Ηρακλής Ευγενίδης, *Η ιστορία της Πρώτης Σερρών (και της ευρύτερης περιοχής του Παγγαίου)*, Ιδιωτική, Σέρρες, 2018, σ. 111, Τσιακίριδης, ό.π. σ. 223).

⁵⁹⁵ Φωστηρίδης, ό.π., σ. 362.

⁵⁹⁶ HS 5/634, “Report by Lt. D. E. Shenow...”, ό.π., σ. 64.

⁵⁹⁷ Κωσταντάρας, ό.π., σ. 266.

υπαίτιους –, αιχμαλωτίζοντας τον Αβδελλά,⁵⁹⁸ καθώς και όταν στη συνέχεια πήραν την πρωτοβουλία να περικυκλώσουν τις Κρηνίδες με σκοπό να απαιτήσουν την άμεση απελευθέρωση των συντρόφων τους.⁵⁹⁹ Κι ενώ όλα έδειχναν ότι η αιματοχυσία ήταν αναπόφευκτη, ξαφνικά εισακούστηκε η φωνή των πιο μετριοπαθών στοιχείων που καλούσε τους επικεφαλής των ομάδων να διευθετήσουν οριστικά και με τρόπο ειρηνικό το ζήτημα της μεταξύ τους διαμάχης. Συγκεκριμένα, ο Άρης πρόλαβε και έδωσε διαταγή στους άντρες του να σταματήσουν την επίθεση κι έτσι ο Πόντιος αντάρτης του ΕΛΑΣ, Καπετάν Γιώργης Βαφειάδης, άδραξε την ευκαιρία για να καλέσει τον συμπατριώτη του, Φωστηρίδη, να συνομιλήσουν κατ' ιδίαν.⁶⁰⁰ Αφού οι τόννοι έπεσαν, οι Παπαθανασίου και Σφέτσιος «έριξαν την ιδέα» να σταλεί μια επιτροπή στο Αρχηγείο του ΕΛΑΣ, αποτελούμενη από έναν εθνικιστική και έναν ΕΛΑΣίτη. Για αυτόν τον σκοπό, επιλέχθηκαν οι Παπαθανασίου και Κωσταντάρας, οι οποίοι, αφού υπέγραψαν «πρωτόκολλο τιμής» ότι θα καταβάλουν κάθε δυνατή προσπάθεια για τη συμφιλίωση, κατευθύνθηκαν προς το Αρχηγείο του ΕΛΑΣ, για να συνεχίσουν τις διαπραγματεύσεις. Την ίδια στιγμή, μάλιστα, μαθαίνουμε από τον Χ. Κοσμίδη, ότι στον χώρο εκείνο που παρ' ολίγον να αποτελέσει πεδίο μάχης επικράτησε μια ατμόσφαιρα συμφιλίωσης. Οι αντάρτες και των δυο τμημάτων χαμήλωσαν την κάνη των όπλου τους, κουβέντιασαν κι έπειτα κατέβηκαν όλοι μαζί στο διπλανό χωριό, όπου έφαγαν, περιμένοντας τα αποτελέσματα της συμφωνίας.⁶⁰¹

Στο αρχηγείο του ΕΛΑΣ βρίσκονταν, όμως, και ο Ερυθριάδης, ο οποίος μετά την επιστροφή του από τη Σόφια φαίνεται ότι ήταν ενήμερος για τις επαφές των εθνικιστών ανταρτών με την βουλγαρική κυβέρνηση και δη για την Συμφωνία Φωστηρίδη-Συράκωφ, με αποτέλεσμα το εγχείρημα της συμφιλίωσης να αποτύχει. Ειδικότερα, ο «Πετρής» όχι μόνο αρνήθηκε την υπογραφή κάποιας συμφωνίας, αλλά και προειδοποίησε τον Παπαθανασίου ότι οι άνδρες του θα επιτίθονταν στα τμήματα των εθνικιστών, εάν δεν απελευθέρωναν τον Άρη μέχρι το πρωί της 25^{ης} Σεπτεμβρίου του 1944, όπως και τελικά έγινε από το τμήμα του «ανυπόμονου» Καραϊσκάκη. Η επίθεση, φυσικά, και των υπολοίπων δυνάμεων του ΕΛΑΣ δεν άργησε να ακολουθήσει, με

⁵⁹⁸ Λίγο αργότερα θα εκτελεστεί.

⁵⁹⁹ Στο ίδιο, HS 5/634, “Report by Lt. D. E. Shenow...”, ό.π., σ. 64-65, ΑΣΚΙ, Φ. 26/5/3, ό.π.

⁶⁰⁰ Στο ίδιο, σ. 266-267.

⁶⁰¹ Τζανακάρης, *Η Ελλάδα...*, ό.π., σ. 327.

αποτέλεσμα η επανέναρξη του εμφυλίου πολέμου να αποτελέσει για άλλη μια φορά ένα θλιβερό γεγονός.⁶⁰²

Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι ο Miller, αν και βρέθηκε προ εκπλήξεως, έσπευσε ενστικτωδώς να εξασφαλίσει ότι οι εθνικιστές αντάρτες θα αναλάβουν κάποιο κομμάτι της μεταπολεμικής εξουσίας του τόπου – αν όχι ολόκληρη. Ο τρόπος με τον οποίο αυτή τη φορά επιδίωξε τον στόχο του, ξεπέρασε όχι μόνο όρια ανοχής του ΕΛΑΣ αλλά και τις αρμοδιότητες του ως BLO. Ειδικότερα, η πληροφορία για το ταξίδι των Miller και Riddle στην Σόφια φαίνεται ότι έφτασε στο Κάιρο μόλις στις 21 Σεπτεμβρίου, ενώ ο Miller βρίσκονταν για δεύτερη φορά στη βουλγαρική πρωτεύουσα. Άγνοια επί του θέματος ανέφεραν και οι Leeper, Wilson και McMillan, με τον τελευταίο από αυτούς να ζητάει την άμεση αποστολή στην περιοχή ενός Βρετανού αξιωματικού κι ενός αντιπροσώπου της ελληνικής κυβέρνησης, για να πάρουν προσήκοντα μέτρα για τους δύο αυτούς Βρετανούς αξιωματικούς.⁶⁰³ Για τον Miller, άλλωστε, αυτό δεν ήταν κάτι το καινούριο, καθώς δεν ήταν λίγες οι φορές που στο παρελθόν απέκρυψε από το Κάιρο πληροφορίες για τη δράση του. Για παράδειγμα, στην πολυσέλιδη αναφορά του δεν γίνεται απολύτως καμία μνεία στην διάλυση του «Ρήγα Φεραίου» και τη δολοφονία του «Άγι».⁶⁰⁴

Στη συγκεκριμένη, όμως, φάση αποδεικνύεται ότι και το Κάιρο αμέλησε τις υποχρεώσεις του προς τον απεσταλμένο του. Δεν μας προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι ο Miller, ο αρχηγός, δηλαδή, της Βρετανικής Αποστολής στην μια από τις βουλγαρικές ζώνες κατοχής – την ελληνική – αιφνιδιάστηκε, όπως παρατηρήσαμε, από την άνοδο του Πατριωτικού Μετώπου στην εξουσία και τις επιπτώσεις που αυτή είχε πάνω στον βουλγαρικό στρατό; Μέσα από την αναφορά του Miller, γίνεται γνωστό ότι ο ίδιος δεν έλαβε απολύτως καμία πληροφορία για την διακοπή των σοβιετοβουλγαρικών διπλωματικών σχέσεων και την επικείμενη εισβολή του Κόκκινου Στρατού στη Βουλγαρία, καθώς ούτε και για την προσπάθεια των Συμμάχων

⁶⁰² Κωσταντάρας, ό.π., σ. 268.

⁶⁰³ FO 371/43692/R15031, H, Macmillan προς FO, 21 Σεπτεμβρίου 1944 στο Σπηλιωτοπούλου-Παπαστράτης, τ. Β', ό.π., σ. 576.

⁶⁰⁴ Το αξιοσημείωτο είναι ότι το ίδιο συμβαίνει και στις εκθέσεις των υπολοίπων μελών της ΣΣΑ στην βουλγαροκρατούμενη Ελλάδα.

να συνθηκολογήσουν με την τελευταία.⁶⁰⁵ Αλλά και για το Κάιρο δεν ήταν η πρώτη φορά που απουσίαζε από το πλευρό του Miller και των υπολοίπων απεσταλμένων του στην Αν. Μακεδονία. Από τον ίδιο και πάλι μαθαίνουμε ότι δεν έλαβε ποτέ οδηγίες για την επικείμενη έναρξη της επιχείρησης «Κιβωτός του Νώε», παρόλο που εκείνος τις επιζητούσε διαρκώς, καθώς και ότι κλήθηκε να απαντήσει μόνος του στο κρίσιμο ερώτημα που τον απασχολούσε τον Δεκέμβριο του 1943 αναφορικά με την μεταπήδηση του στο στρατόπεδο των εθνικιστικών ανταρτο-ομάδων. Γενικότερα, η αδυναμία των Βρετανών αξιωματούχων του Καΐρου να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις απέναντι στον απεσταλμένο τους Αξιωματικό καταγγέλλεται από τον τελευταίο σε πολλά σημεία της αναφοράς του και αυτό συνηγορεί στο γεγονός ότι μέρος της ευθύνης για την αποκλίνουσα συμπεριφορά του έφεραν και οι πρώτοι. Τον Σεπτέμβριο του 1944 ένας από αυτούς, ο Talbot-Rice, το αντιλήφθηκε, παρόλο που και εκείνος όμως αναγνώριζε ότι ο Miller είχε πράγματι δημιουργήσει «μεγάλα προβλήματα».⁶⁰⁶ Προβλήματα που σε τελική φάση καλούνταν να λύσει ο ελληνικός λαός.

Παρά ταύτα, τόσο ο Miller όσο και ο Kitcat, αναφερόμενοι σε ένα συγκεκριμένο γεγονός, ισχυρίζονται ότι κατέβαλαν ισχυρές προσπάθειες να φέρουν σε συνεννόηση τα δυο αντιμαχόμενα στρατόπεδα. Και το γεγονός αυτό δεν είναι άλλο από την συνάντηση μεταξύ των Ερυθριάδη, Κωσταντάρα, και Φωστηρίδη που έλαβε χώρα κατόπιν πρωτοβουλίας των ανωτέρω Βρετανών Αξιωματικών στη Δράμα στις 17 Σεπτεμβρίου του 1944 – μία ημέρα μετά την επιστροφή του Miller από τη Σόφια, αλλά και πριν από την υπογραφή του Συμφώνου Φωστηρίδη-Συράκωφ.⁶⁰⁷ Την ημέρα εκείνη, εθνικιστές και ΕΛΑΣίτες κλήθηκαν να διευθετήσουν τις μεταξύ τους διαφορές και – με την ενεργό συμμετοχή της ΣΣΑ – να συζητήσουν τους όρους εκείνους που θα επέτρεπαν τη μεταξύ τους συνεργασία. Σύμφωνα με τον Miller, όμως, ο Πέτρος αποδείχθηκε κατηγορηματικά αντίθετος ως προς το θέμα αυτό, προβάλλοντας το επιχείρημα της μοναδικότητας του ΕΛΑΣ ως επίσημα αναγνωρισμένης αντιστασιακής

⁶⁰⁵ HS 5/634, “Report by Major G. Micklethwait...”, ό.π., σ. 102.

⁶⁰⁶ FO 371/43693/R15472, Talbot-Rice προς Howard, 24 Σεπτεμβρίου 1944 στο Σπηλιωτοπούλου-Παπαστράτης, τ. Β΄, ό.π., σ. 581.

⁶⁰⁷ HS 5/634, “Report by Major G. Micklethwait...”, ό.π., σ. 33 και “Report by Major T. Kitcat...”, ό.π., σ. 46.

οργάνωσης κι έτσι οι διαπραγματεύσεις ναυάγησαν.⁶⁰⁸ Αλλά και από τον Κωσταντάρρα, τον οποίο ο Miller παρουσιάζει ως θετικά προσκείμενο στη συνέχιση του διαλόγου,⁶⁰⁹ μαθαίνουμε ότι το τέλος της συζήτησης σηματοδοτήθηκε από την εν θερμώ αποχώρηση του Ερυθριάδη που προκλήθηκε από την απαίτηση του Miller να αναμιχθεί στην διαχείριση των φερόμενων Βουλγάρων εγκληματιών πολέμου.⁶¹⁰ Ανεξαρτήτως, όμως, του αποτελέσματος που είχε, το εγχείρημα των Βρετανών αξιωματικών αποτελούσε περισσότερο ένα ακόμη τέχνασμα συρρίκνωσης της πολιτικής ισχύς που διέθετε ο ΕΛΑΣ στην περιοχή και λιγότερο μια συμφιλιοτική προσπάθεια με ειλικρινείς προθέσεις. Μην ξεχνάμε, άλλωστε, ότι από στιγμή σε στιγμή αναμένονταν να λάβουν χώρα και οι διαπραγματεύσεις μεταξύ του Συράκωφ και του Φωστηρίδη, εν αγνοία φυσικά των επικεφαλής του ΕΛΑΣ.

9.3. Ο αγώνας επικράτησης

Προτού περάσουμε στην εξιστόρηση των επόμενων εξελίξεων, οφείλουμε να κάνουμε μια μικρή μνεία στον συσχετισμό δυνάμεων μεταξύ των αντιμαχόμενων ένοπλων υποκειμένων. Εκκινώντας από τον ΕΛΑΣ, παρατηρούμε ότι φθάσαμε στο χρονικό σημείο εκείνο που – όπως προαναφέραμε – το αριστερό κίνημα ανακάμπτει την δυναμική του. «Με την αθρόα εθελούσια κατάταξι και με τον κυριευθέντα και κατασχεθέντα οπλισμό η ένοπλη δύναμη μας αυξήθηκε καταπληκτικά. Μέσα σε τρεις μέρες (ενν. μετά την απελευθέρωση) οι λόχοι έγιναν τάγματα και τα τάγματα Συντάγματα», σημειώνει ο Κωσταντάρρας.⁶¹¹ Και πράγματι, στα μέσα Σεπτεμβρίου του 1944 το Τάγμα του Μποζ-Νταγ μετατράπηκε στο 21^ο Σύνταγμα με διοικητή τον Γεώργιο Παπαγεωργίου «Βλαχογιώργη» και καπετάνιο τον «Καπετάν-Γιώργη».⁶¹²

⁶⁰⁸ Στο ίδιο.

⁶⁰⁹ Στο ίδιο.

⁶¹⁰ Κωσταντάρρας, ό.π., σ. 254-256. Σύμφωνα με εκείνον, η συνάντηση έλαβε μέρος στις 15 Σεπτεμβρίου 1944.

⁶¹¹ Στο ίδιο, σ. 248.

⁶¹² ΑΣΚΙ, Κ. 430, Φ. 26/5/13, «Ιστορικές Σημειώσεις για την δράσης του 21^{ου} συν/τος στη διάρκεια του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα», 12/5/1964., Κωσταντάρρας, ό.π. σ. 248 και 298.

Τόσο αυτό όσο και τα άλλα δύο – το 26^ο και το 81^ο – ανήκαν από τις 16 Σεπτεμβρίου στην νεοσυσταθείσα VI Μεραρχία που είχε έδρα την Καβάλα. Προσωρινός διοικητής της μεραρχίας ήταν ο Κωσταντάρας, ενώ αργότερα ο ορίστηκε ο Νίκος Σιγανός. Επρόκειτο, ουσιαστικά, για μία δύναμη 5.000 περίπου ανδρών,⁶¹³ πλαισιωμένη από πλήθος μονίμων αξιωματικών. Τέλος, πέραν του ότι αναπτύχθηκαν σημαντικά και οι ΕΑΜικές οργανώσεις στην περιοχή σε σημείο που τα μέλη της ΕΠΟΝ να υπολογίζονται στις 60.000, οργανώθηκαν για την τήρηση της τάξης και ισχυρές ομάδες «Λαϊκής Πολιτοφυλακής».⁶¹⁴

Από την άλλη πλευρά, οι ένοπλοι εθνικιστές αντάρτες που βρίσκονται στην περιοχή της Αν. Μακεδονίας και της Δ. Θράκης υπολογίζονται περίπου στους 2.000-3.000.⁶¹⁵ Σε αυτούς, όμως συγκαταλέγονται εκτός από τους άνδρες της ΕΣΕΑ και οι άνδρες του Κάππα και της διαλυθείσας ΠΑΟ. Αναφερθήκαμε προηγουμένως στους Σφέτσιο, Παπαθανασίου και Αβδελλά, χωρίς, ωστόσο, να επισημάνουμε ότι πρόκειται για τους αξιωματικούς της ΠΑΟ και του ΕΔΕΣ που πέρασαν στην Αν. Μακεδονία στα τέλη Αυγούστου με αρχές Σεπτεμβρίου του 1944. Ειδικότερα, φαίνεται ότι οι αξιωματικοί των οργανώσεων αυτών, αφού πρώτα συνεργάστηκαν μεταξύ τους, αποφάσισαν να διεισδύσουν στην περιοχή της Αν. Μακεδονίας, χωρισμένοι σε δύο ομάδες. Η πρώτη ομάδα με επικεφαλής τον ΕΔΕΣίτη αντισυνταγματάρχη Θωμά Σφέτσιο ακολούθησε το δρομολόγιο Μαυροθάλασσα-Αλιστράτη-Μποζ-Νταγ, όπου και έφτασε τις τελευταίες ημέρες του Αυγούστου, ενώ η δεύτερη ομάδα με επικεφαλής τον ΠΑΟτζή αντισυνταγματάρχη, Βασίλη Αβδελλά, ακολούθησε το δρομολόγιο του Παγγαίου, φτάνοντας περίπου στις 1 Σεπτεμβρίου.⁶¹⁶ Ακολούθησε η τοποθέτηση των αξιωματικών αυτών σε διάφορα αρχηγεία της ΕΣΕΑ κι έτσι μέσα σε λίγες ημέρες η οργάνωση των εθνικιστών πήρε την εξής μορφή:

⁶¹³ Κωσταντάρας, ό.π., σ. 248. Στην έκθεση του Ερυθριάδη προς ΜΓ με ημερομηνία 23/09/1944 ο αριθμός των ενόπλων του ΕΛΑΣ υπολογίζεται ότι ξεπερνάει τους 6.000 (ΑΣΚΙ, φ/23/9/8-9, ό.π.).

⁶¹⁴ ΑΣΚΙ, Φ. /23/9/8-9, ό.π.

⁶¹⁵ Ο Miller κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων στη Σόφια παρουσίασε μια δύναμη περίπου 2.000 ανταρτών, (HS 5/634, "Report by Major G. Micklethwait...", ό.π., σ. 32), ενώ στον αριθμό αυτό φαίνεται να συμφωνεί και ο Συνταγματάρχης Παπανικολόπουλος. (ΔΕΠΑΘΑ, «Ταξίαρχος Παπαθανασίου (περί Φωστηρίδη)», 23/06/1952), Ο Ερυθριάδης τους ανεβάζει στους 3.500 (ΑΣΚΙ, Φ. /23/9/20, ό.π.) και ο Παπαθανασίου στους 4.000-6.000 (ΔΕΠΑΘΑ, «Ταξίαρχος Παπαθανασίου (περί Φωστηρίδη)», ό.π.).

⁶¹⁶ «Ημερολόγιο Δημήτρη Μυλωνά», ό.π. , Παπαθανασίου, ό.π., σ. 689-690, Τσιακίριδης, ό.π., σ. 229-231. Δεν αποκλείεται η εκκίνηση των ομάδων προς την Αν. Μακεδονία να έγινε ετεροχρονισμένα.

- Γενικό Αρχηγείο: Στρατιωτικός Αρχηγός: Θ. Σφέτσιος. Επιτελάρχης: Ταγματάρχης Παπαθανασίου Ιωάννης. Βοηθός επιτελάρχη: Λοχαγός Δημήτρης Παπανικολόπουλος.

- 19^{ov} Αντάρτικο Σύνταγμα Σερρών (Μποζ-Νταγ): Στρατιωτικός Διοικητής (παρακάτω ΣΔ): ταγματάρχης Π. Κουτρίδης

- 25° Αντάρτικο Σύνταγμα Πραβίου (Τσαλ-Νταγ): ΣΔ ταγματάρχης Ι. Παπαγεωργίου

- 26° Αντάρτικο Σύνταγμα Δράμας (Καρά-Ντερέ): ΣΔ ταγματάρχης Σπ. Ρούμπος

- 71° Αντάρτικο Σύνταγμα (Μπαϊράμ-Τεπέ): ΣΔ ταγματάρχης Χ. Φωκάς

- 41° Αντάρτικο Σύνταγμα Ξάνθης (Χαϊντού): ΣΔ ταγματάρχης Γ. Δρακόπουλος

-Ανεξάρτητα Τάγματα Παγγαίου, Συμβόλου και Καβάλας.⁶¹⁷

Με ποιον τρόπο, όμως, οι παραπάνω αξιωματικοί κατόρθωσαν να συνδεθούν με τα εθνικιστικά τμήματα της Αν. Μακεδονίας και της Δ. Θράκης; Ο Παπαθανασίου αναφέρει ότι το ζήτημα της πλαισίωσης της ΕΣΕΑ από τους μόνιμους αξιωματικούς τέθηκε προς συζήτηση μεταξύ των εθνικιστών οπλαρχηγών και των μελών της ΣΣΑ ήδη από τον χειμώνα του 1944, όταν έλαβε χώρα η ιδρυτική σύσκεψη της οργάνωσης.⁶¹⁸ Πιθανόν εισηγητής της πρότασης αυτής να ήταν ο ίδιος ο Miller, ο οποίος λίγο καιρό αργότερα θα ζητήσει από το Κάιρο να στείλουν κάποιον Έλληνα αξιωματικό να οργανώσει τις ομάδες των εθνικιστών.⁶¹⁹ Τότε, όμως, η απόφαση που πάρθηκε ήταν αρνητική και αντικατόπτρισε τις προσωπικές φιλοδοξίες πολλών καπεταναίων. Πιθανόν, όμως, τη δεδομένη χρονική στιγμή και οι ίδιοι οι εθνικόφρονες αξιωματικοί να μην χαρακτηρίζονταν από την ίδια προθυμία να μεταβούν στην Αν. Μακεδονία, καθώς δεν γνώριζαν ακόμη για την παρουσία της ΣΣΑ στην περιοχή.⁶²⁰

Μετά την άνοιξη του 1944, τα δεδομένα ήταν διαφορετικά. Οι επικεφαλής της ΠΑΟ είχαν πληροφορηθεί για την παρουσία της ΣΣΑ αποστολής στην Αν. Μακεδονία και δη για τη συνεργασία της με τους άνδρες του Φωστηρίδη, ενώ και αρκετοί από τους τελευταίους άρχισαν να εκδηλώνουν «την επιθυμία των σταλούν αξιωματικοί προς

⁶¹⁷ Παπαθανασίου, ό.π., σ. 693-694, ΔΕΠΑΘΑ, «Εκθεσις Φωστηρίδη», 19 Ιουνίου 1949, Καραϊσαρλής, ό.π., σ. 265-266.

⁶¹⁸ Στο ίδιο, σ. 687.

⁶¹⁹ HS 5/634, “Report by Major G. Micklethwait...”, ό.π., σ. 101.

⁶²⁰ Παπαθανασίου, ό.π., σ. 687.

καλύτεραν οργάνωσιν». Ανάμεσα σε αυτούς ήταν σίγουρα οι Αβραμίδης και Καρανάσιος, οι οποίοι στα προσωπικά μηνύματα που είχαν στείλει μέσω του ασυρμάτου της ΣΣΑ στον βασιλιά, στις 29 Απριλίου και στις 16 Μαΐου αντίστοιχα, είχαν ζητήσει μεταξύ άλλων και την αποστολή Ελλήνων αξιωματικών, καθώς και ο Παπαδάκης, ο οποίος είχε φροντίσει με δική του πρωτοβουλία να ενημερώνει τους αξιωματικούς της διαλυθείσας ΠΑΟ για την εκεί κατάσταση.⁶²¹ Λαμβάνοντας υπόψη, επίσης, ότι ο Παπαδάκης είχε φιλοξενήσει στα λημέρια του τον Miller, οι αξιωματικοί της συμμαχίας ΠΑΟ-ΕΔΕΣ αποφάσισαν να στείλουν στο Μποζ-Νταγ Δράμας μία ομάδα ανδρών με επικεφαλής τον Αν. Σαμιώτη, με σκοπό «να πληροφορηθεί λεπτομερώς περί της Αγγλικής Αποστολής». Η ομάδα συνδέθηκε με τον Παπαδάκη και επέστρεψε πίσω μετά από λίγες ημέρες, φέρνοντας μαζί της εκτός από τις επιζητούμενες πληροφορίες και μια χειρόγραφη επιστολή του Μικρασιάτη οπλαρχηγού που πραγματευόταν το ζήτημα της μεταξύ τους συνεργασίας.⁶²²

Το πρώτο βήμα είχε γίνει και ο Miller – κατά τον Παπαθανασίου – «παρήγγειλε δια του ασυρμάτου να σταλή έμπιστος αξιωματικός δια να τον κατατοπίση επί ορισμένων θεμάτων».⁶²³ Ο αξιωματικός που επιλέχθηκε για την αποστολή αυτή ήταν ο ανθυπολοχαγός Αρβανιτίδης,⁶²⁴ ο οποίος στα τέλη Ιουνίου του 1944 συναντήθηκε με τον Miller στο Μποζ-Νταγ Δράμας, εντυπωσιάζοντάς τον.⁶²⁵ Πράγματι, όπως σημειώνει ο Παπαθανασίου, «η περιπόθητος στενωτέρα επαφή με τους Άγγλους είχε επιτευχθή [...]».⁶²⁶ Στα τέλη του Ιουνίου με αρχές Ιουλίου οι Κ. Πετράκης και D. Rycroft διέσχισαν τον Στρυμόνα – κατόπιν οδηγιών του Miller – και εγκαταστάθηκαν στην περιοχή της Νιγρίτας για περίπου έναν μήνα, χρονικό διάστημα κατά το οποίο κατόρθωσαν να έρθουν σε επαφή με αρκετούς αξιωματικούς της ΠΑΟ, μεταξύ των οποίων ήταν και ο συνταγματάρχης Βασίλης Αβδελλάς.⁶²⁷ Με τους απεσταλμένους

⁶²¹ Χατζηαναστασίου, *Αντάρτες...*, ό.π., σ. 180-181.

⁶²² Παπαθανασίου, ό.π., σ. 688.

⁶²³ Στο ίδιο, σ. 688-689.

⁶²⁴ Στο ίδιο, σ. 689.

⁶²⁵ HS 5/634, “Report by Major G. Micklethwait...”, ό.π., σ. 23.

⁶²⁶ Παπαθανασίου, ό.π., σ. 689.

⁶²⁷ HS 5/634, “Report by Major G. Micklethwait...”, ό.π., σ. 23, Παπαθανασίου, ό.π., σ. 689.

του Miller φαίνεται ότι συνομίλησαν και δυο αξιωματικοί του ΕΔΕΣ, ο Σφέτσιος και ο Καλογιάννης, καθώς και μερικά εγκληματικά στοιχεία που στο παρελθόν συνεργάστηκαν με τους Γερμανούς εναντίον του ΕΛΑΣ.⁶²⁸ Ωστόσο, σύμφωνα με τον Παπαθανασίου, χρειάστηκε να γίνει μία ακόμη συνάντηση μεταξύ των εκπροσώπων της ΠΑΟ-ΕΔΕΣ και της ΣΣΑ, προκειμένου να καθοριστεί το είδος της συνεργασίας και οι υποχρεώσεις που θα απορρέανε από αυτή.⁶²⁹ Έμενε, επίσης, να κανονιστεί ο τρόπος με τον οποίο θα έφταναν τελικά οι αξιωματικοί στην Αν. Μακεδονία, γι' αυτό και ο Miller έδωσε οδηγίες στους Τσακιρίδη και Παπαδάκη να επιληφθούν επί του θέματος. Ο πρώτος, είχε φροντίσει για την ασφαλή μετάβαση της ομάδας Αβδελλά στο Παγγαίο και ο δεύτερος της ομάδας Σφέτσιου στο Μποζ-Νταγ Δράμας.⁶³⁰

Η συνεργασία των ΠΑΟ-ΕΔΕΣ-ΕΣΕΑ φαίνεται ότι λειτούργησε ως πόλος έλξης για μία ακόμη ομάδα, αυτής του Κάππα. Στις 28 Μαΐου 1944, λίγες ημέρες μετά την διάλυσή τους από τις δυνάμεις του ΕΛΑΣ, οι αντάρτες του Κάππα συνήλθαν σε σύσκεψη, καθώς τους προβλημάτιζε η «διείσδυση της κομμουνιστικής προπαγάνδας» εντός της ομάδας. Μεταξύ άλλων αποφάσισαν να ζητήσουν επαφή με τους αξιωματικούς της ΠΑΟ κι έτσι στις 6 Ιουνίου προχώρησαν στην αναζήτηση ενός πλωτού μέσου που θα τους επέτρεπε να διασχίσουν τον Στρυμόνα. Λίγες ημέρες αργότερα, ο Κάππας θα βρίσκεται στην Κεντρική Μακεδονία, ενώ μέχρι τις 28 Ιουλίου θα έχει εξασφαλίσει την πολυπόθητη σύνδεση. Έτσι, όταν την 1^η Σεπτεμβρίου 1944 η ομάδα του Αβδελλά διέσχισε με τη βοήθεια του Τσακιρίδη τον Στρυμόνα και εγκαταστάθηκε προσωρινά στο Παγγαίο, εκεί μετέβησαν αμέσως και οι Καππαίοι.⁶³¹

Όπως, λοιπόν, αντιλαμβανόμαστε, το γεγονός ότι ο Κάππας πήρε την απόφαση να συνεργαστεί τελικά με τους εθνικιστές αντάρτες της ΕΣΕΑ κατά τη δεδομένη χρονική στιγμή οφείλεται αποκλειστικά στην άφιξη των «εθνικόφρονων» αξιωματικών στα λημέρια των οπλαρχηγών της ΕΣΕΑ. Φαίνεται πως για τον τυχοδιώκτη αυτόν αντάρτη του Συμβόλου, μόνο εκείνοι θα μπορούσαν να εξοντώσουν τον μισητό του αντίπαλο, τον ΕΛΑΣ. Βέβαια, τα συναισθήματα ήταν αμοιβαία, καθώς και για τους αξιωματικούς της ΠΑΟ ο Κάππας αποτελούσε πρότυπο αντάρτη και έρχονταν σε

⁶²⁸ Καλογρηάς, ό.π., σ. 328-329.

⁶²⁹ Παπαθανασίου, ό.π., σ. 689.

⁶³⁰ Στο ίδιο, σ. 690, Τσιακιρίδης, ό.π., σ. 230.

⁶³¹ Αρχείο Δ. Μυλωνά, ό.π.

αντιδιαστολή με τους υπολοίπους απείθαρχους εθνικιστές καπετάνιους: «Την προσοχήν των αξιωματικών ετράβηξεν από της πρώτης ημέρας το τμήμα του Καπετάν Κάππα αλλά και ο ίδιος ο Καπετάνιος. Όλοι τους εξεδήλωσαν την πλήρη ικανοποίησιν των με την άφιξιν στο βουνό τον αξιωματικών και διεβεβαίωουν αυτούς ότι θα πειθαρχήσουν απολύτως», σημειώνει ο Παπαθανασίου.⁶³² Ακόμη και για τον Σφέτσιο η δράση του Κάππα υπήρξε «άξια επαίνου».⁶³³ Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι το ενδιαφέρον της ΠΑΟ για τα ληστρικά στοιχεία της περιοχής που είχαν ανοικτούς λογαριασμούς με τον ΕΛΑΣ υπήρξε αξιοσημείωτα μεγάλο. Εκτός, από τον Κάππα και την κομπανία του στην ΠΑΟ στρατολογήθηκε και ο πρώην καταδικασθέντας για το αδικήματα της ζωοκλοπής και νυν εξόριστος στην δυτική πλευρά του Στρυμόνα, Αν. Σαμιώτης, ο οποίος – όπως παρατηρήσαμε παραπάνω – προσέφερε αμέσως τις υπηρεσίες του αναλαμβάνοντας τον ρόλο του συνδέσμου. Αναφορικά, πάντως, με το ήθος του ανωτέρω, από τις προσκείμενες στην ΕΣΕΑ πηγές αντλούμε την πληροφορία ότι πρόκειται για έναν «όχι και τόσο κάλο άνθρωπο».⁶³⁴ Ακόμη και ο Δ. Μυλωνάς, αντάρτης της ομάδας του Κάππα, τον καταγράφει στο ημερολόγιο του ως «ένα εγκληματικό στοιχείο ο οποίος ως τώρα έχει αφαιρέσει πολλών δεκάδων ανθρώπων τη ζωή δια ληστρικούς σκοπούς».⁶³⁵

Ξαναπιάνουμε το νήμα των εξελίξεων από την επανέναρξη των εμφυλίων συγκρούσεων στην περιοχή. Στις 25 Σεπτεμβρίου 1944 το Τάγμα Καραϊσκάκη επιτέθηκε εναντίον των εθνικιστών στις Κρηνίδες, ενώ την επομένη οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ στο Παγγαίο πολιορκήσαν το χωριό του Τσακιρίδη, την Ν. Μπάφρα.⁶³⁶ Το δράμα συνεχίστηκε μέχρι και το πρώτο το δεκαήμερο του Οκτωβρίου σε περιοχές των Νομών Σερρών, Δράμας, Καβάλας και Ξάνθης.⁶³⁷ Αν και η μεροληπτική καταγραφή των συγκρούσεων αυτών από τους πρωταγωνιστές της εποχής καθιστά αμφίβολη την έκβασή τους το σίγουρο είναι οι εθνικιστές αντάρτες αναγκάστηκαν να αποχωρήσουν

⁶³² Παπαθανασίου, ό.π., σ, 692.

⁶³³ ΔΕΠΑΘΑ, «Υπόθεσις προσφυγής...», ό.π.

⁶³⁴ Αντωνιάδης, τ. Α΄, ό.π. σ. 151-153

⁶³⁵ Αρχείο Δ. Μυλωνά, ό.π.

⁶³⁶ Κωσταντάρας, ό.π., σ. 268, Καραϊσαρλής, ό.π., σ. 290, Τσιακιρίδης, ό.π., σ. 234-236.

⁶³⁷ Καραϊσαρλής, ό.π., σ. 291.

από τα αστικά κέντρα και την ευρύτερη περιοχή τους και να περιοριστούν στα ορεινά της Δράμας, της Ξάνθης και της Καβάλας.⁶³⁸ Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι σε κάποιες από τις παραπάνω είχαν συμμετάσχει στο πλευρό του ΕΛΑΣ και Βούλγαροι παρτιζάνοι ή αιχμάλωτοι πολέμου.⁶³⁹ Το φαινόμενο της σύμπραξης με τον πρώην κατακτητή, δεν το συναντάμε μόνο στην περίπτωση του ΕΛΑΣ. Αντιθέτως, φαίνεται ότι τόσο ο ΕΛΑΣ όσο και η ΕΣΕΑ εκμεταλλεύτηκαν την παρουσία του βουλγαρικού στρατού στην προσπάθειά τους να αναρριχηθούν στην εξουσία. Ο τελευταίος δε αναμείχθηκε στον ελληνικό εμφύλιο, επιδιώκοντας να διατηρήσει εξουσίες στην περιοχή, μέχρι την οριστική υπογραφή της ειρήνης και την χάραξη των νέων συνόρων.

Από την άλλη πλευρά, γνωρίζουμε με ακρίβεια το αποτέλεσμα μιας άλλης εμφύλιας σύγκρουσης που έλαβε χώρα κατά την ίδια ακριβώς χρονική περίοδο στην περιοχή της Αλιστράτης Σερρών. Στις 23 Σεπτεμβρίου 1944, μια δύναμη 1280 περίπου ανδρών με επικεφαλής τους ταγματάρχες Σπυρίδη και Κουτρίδη, αποτελούμενη από αξιωματικούς της ΠΑΟ, ένα τμήμα της ομάδα του Κάππα⁶⁴⁰ και μερικές ομάδες ενόπλων χωρικών ξεκίνησε από την περιοχή της Νιγρίτας με προορισμό την Αλιστράτη, όπου έφθασε την επόμενη ημέρα, καταλαμβάνοντας με την είσοδο της όλες τις υπηρεσίες που είχαν εγκαταλείψει οι ΕΛΑΣίτες και οι Βούλγαροι Παρτιζάνοι προ ολίγων ωρών.⁶⁴¹ Στις 26 Σεπτεμβρίου, όμως οι δυνάμεις των τελευταίων περικύκλωσαν το χωριό, αποστέλλοντας τελεσίγραφο στους αντιπάλους τους. Εκείνοι αρνήθηκαν να παραδοθούν παραδόθηκαν, με αποτέλεσμα στις 27 Σεπτεμβρίου να δεχτούν μια σφοδρή επίθεση από την οποία βγήκαν ηττημένοι. Βέβαια, οφείλουμε να σημειώσουμε ότι είχαν παρατάξει για την άμυνα της κωμόπολης μόλις 150 άνδρες,⁶⁴² καθώς το βράδυ

⁶³⁸ Στο ίδιο, σ. 302, ΔΕΠΑΘΑ, «Εκθεσις Φωστηρίδη», ό.π.,

⁶³⁹ Κωσταντάρας, ό.π., σ. 269.

⁶⁴⁰ Διέσχισε τον ποταμό Στρυμόνα στις 11 Σεπτεμβρίου. βλ. «Ημερολόγιο Δ. Μυλωνά, ό.π.

⁶⁴¹ Αρχείο Δ. Μυλωνά, ό.π., Παπαθανασίου, ό.π., σ. 705-706.

⁶⁴² Στο ίδιο. Από τον Δ. Μυλωνά έχουμε την πληροφορία ότι είχαν παραμείνει και περίπου 150 Βούλγαροι για να εξασφαλίσουν την προστασία των βουλγαρικών οχημάτων. Από τον Κωσταντάρα, μαθαίνουμε ότι η δύναμη αυτή συμμετείχε ενεργά στη μάχη στο πλευρό των εθνικιστών ανταρτών (Κωσταντάρας, ό.π., σ. 269.)

της 26^{ης} Σεπτεμβρίου ο Σπυρίδης έλαβε διαταγή από τον Miller να εγκαταλείψει την Αλιστράτη και να κινηθεί μερικά χιλιόμετρα βορειοδυτικά.⁶⁴³

Για τον τελευταίο – όπως και για το ΓΣΣΜΑ⁶⁴⁴ – η ομάδα των Κουτρίδη-Σπυρίδη αποτελούσε «πρώτης τάξης στρατιωτική δύναμη» που θα μπορούσε να συνεισφέρει αποτελεσματικά στον αντικομμουνιστικό αγώνα της πρώην βουλγαροκρατούμενης περιοχής. Έτσι, όταν έμαθε από τον Συράκωφ για την κατάληψη της Αλιστράτης, φρόντισε να έλθει σε συμφωνία μαζί του, ώστε να διασφαλίσει ότι ο έλεγχος της πόλης θα παρέμενε προσωρινά στην ομάδα αυτή.⁶⁴⁵ Επειδή, όμως, ήταν ευρέως γνωστό ότι ένας εκ των δυο επικεφαλής της ΠΑΟ, ο Σπυρίδης, είχε συνεργαστεί στενά με τους Γερμανούς, ο Miller αναγκάστηκε να του δώσει εντολή να παραδώσει τα όπλα του στον Κουτρίδη και να μετακινηθεί με το τμήμα του λίγα χιλιόμετρα βορειοδυτικά, αναμένοντας νεότερες οδηγίες.⁶⁴⁶ Η εντολή, ωστόσο, φαίνεται ότι έφτασε στον παραλήπτη της, όπως είδαμε παραπάνω, τη στιγμή που μαίνονταν η μάχη, στις 26 Σεπτεμβρίου, και γι' αυτό τον λόγο πιθανόν να εγκατέλειψε την Αλιστράτη και το τμήμα του Κουτρίδη.⁶⁴⁷

Πού οφείλονταν, όμως, η καθυστερημένη μεταβίβαση των βρετανικών διαταγών προς τους επικεφαλής της ομάδας αυτής; Στις 24 Σεπτεμβρίου, την ημέρα, δηλαδή, που θα μεταβιβάζονταν στον Σπυρίδη οι οδηγίες του Miller ολόκληρη η αποστολή της ΣΣΑ τέθηκε σε κατ' οίκον περιορισμό από τους Βούλγαρους Παρτιζάνους. Συγκεκριμένα, ο παλιός του φίλος, ο Ράντεφ, προαγόμενος στην ανώτατη ιεραρχική βαθμίδα του βουλγαρικού παρτιζάνικου κινήματος, τους αιχμαλώτισε, απαγορεύοντάς τους να έχουν επαφή τόσο με τους εθνικιστές αντάρτες όσο και με Κάιρο.⁶⁴⁸ Τα μέλη της ΣΣΑ έμειναν σε αυτό το καθεστώς μέχρι της 11 Οκτωβρίου, προσπαθώντας παράλληλα να επισημάνουν στο Κάιρο τους κινδύνους που θα διέτρεχαν όχι μόνο οι ίδιοι, αλλά και

⁶⁴³ Στο ίδιο.

⁶⁴⁴ Χατζηαναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 348-349.

⁶⁴⁵ HS 5/634, "Report by Major G. Micklethwait...", ό.π., σ. 35.

⁶⁴⁶ Στο ίδιο, σ. 35-36.

⁶⁴⁷ Μόλις η ομάδα έφτασε στη Μικρόπολη χωρίστηκε και ο Κουτρίδης έφυγε για τη Δράμα, με σκοπό να συναντήσει τον Miller (Αρχείο Δ. Μυλωνά, ό.π.).

⁶⁴⁸ HS 5/634, "Report by Major G. Micklethwait...", ό.π., σ. 36, FO 371/43693/R16026, Boxshall προς Laskey, 4 Οκτωβρίου 1944 στο Σπηλιωτοπούλου-Παπαστράτης, τ. Β', ό.π., σ. 593-594.

οι πιστοί στην κυβέρνηση και τους Συμμάχους εθνικιστές αντάρτες, εάν το ΓΣΣΜΑ δεν προχωρούσε το συντομότερο στην επίσημη αναγνώρισή τους.⁶⁴⁹

Οι ιθύνοντες της βρετανικής πολιτικής, όμως, ακολούθησαν διαφορετική τακτική. Από την μία πίεζαν το Γ. Σ. του ΕΛΑΣ να επιληφθεί της κατάστασης που έχει δημιουργηθεί στην Αν. Μακεδονία,⁶⁵⁰ και από την άλλη αποφάσισαν να ανακαλέσουν από την περιοχή όλους τους Βρετανούς Συνδέσμους, εκτός του Kitcat, η παραμονή του οποίου θεωρήθηκε απαραίτητη.⁶⁵¹ Αναμφίβολα, στην λήψη της συγκεκριμένης απόφασης επηρέασαν οι κινήσεις που έκανε με προσωπική του πρωτοβουλία ο Miller και οι αρνητικές – για τα βρετανικά συμφέροντα – συνέπειες που είχαν. Ο τελευταίος αναχώρησε αεροπορικώς από την Αν. Μακεδονία στις 8 Οκτωβρίου 1944, προκειμένου να λογοδοτήσει αυτοπροσώπως για τις πράξεις του. Για τον ίδιο ακριβώς σκοπό τον συνόδευσε και ο Riddle, ενώ την ίδια ημέρα αναχώρησαν και οι τρεις Έλληνες αξιωματικοί (Πετράκης, Χατζόπουλος και Σίντρος) «για λόγους προσωπικής ασφάλειας», καθώς και μερικοί άλλοι αξιωματικοί της ΣΣΑ.⁶⁵²

Από το δεύτερο δεκαήμερο του Οκτωβρίου 1944, ο ένοπλος εμφύλιος στην περιοχή περνάει σε ύφεση. Η είδηση της αποχώρησης των βουλγαρικών στρατευμάτων και της επικείμενης άφιξης στην περιοχή της Κυβερνητικής Αντιπροσωπίας ανάγκασε τις αντιμαχόμενες πλευρές να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα.⁶⁵³ Στις 10 Οκτωβρίου ο Σαράφης διέταξε τα τμήματα του ΕΛΑΣ της Αν. Μακεδονίας να αποσύρουν τα περιοριστικά μέτρα έναντι των μελών της ΣΣΑ και να διακόψουν οποιαδήποτε επιθετική ενέργεια εναντίον των εθνικιστών, εφόσον δεν επιτίθενται οι

⁶⁴⁹ FO 371/43693/R15951, Boxshall προς Laskey, 5 Οκτωβρίου 1944. Στο Σπηλιωτοπούλου-Παπαστράτης, τ. Β', ό.π., σ. 588. Φαίνεται ότι τον χειμώνα του 1944, όταν η ΕΣΕΑ γνωστοποίησε στους Συμμάχους και την εξόριστη ελληνική κυβέρνηση την αφοσίωσή της, εκείνοι απέφυγαν ή αμέλησαν να προβούν σε κάποια επίσημη ανακοίνωση που θα νομιμοποιούσε τη δράση της.

⁶⁵⁰ FO 371/43693/R16218, Force 133 προς Γενικό Στρατηγείο Ε.Λ.Α.Σ., 29 Σεπτεμβρίου 1944. Στο ίδιο, σ. 618, Καραϊσαρλής, ό.π., σ. 288.

⁶⁵¹ FO 371/43693/R15472, Boxshall προς Laskey, 27 Σεπτεμβρίου 1944. Στο ίδιο, σ. 596.

⁶⁵² HS 5/634, "Report by Major G. Micklethwait...", ό.π., σ. 37. Στους επιβαίνοντες του αεροπλάνου που απογειώθηκε από το αεροδρόμιο του «Γεντί-Περέ» ανήκουν επίσης και οι Chatterly και Drake.

⁶⁵³ Είναι αξιοσημείωτο πάντως ότι η είδηση για το «προδοτικό» Σύμφωνο «Φωστηρίδη-Συράκωφ» δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στον ΕΑΜικό Τύπο της περιοχής λίγες μόλις ημέρες νωρίτερα από την άφιξη της Κυβερνητικής Αντιπροσωπίας. Βλ. ΕΛΙΑ, Ελληνικός Τύπος και Ημερολόγια του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα, εφ. *Ελευθερία*, 13 Οκτωβρίου 1944 και εφ. *Νίκη*, 14 Οκτωβρίου 1944.

ίδιοι.⁶⁵⁴ Έτσι, ο Κωσταντάρας ανέλαβε να πάει στη Δράμα και να μεσολαβήσει για την απελευθέρωση των Βρετανών αξιωματικών.⁶⁵⁵

Από την άλλη πλευρά, την έναρξη των διαπραγματεύσεων συμφιλίωσης επιζητούσε και το Κάιρο. Η απάντηση που έλαβε ο Kitcat από τους Βρετανούς αξιωματούχους του Καΐρου, όταν τους πληροφόρησε για την απελευθέρωσή τους στις 11-12 Οκτωβρίου, ήταν να καταβάλει μέχρι την επικείμενη άφιξη του Keown-Boyd και της ομάδας του κάθε δυνατή προσπάθεια για να αποτρέψει την εμφύλιο μεταξύ των αντιμαχόμενων οργανώσεων.⁶⁵⁶ Έτσι, και ο Kitcat αποφάσισε να πάει στην Καβάλα, προκειμένου να διαπραγματευτεί με τους ιθύνοντες του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ τους όρους της Συμφιλίωσης.

Έπειτα από συζητήσεις που πραγματοποιήθηκαν σε φιλική ατμόσφαιρα συμφώνησαν στα εξής σημεία: ο ΕΛΑΣ αναγνώρισε το δικαίωμα της ΣΣΑ να συνεργαστεί με τους εθνικιστές αντάρτες, παρόλο που για εκείνον εξακολουθούσαν να θεωρούνται εχθρική δύναμη, και υποσχέθηκε να μην καταστήσει ξανά την ΣΣΑ αντικείμενο πολιτικής αντιπαράθεσης στον Τύπο⁶⁵⁷, ενώ ο Kitcat δεσμεύτηκε να προβεί σε διαβεβαιώσεις ότι δεν υπήρξε ποτέ γραπτή συμφωνία μεταξύ ΕΛΑΣ και Βουλγάρων, καθώς και να αποτρέψει την εκδήλωση κάποιας επιθετικής ενέργειας των εθνικιστών εναντίον του ΕΛΑΣ.⁶⁵⁸

⁶⁵⁴ FO 371/43694/R17120, Boxshall προς Laskey, 20 Οκτωβρίου 1944 στο Σπηλιωτοπούλου-Παπαστράτης, τ. Β', ό.π., σ. 679.

⁶⁵⁵ Κωσταντάρας, ό.π., σ. 276.

⁶⁵⁶ HS 5/316, Secret Cipher Telegram from SFU HQ 3 Corps to C in C Middle East, 13/10/1944.

⁶⁵⁷ HS 5/634 "Report by Major T. Kitcat...", ό.π., σ. 48. Αναμφίβολα, ο όρος αυτός εντάχθηκε στην Συμφωνία με αφορμή την επίθεση που δέχθηκε ο Miller από την ΕΑΜική εφημερίδα της Δράμας *Νέος Δρόμος*. Συγκεκριμένα, στο φύλλο της 28^{ης} Σεπτεμβρίου 1944, η συγκεκριμένη εφημερίδα δημοσίευσε μια διακήρυξη της XI Μεραρχίας του ΕΛΑΣ στην οποία καταγγέλλονταν ο «φασίστας Βρετανός Ταγματάρχης Miller» για την βοήθεια που παρείχε προς τα «Τάγματα Ασφαλείας του Τσαούς Αντών». Είναι αξιοσημείωτο ότι η δημοσίευση αυτή απασχόλησε τον Miller σε τέτοιο βαθμό που αμέσως ανέφερε το γεγονός αυτό στο ΓΣΣΜΑ, τονίζοντας την ανάγκη να αναλάβει από εδώ και στο εξής ο Kitcat την διαχείριση των αντάρτικων ομάδων. (HS 5/634, "Report by Major G. Micklethwait...", ό.π., σ. 36, FO 371/43693/R16218, Boxshall προς Laskey, 9 Οκτωβρίου 1944 στο Σπηλιωτοπούλου-Παπαστράτης, τ. Β', ό.π., σ. 611-612.

⁶⁵⁸ FO 371/43694/R17214, Boxshall προς Laskey, 23 Οκτωβρίου 1944 στο Σπηλιωτοπούλου-Παπαστράτης, τ. Β', ό.π., σ. 690.

Στις 17 Οκτωβρίου 1944, οι ηγέτες των δυο ελληνικών αντάρτικων σχηματισμών υποδέχτηκαν στο αεροδρόμιο Αμυγδαλέωνα Καβάλας τους τρεις εκπροσώπους της ελληνικής κυβέρνησης (Μιλτιάδης Πορφυρογένης, Λάμπρος Λαμπριανίδης και Αλέκος Κωστόπουλος) που έφτασαν αεροπορικώς, συνοδευόμενοι από τον συνταγματάρχη Πρόκο, τον αντισυνταγματάρχη χωροφυλακής Τσαλαμιδά, τον λοχαγό Η. Χαραλάμπους, τον λοχαγό Παλαιολογόπουλο, τον νέο αρχηγό της ΣΣΑ, συνταγματάρχη Keown-Boyd, και μια ομάδα Βρετανών αλεξιπτωτιστών.⁶⁵⁹ Αυτή καθαυτή η σύμπραξη των αντιστασιακών οργανώσεων στην υποδοχή μιας ομάδας επίσημα αναγνωρισμένων αξιωματούχων της ελληνικής κυβέρνησης, που κατέφτασε στην περιοχή με κύριο σκοπό «να εμπεδώσει την τάξιν»⁶⁶⁰, προμήνυε όλο και πιο ελπιδοφόρα το οριστικό τέλος του εμφύλιου σπαραγμού.

Αφού η Κυβερνητική Αντιπροσωπεία εγκαταστάθηκε στην πόλη της Δράμας, όπου είχαν έδρα η Στρατιωτική Διοίκηση και η ΣΣΑ, έκανε μια σύντομη περιοδεία σε όλες τις μεγάλες πόλεις της Αν. Μακεδονίας και Θράκης, σφυγμομετρώντας και εμψυχώνοντας τον ελληνικό λαό.⁶⁶¹ Στη συνέχεια, προχώρησε στην εφαρμογή του σχεδίου της για την συμφιλίωση των δυο παρατάξεων. Τα τμήματα των εθνικιστών αναγνωρίστηκαν επίσημα με το όνομα «VII Συνοριακός Τομέας» και διατάχθηκαν να περιοριστούν σε μια ζώνη βορείως της Δράμας, με σκοπό να φρουρήσουν τα σύνορα και να εξασφαλίσουν την ασφάλεια των κατοίκων της μεθορίου, ενώ στην δικαιοδοσία της VI Μερραρχίας του ΕΛΑΣ πέρασε όλη η υπόλοιπη ζώνη από τον Στρυμόνα μέχρι τον Έβρο, με όλες τις πόλεις και τις συγκοινωνίες.⁶⁶² Αναγνωρίστηκε η συνεργασία των Κουτρίδη και Σπυρίδη με τους Γερμανούς και δόθηκε εντολή αμφοτεροι να συλληφθούν και να οδηγηθούν στην Αθήνα. Εκεί, επίσης, όφειλαν να σταλούν και οι Φωστηρίδης και Σφέτσιος, προκειμένου να λογοδοτήσουν για το σύμφωνο με τον

⁶⁵⁹ HS 5/634 "Report by Major T. Kitcat...", ό.π., σ. 48-49, Καραϊσαρλής, ό.π., σ. 302-303, Κωσταντάρας, ό.π. σ. 280-281.

⁶⁶⁰ ΔΕΠΑΘΑ, ό.π., «Επίσημα πρακτικά των συνεδριάσεων της Βουλής (Δ' Αναθεωρητική)», Τετάρτη 26 Ιουνίου 1946.

⁶⁶¹ Κωσταντάρας, ό.π., σ. 281-283.

⁶⁶² Στο ίδιο, σ. 289 και 293, Καραϊσαρλής, ό.π., σ. 304-305.

Συράκωφ, ενώ τέλος αποκηρύχθηκαν και «αι ομάδες του Καπετάν Βαγγέλη (ενν. τον Καρανάσιο) και Καραπαναγιώτη».⁶⁶³

Όλα έδειχναν να βαίνουν αισίως, παρά τις όποιες ενστάσεις που πρόβαλε ανά καιρούς η κάθε μία από αυτές προς την Κυβερνητική Αντιπροσωπεία και την ΣΣΑ. Οι αντιμαχόμενες ομάδες παρέμεναν εντός των υπαγομένων γεωγραφικών τους ορίων, με αποτέλεσμα και οι εναπομείναντες Kitcat και Shenow να αποχωρήσουν από την περιοχή της Αν. Μακεδονίας, στις 15 Νοεμβρίου, παίρνοντας μαζί τους και τους Φωστηρίδη, Κουτρίδη και Σπυρίδη.⁶⁶⁴ Μάλιστα, από τον Κωσταντάρα μαθαίνουμε ότι ο ίδιος, ο Πρόκος και Κωστόπουλος μετέβησαν στην Καλλίφυτο για να υπογράψουν με τους αρχηγούς των εθνικιστών μια «πρόχειρη συμφωνία καλής θελήσεως», σχετικά με την προστασία των συγγενών των ανταρτών που βρίσκονταν στην αντίπαλη ζώνη.⁶⁶⁵

Για άλλη μια φορά αποδείχθηκε, όμως, ότι η «συγκατοίκηση» των δυο εχθρικών ένοπλων ομάδων δεν συνιστούσε λύση για καμία από τις δύο. Η ειρήνη στην περιοχή θα μπορούσε πιθανόν να διατηρηθεί βραχυπρόθεσμα μόνο κατά την περίπτωση εκείνη που αμφότερες χαρακτηρίζονταν από την ίδια δύναμη ισχύος. Τη δεδομένη χρονική στιγμή, η μία ήταν εμφανώς ισχυρότερη από την άλλη, τόσο στρατιωτικά όσο και πολιτικά. Η ΕΣΕΑ είχε αποδυναμωθεί από τις προηγηθείσες μάχες – φανερόντως παράλληλα και τις αντικειμενικές τις αδυναμίες – σε τέτοιο βαθμό που στις αρχές του Νοεμβρίου 1944 συνιστούσε – όπως γράφει και ο Κωσταντάρας – «μονάχα μια μικρή εθνικιστική νησίδα βορείως της Δράμας μέσα στην απέραντη θάλασσα της ΕΑΜοκρατίας».⁶⁶⁶ Ας μη ξεχνάμε, άλλωστε, οι δυνάμεις του ΕΛΑΣ είχαν ήδη υπό τον έλεγχο τους την Θεσσαλονίκη⁶⁶⁷ και το Κιλκίς.⁶⁶⁸

⁶⁶³ Στο ίδιο, σ. 290, ΔΕΠΑΘΑ, ό.π., Νομαρχία Ροδόπης προς τους Δήμους και Κοινότητες του Νομού Ροδόπης, 2 Νοεμβρίου 1944.

⁶⁶⁴ HS 5/634 “Report by Major T. Kitcat...”, ό.π., σ. 49

⁶⁶⁵ Κωσταντάρας, ό.π., σ. 296.

⁶⁶⁶ Στο ίδιο, σ. 293.

⁶⁶⁷ Βαγγέλης Κωστούδης, *Η ΕΑΜική αντίσταση και ο Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδος στην περιοχή των Σερρών 1940-1949*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2010, σ. 86-88.

⁶⁶⁸ Στράτος Δορδανάς, «Η πιο “μεγάλη ημέρα” του κατοχικού εμφυλίου στη Κεντρική Μακεδονία: Η μάχη του Κιλκίς, 4.11.1944», *Κλειώ*, 3, (2006), 17-33.

Αναμφίβολα, και η προσπάθεια του Καΐρου να ελέγξει την έκρυθμη κατάσταση που είχε δημιουργηθεί, αντικαθιστώντας εκείνους που επί έναν ολόκληρο χρόνο βρίσκονταν στο πλευρό των εθνικιστών, αφουγκραζόμενοι τους πόθους και τις ανησυχίες τους και δείχνοντας την αμέριστή τους υποστήριξη, δηλαδή τους Miller και Kitcat, έφεραν τους πρώτους σε ακόμη πιο μειονεκτική θέση. Αξίζει να σημειωθεί εξάλλου ότι η δυσαρέσκεια των εθνικιστών οπλαρχηγών ως προς τον τρόπο που ασκούνταν η αγγλική πολιτική στην περιοχή εκφράστηκε για πρώτη φορά κατά την περίοδο εκείνη που το Κάιρο άρχισε να παίρνει την κατάσταση στα χέρια του.⁶⁶⁹ Τέλος, δεν αποκλείεται να ήταν επιζήμια για το ηθικό των εθνικιστών ανταρτών και η απομάκρυνση του Γενικού τους Αρχηγού.

Στις 28 Νοεμβρίου, η VI Μεραρχία του ΕΛΑΣ πήρε έγκριση από την Ομάδα Μεραρχιών να διαλύσουν τα τμήματα των εθνικιστών και την 1^η Δεκεμβρίου – παραμονές των «Δεκεμβριανών» – κινητοποιήθηκαν για τον σκοπό αυτό ισχυρές δυνάμεις. Στις μάχες που ακολούθησαν κατά τη διάρκεια του μηνός αυτού «νικητές» βγήκαν οι ΕΛΑΣίτες.⁶⁷⁰ Όσοι εθνικιστές επέζησαν είτε αιχμαλωτίστηκαν, όπως ο Παπαθανασίου, ο Ρούμπος κ.α., είτε πέρασαν στην «παρανομία» μέχρι την υπογραφή της Συμφωνίας της Βάρκιζας, όπως η πλειοψηφία των Ποντίων οπλαρχηγών, είτε απαρνήθηκαν τις ιδεολογικές τους πεποιθήσεις και προσχώρησαν στον ΕΛΑΣ, όπως ο «Καπεταν-Γεώργης»⁶⁷¹ και ο «Κεπετάν-Σόφης».⁶⁷² Αν και θα μπορούσαμε να επικαλεστούμε πλήθος αφορμών που θα μπορούσαν να οδηγήσουν τον ΕΛΑΣ στην εξόντωση της ΕΣΕΑ, η πραγματική αιτία σχετίζεται αποκλειστικά και μονό με το θέμα της ολοκληρωτικής κυριαρχίας στην περιοχή της Αν. Μακεδονίας και της Δ. Θράκης. Όπως, εξάλλου, τόνιζε ένα από τα μέλη του ΠΓ του ΚΚΕ, ο Στέργιος Αναστασιάδης, στους Βούλγαρους συντρόφους του στην Σόφια, όταν μετέβη εκεί τον Νοέμβριο του

⁶⁶⁹ FO 371/43694/R17120, Boxshall προς Laskey, 20 Οκτωβρίου 1944 στο Σπηλιωτοπούλου-Παπαστράτης, τ. Β', ό.π., σ. 650-651.

⁶⁷⁰ Ο Κωσταντάρας υπολογίζει ότι στην πρώτη φάση των συγκρούσεων (1-4 Δεκεμβρίου 1944) έχασαν τη ζωή τους περισσότεροι από 650 Έλληνες αντάρτες. 150 ανήκαν στον ΕΛΑΣ και 500 στις Εθνικές Ομάδες. (Κωσταντάρας, ό.π., σ. 307).

⁶⁷¹ Μάλλον πρόκειται για τον Γιώργος Κουφοστάμο. Βλ. επίσης Χατζηαναστασίου, «Οι εθνικιστές οπλαρχηγοί...», ό.π., σ. 323.

⁶⁷² Κωσταντάρας, ό.π., σ. 308.

1944, «ο Τσαούς Αντών ακόμη αντιστέκεται λυσσαλέα κι εμείς σκεφτόμαστε να λογαριαστούμε μαζί του».⁶⁷³

Κλείνοντας την παρούσα μελέτη, αξίζει να αναφερθούμε και σε μία από τις αφορμές που προσφέραν οι εθνικιστές αντάρτες στον ΕΛΑΣ, για λόγους που αφορούν την ανάδειξη όχι της αίτιας επανέναρξης των εμφύλιων συγκρούσεων, αλλά μονάχα μερικών ακόμη ιστορικών πληροφοριών για την δράση των αντικομμουνιστών οπλαρχηγών. Όπως είδαμε με ανακοίνωσή της, στα τέλη του Οκτωβρίου 1944, η Κυβερνητική Αντιπροσωπία αποκήρυξε την δράση της ομάδας του Καρανάσιου και απαίτησε από τους άνδρες της καταθέσουν τα όπλα τους στους αντιπροσώπους της ΣΣΑ και της Στρατιωτικής Διοίκησης. Ένα μηνά, όμως, αργότερα ο Καρανάσιος θα βρίσκεται ξανά στις αγκάλες των παλιών του συντρόφων.

Συγκεκριμένα, ο Καρανάσιος πέρασε κατά τη διάρκεια του πρώτου δεκαπενθήμερου του Σεπτεμβρίου του 1944 στην επίθεση εναντίον τόσο του βουλγαρικού στρατού που υποχωρούσε όσο και των τμημάτων του ΕΛΑΣ που επιχειρούσαν – όπως και αυτός – να καταλάβουν την εξουσία γύρω από τα χωριά των περιοχών Καβάλας-Ξάνθης. Όπως ήδη γνωρίζουμε, ο ΕΛΑΣ επικράτησε στις περιοχές αυτές κι έτσι ο Καρανάσιος και μερικά μέλη της ομάδας του αποφάσισαν να περάσουν με μια βάρκα στη Σμύρνη για να έρθουν σε επαφή με τους Βρετανούς και να ζητήσουν οπλισμό. Η κακοκαιρία, όμως, τους οδήγησε τελικά στην ΕΑΜοκρατούμενη Λέσβο, όπου φυλακίστηκαν για 45 ημέρες, για να οδηγηθούν στη συνέχεια στην Καβάλα, με σκοπό να εκτελεστούν. Στις 17 Νοεμβρίου, όμως, – την ημέρα της εκτέλεσής τους – ο Καρανάσιος δραπέτευσε και κατέφυγε στη ζώνη του «Συνοριακού Τομέα», αναζητώντας προστασία στα τμήματα των υπόλοιπων εθνικιστών.⁶⁷⁴ Τελικά, στα τέλη Νοεμβρίου – περίπου στις 27 του μήνα – ο Καρανάσιος κατέφθασε στην Καλλίφυτο και συνδέθηκε μαζί τους, παίρνοντας μέρος και στις εμφύλιες συγκρούσεις του Δεκεμβρίου. Όπως και οι περισσότεροι εθνικιστές οπλαρχηγοί, έτσι και αυτός θα περάσει αργότερα στο στρατόπεδο της άκρας Δεξιάς.

⁶⁷³ Φοίβος Οικονομίδης, *Η διεθνής συγκυρία και το ΚΚΕ 1939-1954*, ΚΨΜ, Αθήνα, 2020, σ. 101.

⁶⁷⁴ ΓΑΚ, ΑΝΚ, ΑΒΕ 43, ΑΕΕ 24, Χατζηαναστασίου, «Οι εθνικιστές οπλαρχηγοί...», ό.π., σ. 321.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στα κεφάλαια που προηγήθηκαν καταγράψαμε με χρονολογική σειρά τα γεγονότα που έλαβαν χώρα στην Ανατολική Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη κατά το χρονικό διάστημα 1941-1944, με κύριο σκοπό να καταγράψουμε την πορεία του αντιστασιακού κινήματος στην περιοχή, αναδεικνύοντας τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, και στη συνέχεια να εξετάσουμε το εάν και κατά πόσο αυτά επηρέασαν στην εκδήλωση των εμφύλιων συρράξεων. Στην πορεία μας, μάλιστα, εξαγάγαμε διάφορα συμπεράσματα, τα οποία και διατυπώσαμε στα επί μέρους σημεία των κεφαλαίων. Κι επειδή ο ρόλος του ιστορικού ερευνητή είναι πάντοτε επικουρικός, στην ενότητα αυτή θα επιχειρήσουμε να πιάσουμε το νήμα της αφήγησης και πάλι από την αρχή, περνώντας σε πιο γενικά συμπεράσματα και παρατηρήσεις.

Το σκληρό πρόσωπο που έδειξε αμέσως ο κατακτητής αρκούσε για να πυροδοτήσει τις πρώτες αυθόρμητες αντιδράσεις και να οδηγήσει, εν συνεχεία, στην πρώτη οργανωμένη ένοπλη αντιστασιακή ενέργεια στην κατοχική Ελλάδα, αυτή της 28^{ης} Σεπτεμβρίου του 1941. Η ενέργεια αυτή, όπως είδαμε, ως πρόιμη, κατεστάλη βιαίως, ενώ ένα κύμα τρομοκρατίας εξαπλώθηκε προς όλες τις κατευθύνσεις, εξυπηρετώντας με τον καλύτερο τρόπο το σχέδιο εκβουλγαρισμού της περιοχής. Η τουλάχιστον αυτό θεώρησαν ότι συνέβη οι ιθύνοντες του σχεδίου αυτού μέχρι την στιγμή εκείνη που τα βουνά της Αν. Μακεδονίας γέμισαν με ένοπλους αντάρτες. Μερικοί από αυτούς δεν θα πάσουν ποτέ να αγωνίζονται για την απελευθέρωση της πατρίδας τους, παρόλο που μέχρι και το 1943 θα συνθέτουν την μειοψηφία. Την πλειοψηφία των ανταρτών συνέθεταν οι καταδιωκόμενοι από τις βουλγαρικές αρχές που επιζητούσαν καταφύγιο, ενώ υπήρχαν και εκείνοι που επιδίωξαν να εκμεταλλευτούν την άνομη φύση της αντάρτικης δράσης, επιδιόμενοι σε ληστρικές πράξεις.

Από αυτό το σημείο κι έπειτα, όμως, τα δεδομένα αλλάζουν, καθώς όλο και περισσότεροι αντάρτες ακολουθούν, αποφασισμένοι πλέον, το μονοπάτι της ένοπλης αντίστασης. Η διαδικασία εναλλαγής στον τρόπο σκέψης και δράσης των ανταρτών ξεκινάει όταν οι τελευταίοι διαρρηγνύουν με τον έναν ή με τον άλλο τρόπο το ασφυκτικό καθεστώς απομόνωσης που έχουν δημιουργήσει οι Βούλγαροι και γίνονται αποδέκτες εσωτερικών και εξωτερικών ερεθισμάτων, ενώ ολοκληρώνεται το Φθινόπωρο του 1943 όταν το αντιστασιακό κίνημα πλαισιώνεται από τους Βρετανούς.

Με την άφιξη στην περιοχή του πρώτου Βρετανού BLO, του Miller, επιταχύνεται και ο διαχωρισμός των ανταρτών με αποτέλεσμα στις αρχές του 1944 να έχουμε μόλις δύο κατηγορίες αντιστασιακών ομάδων που ξεχωρίζουν από το ιδεολογικό του πρόσημο: την ΕΣΕΑ και τον ΕΛΑΣ. Οι μηχανορραφίες του Miller συνέβαλαν σημαντικά στην όξυνση του ανταγωνισμού μεταξύ των κυριάρχων ανταρτο-ομάδων, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι αποτελούσαν την μία και μοναδική αιτία του τελικού διαχωρισμού. Όπως, σημειώσαμε, ο διαχωρισμός είχε βαθύτερα αίτια που αφορούσαν από την μία την αδυναμία της ηγεσίας του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ να κατανοήσει και συνεπώς να σεβαστεί τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά συγκρότησης των εθνικιστικών ομάδων, και δη των τουρκόφωνων Ποντίων, και από την άλλη η στερεή αντικομμουνιστική ταυτότητα των τελευταίων. Ας μην ξεχνάμε ότι η απόφαση να αντεπιτεθούν στον ΕΛΑΣ ανήκε αποκλειστικά και μόνο σε εκείνους.

Οι ομάδες αυτές ακολούθησαν παράλληλο αντιστασιακό βίο, σημειώνοντας ένα πλούσιο ιστορικό δράσης, χωρίς όμως να είναι ικανές να επιφέρουν στον κατακτητή το χτύπημα εκείνο που θα μετέτρεπε ριζικά το καθεστώς. Ο Χατζηαναστασίου, μάλιστα, εικάζει ότι εάν η κατοχή παρατείνονταν κι' άλλο και η δυναμική του αντιστασιακού κινήματος παρέμενε η ίδια, ο πλήρης εκβουλγαρισμός της περιοχής θα συνιστούσε πιθανό σενάριο.⁶⁷⁵ Κατά το χρονικό διάστημα Φεβρουάριος-Σεπτέμβριος 1944, οι σχέσεις ΕΣΕΑ-ΕΛΑΣ παράμεναν εχθρικές με την κάθε μια από αυτές να επιχειρεί να επωφεληθεί προς όφελος της τα πλήγματα που προκάλεσε ο βουλγάρικος στρατός στην άλλη και να ετοιμάζεται για την επικείμενη αναμέτρηση. Παρόλα αυτά, οι φορές που αντάλλαξαν πυρά ανά μεταξύ τους ήταν ελάχιστες. Εξαιτίας των διαρκών εκκαθαριστικών επιχειρήσεων που διενεργούσε ο κατακτητής προς πάσα κατεύθυνση, οι αντιμαχόμενες αντιστασιακές ομάδες αδυνατούσαν να εστιάσουν στα μεταπολεμικά τους σχέδια και τις προσωπικές τους διαμάχες.

Υπό ένα άλλο πρίσμα, στην αποκλιμάκωση της έντασης οδήγησε έμμεσα και η δράση του Miller. Για τον τελευταίο, η υλοποίηση του «Στρατού της Ροδόπης» αποτελούσε πρωτίστης σημασίας εγχείρημα. Στα πλαίσια της προσπάθειας του αυτής είδαμε ότι ζήτησε από τους αρχηγούς της ΕΣΕΑ να μετακινήσουν τον μεγαλύτερο όγκο των ανδρών τους στα βουνά που βρίσκονταν κοντά στην ελληνοβουλγαρική μεθόριο. Όπως καταλαβαίνουμε, λοιπόν, το γεγονός ότι τα παραπάνω βουνά βρίσκονταν σε

⁶⁷⁵ Χατζηαναστασίου, «Ομάδες ένοπλης αντίστασης...», ό.π., σ. 409.

αρκετά μακρινή απόσταση από την ακτίνα δράσης του ΕΛΑΣ, είχε ως αποτέλεσμα να αποσυμφορηθεί η ένταση – έστω και βραχυπρόθεσμα – και η κάθε μία από τις αντίπαλες ομάδες να αφοσιωθεί στο αντιστασιακό της έργο. Αλλά και εκτός αυτού, με τον Miller να βρίσκεται ουσιαστικά στο τιμόνι της προσωρινά ισχυρότερης ΕΣΕΑ, οι οπλαρχηγοί της δεν κατάφεραν να εκμεταλλευτούν την δυναμική της οργάνωσής τους, για να εξοντώσουν τον ΕΛΑΣ. Για τον Miller από την στιγμή που οι εθνικιστές αντάρτες διέθεταν μεγαλύτερη ισχύ από τον ΕΛΑΣ και συνεπώς ευνοϊκότερη θέση, η οι εμφύλιες συγκρούσεις ήταν προς το παρών περιττές ή ίσως και ανεπιθύμητες

Στην σκιά των ομάδων αυτών δρούσαν και οι ένοπλοι ληστές. Ο λόγος που οι τελευταίοι εξακολουθούσαν να υφίστανται ως διακριτή κατηγορία ακόμη και μετά τους κοινωνικούς μετασχηματισμούς που έλαβαν χώρα οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι ο Ν. Κάππας, αρνήθηκε να θυσιάσει ένα μέρος της ελευθερίας δράσης του για σκοπούς πιο ευγενείς, σαν αυτούς της ένοπλης Αντίστασης, συσπειρώνοντας γύρω του την πλειοψηφία των ενόπλων ληστών της περιοχής. Αν και εξακολουθούμε να γνωρίζουμε ελάχιστα μόλις για την δράση που υιοθέτησαν οι Καππαίοι κατά τη διάρκεια του 1944, είναι σίγουρο ότι είχαν ενεργό συμμετοχή στη σύγκρουση συμφερόντων που λάμβανε χώρα στην περιοχή, όχι όμως ως συνεργαζόμενοι με την ιδεολογικά συγκλίνουσα ΕΣΕΑ, αλλά ως ανεξάρτητη δύναμη. Εκ πρώτης όψεως φαίνεται, ότι την δράση τους πυροδοτούσε ο αντικομμουνισμός, μια και στο στόχαστρο τους μπήκαν όχι μόνο οι αντάρτες του ΕΛΑΣ, αλλά και οι φερόμενοι ως κομμουνιστές χωρικοί της υπαίθρου. Και εδώ προκύπτει ένα εύλογο ερώτημα που αφορά τις αληθινές προθέσεις τους. Είναι, δηλαδή, σίγουρο ότι δεν εκμεταλλεύτηκαν την διαπάλη των αντίπαλων ιδεολογιών με σκοπό αφενός να νομιμοποιήσουν την ληστρική και τρομοκρατική τους δράση και αφετέρου να ξεκαθαρίσουν τους προσωπικούς τους λογαριασμούς με τον ΕΛΑΣ; Μήπως στο συγκεκριμένο σημείο εξυφάνεται με τον πιο αντιπροσωπευτικό τρόπο ότι οι άνθρωποι συχνά αδυνατούν να λειτουργήσουν ως «αξιόπιστοι φορείς» των ιδεολογιών;⁶⁷⁶

Το τέλος της βουλγαρικής κατοχής σηματοδότησε και την επανέναρξη των εμφυλίων συγκρούσεων. Το ζήτημα της μεταπολεμικής εξουσίας παρέμενε ανοιχτό, ενώ και ο χρόνος δεν είχε προλάβει ακόμη επουλώσει τις πληγές του κατοχικού εμφυλίου. Για άλλη μια φορά οι ενέργειες του Miller αντί να επιφέρουν ειρήνη στην

⁶⁷⁶ Καλύβας, ό.π.

περιοχή, εκτροχίασαν περαιτέρω την κατάσταση, ανοίγοντας τον δρόμο για την τελική επικράτηση. Ισχυρότερος αποδείχθηκε ο ΕΛΑΣ, καταφέροντας μέχρι τον Δεκέμβριο του 1944 να εξοντώσει όλες τις δυνάμεις των εθνικιστών ανταρτών, συμπεριλαμβανομένων και των τμημάτων της διαλυθείσας ΠΑΟ, που έσπευσαν σε συνεργασία με τα εγκληματικά στοιχεία της ευρύτερης περιοχής να βοηθήσουν την ΕΣΕΑ. Η νίκη του όμως ήταν παροδική. Η ήττα του ΕΛΑΣ στα «Δεκεμβριανά» και η υπογραφή της Συμφωνίας της Βάρκιζας έδωσαν τέλος στην σύντομη περίοδο της «ΕΑΜοκρατίας» στην Αν. Μακεδονία και τη Δ. Θράκη, αποδεικνύοντας για άλλη μια φορά ότι το διοικητικό καθεστώς της συγκεκριμένης περιοχής θα επιλύονταν σε αίθουσες που βρίσκονταν εκτός των γεωγραφικών της ορίων.

ΠΗΓΕΣ

1) ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ

Ελληνικά Αρχεία:

- ❖ Αρχείο Δημητρίου Μυλωνά. Υλικό που προέρχεται από προσωπική έρευνα του Στράτου Δορδανά.

- ❖ Ελληνικό Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ):
 - Αρχείο Αθανάσιου Τριανταφυλλίδη, Υποφάκελος 1.1.
 - Συλλογή Προφορικών Μαρτυριών της συλλογής Τάσου Χατζηαναστασίου.
 - Παράνομος Αντιστασιακός Τύπος (1941-1944).

- ❖ Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ):
 - Κουτί 416, Φάκελος 23.
 - Κουτί 430, Φάκελος 26.

- ❖ Γενικά Αρχεία του Κράτους του Νομού Καβάλας (ΓΑΝ/ΑΝΚ):

- ΓΑΚ, ΑΝΚ, ΑΒΕ 445 ΑΕΕ. 172.
- ΓΑΚ, ΑΝΚ, ΑΒΕ 43, ΑΕΕ 24.
- ΓΑΚ, ΑΝΚ, ΑΒΕ 7, ΑΕΕ 2.
- ΓΑΝ-ΑΝΚ, ΑΒΕ 38, ΑΕΕ 20.

❖ Διεύθυνση Εφέδρων Πολεμιστών Αγωνιστών Θυμάτων και Αναπήρων Πολέμου (ΔΕΠΙΑΘΑ). Αταξινόμητο υλικό που προέρχεται από προσωπική έρευνα του Στράτου Δορδανά.

Βρετανικά Αρχεία:

- ❖ The National Archives, Kew:
 - HS 5/316.
 - HS 5/317.
 - HS 5/350.
 - HS 5/637.
 - W.P. (43) 518, 14.

2) ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΕΙΣ

α.) Βιβλιογραφία:

- ❖ Αμπεριάδης, Π. *Μια προσφυγική οικογένεια στα ορεινά της Καβάλας 1922-1952* (σελίδες αυτοβιογραφίας), Καβάλα.
- ❖ Αντωνιάδης, Γ. *Οι Γενναίοι του Βορρά*, τ. Α', Ερωδιός, Θεσσαλονίκη, 2021.
- ❖ Αντωνιάδης, Γ. *Οι Γενναίοι του Βορρά*, τ. Β', Ερωδιός, Θεσσαλονίκη, 2021.
- ❖ Αυγέρη, Σ. «Ντουρντουβάκια: Έλληνες σε βουλγαρικά Τάγματα Εργασίας (1941-1944)», *24 γράμματα*, εν καινώ, 3, Αθήνα, 2012.
- ❖ Βαλιούλης, Σ. *Πολίτης Β' κατηγορίας*, Ελληνικές Εκδόσεις, Θεσσαλονίκη, 1985.
- ❖ Βρετανική πολιτική και αντιστασιακά κινήματα στην Ελλάδα: Η απόρρητη αναφορά του ταγματάρχη D. J. Wallace, από τις 14 Ιουλίου έως τις 9 Αυγούστου 1943, Πέτρος Μακρής-Στάικος (επιμ.), Πελασγός, Αθήνα, 2018.
- ❖ Γρηγοριάδης, Σ. *Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας 1941-1974*, τ. Α, Polaris, Αθήνα, 2009.
- ❖ Γιαννογλούδης, Β. «Απομνημονευτικές σημειώσεις του Γ. Κόκκινου, Γραμματέα του ΕΑΜ Ν. Σερρών, για την ίδρυση και δράση του ΕΑΜ Ν. Σερρών», Πέτρος Σαμσάρης και Γεώργιος Πάσχος (επιμ.), *Πρακτικά Γ' Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου. Οι Σέρρες και η περιοχή τους. 100 χρόνια από την απελευθέρωση (1913-2013)*, Σέρρες, 2016.
- ❖ Γιαννογλούδης, Β. *Η Εκκαθαριστική επιχείρηση της 25^{ης} Μαρτίου 1944, εναντίον του ΕΛΑΣ, στο Λαϊλιά Σερρών*. Διαθέσιμο στο www.academia.edu

- ❖ Δ.Ι.Σ., *Αγώνες εις την Ανατολικήν Μακεδονίαν και την Δυτικήν Θράκην*, Μέρος Α, Επένδυση Α.Ε., Αθήνα, 2021.
- ❖ Δ.Ι.Σ., *Αγώνες εις την Ανατολικήν Μακεδονίαν και την Δυτικήν Θράκην*, Μέρος Β, Επένδυση, 2021.
- ❖ Δορδανάς, Σ. «Η πιο “μεγάλη ημέρα” του κατοχικού εμφυλίου στη Κεντρική Μακεδονία: Η μάχη του Κιλκίς, 4.11.1944», *Κλειώ*, 3, (2006).
- ❖ Ευγενίδης, Η. *Η ιστορία της Πρώτης Σερρών (και της ευρύτερης περιοχής του Παγγαίου)*, Ιδιωτική, Σέρρες, 2018.
- ❖ Ιωαννίδης, Α. «Η Μάχη στο Λαϊλιά Σερρών 25 Μάρτη 1944», *Εθνική Αντίσταση*, Συλλογή 48^η, Δεκέμβριος 1985, σ. 39-40.
- ❖ Ιωαννίδης, Γ. «Αναμνήσεις. Προβλήματα της πολιτικής του ΚΚΕ στην Εθνική Αντίσταση 1940-1945», Αλέκος Παπαπαναγιώτου (Επίμ.), Θεμέλιο, Αθήνα, 1979.
- ❖ Καλογρηάς, Β. *Το αντίπαλο δέος, οι εθνικιστικές οργανώσεις αντίστασης στην κατεχόμενη Μακεδονία (1941-1944)*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2012.
- ❖ Καλύβας, Σ. «Εμφύλιος πόλεμος (1943-1949): Το τέλος των μύθων και η στροφή προς το μαζικό επίπεδο», *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 11, σ. 37–70.
- ❖ Καπετάν-Μαύρος (Νίκος Χατζηνικολάου), *Ταραγμένα χρόνια στο Νέστο*, Νιραγός, Θάσος, 2008.
- ❖ Καραϊσαρλής, Δ. *Σκληροί Αγώνες και Μεγάλες Θυσίες*, Ορίζων, Αθήνα, 1996.
- ❖ Κασάπης, Β. *Στον κόρφο της Γκυμπρένας*, τ. Α΄, Ιδιωτική, 1999.
- ❖ Κασάπης, Β. *Στον κόρφο της Γκυμπρένας*, τ. Β΄, Ιδιωτική, 1999.

- ❖ *ΚΚΕ Επίσημα Κείμενα*, τ. Ε΄, 1940-1945, Εκδόσεις ΚΚΕ (Εσωτερικού), Αθήνα, 1973.
- ❖ Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη, Ξ. «Η παραχώρηση της Ανατ. Μακεδονίας και της Θράκης στη Βουλγαρίας εκ μέρους των Γερμανών», Ξανθίππη Κοτζαγεώργη-Ζυμάρη (επιμ.), *Η Βουλγαρική Κατοχή στην Ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη 1941-1944*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 2002.
- ❖ Κουζινόπουλος, Σ. *Σελίδες Κατοχής*, Ιανός, Θεσσαλονίκη, 2018.
- ❖ Κουζινόπουλος, Σ. *Δράμα 1941: Μια παρεξηγημένη εξέγερση*, Καστανιώτη, Αθήνα, 2011.
- ❖ Κουζινόπουλος, Σ. «Οι ηρωικοί αγώνες στο νομό Σερρών κατά την περίοδο της Κατοχής», Πέτρος Σασμάρης και Γεώργιος Πάσχος (Επίμ.), *Πρακτικά Γ' Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου: Οι Σέρρες και η περιοχή τους. 100 χρόνια από την απελευθέρωση (1913-2013)*, Σέρρες, 2016.
- ❖ Κουζινόπουλος, Σ. *Ελευθερία. Η άγνωστη ιστορία της πρώτης παράνομης οργάνωσης και εφημερίδας της Κατοχής*, Καστανιώτης, 1983.
- ❖ Κωστούδης, Β. *Η ΕΑΜική αντίσταση και ο Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδος στην περιοχή των Σερρών 1940-1949*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 2010.
- ❖ Μαλαμίνης, Γ. «αναμνήσεις από την Αντίσταση στην Ανατολική Μακεδονία», *Εθνική Αντίσταση*, Συλλογή 14^η, Ιούνιος 1985, σ. 39-43.
- ❖ Μεταξάς, Ι. *Το προσωπικό του ημερολόγιο 1933-1944*, Ίκαρος, Αθήνα, 1960.
- ❖ Οικονομίδης, Φ. *Η διεθνής συγκυρία και το ΚΚΕ 1939-1954*, ΚΨΜ, Αθήνα, 2020.
- ❖ Παπαδάκης, Β. *Διπλωματική ιστορία του ελληνικού πολέμου 1940-1945*, Αθήνα, 1957.

- ❖ Παπαθανασίου, Π. *Για τον ελληνικό βορρά*, Παπαζήση, τ. Α΄ και Β΄, Αθήνα, 1997.
- ❖ Παπαστράτης, Π. «British foreign policy towards Greece during the second World War 1940-1945», Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο του Λονδίνου, Λονδίνο, 1978.
- ❖ Πέγιος, Γ. *Κατοχή, Αφελληνισμός, Εθνική αντίσταση, (1941-1944)*, Καβάλα, 1996.
- ❖ Πετρίδης, Γ. «Αναμνήσεις από τον αγώνα στην Ανατολική Μακεδονία», *Εθνική Αντίσταση*, Συλλογή 42^η, Σεπτέμβριος 1984, σ. 82-84.
- ❖ Ριζάς, Σ. *Χρονολόγιο γεγονότων 1940-1944, από τα έγγραφα των αμερικανικών υπηρεσιών*, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα, 2004.
- ❖ Ρούσος, Π. *Η μεγάλη πενταετία 1940-1945*, τ. Α΄, Αθήνα, 1976.
- ❖ Σαμπατάκης, Θ. *Ταυτότητες πρακτόρων και κωδικά ονόματα*, Φιλίστωρ, Αθήνα, 2006.
- ❖ Σβώλος, Α. *Για τη Μακεδονία και τη Θράκη*, Παπαζήση, Αθήνα, 2009.
- ❖ Σιλιβρίδης, Γ. «Τα πρώτα αντάρτικα στην Ανατολική Μακεδονία», *Εθνική Αντίσταση*, Συλλογή 12^η, Οκτώβριος 1974, σ. 111-113.
- ❖ Σπηλιωτοπούλου Μ.-Παπαστράτης Π. *Χρονολόγιο γεγονότων 1940-1944 από τα έγγραφα του Βρετανικού Υπουργείου των Εξωτερικών Foreign Office 371*, τ. Α, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα, 2002.
- ❖ Σπηλιωτοπούλου Μ.-Παπαστράτης, Π. *Χρονολόγιο γεγονότων 1940-1944 από τα έγγραφα του Βρετανικού Υπουργείου των Εξωτερικών Foreign Office 371*, τ. Β΄, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα, 2002.

- ❖ Σφέτας, Σ. «Ελλάδα-Βουλγαρία», Νικόλαος Μέρτζος, Σπυρίδων Σφέτας, Ιωάννης Ζούκας, Μάνος Καραγιάννης, Στράτος Δορδανάς, Ηλίας Σκουλίδας (Επιμ.), *Βαλκάνια 1913-2011, Εκατό Χρόνια Θύελλες και Χίμαιρες*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2012.
- ❖ Σφέτας, Σ. *Εισαγωγή στη Βαλκανική Ιστορία*, τ. Β΄, Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2011.
- ❖ Τζανακάρης, Β. *Τα Σέρρας του Πολέμου, της Κατοχής και της Αντίστασης*, Σέρρας, 1998.
- ❖ Τζανακάρης, Β. *Η Ελλάδα φλέγεται*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2016. Παναγιώτης Τσιακιρίδης, Π. *Τα απομνημονεύματα του Καπετάν Μπάρμπα Θόδωρου*, Πελασγός, Αθήνα, 2019.
- ❖ Τσολάκογλου, Γ. *Απομνημονεύματα*, Ακροπόλεως, Αθήνα, 1959.
- ❖ Τσόρτσιλ, Ο. *Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος*, τ. Α΄, Το Βήμα, Αθήνα, 2022.
- ❖ Φ.Ε.Κ., Τεύχος Α΄, 18/12/1936, αρ. 546, «περί τιμωρίας των εγκλημάτων κατασκοπείας και των εγκληματικών ενεργειών των απειλουσών την εξωτερικήν ασφάλειαν της χώρας».
- ❖ Φλάισερ, Χ. *Στέμμα και Σβάστικα, Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης 1941-1944*, Παπαζήση, Αθήνα, 1988.
- ❖ Φωστηρίδης, Α. *Εθνική Αντίστασις κατά της Βουλγαρικής Κατοχής 1941-1945*, Αχρύτας, Αθήνα, 2018.
- ❖ Χαλάστρας, Κ, «Οι ελληνοβουλγαρικές προστριβές στην αυγή του Μεσοπολέμου και το επεισόδιο Πετριτσίου», Προπτυχιακή εργασία, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Θεσσαλονίκη.
- ❖ Χατζηαναστασίου, Τ. *Αντάρτες και Καπεταναίοι*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 2016.

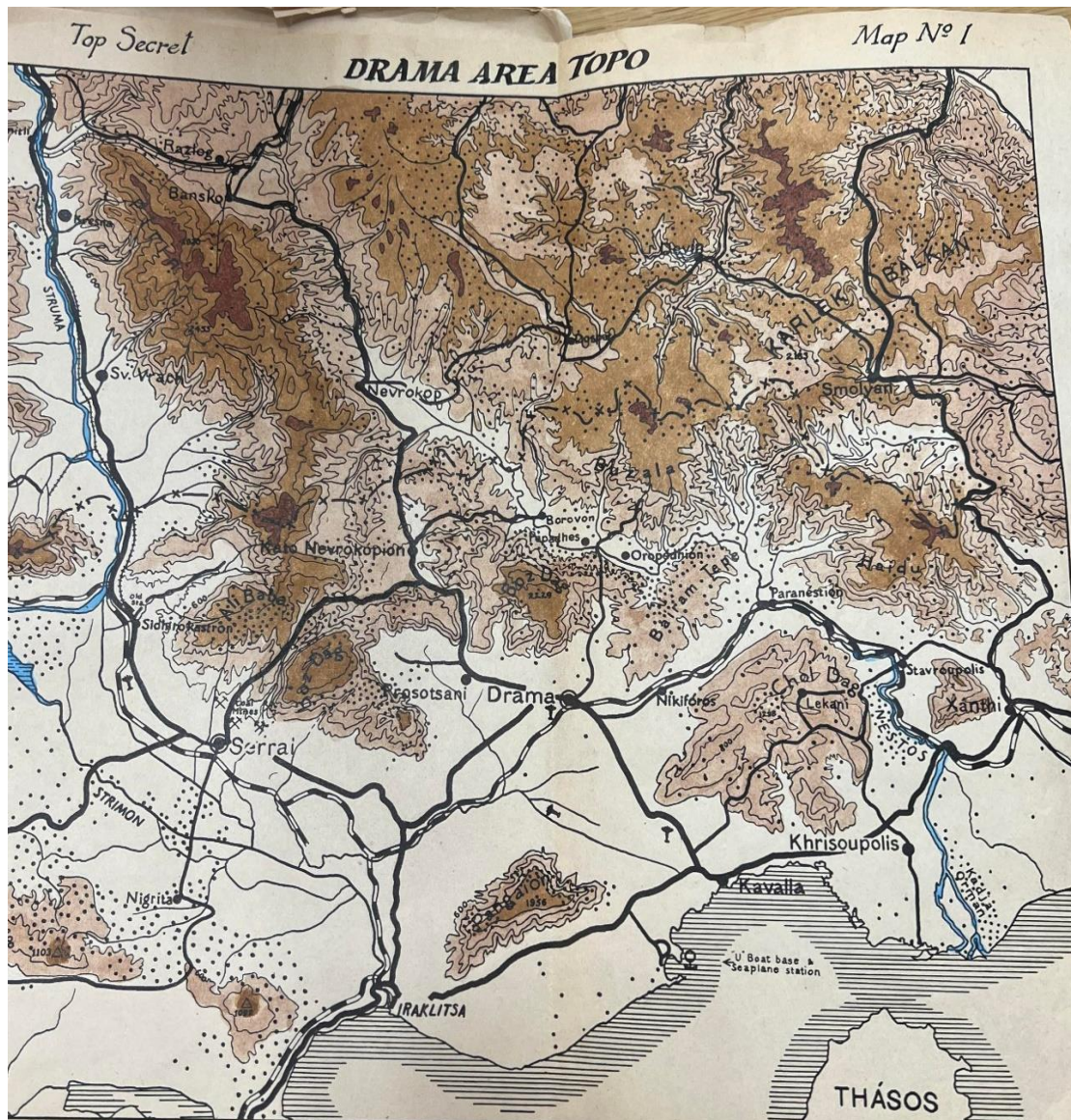
- ❖ Χατζηαναστασίου, Τ. «Ομάδες ένοπλης αντίστασης στη Βουλγαρική Κατοχή της Ανατολικής Μακεδονίας και Δυτικής Θράκης, 1941-1944», Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Θεσσαλονίκη, 1998.
- ❖ Χατζηαναστασίου, Τ. «Οι εθνικιστές οπλαρχηγοί στη βουλγαροκρατούμενη Μακεδονία και Θράκη», Νίκος Μαραντζίδης (επιμ.), *ΟΙ Άλλοι Καπεταναίοι: Αντικομμουνιστές ένοπλοι στα χρόνια της κατοχής και του εμφυλίου*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα, 2005.
- ❖ Χατζηαναστασίου, Τ. *Το ημερολόγιο και η δράση του 26^{ου} Συντάγματος ΕΛΑΣ Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης* (Διαθέσιμο στο www.academia.edu).
- ❖ Χατζηβασιλείου, Ε. *Βιώματα του Μακεδονικού Ζητήματος, Δοξάτο Δράμας 1912-1946*, Πατάκη, Αθήνα, 2014.
- ❖ Χατζηθεοδωρίδης, Β. *Η χειμαζόμενη Αν. Μακεδονία-Θράκη 1940-1944 μέσα από τον Τύπο της Κατοχής*, Ιδιωτική, Δράμα, 2007.
- ❖ Χατζής, Θ. «Η νικηφόρα επανάσταση που χάθηκε» , τ. Α΄, Δωρικός, Αθήνα, 1983.
- ❖ Χατζής, Θ. *Οι ρίζες της Εθνικής Αντίστασης*, Φιλίστωρ, Αθήνα, 2000.
- ❖ Χριστοδούλου, Σ. «Από την Αντίσταση στη Θάσο», *Εθνική Αντίσταση*, Συλλογή 45^η , Μάιος 1985, σ. 57-58.
- ❖ Χρυσοχόου, *Η κατοχή εν Μακεδονία*, Τεύχος Α, *Οι Βούλγαροι εν Ανατολική Μακεδονία και Θράκη*, Θεσσαλονίκη, 1951.
- ❖ Clogg, R. «Η Υπηρεσία Ειδικών Επιχειρήσεων (SOE) στην Ελλάδα», Γιάννης Ιατρίδης (επίμ.), *Η Ελλάδα στη δεκαετία του 1940-1950: Ένα έθνος σε κρίση*, Αθήνα, 2006.
- ❖ Eden, E. *The reckoning*, Houghton Mifflin Company Boston, USA, 1965.

- ❖ Hammond, N. *Περιπέτεια με τους αντάρτες 1943-44, Ελληνική Ευρωεκδοτική, Αθήνα, 1982.*
- ❖ Hammond N.-Εταιρεία Μελέτης Ελληνικής Ιστορίας (ΕΜΕΙΣ), *Λυτική Μακεδονία: Αντίσταση και Συμμαχική Στρατιωτική Αποστολή, Μετάφραση: Παρμενίων Παπαθανασίου, Παπαζήση, Αθήνα, 1992.*
- ❖ Hobsbawm, E. *Η Εποχή των Άκρων. Ο σύντομος Εικοστός Αιώνας 1914-1991, Θεμέλιο, 2004.*
- ❖ Woodhouse, C. «Το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο και η σχέση του με τη Βρετανία», Γιάννης Ιατρίδης (επίμ.), *Η Ελλάδα στη δεκαετία του 1940-1950: Ένα έθνος σε κρίση, Αθήνα, 2006.*
- ❖ Woodhouse, C. *Ο Αγώνας για την Ελλάδα 1941-1949, Τουρική, Αθήνα, 2002.*

β.) Τύπος:

- ❖ *Ακρόπολις 1936, 1940, 1941.*
- ❖ *Ασύρματος 1941.*

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πηγή: HS 5/634, "Report by Major G. Micklethwait on activities in Western Epiros and Thrace, March 1943-October 1944", December 1944.